ERENLERİN DÜŞÜNCELERİ

Belir Yöney CAN

Bu derleme;

bana, OKUMA, YAZMA ve DÜŞÜNME sevgisini aşılayan,

Annem Bedia YÖNEY

ve

beni her açıdan BESLEYEN, DESTEKLEYEN ve YÖN VEREN

Babam Prof. Dr. Zühtü YÖNEY'in

Aziz Ruhlarına ithaf edilmiştir…

İÇİNDEKİLER

İçindekiler ……. 3

Önsöz ……. 4

Tasavvuf nedir ? …… 7

Hz. Muhammed'in Hayatı ve Dönemin Bilgileri... 76

Noktanın Sonsuzluğu …… 149

Mevlana ve İnsan …… 207

Hallac-ı Mansur …… 246

Tarih Boyunca Bektaşilik ……. 256

Kaynakça …….. 275

Sonsöz ……. 276

Derleyen…… 277

ÖNSÖZ

28 yaşımda bir kitap okumak için evdeki kütüphaneyi incelemeye başladığımda elime Kur'an-ı Kerim'i aldım. İlk defa Kur'an-ı Kerim okuyor ve o yaşıma kadar hiç ilgi duymadığım bir konu, benim ilgi alanıma girmeye başlıyordu. Babam bir ilim adamı ve kendi konusunda onlarca kitabı bulunan bir kişiydi. Annem de cumhuriyet kadını, iyi bir anne ve iyi bir öğretmen idi. Ben 28 yaşıma kadar lise çağlarında seçmeli ders olarak seçtiğim din dersi dışında, din ile ilgili hiçbir şey bilmiyordum ve ilgi de duymuyordum. Annem ve babam yaşamımın herhangi bir bölümünde, din konusunda bana hiçbir şey dikte etmediler. Ben de onlardan gördüğüm üzere oğlum Naci'ye din konusunda hiçbir şey öğretmedim. Bu konuda onu kendi kendisi ile baş başa bıraktım.

İşte uzun yolculuğum Kur'an-ı Kerim-i okumakla başladı. 1986 yıllarında Onkolog Dr. Haluk Nurbaki'nin cep kitapları vardı. Onları okumaya başladım ve merakım iyice artmıştı. Artık Kur'an-ı Kerim ile ilgili makaleleri ve yazıları takip ediyordum. Okudukça, düşündükçe tefsirlere ilgi duyup Prof. Dr. Süleyman Ateş, Prof. Dr. Bayrak Bayraktaroğlu tarafından açıklanan tefsirleri ihtiyacım olduğu zaman okudum. O dönemde ilahiyat fakültesi öğretim üyesi olan Yaşar Nuri Öztürk isimli bir bilim adamının kitaplarını okudum. Son derece sade bir anlatım ve hiç duymadığım tasavvuf ile ilgili konuları içeren kitaplar çıkarıyor ve ufkumu açıyordu. Daha sonra Yaşar Nuri Öztürk'ün Prof. Olduğu ve ilahiyat fakültesi dekanı olarak yazdığı kitaplardan ayetlerin bir bölümünün Kur'an-ı Kerim'de sembolik bir dil ile anlatıldığını öğrendim. Diyordu ki : "*Kur'an'a göre insan dışındakiler sadece malzeme varlıklardır. Var olan, yalnız insandır. Malzeme varlığın bütün şerefi, varolana hizmet etmesindedir. Kur'an buna teshir (varlıkların insana boyun eğdirilmesi) diyor.*"

Ermiş kişilerin kitaplarını okumak ve derlemek, benim için adeta zevk haline gelmişti. Bu arada *Kur'an'ı anlamak istiyorum* adlı kitabımı yazdım. Bu kitabı yazdığımda Kur'an-ı Kerim'i biliyorum diye düşünüyordum. Meğerse yeni başlıyormuşum.

Bu dönemde Yaşar Nuri Öztürk Profesör ve ilahiyat fakültesi dekanı olmuştu. Yazdığı kitaplar, değişik düşünceler içeriyor ve dört beş baskı yapıyordu.

Kitaplarının on beş tanesini hem okudum, hem de özetini çıkardım. Bütün bunları okurken, Hz. Muhammed'in büyüklüğünü ve bir deha olduğunu anladım. Bin beş yüz yıl önce oluşan Kur'an-ı Kerim bugün hala okunuyor ve hakkında birçok kitap yazılıyorsa, o kitap insanlık için gerçekten önemli demekti. Hz. Muhammed ile ilgili pekçok kitap okudum, bunların içinde Muhammed İzzet Derweze tarafından yazılan, *Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in hayatı* Kur'an-ı Kerim'le çok iyi örtüşüyordu.

İslam büyükleri tasavvuf kitapları okumayın, onlar sizin aklınızı karıştırır ancak sülükünü (Allah'a varışı) tamamlayan kişilerin yazdıklarını okuyun diyorlardı. Ben burada bir tasavvuf kitabı yazmadım. Sadece Allah'a varışını gerçekleştirmiş olduğunu düşündüğüm kişilerin düşüncelerinden derleme yaptım.

Bunları yaparken, hiçbir kişiye veya hiçbir topluluğa, tarikata bağlanmaksızın, sadece kendi akıl ve gönül penceremi kullanarak, bu derlemeyi yaptım.

Hz.Muhammed ile ilgili pek çok kitap okudum. Bu arada istifa kelimesinin ne anlama geldiğini öğrendim. Bu olay cansız varlıklardan başlayarak, insana, meleklere, velilere kadar uzanıyordu. Ve bu istifa olayı İslamiyet'te zirve noktasında Hz. Muhammedi ortaya çıkarıyordu.

Hz. Mevlana
Hallac-ı Mansur ve
Hacı Bektaş-ı Veli

gibi ermiş kişileri anlatan kitapları okudum ve onları özetleyerek bu kitapta yer verdim.

Bu kitabın hazırlık aşamasında, 2014 yılında Prof. Dr. Hüseyin Uysal ile tanıştım. İki kitabını büyük bir dikkatle okudum. Onun düşüncelerine onay vermek kolay olmadı. Kitapları adeta bilmece çözer gibi bilgiler veriyor, tüm önyargıları yıkıyor ve yeni bir Allah kavrayışı getiriyordu.

Tasavvuf eğitimi, hiç şüphesiz bireysel bir yolculuktur ve bireyin inanç sistemini, hayata bakış açısını değiştirmektedir. Bu süreçte eski düşünce kalıplarını değiştirmek için iki yol olduğunu fark ettim:

- Bunlardan birincisini, gökdeleni bir anda dinamit ile çökertmek ve enkazı kısa bir sürede kaldırmak şeklinde özetleyebiliriz.

- Tasavvuf eğitiminde ikinci yol ise binanın bir taşını söküp hemen yerini yenileme suretiyle ikinci tuğlayı koymak ile oluyordu.

Ben burada ikinci yolu seçerek, ancak akıl ile kavranılabilen konuları, düşünceleri, tuğlaları değiştirerek ve sadece derleme yaparak aktarmakta, ışık tutmaktayım.

Hz. Muhammed zamanında, mezhepler olmadığından Kur'an-ı Kerim'i mezhepler üstü göstermek mümkün değildir. Ama Hz. Mevlana, Hallac-ı Mansur ve Hacı Bektaş-ı Veli, kanımca seyri Sülükünü (Allah'a varışını) tamamlamış şahsiyetlerdir. Ben de onların düşünce yapılarını ve yaşamlarını incelemeye çalıştım.

Seyri sülükünü tamamlamış kişileri anlatan kitaplardan faydalanmak ve onların düşüncelerini açıklamak da, derlemeden başka bir şey olamazdı.

Kur'an-ı Kerim lâfzen yorumlandığında, akıl ile kavranabilen bir kitaptı. Ama semboller çözüldüğü zaman Seyri sülükünü tamamlamış kişiler tarafından akıl üstü bir kitap haline geliyor.

Bu derleme okunup da, düşünce yapınızda bir basamak genişleme, fayda sağlar ise yeterlidir. İnsanın alın teri ve emeği, Allah'ın adı kadar kutsaldır. İki sene üzerinde çalıştığım konuların, Allah yolunda arayışta olanlara, ışık tutacağını ümit etmekteyim…

SELAM..

Belir Yöney CAN (2017)

TASAVVUF Nedir..?

İnsan, varlık nedeni ve dünyadaki amacı üzerine hep düşünmüştür. DNA'ları aynı kaynaktan gelen, aynı ortamda yetişen, aynı bilgilerle beslenen ikiz kardeşlerin dahi, yaşamdan beklentisi, karakter ve davranışları farklı oluyor. Demek ki, RUH dediğimiz, insan bedenini dolduran mekanizma, her CAN'da farklı bir amaç hedefliyor.

Yaşam: insanın kendinde bedenleneni, var olanı tanıma, bilinçli uygulama, bilme ve erdiklerini aktarma sürecinden başka bir şey değildir.

İslam, kelime manası olarak; barış ve esenlik demektir. Tasavvuf da, bu yolun yolcusu olmak isteyenlerin, Seyr-ü sülük, halden hale geçiş ve düşünce bahçelerini besleyen fikir ve yaşam tarzlarının bütününe verilen bir isimdir. Bu bölümde, tasavvuf kavramları ve Seyr-ü Sülük'ün bilmesi ve uygulaması önerilen süreçler aktarılmaktadır.

İslam düşüncesi, *yeryüzünde Allah'ın halifesi* olarak tanıttığı insanın, bütün varlık nedenini cihadtan ibaret görür. Cihad, arapçada ceht kökünden gelir. Kararlı ve şuurlu (bilinçli) çaba anlamını taşır. Bu gayret, insanın kendisini ve çevresini, halifesi bulunduğu yaratıcının isteği yönünde arındırması ve şekillendirmesi çabasıdır. Bu çabaya, hayatın değişik planlarında farklı manalar yüklenir. Harp, bunlardan sadece birisidir. İslam tarihinde, tasavvuf- fıkıh-kelam üçlüsünü mükemmel bir biçimde birleştiren seçkin eserlerden biri, İbn El-Kayyım'ın Zâdu'l Mead'ı konuya şöyle ışık tutuyor. Cihad, İslam binasının temeli ve müslümanların en yüce makamı olduğu içindir ki, Allah elçisi Hz.Muhammed, cihadın her türünde en ileri nokta idi.

Hz. Muhammed, sadece kılıcı ve oklarıyla değil, kalbi, organları, çağrısı, sözleri ve davranışları ile yaşantısının tümünde cihad halindeydi. Bütün zamanı sürekli bir cihad içinde geçerdi. O'na, varlıkların en yücesi olması denmesinin temelinde bu bilgi vardır.

Düşmanlarla cihad, insanın iç âlemini geliştirmek için verdiği cihadın bir parçası olduğundan, Allah Rasûlü: "*gerçek mücâhid Allah yolunda nefsini yenmek için cihad verendir*" der ve bu cihadı ön planda tutardı.

Cihad dört türlüdür

1) **İç dünyamızda nefs ile cihad:** Bu da kendi içinde üçe ayrılır. Birincisi, nefsi, doğruyu kavramak üzere eğitmek; ikincisi, kavranan doğru ile amel (iş, çalışmak) etmeyi sağlamak; üçüncüsü, doğruya davetin zorluk ve çilelerine sabır için nefsi eğitmek. İşte bu üç şartı yerine getiren, nefsini eğitmiş ve rabbani (kendini Allah'a adayan) hale gelmiş olur.
2) **Şeytan ile Cihad:** Bunun da kendi içinde iki aşaması vardır. İnsan ruhuna şeytan tarafından yüklenen şüphelerle cihad ve insan bedenine yine şeytanca yüklenen şehvetlerle cihad. Bunların ilkinde başarı, hoşgörü, sevgi ve gönül aydınlığına, ikincisinde başarı ise, sabır ve çabaya bağlıdır.
3) **İnkârcılar ve münafıklarla cihad:** Bunun da dört mertebesi vardır: Gönülden karşı çıkma, dil ile karşı, mal ve servetle karşı çıkma, dördüncüsü de canla karşı çıkma, yani şehitliktir.
4) **Zalimler, insanlara kötülük edenler ve İslam'ı yozlaştıranlarla cihad:** Bu da önce el ile, buna imkân olmazsa dil ile ve buna da güç yetmezse gönülden karşı çıkmakla olur.

İşte, mümin fark etmelidir ki, cihadın bu basamaklarında bir yerlerdedir ve o hali aşıp daha ötesinde olmalı ve o hal üzere ölmeden önce ölmelidir. Hal böyle iken: Batılılar geleneksel tavır olarak cihadı, *İslam'ı yaymak için verilen kutsal bir savaş* diye tercüme ederler.

Hatta İslam Ansiklopedisi'nin cihad maddesini yazan Macdonald şunu söyleyebilmiştir: "*İslam'ı harp yoluyla yaymak, bütün Müslümanlar için dini bir görevdir*." Oysaki cihad silahlı çarpışma değildir. Silahlı çarpışmayı savaş ve harp kelimeleri ifade eder. Bu yolla dini yaymak ise, bizzat Kur'an tarafından yasaklanmıştır. Çünkü: "*Dinde zorlama ve baskı yoktur*."

Cihad, Allah'a ykınlaşma yolunda gayret sarf etmektir. Hıristiyanlıktaki "*kutsal savaş*" ile cihadı birbirine karıştırmamak lazımdır. Bunlar farklı kavramlardır.

Cihad, insan var oldukça devam edecektir. Oysaki harp bitebilir ve bitmesi dinlerin idealidir. Ama cihadın bitmesi ideal değildir ve olamaz. Çünkü cihad, insanın yalnız menfaat ve düşüncelerinin veya bedeninin değil, özünün savunulması ve yüceltilmesi gayretidir. Bu gayret, ezeli ve ebedidir.

Silahlı çatışmanın bitmesi, cihadın bitmesi değildir. Hayat binlerce cihad alanı ile doludur. İnsan sürekli yürümekte, halden hale geçmektedir. Bu yürüyüş de, binlerce cihadı gerekli kılmaktadır.

İfrat ve Tefrit

İslamiyet'te itidalin terk edilmesi, başka bir ifadeyle, terkipteki oranların bozulması, ifrat veya tefrit saplantısına yol açar. Bu, dengenin bozulmasıdır. Dengenin bozulması, sırat-ı müstakimde (düz yolda) önce yalpalanma, sonra da düşmeler vücuda getirir. Dengenin bozulmasında ifrat veya tefritin, herhangisinin sebep olması hiçbir fark yaratmaz. Düşme, düşmedir. Mesela; din konusunda, insanları dinden soğutanın, din yobazı olmasıyla, inkâr yobazı olması bir fark yaratmamaktadır. İkisinin de yaptığı; insanı, yürümek durumunda olduğu yaradılışı kavrama yolundan çevirmektir.

İtidale riayet; İslam'ın ferdi, soysal ve evrensel bütün boyutlarda esas aldığı ve ısrarla istediği bir keyfiyettir. Sağlıklı fert, huzurlu toplum ve mutlu dünya, itidale saygı ile inşa edilebilir.

Kur'an'ın bu konuda koyduğu prensip şudur: "***Hem dünyada, hem de Ahirette iyilik ve güzellik…***"

Kur'an'da ve İslami yazılı eserlerde, dünya maddenin, ahiret ise, ruh, sonsuzluk ve ebedinin sembolik ifadeleridir. O halde, Kur'an bu iki kategoriye giren her şeyden nasiplenmeyi, onların her birinin payını korumayı istemektedir. **İslam**, Muhammed Hamdullah'ın da söylediği

gibi, "*bizden ne tamamen ruhanileşerek melek olmamızı; ne de tamamen maddileşerek şeytanlaşmamızı istemektedir. Çünkü bu ikisinden yeteri kadarını Allah zaten yaratmıştır*", bunların her ikisinin de üzerine çıkmak gerekir. İnsan bu ikisi ortasında bir varlık yapısına sahip bulunmaktadır ve onun üstünlüğü de bu varlık yapısından kaynaklanmaktadır. Bu varlık yapısının gereğini yerine getirmeyen düzenler ve sistemler, insanı ya ifrat, ya da tefrit çukuruna iterek perişan etmektedirler. Acaba ne yapmalıyız?

İtidalden sapma; evvela, bireylerin kendilerini ve karşılıklı haklarını bilmemekle başlar. Bunun için, bütün nebiler ilk olarak mükemmel bireyi inşa etmeyi amaçlamıştır.

Çünkü mükemmel toplum ve mükemmel insanlık camiası, birey denen çekirdek üzerine oturmaktadır. Bireyin bozulması ondaki madde-ruh unsurlarından birisinin ağırlıklı hale getirilmesiyle vücut buluyor.

Bazı sistemler, melek-insan hayali ile bireyin madde ve bedenine ilişkin tüm haklarını görmezlikten gelerek ifrata gidiyorlar. Bunun tam tersini yapan bazı düzenlemeler ise, bireyi, sadece maddesinden, bedeninden ibaret görerek onun ruhi yapısına hiçbir hak tanımıyor ve bir tefrite saplanarak insanı perişan ediyorlar. Bireyin perişanlığı, onun üstüne oturan toplumun ve dünyanın perişanlığını kaçınılmaz şekilde ortaya çıkartıyor.

İslam, az önce verdiğimiz prensiplerinin bir uzantısı olarak bireyi oluşturan madde ve ruha aynı anda haklar tanıyarak, evvela bu asli ve çekirdek yapıda bozulma ve sapmaları önlemeyi amaçlar. İslam, Kur'an'da ifade edildiği üzere, bireye: "***Sonsuzluğunu da unutma, dünyadan nasibini de…***" diyerek onun dengesini korumaktadır. İnsanın yapısında yer alan hiçbir şey kötü ve iğrenç değildir. İslam'ın iğrenç bulduğu, yapımızdaki unsurların suistimalidir. Ne cinsiyet, ne şehvet, ne gıdalanma isteği, ne atılganlık, ne arzu ne hırs, ne merak… Hiç birisi, varlıkları itibariyle, yani temel prensip olarak kötü değildir. Kötülük,

bunların ifrat ve tefrite kaçan kullanımları halinde ortaya çıkan, sanal bir durumdur.

İnsan benliğindeki unsurların itidal üzere kullanılması, başka bir deyimle haklarının verilmesi fıtrata (yaradılışına) uygun insan tipini ve fıtrata uygun karakteri ortaya çıkarır ki, mutlu bir dünya için gerekli olan da budur. Fıtrata uygun karaktere Kur'an, dengeli olma, yani Allah'ın fırçasıyla çizilen karakter der. Yine Kur'an, Allah'ın çizdiği bu karakterlerden daha iyisini çizme iddiasında olanlara, hayretle bakmaktadır.

İtidal Prensibi

Bu evren, Allah'ın ayetlerinden oluşur. Kur'an nasıl bir kitapsa, evren de bir kitaptır. İnsan da bir kitaptır; hem de kitap-ı nâtık, konuşan kitaptır. Kur'an, kendisinin ayetlerle dolu olduğundan bahsettiği gibi, diğer iki kitabın da ayetlerle dolu olduğunu söylemektedir. Bu ayetlerin *(evren ve insan)* hepsinin incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi ise Kur'an'ın en ısrarlı istekleri arasındadır. Bu ayetler arasında Kur'an hiçbir ayrım yapmaz. Onları tetkik edenlerden birinin diğerine bir üstünlüğü yoktur. İşte, itidal prensibi, bu noktada dikkat çekici olmaktadır. Buna göre, her ilim aynı derecede saygıya layıktır ve insanın, mutlu bir dünyayı inşası için ilimler arasında dengeyi kurması şarttır. Sadece insana ait ilimleri geliştirip ötekileri ihmal etmek, nasıl ki doğu dünyasını tüketmişse, sadece madde ilimlerini geliştirip, insanı tanımaya yönelik ilimleri ihmal de, Batı'yı çökertecektir. İki halde de denge bozulduğu için, iki halde de çöküş ve felaket kaçınılmazdır. Dün kilise babaları yanılmaz benlikler sayılıyorlardı, bugün de DNA, ilaç, kimya ve elektromanyetizmalarla uğraşan, CERN benzeri laboratuar babaları aynı gözle görülüyorlar. Bunların hiçbiri diğerinden farklı değildir. Dünün yöntemleri hayatı, insanı madde ve bedene zulmedecek bir düzen içinde ele alıyorlardı; bugünküler ise aynı tek taraflığı madde ve bedeni hâkim kılmak suretiyle yapıyorlar. Ve her iki halde de bozulan, denge oluyor.

Dünün maddeye hâkimiyeti reddeden ve dünyayı kilise doğmalarının çizdiği tablolarda donduran aşırılığı, bugün yerini maddeye ve maddeyi fethin yarattığı, makine putuna bırakmış görünüyor. Devam eden tek şey ise: şu veya bu sebeple dengesi bozulan insanın çekmekte olduğu sıkıntılardır.

Ekonomik Ahlak

Îtidal prensiplerinin en önemli belirtilerinden biri de İslam'da "*ekonomik ahlak*" diye ifade edebileceğimiz "*harcama dengesi*" esprisidir. İslam; dünya nimetlerinden yararlanmayı, bir "ilahı istek ve arzu" olarak tespit eder. Allah, bütün güzellikleri ve nimetleri kulları için yaratmıştır. Bunları değerlendirmek, yemek-içmek, Allah'a güvenin ve yine ona şükretmenin bir belirtisi olmaktadır. Bunu engelleyen, Allah'a isyan halindedir. Çünkü bütün kâinat insanın emrine verilmiş, bütün nimetler insan için var edilmiştir. İnsan bunlardan yararlanacak ve Allah'a şükredecektir. Ancak bu kullanım ve yararlanmada aşırılığa giderek nimete tapıcılık illetine tutulmak kötüdür. İslam, nimetleri terk ile onlara tapmayı aynı görür ve bu iki illetten kaçınmalarını takipçilerine öğütler.

Kur'an şöyle diyor: *"Yiyin, için; fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."(***Araf, 27;31***)* . İtidal'in, her şeyin yerli yerinde olması ve vahdet (BİR'lik) prensibinin korunması olduğu açıktır. İsraf, bunu bozmaktadır. Çünkü birimizin gerektiğinden çok harcaması için, ötekimizin gerektiğinden az harcaması gerekecektir. Allah, yeryüzü sofrasında nimetleri dengeli bir biçimde var etmiştir. İsrafa gidenler, bu dengeyi, kendi lehlerine bozan isyancılardır. O halde, israf ekonomilerinin fikir kaynağı olan kapitalizm, İslam nazarında tam bir dengesizlik olduğu gibi, nimetlerin gerektiği kadar kullanımını engelleyen komünizm de bir zulüm rejimidir. İslam, bu iki rejimin ortasında durur ve her ikisinin de aşırılıklarını dışta bırakır. İsrafta, nimetlerin belli ellerde toplanması gerektiğinden servetlerin de belli ellerde toplanmasına yol açacaktır. İslam, servetlerin belli ellerde toplanmasına da karşıdır: *"Mal ve servet, sizin yalnız zenginleriniz arasında dolaşan bir kudret ve üstünlük aracı olmasın" (***Haşr,*7*)* diyor Kur'an.

Âhirete (daha sonrasına) İman

Ahirete imanın dinsel açıdan iki temel boyutu vardır:

1- İnsanın hayat macerasından ve fiillerinden hesaba çekilmesi (Din günü, hesap günü, mahşer, haşir, kıyamet, mizan, cennet ve cehennem gibi kavramlar bu hesap gerçeğini hatırlatan sembolik terimlerdir.)

2- Ölümden sonra bir hayatın varlığına inanmak

Ölümden sonra bir hayatın varlığına inanmak anlamında ahirete gelince: Ahiret deyimi Kur'an'da çok geçen kelimelerden olup, içinde bulunduğumuz anın ardından gelen zaman ve içinde bulunduğumuz boyutun üstündeki boyut demektir. Ahiret, mutlak anlamda, **daha sonrası** şeklinde ifade edilebilir. Bulunduğumuz an ve boyut ne olursa olsun, onun bir sonrası ve üstü vardır. O halde, âhirete iman, en geniş anlamda hayatın ve oluşun sürekliliğine imandır. Her an bir öncekine göre âhirettir. Ve insan, her ahiretin hesabını vermek durumundadır. "*İki günü birbirine eşit geçen aldanmıştır*" ve "*Ben her gün 70 veya 100 defa Allah'tan affımı dilerim*" hadisleri bu âhiret sırrını en ileri seviyede fark eden ve yaşayan büyük ruhların bakış açılarını temsil etmektedir.

Her anı önceki zamanların âhireti olarak gören bir şuur, her anın (bir mahşer meydanı psikolojisi içinde) hesabını verecektir. Yaratıcı faaliyet, bu hesabın farkında olanların faaliyetleridir. Diğer insanlar, bu oluşu fark edenlerin ürettikleri nimet ve bereketi şuursuzca ve hatta nankörce yiyip tüketmekle meşgul, yarı kadavra, robotik mahlûklardır. Ne var ki, yaratıcı şuura erenlerin, sınırsız merhamet ve hoşgörüsü bu kadavra varlıkları, her şeye rağmen kucaklar ve sever.

Ölüm sonrası hayat, hatta ölümden sonraki hesap meselesini gereğince anlamak için, ölümün ne anlama geldiğini bilmek gerekir.

Ölüm konusunda insanoğlu, ne yazık ki, çok yanlış bilgilerle doludur. Her şeyden önce, ölümü bir bitiş, bir karanlığa ve hiçliğe geçiş olarak görmek gibi bir hatanın kurbanlarıyız. Oysaki ölüm her gün farkında olmadan, parça parça olaylar halinde yüzlercesini yaşadığımız bir oluşun, biraz daha fark edilir şeklinden başka bir şey değildir. Ölüm, bir yok oluş değil, bir boyut değiştirme olayıdır.

Vakit, AN'da Yaşamak

An içinde icra edilen fiilin yani amelin kazası mümkün değildir. Çünkü müteakip anda yapılacak başka bir fiil vardır ve bu, bir öncekinden tamamen ayrıdır. Yunus b. Ubeyd bu gerçeği namaz benzetmesi ile şu espriye çok güzel sığdırmıştır: diyor ki, "*Kaybolan tavuğumu bulabilirim, fakat vakti geçen namazı nasıl yakalarım?".* Tavuk *şey* dir; şeyi yitiren bulur. Ama namaz fiilidir, onu yitiren bir daha elde edemez.

Bunun içindir ki, yaratıcı, vakte yemin etmekte ve onu iyi kullanmayanların hüsran içinde olduklarını söylemektedir. O halde, vakti, gereğince yaşayan, kâinattaki sürekli oluşa katılmış, zafere ermiş benliktir. Bu benlikler, ölümsüzlük sırrını yakalayan ruhlardır.

Vakit, içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız an olunca, an içinde en güzeli ve en iyiyi yakalamak gerekir. Çünkü: "*Vakit, içinde bulunduğun hal veya şeydir. Dünya ile dolu isen vaktin dünya, sonsuzluk ile meşgulsen vaktin sonsuzluk, hüzünle dolu isen vaktin hüzün, sevinçle kucak kucağa isen vaktin sevinçtir*." Ebu Ali Dekkak'ın bu sözünü kaydeden sûfi, şu yorumu ekliyor: "*Demek istiyor ki vakit, insana galip gelen haldir*". Anlaşılan odur ki insan, kendine galip gelen halin en iyi ve en güzel hal olması için hazır ve kararlı olmalıdır. Sûfilerce en iyi ve en güzel halde, Allah ile beraberliğe vakti hâkim kılarken, insanın ve insanlığın ihtiyaçlarını da unutmamak gerekir. Muhammedî tavır budur. Bu nasıl olabilir? Cevap olarak, tasavvuf şu prensipleri ele alır. Çoklukla birlik, el işte gönül oynaşta, hem halkla, hem Hak'la ve İmamı Rabbani şöyle aktarıyor; "*Sûfi kâin ve baîn, yani beraber ve ayrı olmalıdır. O, görünüşte halk ile beraber, gerçekte ise halktan uzaktadır"* ve "*insanın dışında dağınıklık gerekebilir. Ve bu dağınıklık bazen makbuldür de. Ama insanın iç dünyası öyle değildir. İç dünyanın her hangi bir şekilde ve zamanda dağınık hale gelmesi bağışlanamaz. Çünkü iç âlem yalnız Allah'ındır. O halde insanın dörtte üçü Allah'a ait olmalıdır. Zahirin yarısı, batının tamamı. Zahirin diğer yarısı halkın haklarını vermek için kullanılacaktır*."

Gerçek din, her şeyden önce insana bir benlik kazandırmalıdır. Bunun yerine insan beynini uyuşturan ve bunu kutsal kılıflar içinde pazarlayan bir din, hayata ve insana pusu kuran bir beladır. Bunun içindir ki, İkbal'e göre önce insanla uğraşmayan bir dinin Allah'a götürmesi mümkün olamaz.

Soruyor İkbal: "***Sen, insana ulaşmadan Allah'ı nasıl arıyorsun?***"

Kur'anın dini, insan yapan bir dindir. Oysa geleneksel taklit din, sürekli put imal eder. Onun mezhep imamı, efendi, ulema adlarıyla: insan kaderine egemen kıldığı güçlerin her biri, bir gizli put haline gelmiştir. İkbal, bu gizli putların yerine, insan bedeninin inşa edilmesi çağrısının açılmasını istiyor ve bunu kurtuluşun reçetesi olarak görüyor. Önerisi kısa ve nettir "***put yapmayı terk edip kendini yapmaya başla***".

İslam dünyasını yerinde saydıran eskinin temsilcileri: İkbal'e göre, kişi olarak molla ve softa, kurum olarak ta geleneksel kalıplara hapsolmuş fıkıh ve tasavvuftur. Bu böyle olduğu içindir ki İkbal'in temel hücum hedeflerinden biri de tıpkı üstadı Hallac gibi kokuşmuş kuralları, din haline getiren ruhsuz ve uyuşuk din adamı tipidir. Temel nitelikleri bilgisizlik, tembellik, sığlık, iftira, haset, estetik ve hikmet düşmanlığı olan molla softa tip, İkbal'in mürşidi Mevlana Rumi tarafından da ağır bir biçimde eleştirilmiştir.

Mürşid Rumi diyor ki "*ümmetin gönülleri zayıf olanlarının, sırları bilmeye tahammülleri yoktur, bunlar Allah'ın hikmetlerinden habersiz insan suretinde yaratıklardır*".

Fedakârlık ve yaratıcılığı olan hür düşünce eri Kur'an müminine karşı: bencillik, taklitçilik, tutuculuk ve fesatçılık örneği olan molla, kutsal kavramların yazılı olduğu levhaları taşıyan yaratıklara benzer. Molla'nın cenneti dogmatik bir yaşam iken, hürlerin cenneti ise sürekli yürüyüştür.

Tasavvufun ana prensiplerinden biri şu şekilde formüle edilebilmektedir. Kötülük yapmamak yetmez, hayırlı işler yapmak da lazımdır.

Muhammedi Sünnet

İslam peygamberi, kötülükten uzakta kalmayı yeterli bulmamış, iyilikte faaliyeti gerekli göstermiştir. "*İnsanların en hayırlısı, insana faydalı olandır*."

O ayrıca "*İnsanların içine karışıp onların eza ve cefalarına maruz kalan mümin, onların içine karışmayıp ezalarına da maruz kalmayan müminden daha faydalı olandır*" (Buhari, riaak, 34) demiştir. Bu şekilde hayatın ve insanlığın dışına çıkmayı yasaklamıştır. Yollarını: "*Muhammedi sünneti yaşama yolu*" olarak tanımlayan sûfiler, genellikle bu tavra bağlı kalmışlardır.

Sufilerin Görünen ve İçrek Benzetmesi

Diyor ki: "*Neden çanağın dışını yıkıyorsunuz*?" Sûfiler, bu sözdeki espriye bağlı kalmışlardır. Onlara göre, zahirle uğraşmak, çanağın içini yıkamak yerine onun dışıyla meşgul olmaktır. Oysaki çanağın kullanılması için içinin yıkanması şarttır. Çanak (kutsal kâse) burada insandan başkası değildir. Çanağın dışının süslenmesi büyük kitle için tatmin edici olmaktadır. Ama gerçek bir sûfi için bu fazla anlam ifade etmez. Tam aksine, dışı pırıl pırıl bir çanak yerine, Allah'a sığınan sufiler, hep bu aldanışı ayırt etmeyi vurguladılar. Mevlana, Konya'da tabakhanenin önünden geçerken bir an durmuş ve derin bir iç çekişle oradan akan pis suya bakıp şöyle demiştir. "*Ey zavallı su! Git de şu şehrin halkının kalplerinden geçmediğine şükret. Eğer onların kalplerinden geçseydin ne kadar pis olacağını görürdün*." Mevlana burada, dışı yıkanmamış çanakların içlerinde nelerin olabileceğine çok ilginç bir şekilde dikkat çekmiştir.

Türk mutasavvıf Kuşadalı, bu durumu anlatırken soğan sembolizması kullanmaktadır. Elimize aldığımız soğanın dışındaki kabuk zahir (görünen), onun altındaki batındır (içrektir). Üst kabuğu soyduğumuzda onun altındaki görünür olacak; içrek tanımı daha alttaki kabuğa geçecektir. Bu hal, soğanı soymaya devam ettiğimiz sürece uzar gider. İşte kâinattaki zahir-batın olayı da, merdivenden çıkma benzeri,

böylesine sanal bir karakter taşır. Sûfiler, dinin bütün emirlerini yerine getirdikten sonra, Allah yolunda vardıkları manevi aşamaların bir tecellisi olarak batın (içrek) manaya ulaşırlar. Bu yolun çilesini çekemeyenler, batın manadan haberdar olamazlar. Batıniyye ise dinin emir ve yasaklarından sıyrılmak için didinir.

Gerçek Kabe İnsanın Kalbidir

O halde batın mana, zahir mana tahrip edilmeden ortaya çıkarılacaktır. Bir misal olarak, sûfileri "*hakiki Kâbe*" veya "*hakiki hac*" anlayışlarını ele alabiliriz. Başta Hallac olmak üzere birçok büyük sûfi bir "*Hacc-ı hakiki*" kavramından söz etmişlerdir. Bunlara göre zahirdeki Kâbe, insanın kalbidir. Mevlana şöyle diyor: "*Mekke'deki Kâbe, Azer oğlu Halil'in yaptığı bir binadır. Gerçek Kâbe olan insan kalbi ise Allah'ın binası ve nazargahıdır*." Hal böyle olunca, gerçek hac da insan kalbinin çevresindeki tavafla elde edilir. Sûfiler, bu düşüncelerinin bir uzantısı olarak, esas Kâbe olan insan kalbinin mutsuz ve perişan olduğu yerde, zahir Kâbe'nin tavaf edilmesini, süslenmesini anlamsız bulurlar. Kur'an ve ona bağlı olarak da İslam düşüncesi, tanrısal sırları bize açarak insanlığı Allah yolunda ve yaradılış kanunları çerçevesinde mutluluğa ve olgunluğa götüren, ışık tutacakların yetiştirilmesinden bahseder.

Takva Eğitimi

Bu kadro, tasavvuf dediğimiz kurum tarafından yetiştirilmek istenmiştir. Bu kadronun eğitimine, Kur'an'dan alınan bir ifadeyle, takva eğitimi diyebiliriz. İbn Haldun'un da belirttiği gibi, kalp gözünün gözlemleriyle elde edilen ilimle, takva arasında sıkı bir bağ varlığı, Kur'an'ın dikkat çektiği keyfiyetlerdendir.

Gerçekten de Kur'an: *"Allah'tan, takvaya sarılarak korkun ki, size iyi ile kötüyü ayırma gücü versin"(**Enfal, 29**)* diyor. Burada, basiret sayesinde elde edilebilecek bilgilerin daha çok felsefi, hukuksal yetenek kazandıranlarına dikkat çekilmiştir ki, Kur'an terminolojisinde buna Hikmet denir. Bir başka Kur'an ayeti, takvaya sarılanlara, bizzat Allah tarafından öğretileceğini söyler: *"Allah karşısında takvaya sarılın ki Allah*

*size öğretsin"(**Bakara,282**).* Allah'ın öğretmesiyle elde edilen bilgiler, yine bir kur'an ayetinden alınan bir deyimle, ledünni bilgi (Allah katından verilen bilgi) olarak adlandırılmıştır. (bk. Kur'an; **Kehf, 65**)

Allah'ın öğrettiği veya Allah'tan gelen bilgi, tıpkı duyu organları ile elde edilen bilgi gibi, çalışmakla elde edilir. Bunun tek istisnası peygamberlerdir.

Peygamberler dışında herkes ledünni bilgiyi belli bir eğitimden sonra elde eder. Bu eğitime, mücahede veya cihad diyoruz. "*Bize varmak için mücahede edenleri yollarımızla iletiriz*." (**Ankebut, 69**) Mücadele veya iç cihadın tasavvuftaki teknik ismi seyru sülük veya kısaca sülüktur.

Cihad veya mücahedenin, bilgi edinmeye ilişkin olanı, tafakkuh denen bir gayret halinde görünür. Tafakkuh, Kur'an tarafından, dinin incelediklerine ulaşmak için derin derin düşünmek ve araştırmak anlamında kullanılmıştır.

Kur'an, tafakkuhla uğraşan bir kadronun, her türlü engele rağmen mutlaka bulundurulmasını bir zaruret olarak göstermektedir. (bk. **Tevbe, 122**) Tafakkuh ameliyesinin mistik bilgiye yönelik kısmına tasavvuf veya yine tafakkuhla aynı kökten gelen fıkıh kelimesiyle işaret edilmiştir.

Dinin inceliklerini araştırma gayreti veya bilimsel cihad, duyu organlarıyla elde edilebilecek ilimlere ilişkinse, buna zahir fıkıh veya sadece fıkıh denir.

Bu bilimsel cihad, basiret yoluyla elde edilebilecek bilgilere yönelikse, bu ilme Bâtıni fıkıh veya tasavvuf denir. Sufi düşünce, tasavvuf eğitimi görmenin, başka bir ifadeyle tasavvuf veya tarikate intisap etmenin, Müslüman olmak için gerekli olduğu yolunda bir iddiaya asla sahip çıkmamıştır.

Her insan, arzu ettiği ve amaçladığı gayeye göre tavır takınacak ve yükümlülük altına girecektir. İnsan, tekâmül etmekte olan bir varlıktır. Tekâmül yolu, bir kemal yoludur. Herkes seçtiği yola göre yük altına girecek ve tabi ki şeref sahibi olacaktır. Her insan talip (istekli) ve

sonsuzdur. Din, bu sonsuz yolun her aşamasına ışık tutmuştur. Hangi aşamasına ışık tutmuştur? Hangi aşamayı istiyorsak o aşamanın icaplarını yerine getirmek zorundayız.

Bu noktada temel soru şudur: Tasavvuf eğitimine, sonuç olarak da bir mürşide ihtiyaç var mıdır? Cevap net ve açıktır: Amaçladığımız hedef bu sorunun cevabını da içerir. Eğer duyu organlarının tanıttığı âlem veya sırlarla yetinirseniz, akılla elde edilen değerler sizi tatmin eder ve tasavvuf eğitimi veren bir kurum veya kişiye muhtaç olmazsınız. Bu konuda işaret edilmesi gereken çok önemli bir nokta vardır: anılan ayırım, asla hukuksal, sosyal bir statü ayırımı veya bir sınıfsal ayırım ifade etmez. Din gemisi içindekilerin hepsi sosyal ve hukuksal statü bakımından eşittir. Ayırım, manevi planda ve Allah ile kul arası yolda söz konusudur. Çünkü Kur'an sadece bu alanda, yani takva ile ulaşılan manevi olgunluk planında eşitliği bozar. Bunun dışında hiçbir ölçü ve değer bir insanı ötekinin üstüne çıkaramaz. (bk. Kur'an, **Hucurat, 13**). O halde sosyal-hukuksal statüsü çok daha yüksek olan bir kişi, manevi mertebe bakımından çok aşağıda olabilir. Hatta tasavvuf, manevi mertebe bakımından sosyal statüsü zayıf insanları önde gören bir eğilime, maddeden uzak olana değer verir diyebiliriz.Demek olur ki, niyetleri aynı olmak şartıyla, madde bağı az olan kişi, bu bağla ilgisi daha sıkı olan kişiye göre daha çok, daha hızlı yol alabilecektir. Tasavvuf eğitiminde buna örnek olacak pek çok sembolizma vardır. Örneğin, zamanın en büyük velisinin bir çoban veya bir demirci olduğuna ilişkin örnek ve düşüncelere rastlayabiliriz. Ülkenin en ünlü devlet adamlarının, hatta padişahların sosyal statü açısından çok gerilerde olan ve fakat manevi mertebesi çok yüksek bulunan şeyhlerin, mürşitlerin önünde eğildikleri, onların ellerini öpüp hizmet etmeyi şeref bildikleri tarihsel bir gerçektir.

Bu tespitler bize göstermektedir ki, tasavvuf sadece manevi yüksekliği bir değer ölçüsü kabul etmemekte ve manevi derecesi yüksek kişilerin ötekileri hakir görmemesini ve onlara hizmet etmelerinin esas olduğunu benimsemektedir. Bu sayede, insan hayatında iki büyük mutluluğu aynı anda amaçlıyor: maddenin egemen olmasını önlemek ve

manevi yüksekliğin bir baskı aracı yapılmasını engellemek. Böylece, İslam toplumlarında ne maddeye ağırlık veren sınıf ayrımları, ne de manevi üstünlükten kaynaklanan din adamları veya mabet hegemonyası olmamalıdır.

Müslüman bilir ki, insanlığın en mükemmel örneği olan İslam Peygamberi, tevhit dininin en büyük mabedi olan Kâbe'yi göstererek: "*Bu Kâbe nasıl kutsal ve saygıya layıksa; sizin şeref, haysiyet ve onurlarınız da öylece hürmete layıktır*" buyurmuştur.

Yine o peygamber, karşısına gelenlerin yalnız iç zenginliklerine bakmış, bu zenginlik açısından yüksek olan siyah bir köleyi, toplumun en üstün mevkilerindeki beyaz tenli hemşehrilerine, hatta en yakın akrabalarına tercih etmiştir.

Çünkü o, bir tek üstünlük tanıyordu: insan gönlündeki zenginlik ve emek. Ona göre *"insan, gayret ve emeğinin karşılığından başka hiçbir şeye sahip olamaz" (***Necm, 39***).*

Ne yazık ki, İslam'ın bu kabulü, sonraki zamanlarda tarikatlar tarafından yozlaştırılmış ve bir örtülü engizisyon İslam bünyesine sokulmuştur.

Hz.Muhammed Hakkında Genel Bilgiler

İslam Peygamberi, nebilik görevini üstlenmeden önce de mistik bir hayat yaşardı. Bütün İslam tarihçileri onun, nebi oluşundan önce inzivaya çekildiğini, hatta en ileri bir mistik tavır içinde dağlara çıkıp mağaralarda iç dünyasını dinlediğini, uzun düşünce devreleri yaşadığını nakletmektedirler.

İslam vahyi de ona böyle bir inziva anında, Mekke yakınlarındaki Hira mağarasında gelmişti. Doğruluk, dostluk, şefkat ve merhametle doluydu. Herkes, en kıymetli eşyalarını ona emanet ederdi. En çapraşık çekişmelerde o, ideal bir barış unsuruydu. Daha çocukluk yıllarında, onun iştirak ettiği yağmur duaları, mutlaka yağmurla sonuçlanırdı. Mekkelilerin geleneklerine ters düşen ve fakat sonradan, vahiy ile belirlenen bir takım

davranışları, daha o zamanlarda benimsenmişti. Yemesinde, yatmasında konuşmasında, sosyal münasebetlerinde herkesin dikkatini çeken bir başkalık, bir üstünlük vardı. Bu hali ona bütün Mekkelilerce, Muhammedü'l-Emin (güvenilir, inanılır Muhammed) lakabının verilmesine yol açmıştı. Kısaca o, Peygamberliğinden önce de, güzel ahlakın bütün meziyetlerini benliğinde toplamıştı.

İslam peygamberi, günlük hayatını tam bir ruhsal seyir içinde geçirmekteydi. Bütün Müslümanlar için zorunlu ibadet olan farzlara ilaveten o bazen geceler boyu süren ibadet seansları yapardı. Sabah iki, öğlen dört, ikindi dört, akşam üç ve yatsı dört rekât olan farz namazlara ilaveten o; sabah iki, öğlen altı, aksam iki, yatsı beş rekât namaz da kılmıştır.

İslam fıkıhçıları bunlara, pekiştirilmiş sünnet (es-sünnetü'l müekkede) derler. Bunların da ötesinde onun; kuşluk, ikindi, akşam ve yatsı vakitlerinde daha başka namazlar kıldığını biliyoruz.

Oruç bahsindeki tavrı da aynı idi. O, farz olan, bir aylık Ramazan orucunu tutarak, Müslümanların müşterek ve borç oruçlarına örneklik ettiği gibi, çeşitli adlarla ve yıl boyu süren oruçlar da tutarak, mistik hayata gönül verenlere ve daha sonra bu yolu seçecek olanlara da örnek oluyordu. Pazartesi ve Perşembe günleri, her ayın on üç, on beşinci günleri (eyyam-ı biz) Muharrem ayının bazı günleri, Recep, Şaban aylarının bazı günleri oruç tutardı.

O ayrıca, savm-i visal denen ve iftar etmeksizin birkaç günlük orucunun birbirine bağlanışı olan bir oruç da tutardı ki bunu kendinden başkalarına yasaklamıştır.

Her yılın Ramazan ayında son gününü itifak'ta yani bir mabedin köşesinde, dış dünya ile alakayı keserek geçirmek de, bütün hayatında izlediği bir davranış olmuştur.

Sözlü sünnet bünyesinde, mistik veri olarak kaydedilecek malzeme, sayılamayacak kadar çoktur. Her hangi bir hadis kitabını

okuyan, bunu hemen fark eder. Gerçekten de, tasavvufun ana kavram ve inançlarından, en basit terimlerine kadar her şeyin bu sözlü sünnet bünyesinde yer aldığını görüyoruz. Altı çizilmesi gereken şudur ki, "*hadis*" adıyla ortaya sürülen bu malzemenin büyük bir kısmı uydurulmuş söz yığınlarıdır.

Hz. Ali ve Hz.Ebubekir

Sahabilerin beyanları ve Hz. Peygamber'in ilhamsal bilgilerle ilgili açıklamaları, hadis bünyesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Sahabilerin beyanları, Hz. Peygamber'in ilhamsal bilgiler konusunda bazı seçkin sahabileri aydınlattığı ve onlara bazı sırlar açtığını göstermektedir. Duyular üstü kudretlerin yakalayabileceği bu bilgilerle donatılmış sahabilerin başında Hz. Ali'nin geldiği anlaşılıyor.

Sûfi ekollerinin manevi silsilelerinin hemen hepsinde, zinciri Hz. Peygamber'e bağlayan zat olarak yer alan ve tasavvuf tarihine Şah-ı Velayet (veliliğin sultanı) olarak geçen Hz. Ali'ye hitap ettiği söylenen hadislerden biri şöyledir: "*Ey Ali! Rabbim bana seni din incelikleriyle iyice eğitmemi emretti ki sen iyice kavrayıp kalbini dolduracak bir kudrete erişesin*." Bunun üzerine de Kur'an'ın: "*onu kavrayıp belleyecek kulak kavrar ve korur*" (**Hakka, 12**) ayeti indi. İşte bu yüzden sen, ayette geçen," *iyice kavrayıp belleyecek kudret*" oldun. (Ebu Nuaym, Hilye, 1/80). Bu söz doğru ise bize gösterir ki, bizzat Hz. Peygamber'in terbiyesi altında, sırlara eriş eğitimi yapan ve böyle bir yeteneği kazanması için özel çaba sarfedilen kişiler vardı. Bu keyfiyet, vahyin bütün kitleye, bütün insanlığa hitap eden karakterini zedelememiştir.

Aynı gün Ali'ye soruyorlar: "*Rabbini gördün mü?* "

Cevap veriyor: "*Görmediğim bir Allah'a ibadet etmem*."

Bu kez: "*Peki onu nasıl gördün*?" diye soruyorlar.

Şu cevabı veriyor: "*Gözler onu, kafa gözü kudretiyle görmemiştir. Ancak kalpler onu iman hakikatiyle görür*."

Bir başka gün Hz. Ali göğsüne vurmuş ve şöyle demiştir. "*Şu göğsümde saklı duran birçok ilim var. Ah! Onları taşıyacak ER'ler*

bulabilsem." Ve ilave etmiştir. "*İstesem, sırf Fatiha suresinin tefsiriyle yetmiş beygir yüklerim*."

Sufilere göre, bu sırlar ve işaretler ilmine vakıf olan sahabilerden biri de Ebu Bekir'dir. Hz. Peygamber bir gün ona sorar: "*Kendinden başka zamanın olmadığı o günü hatırlıyor musun*?". Ebu Bekir cevap verir: " *Evet, ey Allah'ın elçisi*" Daha sonra, arkadaşları, sözü edilen günden maksadın ne olduğunu sorduklarında Ebu Bekir'in cevabı şu olur: "*O gün misak günüdür (insanın ezelde Allah ile beraber olduğu gün)* "

Mistik sırlardan haberdar olan sahabiler, sadece bu iki kişiden ibaret değildir. Daha birçok sahabide de aynı kudreti görmekteyiz.

Hatta son Peygamber'in terbiyesi altında yetişen bu insanların, derece derece, fakat hepsinin belli oranda bu sırdan haberdar olduklarını kabul gerekir. Esasında bu, din meselesinde ileri seviyede bilgi sahibi olmaktan başka şey değildir. Yani söz konusu olan, bir *ilim*'dir.

<u>İnsan-ı Kâmil</u>

İnsanı kâmil olarak, Hz. Peygamber nasıl anlatılabilir? Esasında bu konu "*yaşadığı gibi yaşa, görürsün*" diyerek bitirilecek bir konudur. Öncelikle Hz. Peygamber'i insanı kâmil olarak biz nasıl anlayabiliriz sorusuna cevap bulmak için, insanı kâmil meselesini anlamak, anlatmak lazım ki bu başlıbaşına bir konudur.

İslam'ın insanı kâmil tanımı, ayaklarını bütün insanlar gibi yere basan ve insanlarla göz göze, kucak kucağa ve omuz omuza beraber yaşayan bir varlıktır. Onun meziyeti, insanlarla kaynaşmasıdır. İnsanları fildişi kuleden seyretmesi değildir.

O halde **insanı kâmil**, insan hayatı için bir **rahmet, şefkat ve sevgi örneğidir**. Bu üç kelimenin altını çizmek lazım. Bu üç özelliği insan hayatında temsil eden, insanı kâmil'e, genelde insanlık tarihi içinde, özel olarak da İslam tarihi içerisinde bakıldığınd, karşımıza en mükemmel şekliyle bir hayati keyfiyetler halinde, bir aksiyonlar bütünü halinde, bir yaşamış örnek halinde Hz. Peygamber çıkıyor.

Esasen tasavvuf, insanı kâmili anlatırken Hz. Peygamber'i anlatır, yapmak istediği odur. Nedir insanı kâmilin vasıfları, belirgin özellikleri; bir başka anlamda, nedir Cenab-ı Peygamber'in ideal bir insan olarak hâkim özellikleri. Daha öncede bahsettiğimiz gibi her şeyden önce Hz. Muhammed, Emin vasfını taşıyan bir varlıktır. Ünvanı, Emin'dir. Kendisine güvenilen ve kendisinin de, kendisinden emin olduğu insan demektir.

Bu Emin sıfatı Hz. Peygamber'de, temsil ettiği imanı belirtir ve yürüdüğü yola hiçbir kayda ve şarta mağlup düşmeden yürümesi ve hedefe gitmesi demektir. En şiddetli sıkıntılar hayatını kuşattığı anda müşrikler amcasını kendisine gönderiyor ve "*bu işten vazgeçsin, ne isterse vereceğiz*" diyorlar. Biliyorsunuz, söylediği şudur: "*Güneşi bir tarafıma, ayı öbür tarafıma koysalar temsil ettiğim davadan vazgeçmem*". İşte şahsın iç dünyasında emniyet, emin olma hadisesi, Hz. Peygamber'in diliyle budur.

Bunun ortamda anlaşılması, tecellisi de başkalarının ondan emin olmasıdır. Günümüz İslam dünyasında, genelde de bütün insanlıkta, temsil kabiliyetinin ve temsil edenlerin sergiledikleri en büyük zaaf bir imanın mümessilerinin başkalarına güven vermemeleridir.

Hz. Peygamber'in hayatı bize şunu gösteriyor. Teoride kâğıt üzerinde, makro planda ifadeye koyduğunuz ne kadar yüksek, ne kadar hakikat olursa olsun sizin, hitap ettiğiniz insanlara güven vermeniz gerekir. Bu güveni sadece söylediklerini yaşamak diye kayıtlamak yeterli değildir.

Siz söylediğinizi yaşarsınız ama acaba yaşadığıız bana güven veriyor mu? Bir de bu taraf var. Hz. Peygamber'in hayatı bize gösteriyor ki muhitte emniyeti sağlamak, emin olduğunuzu kendinin dışındaki dünyaya anlatmak için iki esas vardır. Birincisi söylediğinizi yaşayacaksınız, ikincisi de (bu ikincisi günümüz dünyasında çok daha mühim) yaşadığıız şeyin insanlığın geleceği bakımından bir hayıra ve aydınlığa yol açacağını, insanlığa anlatmanız lazım. Bu da bir güven

hadisesidir. Hz. Peygamber'in hayatında şu var: İmanı bakımından ona karşı olan insanlar da ona güveniyor. İşte meselenin püf noktası buradadır. Siz veya biz zannediyoruz ki, mesela Ebu Cehil veya Ebu Lehep, Hz. Peygamber'in küçük adam olduğu düşüncesindeydiler: hayır kesinlikle öyle değildi.

Ebu Cehil ve Ebu Lehep Hz. Peygamber'in büyüklüğünü sizden ve bizden çok daha iyi biliyorlardı. Ancak, hesapları yüzünden imanına katılmıyorlardı. Fakat kendilerinden de güvenilir insan olduğunu, her zaman itiraf ediyorlardı.

Bir örnek verirsek: kılıcından Müslümanların senelerce çektiği Ebu süfyan, Mekke devri gibi Müslümanların işkenceler altında inledikleri bir zamanda, kızı Ümmü Habibe'nin Habeşistan'da Hz. Peygamber'le nikâhlandığını öğreniyor. Haber Ebu süfyan'a geliyor. En şiddetli düşmanıdır. Hz. Peygamber, için söylediği şudur: "*Takdir ederim Ümmü Habibe'yi. Muhammed gibi ulaşılmaz değerlerin sahibi birisinin evlilik teklifine nasıl hayır diyebilirdi?"*

İşte insanı kâmil veya ideal insan budur. İmanına iştirak etmezseniz de, onun emin insan olduğunu bilirsiniz. En büyük düşmanları, en azılı putperestler, en değerli şeylerini gidip ona emanet ediyorlar. Düşmanıdırlar, biliyorlar bunu, fakat onun kendisine emanet edilen şeye hıyanet etmeyeceğini de biliyorlar.

Tasavvuf tarihinde, insanı kâmilin emin sıfatını taşıma keyfiyeti, hayranlık verici örneklerle anlatılır. Bişrül-Hafi kendisine yıllarca hizmet etmiş müridini, talebesini bir gün kovuyor. Hayret! Talebesi: "*Beni neden kovuyorsun*" diyor. Ona söylediği şudur: "*Sen diyor, düşmanların bile senden emin olmadıkça, bizim yolumuza mertebe olamazsın. Hâlbuki senin iç dünyana bakıyorum, senden dostların bile emin olamaz*." Bu çok önemli bir tespittir ve İslam'ın ruhunu yakalayan bir tespittir. Hz. Peygamber'in şahsiyetinin özünü yakalayan bir tespittir. Kâmil insan odur ki, düşmanlar bile ondan emin olur. Dostlarının bile kendisinden

emin olmadığı bir insan nasıl mümin olur! Evvela insan olmak lazım, Söylediklerinizi ondan sonra dinleyecekler.

İkinci nokta, insanı kâmilin veya Hz.Peygamber'in şahsiyetindeki mühim noktalardan birisi de evrenselliktir. Nedir bu evrensellik? Pratik bir ifadeyle, bütün insanlığı bilmektir ve evrenselliğin özü de budur.

Esasında dünyada üç tane mensubu olan bir fikir dahi kendini evrensel olarak empoze edebilir. Oradaki evrensellik ayaklarını egoizme kaptırmış bir evrenselliktir. Tüm insanlar benim gibi düşünseler demek evrensellik değildir. Herkes bütün insanlar benim gibi düşünsün diyebilir. Her davanın, her heyecanın, her sistemin biricik gayesi budur. Ne oluyor evrensellik o zaman? Sizin gibi düşünenlerin doldurduğu bir dünyada evrensellik zaten kendiliğinden vardır. Kelimenin manası kalmıyor orada. İnsanlık mozayiğinde sizin renklerinizin ve standartlarınız dışındakilere de saygı duymak lazım.

Yunus'un ifadesini kullanırsak 72 milleti bir bilmek gerek. BİR bilmek sizin davanızı inkâr etmeniz anlamına gelmiyor. Aceleci hükümler bunları birbirine karıştırır. Hayır, öyle değil, fakat insanlığı bu manada kucaklamazsanız insanlığa nüfuzunuz mümkün olmaz. Kur'an-ı Kerim dönemi için bir düzelticidir ve yeni değerler getirirken, insanlığı bir bütün olarak ele alıyor. Kur'an kayıtladığı, yüklendiği kavramlar, içeriği ile bugün de, Peygamberin bıraktığı mirastan yozlaşmaları düzeltmeye ve ismini saymadığı şahısları, Allah'tan aydınlık alıp insanlığa ulaştırma sürecindeki kadroları, yüzyıllar öncesinden bugünlere kadar kucaklamaya devam ediyor. Taşıdığı fikirlerle, insanlığın önünü tıkayan hiçbir bağnazlığa, hiçbir egoizme yol vermiyor.

Kur'an-ı Kerim Peygamberimize rahmet diyor. Bu merhamet, sevgi ve hizmettir. Bazıları Kur'an-ı Kerim'de Allah'ı, bir korku ve ürperti unsuru olarak veriyor; Kur'an-ı Kerim' de sevgi ve şefkat yok diyor. Bu tamamen yanlıştır. Kur'an-ı Kerim'de sevgi ve şefkat en ileri boyutta var. Kur'an-ı Kerim sevgi, şefkat ve merhameti aynı anda karşılayacak bir sıfat kullanıyor. Daha ilk ayetlerinden itibaren rahmeti kullanıyor. Rahmet;

sevgi unsuru, şefkat unsuru ve merhamet unsurudur. Yalnız insanlığın değil, bütün varlıkların rahmetidir Hz. Rasul.

Akıl ile Aşkın Kucaklaşması

Kur'an'da da ifade edildiği gibi: "*Allah hiçbir benliğe taşıma gücünün üstünde yük yüklemez*." İslam, dogmatik bir din olarak değil, akıl sahiplerini muhatap almak suretiyle, akla en büyük değeri verirken, onu kudret sınırlarının dışına çıkmamaya zorlayarak da akılcı bir din olduğunu vurgulamaktadır. Kaynağı bakımından akıl üstü olan İslam, işte bu sebeplerdendir ki, akıl ile asla çatışmaya girmez. İslam'daki tevhit ilkesinin bir gereği olarak, aklın da, dinin de sahibi tek ve aynı kudrettir.

"*Rahman olan Allah'ın yaratışında ve yarattıklarında çelişme, terslik, uyuşmazlık gibi şeyler göremezsin*".

Vahyin gözü aklın çok ötesinde keyfiyetlere değinmektedir. Bu keyfiyetlerin bir kısmı akılca asla fark edilmeyecek, bir kısmı ise zamanla ve etap etap açıklığa kavuşacaktır.

Akıl, işte bu bakımdan en büyük maharetini, vahye teslim olması gereken yerde durmakla gösterecektir ve böyle olursa, insanlık mutlu bir dünya için hem akıldan, hem de vahyin aydınlığından yararlanacaktır. Akıl ile vahyin bu dostça ve munis uyuşmasına öteden beri, büyük İslam sufilerinin hasret duyduklarını görmekteyiz.

İslam'ın sanat ve düşünce planında en büyük dehalardan biri olan Muhammed İkbal, akıl ile vahyin bu mutlu uyuşmasına "*akıl ile aşkın kucaklaşması*" diyor.

ÖZ - İlahi Nefha

İnsana şeref ve sorumluluğunu kazandıran "*öz*" ilahidir. Kur'an buna "*ilahi nefha*" demektedir. Allah diye andığımız bütünden, beslenen, ayrılmış "*parça*" olan insan, o bütünle ilişkisi anlamındaki din yaşayışında, kalıbının ve şeklinin gizlediği bir iç benlikle yaratıcısına bağlı bulunmaktadır.

Büyük Türk sûfi şairi Yunus Emre bu iç benliğe "*Bir ben vardır bende, benden içeri*" diyerek işaret etmiştir. Bizden içerdeki bu benlikle kütlemizin temsil ettiği fizik-benlik arasında ikilik doğduğunda, Yaratıcı, içerdeki benliğin tutum ve tavrını esas almaktadır.

Başka bir ifadeyle, Yaratıcı kudret şekil ve kalıbın tavrına, ÖZ ile beraberlik arzettiği zaman değer vermektedir. İslam Peygamberi'nin ölümsüz sözlerinden biri bu ölçüyü, çok güzel ifadeye koymuştur: "*şunu kesinlikle bilin ki, Allah sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz, O sizin gönüllerinize ve davranışlarınıza bakar*".

İç benlikte, özde kalmak ve gönülle-ceset ayırımı tasavvufta temel hareket noktalarından birini oluşturmaktadır. Mutasavvıflar tam Kur'anî bir yaklaşımla bu ayırımdan hareket ederek, insan hayatına psikolojik ve sosyolojik birçok değer kazandırmışlardır.

Tasavvuftaki öz/kalıp, gönül/beden, bâtın/zâhir, ölümsüz/ölümlü ayırımları buradan kaynaklanmıştır. Bu ayırımlardan çıkarılabilecek sonuçlara sûfi yazarlar, genellikle **hakîkat/sûret** başlığı altında değinmektedirler.

Burada şu kadarını söylemekle yetineceğiz: Allah, kâinat kanunları ve sonuç olarak da sûfi katında, sûret hiçbir anlam ifade etmez. İnsan denildiğinde akla hakîkat, yani öz gelir. İnsanın sorumluluk, mükâfat ve üstünlükleri öze bakılarak belirlenir.

Kısacası, Kur'an, özün benimsemediği davranışların çeşitli yollarla kalıba icra ettilmesine hiçbir anlam yüklememektedir. Esasen dinin gönderilişinde maksat, Satıbî'nin güzel ifadesiyle "*İnsanı zorunlu kulluktan serbest seçime dayalı kulluğa yükseltmektir*."

Bu hareket noktasının dayandığı yaradılış kanunu Kur'an tarafından şu şekilde ifadeye konmuştur:

"*Dinde zorlama yoktur*". Bu âyet insan hayatında niyetin ve hür isteyişinin evrensel yerini ve değerlerini göstermektedir.

Kur’an-ı Kerimden Önce Özel Uzmanlık Alanları

Kur’an-ı Kerim Allah’ın bütün insanlığa rahmetidir. Bütün insanlık ondan bir pay alacaktır. Kur’an-ı Kerim’de bir müşterek paylarımız vardır, bir de herkesin kendi durumuna göre özel nasibi vardır. Özel uzmanlık alanlarına hitap eden ayetleri o alanın uzmanları anlayacaktır. Onu eskiler zarûrât-i diniye derler. Dinin kaçınılmaz kulluk borçları, emirleri ve yasakları demektir. İşte Kur’an’dan herkes onları anlayacak Onun dışında uzmanın ancak izah edebileceği kendi uzmanlık alanları içinde şeyler vardır.

Kur’an-ı Kerim ana rahminden bahsederken üç karanlık nokta, üç karanlık tabaka diyor; yakın zamanda keşfettiler bunu. Uterus’taki üç karanlık bölge veya nokta. Şimdi ben bunu okuyup ta nasıl anlayacağım? Kur’an-ı Kerim kara deliklerden bahsediyor. Ben nasıl anlayacağım bunu. Kur’an-ı Kerim rüzgârların dölleme yaptığından bahsediyor, ben bunu nasıl anlarım. Bunu ancak bu işin uzmanı anlayacak. Kur’an ona da bir şey veriyor. Ama din, âkil ve bâliğ olan insana hitap eder. Yani akıllı olacak, aklî dengesi bozuksa dinin ona hitabı yoktur. O halde Kur’an da ona hiçbir şey söyleyemez.

Bir de bâliğ olacak diyor. Yani belli bir yaşa, olgunluğa gelecek. Dini manada reşit olacak. Din buna hitap diyor. Dinin emir ve yasakları Kur’an’da olduğuna göre, âkil ve bâliğ olan herkes kendi dilinde kur’an’ı okuduğu zaman alabileceğini alır. Yağmur nasıl yağıyor sorusuna: kimisi Allah yağdırıyor derken, nasıl yağıyorun cevabı: Yağmur yeryüzündeki suların güneşin etkisiyle buharlaşması, yükselmesi ve atmosfer şartlarında yoğunlaşarak tekrar su halinde yere düşmesi olayıdır. Bu doğrudur. Ama yağmuru Allah yağdırıyor gibi sözlerle kafamızı karıştırmamamız lazımdır. Kur’an-ı kerim bir dengeler kitabıdır. Evet, yağmur, yeryüzündeki suların güneşin etkisi ile buharlaşması ve atmosfer şartları altında yoğunlaşıp tekrar yeryüzüne inmesi düzeni içinde, yaratıcı kudret’in iradesi ile vücut verdiği bir oluştur. Buna sünnetullah diyor Kur’an-ı Kerim. Allah’ın adeti tavrı.

Yaratıcı Kudret, ilimlere konu olacak bir malzeme vücuda getirmek üzere kâinatı düzenlemiştir. Fakat bu düzenin arkasında bir şuurlu benlik, bir ölümsüz ego vardır; biz O'na Allah diyoruz. Ve Kur'an-ı Kerim, bu şuurlu ego'nun varlığı ile ilimlerin vardıkları sonuçları asla çeliştirmez! Bunlar aynı realitenin değişik perspektiflerden gözlenmesidir. Bu nedenle, "*yağmuru Allah yağdırıyor, güneşin etkisi ve atmosfer şartları diye bir şey yoktur*" diyen adam aldanış içindedir, "*yağmur şu şartlar içinde yağıyor, Allah-mAllah diye bir şey yok*" diyen adam da aldanış içindedir!

Evrim Teorisinde de aynı hadise yaşanıyor. Bir evrimleşme var mıdır insan hayatında? Vardır ve Darwin'e gelmeyin; Darwin'den yüzlerce yıl önce İslam düşünürleri özellikle sufiler bu meseleyi gündeme getirmiş ve enine- boyuna işlemişlerdir. İşte Câhız, işte İbn Miskeveyh: nedir burada problem olan?

Problem şudur: İnsan toprak varlığıyla, beden varlığıyla, ölümlü varlığıyla bir evrimleşmenin konusudur.

Fakat insanda, evrimleşmenin konusu olmayan bir başka yön vardır. İşte o, nefha-i ilâhî olan yön… Ve bunu kabul ettiğimiz zaman, evrimleşmenin arkasında da bir şuurlu varlığın, bir gayenin olduğunu görmemiz lazımdır! Yani evrimleşme, sadece kronoloji, sadece pozitif bir seçim hadisesi değil, teleolojik ve bir amaca yönelik süreçtir.

Sünnetullah için de insanın bir evrimleşmesi vardır ama onu, O Yaratıcı Kudret idare ediyor. Darwinizm'in gözden kaçırdığı budur! Darwin, insanın evrimleşmesini, bir kaos olayı, hedefsiz, gayesiz kavga hadisesi olarak veriyor. Biz, beden yapımızla, diğer hayvanlar gibi bir evrimleşmenin konusuyuz; Kur'an-ı Kerim de buna ışık tutmuştur: "*İnsanın üzerinden, zamandan öyle devreler geçti ki*" diyor "*insan, anılmaya değer bir varlık değildi*." Fakat insan, bir yerden sonra evrimleşmenin konusu olmaktan çıkıyor; o Nefha-i İlahiye basamağından sonra insan, evrimleşmenin üstüne sıçrıyor.

Max Scheler psikolog düşünür, anti-Darwinist bir düşünür olarak kabul edilir. Diyor ki; "*İnsanda iki varlık alanı vardır*". Bunlardan birincisi; insanın psikovital varlık alanıdır, Scheler'e göre. İkincisi de; geist alanıdır. Psikovital varlık alanı, Kur'an'ın terminolojisi kullanılarak; "*Toprak varlık alanı*" dediğimiz alandır. İnsan, Scheler'e göre; bu alanı ile tıpkı diğer hayvanlar gibi pozitif ilimlerin, laboratuarın ve sonuç olarak da evrimleşmenin konusudur. Sûfi düşüncenin kabulü de bu. Fakat insanda bir başka alan var, Scheler ona "*geist alanı*" diyor, Kur'an-ı Kerim'de buna "*Nefha-i İlahiye*" alanı diyor.

Kur'an Ahlakı

Kur'an ahlakının omurga noktasında Allah ile beraberlik şuuru vardır. Allah ile beraberlik şuuru Allah'laşmak şuuru değildir. Tasavvufun nazik bünyesini örseleyerek, tarihsel süreçte: Allah ile beraberliği, insanın Allah'laşması şekline getirmişler. Kur'an buna kapalıdır. Kur'an, insanın Allah'laşmasına yol vermez. Böyle bir yolu kapatmıştır. İnsan ilahlaşamaz. Ama insan ilahileşir. Kur'an, insanın ilahileşmesini istiyor. Rabbaniler olun diyor ama ilah olun demiyor. İnsan ilahi olur demek, insanın Allah ile beraberlik şuurunu sürekli benliğine egemen kılmasını kabul demektir. Buna Kur'an dilinde ihsan denir. Cenab-ı Peygamber ihsanı, "*her an Allah ile berabermişsin gibi davranmak*" diye tanımlıyor. Her ne kadar, diyor, sen Allah'ı görmüyorsan da Allah seni görüyor. Kur'an- Kerim daha açık konuşmuştur:
"*Cenab-ı Hakk şah damarınızdan daha yakındır." (***Kaf, 16***)*

Herbirimiz Allah ile dolaşıyoruz akşama kadar. Oğlunuzdan, eşinizden, babanızdan ve en sevgili dostlarınızdan ayrı olmanız mümkündür. Allah'tan ayrı olmanız mümkün değildir. Allah hep sizinledir. Allah hep bizimle de, biz acaba farkına varıyor muyuz? Allah ile beraber olmak şuuru demenin sebebi budur. Biz o şuuru taşıyor muyuz-taşımıyor muyuz? Allah bizimle de, biz O'nunla olduğumuzun farkında mıyız? Bir başka Kur'an ayetinde *"siz nerede üç kişi olursanız 4.cünüz Allah'tır. Dört kişi olursanız 5.ciniz Allah'tır" (***Mücâdile, 7***)* deniyor. O hep bizimledir. Kur'an bu beraberliği, birlikteliği insanın fark etmesini istiyor.

Kur'an'ın dininde yön Allah'adır. Yön Allah'a olunca, yol da Allah'a çıkar. "*Bütün yollar Allah'a çıkar*" diye tasavvufta bir söz vardır. Fakat eğer yön doğru ise bütün yollar Allah'a çıkar. Yön yanlış seçilmişse hiçbir yol Allah'a çıkmaz.

Kur'an ahlakının özünde bu var. O halde Kur'an ahlakı, insanı Allah'a götüren bir ahlaktır. Bir hayat tarzıdır. Bir tavırdır. Hatta Kur'an ahlakı Allah'ın ahlakına bir katılımdır. Ahlakın zirvesinde Allah'a ulaşmak var. Allah'a varacak bir yolun başlangıç işaretleri ancak Allah'tan gelir. Bu yüzdendir ki Kur'an-ı Kerim; "*İnsanı biz yarattık, ona iç dünyasının neler fısıldadığını da en iyi biz biliriz*" der. Fakat ahlakın arkasında Allah vardır. Ve ahlakın hedefi Allah'tır. Allah'ı ortadan kaldırırsanız ahlaktan bahsetmek abesle iştigaldir.

Ahlak bunun üzerine oturacaktır. Bu birliktelik fark edilecektir. Hz. Peygamber bir gün dua eden birisine yaklaşıyor. Adam dua ederken bağırıp çağırıyor. Adam: "*Dua ediyorum. Sesim daha gür çıksın, duam daha iyi yükselir*" diyor. Hz. Rasul: "*Hayır, öyle dua yapma! Sen ne sağıra, ne köre yakarmaktasın. Allah senin yanında, o sana çok yakın. Sen sadece samimiyetle istediklerini O'na ulaştır. Bağırmana-çağırmana lüzum yok.*" buyuruyor. İnsanoğlu, kendisine şah damarından daha yakın olan Allah'ı daima uzaklarda arama gibi bir hatanın içine girmiştir.

Nerede arıyorsun Allah'ı? Allah senin içinde. Onu orada bulacaksın. Göklere, yerlere sığamadım diyor, ama bana gönül vermiş kulumun kalbine sığdım. Hep orada, hep oradaydım. O'nun orada olduğunun farkına varmak, bu bilince ermek için, kapının içerden, tefekkürle, derin düşünme ile açılması, yani yaşanması lazım. Allah'ı bulmak dediğimiz zaman, biz Kaf Dağı'nın arkasında bir şeyler arıyoruz. Böyle bir şey yok. Allah'ın bizim içimizde, düşünce ve davranışlarımızla erişilebilecek olduğunun bilincine varmak lazım. Allah'ı bulmak budur. Onun için ihsan, her an Allah'la beraber olduğunun bilincine varmaktır diye tanımlanmıştır. İşte Din hayatı, bu bilinci istiyor.

Dünyanın ve geleceğin mutluluğu bu bilinç üzerine oturuyor. Bu bilincin ne jandarmaya, ne polise, ne denetçiye ve ne de kelepçeye ihtiyacı yok. Bu, insanı kendi iradesi ile güzelleştirmeye götürür. İnsana, Allah'ın kendisinin içinde olduğunu anlatamayan bir din, din olma vasfını kaybeder. Bunun, insanı bir yere götürmesi mümkün değildir.

O bakımdan biz sürekli deriz ki: "*Dinin kalıp ve kurallar kısmını bu ihsan özüne bağlamanız lazım. Aksi takdirde o kurallar, robotların icra ettiği bir takım davranışlar haline gelir*." Mevlâna: "*Asırların, ceviz kabuğu ile geçti*" diyor. Hâlbuki o kabuk o cevizin içini yemek içindir. İçini ne yaptın? Cevizin içini çürütüp, kabuğu ile uğraşıyorsun. Kabuk ne yapar? Özü taşısın diye getirilmiştir sana. Cevizin içini kabul eden insanın kabuğu inkârı mümkün değildir. Kabuksuz, o Öz taşınmaz. Ona hiç kimsenin diyeceği laf yok, fakat hedef cevizin içindeki özü yemektir. Öz, Kur'an ahlakında Allah'la beraberlik bilincidir.

Biz, Kur'an-ı Kerim'den kitle olarak habersiziz. Bütün bir kitle, Kur'an'dan habersiz, Kur'an'a sırtını dönerek, Kur'an'ın dinini yaşadığıı iddia etmek gibi bir yanlışın içindedir. Bunun içinde âlimi de var, cahili, çobanı, profesörü de. Kitle halinde Kur'an'a ters düşmüşüz, sırat ı müstakime yönelmeliyiz.

Sırât-ı Müstakîm

Gerçekten Kur'an ahlakı, denge ahlakıdır. Sırat-ı müstakim her şeyin kıvamında olduğu yoldur. Kur'an ilk suresinde ve her gün kıldığımız namazda bizi sırât-ı müstakîm istemeye davet edip mecbur tutuyor.

Sırât-ı Müstakîm her şeyin kıvamında olduğu saptırmayan, şaşırtmayan, sendeletmeyen, dengeyi bozdurmayan yol demek. Sırat-ı müstakimden bahsederken Kur'an-ı Kerim, insanı onun üzerinde olmaya çağırıyor. Allah'ın da sırat-ı müstakim üzerinde olduğunu söylüyor Kur'an-ı Kerim. En büyük peygamberlerden birinin ağzından Hûd suresinde şu ayet vardır: *"Yemin olsun ki benim rabbim sırat-ı müstakim üzeredir." (***Hûd, 56***)*

Allah Adamı

Tasavvufta bir prensip vardır. Allah adamı kimdir? "*Allah adamı, varlığa, eşyaya ve insana Allah'ın gözü ile bakan adamdır*." Kur'an ahlakını yaşayan adam, her şeye Allah'ın gözü ile bakacaktır. Allah insana nasıl bakıyorsa öyle, bakacaktır. Eşyaya nasıl bakıyorsa öyle bakacaktır. Servete nasıl bakıyorsa öyle bakacaktır. Kine, nefrete nasıl bakıyorsa öyle bakacaktır. İntikama, hırsa nasıl bakıyorsa öyle bakacaktır. Prensip koymuş. Ahlak, sırât-ı müstakîm ahlakı olacak. Allah da sırât-ı müstakîm üzere.

O halde Kur'an ahlakını isteyen bir adam Allah'ın ahlakını yaşayacaktır. Hem Allah'ın ahlakını yaşayıp hem de Allah'ın baktığı gibi bakmamak mümkün değil. Burada çağımızın en büyük İslam düşünürü Muhammed İkbal'in bir sözünü alalım: "*Kur'an adamı, Kur'an'ı okurken Kur'anlaşan insandır*."

Nitekim Peygamberimizin sıfatlarından biri de "*Kur'an-ı Nâtık*"dır, yani Konuşan Kur'an. Eğer insan bu Kur'an ahlakı ile Allah'ın istediği kemal noktasına gelirse gerçekten konuşan Kur'an olur. Kur'an ahlakında üç aşamadan bahsedebiliriz:

Kur'an ahlakının birincisi: Allah ile beraber olduğumuz, her anın şuurunda olmak. Allah her an bizimledir. Tasavvufta Allah'ı zikrin esası budur. Allah'ı zikir, bir kelime meselesi değildir, Allah'ın sizinle beraber olduğunun şuurunda olmaktır.

İkinci nokta ise, hayırda ve hizmette aktif olmaktır. Kur'an ahlakı, şerde pasif olmayı yeterli görmez. Yani benim kimseye kötülüğüm yok, şer ve kötülük üretmiyorum dediğiniz zaman Kur'an'ın istediği mükemmel insanın ancak yarısı olursunuz. Başka sistemlerde bu yeter. Mesela, Hint düşüncesinde kötülüğe bulaşmış olmamak, başkalarına kötülük etmemek ahlaki kemal için yeterlidir. Şerde pasivite denebilir buna. İslam bunu yeterli bulmuyor. İslam diyor ki: "*Kötülük yapmamış olmak, işin yarısıdır. İyilik yapmış olmak lazım*". Hayırda aktif olmak lazım. "*Benim kimseye zararım yok*," demek başlangıçtır. Hz. Peygamber

onu ifade ederken: "*Müslüman, elinden ve dilinden başkalarının zarar görmediği kişidir*" diyor. Bu yolun yarısı. Peygamberimiz yolun diğer yarısını da göstermiştir. Yarısı ile yetinmek yok.

Hayırda aktivite. Onu ifade ederken Hz. Peygamber diyor ki: "*İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydası olandır*". Hayırda aktif olmak budur. Bizim, Kur'an-ı Kerim'den beklenen ölçüde rahmet bulamayışımızın arkasında bu yolu yarıda bırakmamız geliyor. Benim kimseye kötülüğüm yok. O halde bana kimse dokunmasın. Kur'an-ı Kerim bunu kabul etmez: herkese iyiliğinin olması lazım. Benim herkese iyiliğim var demek noktasına geleceksiniz. Bütün imkânlarınız size Allah'ın emanetidir. Onları yalnız kendi zevkiniz için tekel altına almayın. Kur'an-ı Kerim müsaade etmiyor. Hayırda aktif olacak, insanlık için bir şey üreteceksin. Bunun yolu gösterilmiştir. Nedir O? Halka hizmet. Halk var.

Halk ile Hakkı birleştirmek gerekir. Halk, Allah'ın kulları demektir. Hak da Cenabı Hak'tır. Kur'an-ı Kerim diyor ki: Mükemmel insan, Kur'an'ın insanı olacaksanız Hak'la halkı birleştireceksiniz. Hayırda aktif olacaksın. Kur'an'ın değerler listesinden hangi toplum daha çoğunu hayatına sokuyorsa o daha çok istifade edecektir Allah'ın rahmetinden. Bu Türkiye'de de olur, Çin'de de olur. Fark yok.

Hayırda aktif olacaksın. Yaktığın ampulden, evinde kullandığın peçeteye, mektup yazdığın kâğıda, uçtuğun uçağa, bindiğin arabaya kadar, suyunu klorladığın ilaca kadar hepsini birileri yapacak. Sen insanlığın sırtında kambur gibi oturacaksın? Sonra da bir *kelimeyi şahadet* getirerek Kur'an'ın insanı olacaksın. Yok böyle bir şey.

Kur'an'ın insanı, ameli Salih, üretecektir ve Kur'an-ı Kerim İnşirah suresinde diyor ki: "*Bir iş ve hareketi başardığın zaman, bir başka yorgunluğa koyul*." Dünyanın hiçbir disiplininde ve dininde böyle muhteşem bir prensip yok. Boşa nefes almak yoktur. Kur'an'ın insanı, yorgunluğunu yeni bir işe koyularak giderecektir. Yatarak yorgunluk gideren, Kur'an'ın insanı değildir. Bir günü öbür gününe eşit geçmişse bu adam aldanmaktadır diyor.

Üçüncü prensip, yardımlaşma prensibidir. Kur'an: "*Hayır, güzellik ve iyilik üzere yardımlaşın. Kötülük ve kin üzerine yardımlaşmayın." (***Maide, 2***)* der.

Dinde baskı ve zorlama yoktur

Gönül ve kâinat mabetlerinin ortasında dinin mabedi yer alıyor. Mabetsiz din olmaz.

Kur'an, resmi mabet fikrine karşıdır ama mabet fikrine karşı değildir. Bu ikisi farklı şeyler.

Dinde baskı ve zorlama yoktur.

Bakara, 256 "*Dinde zorama yoktur. Çünkü doğruluk, sapıklıktan ayırt edilmiştir. Artık her kim tâğutu inkâr edip, Allah'a inanırsa, sağlam bir kulpa yapışmıştır ki, o hiçbir zaman kopmaz. Allah her şeyi işitir ve bilir."* diyen bir kitabın dininde resmi mabet olmaz.

Mabetde İbadet

Herkes ibadetini istediği yerde ve kimsenin liderliğine muhtaç olmadan yapabilir ama mabette ibadet, insanların kucaklaşmasına zemin hazırladığı için daha makbuldür. Kur'an buna dikkat çeker, ama resmi mabet dikte ederek duvar hegemonyası getirmez.

Resmi mabet, resmi din sınıfı, din kıyafeti ve nihayet ruhban hegemonyası yani engizisyon getirir. Engizisyon ise mabedi kin ve çıkarlara paravan yapanları insanın kaderine egemen kılarak yeryüzünü cehenneme çevirir. Böyle bir dünyada Allah'a yakınlaşmanın en kestirme yolu, kirletilen mabetten uzak olmaktır. Varoluşcu felsefenin teist kanadına babalık eden Kierkegaard, kiliseye gidenlerin önüne çıkar, onlara: "*İsa'yı seviyorsanız kiliseden, papazlardan uzak durun*!" dermiş. Kirletilen mabetten Allah'a gidilemeyeceğini vurgulayan eşsiz bir derstir bu.

Son peygamber, din mabedinin kirletilmemesi için de yoğun bir mücadele vermiştir. Gelecek zamanlarda mabedin kirletileceğinden endişelidir. Titretici uyarıları var bu konuda. Geçmiş ümmetlerdeki çöküşün, mabetleri kirletmekten kaynaklandığına ısrarla parmak basar. Allah'a gidişin yolunu, adına **mabet** denen binaların tıkadığı bir dünyanın hali, hiçbir kelimenin tanımlayamayacağı kadar perişandır…

Kur'an, mabetlerin kirletilmemesi için evrensel prensipler koyar. Her şeyden önce mabetlere hizmet maksadıyla da olsa, şirkin eli değmemelidir.

İnsan doğuştan özgür, temiz ve asildir. Dünyaya tertemiz bir halde gelir. Sırtında hiçbir ayıp, kambur ve leke taşımaz. İlk babası Âdem'in günahı ona intikal etmemiştir. Bu yüzden, dünyaya gelişi ardından birilerinin vaftiz veya vesayetiyle arınmak gibi bir mecburiyeti yoktur. Ezeli günah diyerek, insanın kaderini şunun bunun eline teslim etmek, Kur'an öğretisi açısından bir zulümdür. İnsan, tüm lekeleri, karanlıkları, kamburları sonradan ve yalnız kendi elinin ürünü olarak sırtlar. Yani kaderini kendisi belirler. Kur'an insanın patent ve yafta hegemonyası altında tekmelenmemesi için, daha ilk ayetinde, Allah'ı, **âlemlerin rabbi** olarak tanıtmış ve O'nun en belirgin niteliği rahmet yani sınırsız sevgi ve şefkat olarak gösterilmiştir. Kur'an'ın Allah'ı, belli bir ırkın, bölgenin, zamanın, belli bir mabedin veya sınıfın tanrısı değildir. Kur'an'ın Allah'ı Yehova değildir.

Kaf, 16 *"Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine söylediklerini biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız."*

Bakara, 257 "*Allah, iman edenlerin velisidir. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri de tâğuttur, onları aydınlıktan karanlığa çıkarırlar. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi olarak kalırlar."*

Kur'an, bu prensiplerden hareketle insan haklarının kozmik temellerini oluşturacak ilkeler getirir. Her şeyden önce, tüm insanlar ölümsüzlüğe, ebedi kurtuluşa adaydır. Kurtuluşun yeterlilik şartları üçtür:

Yaratıcı Kudrete, ölüm sonrası hayata (yani hayatın sürekliliğine) iman ve insanlığına hayrına, barışa yönelik faaliyetler sergilemek.

Bakara, 62 "*Şüphe yok ki iman edenler Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiîler, bunlardan her kim Allah'a ve Ahiret gününe gerçekten iman eder ve Salih amel işlerse, elbette Rabbleri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur, bunlar mahzunda olacak değillerdir.*

Maide, 69 *" Muhakkak ki inananlar Yahudiler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan kim Allah'a ve Ahiret gününe iman eder ve güzel amel işlerse, onlar için bir korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır."*

Böylece Kur'an, Katolikliğin **kilise dışında kurtuluş yoktur** ilkesini kırmış ve Allah'ın bir klik ilahi haline getirilmesini önlemiştir. İkrah, yani baskı ve zorlama yoktur. Baskı ve zorlama, Allah'ın iradesine kafa tutmaktır; dinsizliktir. Hiç kimse sevip istemediği, hür iradesiyle benimsemediği şeye inanmaya, içten bir niyetle yapmak istemediği şeyi yapmaya zorlanamaz. Her insanın cehenneme gitme özgürlüğü vardır. İnsanı cennete çağırmak insana hizmettir. Ancak bu, bir çağrı ve şuur uyandırma olarak makbuldur. İnsanın iradesini, aşkını, niyetini felce uğratacak cennete çağırmak insana ihanet ve hakarettir. Cehenneme gitme özgürlüğü olmayanların doldurduğu bir cennet Kur'an'ın cenneti değildir. Robotlaşma pahasına cennete gitmek isteyenler, Kur'an'ın Allah'ına halife ve dost olamazlar. O'nun dost-halifeleri, kötüyü ve çirkini yapma gücü ve serbestîsi olduğu halde iyi ve güzel üreten özgür benliklerdir.

İkrahı insana hükmetme yolu olarak seçenlere karşı çıkmak insan olmanın onur borcudur. Doğruyu ve güzeli anlatanları engelleyenler de ikraha saplanmışlardır. Onlara karşı çıkmak da bir insanlık borcudur. Bu onur borcunu yerine getirirken ölenler "sonsuzlaşmış erlerdir." Ve cihadın boyutlarından biri olan savaş bu sonsuzluk erlerinin verdikleri savaştır. İnsanları tekmeleyerek cennete götüreceğini söyleyenler, gerçek cihadı yozlaştıran karanlık ruhlardır.

Yerel ve uluslar arası despotizmle mücadele de bir insanlık borcudur. Krallıklar, saltanatlar, hanedan hegemonyaları yere gömülmelidir. İnsanın alın teri ve emeği Allah'ın adı kadar kutsaldır. Emeği kapitale, gayret ve yeteneği servete boğduran sistemler zulüm sistemleridir.

Sadece insana değil, tüm canlılara eziyet ve işkence zulümdür, hayata ihanettir. İnsana eziyet ve işkence ise Allah'a harp açmaktır. Birtek düşman vardır: Zalim. Ve zalime yandaşlık eden de zalimdir.

Esasen tarihe isim bırakmış büyük tasavvuf erleri birer mezhep, klik veya hizip kurucusu olmamışlardır. Onlar taşıdıkları bilgi ve düşünce aydınlığını diğer insanlara aktaran hizmet erleri idiler. Hiç kimseye bize bağlanıp, bize önder edinmezseniz batarsınız, bizden başka kurtuluş kapısı yoktur dememişlerdir.

Onların her biri sahip oldukları meşrep ve eğilime yakınlık duyan insanlara sohbet arkadaşlığı etmiş ve bu yolla bildiklerini onlara aktarmışlardır.

Ne yazık ki, zaman içinde tarikatçılık vakıflar yoluyla ekonomik çıkarlara, politika yoluyla siyasi çıkarlara bulaştırılarak saf ve samimi Allah sevgisinden uzaklaştırıldı ve bir din aktörlüğüne dönüştürüldü. Bu aktörlüğü geçerli kılmak için tasavvuf tarihinin engin gönüllü büyükleri istismar edilerek bir yığın saçmalığın ve çıkarcılığın putu haline getirildi. Bilgi ve erdemin yerini tarikatlar adına ilahlaştırılan gösterişler ve kıyafetler aldı. Tasavvuftaki müşrikler kurumu bilgi, ruh zenginliği, hizmet ve evrensellikten soyularak keramet bezirgânlığı, ecdat sömürüsü ve klik taassubuna mahkûm edildi. 19. yy. 'ın büyük gönül adamı Kuşadalı İbrahim'in ifadesiyle: "Kul tertibi vird ve zikirleri bırakarak, Allah tertibi Kur'an'ı esas almak gerekir." En büyük mürşit olan Hz. Peygamber'in yaptığı da budur. Allah'a varmak için, Kur'an, Hz. Peygamber ve iç dünyamızdaki samimiyet yeterlidir.

Kendini Bilmek

Kendini bilmek veya benlik bilgisi, gerçeği yakalamanın, en azından başlangıcıdır. Çünkü bizzat bilmek, ben ve ben ötesi şuuruna ulaşmakla başlar. Hayvan bilmez, çünkü onda bu şuur yoktur. Kendini bil veya "önce kendini bil" sadece din ve mistisizmde değil, bütün sistemlerde hareket noktasıdır. "Bil de neyi bilirsen bil", realiteye yükselmek isteyen insanı tek kanatla bırakmaktır. Aynen bunun gibi, "Kendini bil, ötesini boşver" anlayışı da bir tek kanatlılıktır. Batı bu tek kanatlılıklarının birincisiyle, Doğu ise ikincisiyle perişan oldu.

Klasik Doğu ile modern Batı'ının ortasında duran Kur'an, kanatların ikisini de korumak ister ve şunu önerir: Kendini bilmekten yola çıkarak dış dünyayı, eşyayı da bil ve tevhidi yani birliği gerçekleştir. Kozmik ben'i yakalamak, tevhidi gerçekleştirme bahtiyarlığına erenlerin işidir. Ama ne olursa olsun, işe kendini bilmekten başlamak esastır. Hz. Ali, bu gerçeği din adına ifadeye koyarken: " Kendini bilen rabbini bilir" diyor. Tasavvufun tarihinin köşe taşlarından biri olan Bâyezid Bistâmi (ölm. 874) aynı gerçeği ifade ederken şunları söylemiştir: "Mürşidim Ebu Ali es-Sindî benden Fatiha suresinin İhlâs'ın okunuşunu öğreniyordu; bense ondan Allah'a varmanın sırrını öğreniyordum."

Varoluşta gerçek bilgi, büyük Yunus'un deyişiyle "kendin bilmektir. Sen kendini bilmezsen bu nice okumaktır?"

Bil de, neyi bilirsen bil anlayışı, Batı insanını eşya üzerinde sınırsız fetihlerin sahibi yapmıştır ama bu, fetihleri gerçekleştiren insanın kendisi hakkındaki cehaletini derinleştirmek gibi bir garipliğe de vücut getirmiştir. 20. Yüzyılın Batılı büyük beyinleri, metafizikle bağları ne olursa olsun, bu gerçeğe parmak basmak zorunda kalmışlardır. Alexis Carrel, bir "insan ilmi" nin tezelden kurulmaması halinde, eşyaya ilişkin bilgilerin tutsağı haline gelen Batı uygarlığının çökeceğine dikkat çeker. Max Scheler, İnsanın Kâinattaki yeri adlı çalışmasında, günümüz insanının madde alanındaki büyük başarılarına rağmen kendisi hakkında en korkunç bilgisizlik dönemini yaşadığıı iddia eder.

Kozmik benliği elde etmenin ilk aşaması olan ferdin kendi içinde bütünlüğü yakalaması, iç dünyada gereken değişmelerin yapılması, dengelerin kurulmasıdır. Kendi içinde barışı kuramayan bir insanın ölümsüz benliğe varma yolunda adım atması imkânsızdır. Kur'an bu noktada şu ilkeyi koyar: "Bireysel dünyanızda gereken değişmeleri yapmadığınız sürece Allah sizi toplum olarak değiştirmez…

Ra'd, 11 "*Her insanın önünden ve arkasında takip edenler vardır. Allah'ın emrinden dolayı onu gözetirler. Allah bir kavme verdiğini, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez. Allah bir kavme de kötülük murat etti mi, artık onun geri çevrilmesine de imkân yoktur. Onlar için Allah'tan başka bir veli de yoktur."*

İlke, olumlu ve olumsuz tüm değişmeler için geçerlidir. Hangi kutbu esas alırsanız alın, değişmenin mayalanması ferdin ruhunda olacaktır. Çünkü fert hem varlığın hem de oluş ve tekâmülün çekirdeği, modelidir. O neyse, onun çevresindeki toplum ve evren daireleri de o olacaktır. Bunun içindir ki, Kur'an vahiylerinin hedefi bireyi mükemmel bir dengeye ulaştırmak olduğu gibi, Hz. Peygamber'in ana uğraşısı da olgun insanı vücuda getirmek olmuştur. Fert çürütüldüğünde sistemin ve kuralların mükemmelliği hiçbir işe yaramaz.

Ruh-Beden Dengesi

Ferdin mükemmelliği, ruh-beden dengesinin kurulması demektir. Bu ikisinden birinin ihmali dengeyi bozar. Bedeni iğrenç, horlanması gereken bir negative olarak gören anlayışlar, Kur'an'dan onay alamaz. Ruhsal gelişmeyi bedene zulüm esasına oturtan sistemlerin tasavvuf içinde yeri yoktur. Kur'an, insanın sonsuz ve ölümsüz kılınmasında, beden nasibinin ruh nasibi kadar önemli olduğuna, değişik ifadelerle dikkat çekmiştir. Mesela, temiz gıdalarla insanın mükemmel düşünceler üretip yaratıcı aksiyonlar sergilemesi arasında ilişki kurulmuştur.

Öte yandan, insanı Allah'a götürme adı altında, tüm nimetlerden uzaklaştırma, beden nasiplerinden yoksun bırakma bir sapıklık olarak gösterilmiştir.

Müminûn, 51 "*Ey Peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yiyin; güzel amel ve hareketlerde bulunun. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı bilirim."*

A'raf, 32 "*De ki: 'Allah'ın kulları için çıkardığı ziynetleri ve tertemiz rızıkları kim haram kılmış?' De ki: 'Bunlar, bu dünya hayatında inananlar içindir, kıyamet gününde böylece biz ayetleri bilen bir topluluğa uzun uzun açıklıyoruz."*

Kısacası kendini bulmak, kozmik(evrenle ve onun genel düzeniyle ilgili) benliği bulmakla gerçekleşir. Bunun ilk ve kaçınılmaz şartı da, bireyin, beden-ruh beraberliğinde yükselmesidir. Tasavvuf, hem bu aşamada hem de diğer aşamalarda iki şeyin korunmasını kaçınılmaz görür: Allah ile sürekli beraberlik şuuru ve ahlaki davranış. Bunları korumak, beden ve ruh nasiplerini birleştirmek, mükemmelliğin bu birleşme ile doğacak kıvılcım tarafından tutuşturulacağını benimsemek tasavvufa dayalı terbiyenin esasıdır. Hayat, bir bütün olarak güzeldir. Sonsuzu yakalamak, bu bütünü parçalamayanların hakkı olacaktır…

'BEN' Diyebilmek

Kur'an kaynaklı mistisizm, yani tasavvuf, insanın özünü, ölümsüz kudretin bir nefhası (üfürüşü) olarak görür. Ölümsüz kudretin özel adı Kur'an'da Allah'tır. O halde insanın özünde Allah vardır. Ve insan, gerçek anlamda "ben" diyebilmek için özündeki kudretin farkına varmak zorundadır. Aksi halde "ben" sözü, işaret ettiği değere uzak kalan bir yapay kullanım olur. Sartre, bir ateist düşünür olmasına rağmen, tasavvufun bu temel kabulünü tekrarlama noktasına varabilmiştir. Diyor ki: "İnsan Tanrı olma savaşı veren bir varlıktır."

İnsan, diyor tasavvuf düşüncesi, gerçek benini, ölümsüzlüğü yakalamak için Allah'a varmak zorundadır. Bu varış (vuslat) gerçekleştiğinde insan hem gerçek özgürlüğü hem de gerçek mutluluğu elde eder. Ve "ben" diyebilme hakkı da bu noktaya gelen insanındır. Bu hak, Hak'la birleşebilenlerindir. Gerçek ben, enel Hak (ben yaşayan gerçeğim) diyebilen ruhtur.

Allah'a Varma

Ölümsüz ben'e, bir başka deyimle kozmik benliğe, Allah'a varma üç temel aşama arzeder: İnsanın kendisiyle bütünleşmesi, insanlıkla bütünleşme, varlıkla bütünleşme. Kur'an'ın omurga kavramı olan tevhit(birlik) in bir anlamı da bu üç aşamalı bütünlemeyi sağlamaktır. Kur'an buna, "Allah'a dönüş, Allah'a varma" demektedir. Bu, insanın, ayrıldığı bütüne, aslına geri dönmesi gibi… İnsan, parça varlığını, koptuğu bütün olan Allah'a vardırmadıkça eşya olmaktan, iğreti-malzeme varlık olmaktan kurtulamaz.

"Ben", yaratıcı varlıktır. Yaratıcı varlık olmak Yaratıcı Kudret'le kucaklaşma bahtiyarlığına ermekle olur. İnsan, varlık ve oluşta yaratıcı bir kudret olarak rol alma noktasına gelebilir mi? Tasavvuf düşüncesi bu soruyu "evet" diye cevaplamaktadır. Bunun anlamı, insanın sonsuzlaşabileceği ölümsüz bir ego hüviyetini elde edebileceğidir. Ancak insan bu erişe, yaradılıştan, sadece adaydır, hak sahibi değil. Ölümsüzleşme bahtiyarlığına potansiyel olarak sahibiz. Gerekli gayreti gösterenler, bunu fiile çıkaracaklardır.

Bunun için, kozmik benliği yakalama sürecinin son aşaması olan varlıkla bütünleşme noktasına ulaşmak borcundayız. Allah ile beraberlik şuurunun erdirici sıcaklığıyla ısınan ruh, insanlıkla bütünleşme aşamasından sonra, varlıkla bütünleşmeye yükselir. Böyle bir ruh, eşya ve oluşu, Yaratıcı'nın belirişi, tavrı, tarzı, iş görüşü halinde algılamaya başlar ve sürekli akışa aktif bir unsur olarak katılır. Bu katılma iledir ki benlik, mekanik bir icra aleti olmaktan çıkarak sahte özgürlüğün ve şekilsel insanlığın ötesine geçer; yaratıcı "ben" in gerçek hürriyet iklimine girer. Kur'an'ın: "Allah'ın halifesi, varlıkların en onurlusu" diye andığı insan, işte buraya gelebilmiş insandır.

Kur'an, tüm varlığın bir tespih faaliyeti içinde olduğunu, fakat bunu herkesin fark edemediğini söylüyor.

İsra, 44 "*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tespih ederler. O'nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz,*

onların tespihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır." Varlığın iç dünyasında binlerce yeni doğuşun rüyası, binlerce özlemin kaynayışı, binlerce inilti ve senfoni var. Yaratıcı- hür benliktir ki bütün bunları varlıkla birlikte duyar ve yaşar.

Yaşamakla da kalmaz, külli şuur adına bütün bu oluşlara katkıda bulunur. Kur'an, işte bu noktada insanı; "Allah'ın yardımcısı" olarak anıyor. Açıkça şunu söylüyor: *"Ey iman emanetini yüklenenler! Allah'ın yardımcıları olun."* (**Saf, 14**) Ve: *"Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder."* (**Muhammed, 7**) Böylece insan, kaderin vücuda getirilişinde, Allah'ın yardımcısı durumuna yükseltilmiştir.

Kader, Allah ve insan tarafından birlikte oluşturuluyor. Varlıkla bütünleşen benlik, kaderin vücut bulmasında söz sahibi olmaktadır. Bu, Kur'an'ın sünnetullah (Allah'ın tavrı, tarzı) dediği oluşa Allah ile birlikte yön verme bahtiyarlığına kavuşmaktır. Kur'an'a göre, Allah, insana "şah damarından daha yakın"dır, ama insan bunun farkında olamıyor.

Kaf, 16 *"Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine söylediklerini biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız."*

Vâkıa, 84-85 *"O zaman siz bakarsınız" , "Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz"*

Varlıkla bütünleşme, içimizdeki hayat kaynağını görmemizi engelleyen perdeyi ortadan kaldırır; bizi, üç boyutlu âlemin ötesindeki sırları fark etme gücünü dost kılar. Bu dostluğu elde eden benlik, kendi şah damarındaki atışla, hayat nehrinin akışını birleştirir. Böyle bir benlik, tasavvufun ölümsüz isimlerinden biri olan Taşkentli Ubeydullah Ahrar'ın şu sözünü söyleyebilir: "*Öyle zamanlar olur ki bütün seslerin; rüzgârın, suyun, yağmurun Allah'ı zikretmekte olduğunu duyarım. Hatta Semerkant'ta bir eğlence meclisinin önünden geçerken kahkaha ve çalgı seslerinin hep Allah'ı zikretmekte olduğunu fark ettim*"

Külli Ben – Parça Ben

Üç boyutlu âlemin ötesini görmeyi engelleyen perdenin kalkışıyla Allah-insan (külli ben- parça ben) diyoloğunun insandan Allah'a tırmanış aşaması biter, Yaratıcı ile kaynaşma- birleşme hali doğar. Kur'an'ın: "*Beni anın, ben de sizi anayım.*" (**Bakara, 152**) şeklinde ifadeye koyduğu keyfiyetin ikinci kısmı olan "*Allah'ın insanı zikretmesi*" başlar. Enel Hak haykırışı işte bu safhanın ürünüdür.

Enel Hak, varlığın esasında yani Allah'a ulaşan ruhtan bizzat Allah'ın seslenişidir. Kur'an bize bu seslenişin, hem de Yaratıcı'nın zat ismi (Allah) kullanılarak, bir ağaçtan bile yükseltildiğini gösteriyor.

Kasas, 30 *"Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, oradaki ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Musa! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım"* Ne yazık ki, Kur'an'daki hayat sırrına yabancı ve insandan habersiz katran ruhlu şekilperest, kuralcı softa, bir ağaçtan insan sesinin yükseltilmesini görür de varlıkla bütünleşmiş bir ruhtan "*ben Hakkım*" sesinin yankılanışını hala açıklayamaz. Veya açıklamak istemez…

Uydurulmuş Hadisler

Kur'an'ın berrak ve erdirici yaradılış dininin başına en büyük sıkıntılar, ilk günden itibaren hep bu uydurulmuş hadisler yüzünden gelmiştir. Bu uydurulmuş söz yığınlarıdır ki, Allah'ın "*kuşkusuz, çekişmesiz, aydınlık, apaçık, detaylı*" dinini, tutarsızlıkların, çekişmelerin, tartışmaların kümelendiği bir kaosa çevirmiş ve vahyin dünyasına giden yolu dikenlemiştir.

Hadis uydurma sürecinin başlamasıyla Kur'an dininin bir hürafe talanına maruz kalacağını ilk fark eden ve bu yolu şuurlu bir biçimde tıkayan ilk Kur'an eri Halife Ömer olmuştur. Son araştırmalar, onun öldürülmesinde bu tavrının da rol oynadığını ciddi bir biçimde düşündürmektedir.

Yunus Emre'de BİR'lik ve AŞK

Hak'la halkı birleştiren Yunus, görünen-dokunulan realite insanla, varlığın esasının kucaklaşmasından oluşan bir hümanizmi bize armağan eden kişidir.

Yunus'a göre, varoluş sırrını yakalamanın temelinde insanı bilmek yatar. O halde varlık ve realiteyi tanımak sevdasında ki insandan önce kendi içindeki kâinatın muhasebesini yapmak, bu iç dünyada barış ve dengeyi kurmak borcundadır.

Diyor ki Yunus:

İlim ilim bilmektir,
İlim kendini bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır.

Kendini bilen, oluş bünyesinde yaratıcı bir ego haline gelir ve ölümsüzleşir. Yunus buna, hayranı olduğu Mevlana gibi, "bedeni aşıp can olmak" diyor:

Ten fanidir,
Can ölmez;
Gidenler geri gelmez
Ölür ise ten ölür,
Canlar ölesi değil.

Ölümsüz ben, kozmik bütünlüğün şuuruna varan bendir. Kozmik benliği (evrenle ve onun genel düzeniyle ilgili) yakalamanın hem adı, hem de metodu, Kur'an düşüncesinde tevhit yani birlik diye anılır. Ve Yunus tam bir tevhit eridir. Tevhit, Kur'an'ın ruhudur. Kur'an'ı, tevhidi anlatan kitap diye tanımlayabilirsiniz. Tevhit, iç içe daireler halinde şu boyutlara vücut verir: Yaratıcı'nın birliği, varlığın birliği, insanın birliği, hayatın birliği, medeniyetlerin birliği, ilimlerin birliği, dinlerin birliği. Yunus bu boyutların özellikle ikisi üzerinde ömürlük bir konsantrasyonla durmuştur. Varlığın birliği, insanlığın birliği.

Varlıkta birliği gerçekleştirmek insan özüyle varlığın esası arasındaki birliği fark etmekle olur. Bu fark ediş, insanla tabiatı munis iki dost gibi bütünleştirir ve insanı varlıktaki armoni, güzellik, coşku ve sürekli yürüyüşün canlı bir görünümü haline getirir. Yunus burada varlık ve oluşa Kur'an perspektifinden bakar. Kur'an'a göre oluş Yaratıcı'yı tespih faaliyetidir. (**İsra, 44**) "*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tespih ederler. O'nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tespihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır."* Bu, Yaratan'la yaratılanın birbirlerini karşılıklı anışı olarak da verilir.

Mevlana, Hacı Bektaş, Dante, Nesîmî, Fuzulî ve nihayet Nietzsche ve Muhammed İkbal'de en doyurucu örneklerini gördüğümüz bu yaratıcı divanelik insanı, sonsuzluk dışında bir ödül beklemeyi iğrenç bulma yüceliğine ulaştırıyor. Bunu diyebilen sonsuzluk erinin ne dünya nimetine tenezzülü kalır ne de ölüm ötesi nimetlere. Yaratıcı divanelik arkalarına binlerce rezilliğin saklandığı bütün dış patentleri elinin tersiyle iter ve gerçeğe susamış ruhun kulağına şunu fısıldar:

Şeriat, tarikat yoldur varana
Hakikat, marifet andan içeru

Ölümsüz ruh nimete tenezzülsüzlüğünü o noktaya getirir ki, dünyadan ayrılışı sırasında bile yabancı kalmayı yeğler. Yunus buna, garip gelmek, garip ölmek der. İslam Peygamberi de: "*Müjdeler olsun gariplere*!" ve "*Allah, gönlü kırıklarla beraberdir*" der.

İnsanın birliği ilkesinden Yunus'un anladığı ise, **yetmiş iki milleti bir bilmek**tir. Bunun anlamı, bütün insanlığı kucaklamaktır. Yunus'un "Adı güzel Muhammed'i", ilan etmiştir ki: "*Bütün insanlık Allah'ın ev halkıdır. Ve Allah'ın en sevgili kulu onun ev halkına en çok yararlı olandır*."

Yetmiş iki milleti bir bilme şuuru tabuları, formalizmi, dış yaftaları aşmakla olur. Bu aşamanın adı aşktır. Aşk, kozmik benliğe, varlıkta birlik sırrına ulaşan ruhun bakışı ve tavrıdır.

Aşk zehirleri bala, kavgayı kucaklaşmaya, zıtlığı barışa çeviren iksirdir. Kur'an'ın deyimiyle bu iksir, "*en yaman düşmanı en sıcak dost haline getirir*."

Fussılet, 34 "*Hem iyilik de kötülük de bir değildir. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. O zaman seninle kendi arasında bir düşmanlık olan kişinin, sanki samimi bir dost gibi olduğunu görürsün.*"

Yunus, mutlu bir dünyanın kurulması için bir **aşk milleti** oluşturulmasını önerir. Bu aşk milletinin vücut vereceği medeniyet, tabular, patentler sunan kuralcılığın üstünde ve ötesindedir. Onda bütün yollar insanın gönlüne çıkar. Bir başka dünya, bir başka iklim, bir başka âlemdir o. Tek başına ne şudur ne de bu. Hepsinin bütün güzelliklerini toplayan yepyeni bir kompozisyondur o. Onda, yeni bir cihan yaratma sevdasının nefesiyle hayat bulan değerler egemendir.

Genel Olarak Tasavvufa Bakış

Tasavvuf, her şeyden önce dinsel bir mistisizimdir. Ve tasavvuf, bir aksiyon mistisizmidir. Onda, aşk ve birlik şuurunun büyük yeri olmakla birlikte, hâkim karakter aksiyondur. Bunu; sufinin, başka bir deyimle insanın, oluşa iştiraki olarak adlandırmak isteriz. Herşeyden önce tasavvuf Allah'ı varlığın dışında, yapıp bitirdiği bir eseri uzaktan seyreden bir sanatkâr olarak görmez. Allah; oluşun, zamanın, varlığın ta içindedir. Ve Allah, varlığı kendisini sürekli tecellileri olarak parıldatmaktadır. O halde insanın Allah'ı algılaması ve hele onunla temasa gelmesi varlık ve oluşa katılmakla mümkündür. Bunun içindir ki Allah'ı nesneleştirmek yerine onunla oluş bünyesinde beraberlik kurmak gerekir. Nesneleştirmek, varoluşun esasını bozmaktan başka bir şey değildir. Çünkü varlıkta olup bitmiş bir şey yoktur ki nesneleştirme ile bir hedefe varılsın.

Kur'an, insandan ısrarla amel istemektedir. Amel, gayeli aksiyon olarak tanımlanabilir. İnsanın gelişmesi ve kâinat sırların çözülmesi amele bağlıdır. Amel sadece dinde ki ibadetler değildir geniş anlamda amel, varlıkta ki oluşa katılmadır. Kâmil insanın ameli ise doğrudan

doğruya yaratıcı kudretin faaliyetine bir iştiraktır. Bundan çıkarılabilecek sonuç şudur mutlak, yani yaratıcı kuvvet bilinmek için değil yaklaşmak için iman konusudur. Bu da teorik bilgi ile değil aktif iştirak ile mümkün olur. İşte bu yüzdendir ki tasavvuf sistem yerine sürekli oluşu esas almıştır. Geçmiş ve gelecek üzerine eğilmek insanın spekülasyona gitmesine sonuç olarakta oluşa katılmak yerine olmuş bitmişin hesabının yapılmasına yol açar. Kayba uğramanın en büyüğü budur olgun benlik geçmiş ve gelecekte değil içinde bulunduğu anı aksiyona çevirmekle uğraşır buda onu fikri ve oluşu izleyen bir şey olmaktan çıkarıp üreten ve yaratan kudret haline getirir.

Allah'ta Fani Olmak

Tasavvufun en karakteristiği onda ki fena fillah (*Allah'ta fani olmak*) kavramının hint mistisizminde ki nirvana ve hıristiyan mistisizminden her şeyden önce ruhbaniyete bünyesinde yer vermemekle ayrılır. Ruhbaniyette Allah'a varma emeliyle hayattan ve insandan kaçış vardır. Oysaki tasavvuf Allah'a gidişi bunun tam aksi bir yoldan sağlamak peşindedir. Sufinin eğitimi yani seyrü sülük hayatın dikenli yollarından geçer. İnsana hizmet sülükun esasıdır. Bir sufinin ruhsal yükselişi ne kadar büyükse onun insanlar içine dalışı ve onların dertlerine eğilişi o kadar kuvvetli olacaktır.

Hayattan ve insandan kaçış ifade eden cinsel perhis evlenmeme, çoluk çocuğa karışmama gibi şeyler tasavvufta genellikle makbul değildir. Kısacası; sufi, fena mertebesine elde etmekle olgunluğa ermiş olmaz. Beka mertebesine yükselmesi yani başladığı yere yani insanların içine dönmesi gerekir. Tasavvuf tarihi araştırmaların en büyük isimlerinden biri olan Abdülbaki Gölpınar'lının dediklerinden şöyle bahsedeceğiz: sufinin yükseliş aşamalarında, fena mertebeleri vardır. Ancak bu mertebeleri elde edenler olgunluğa erişmezler. Olgunluğa erişmek için seyri sülüküne, yani başladığı yere dönmesi şarttır. Türk sufisi Kuşadalı İbrahimin dilinden söylersek, Allah ile beraberlik, O'nun yarattıklarıyla beraberlik halinde yakalanacaktır yaratılmışlardan kopmak pahasına elde edilen bir Allah, insan beraberliğine İslam düşüncesi hiçbir değer vermez.

Tasavvufun ana presiplerinden biri şu şekilde formüle edilebilmektedir. Şerde pasivite yetmez hayırda aktivite lazımdır. İslam Peygamberi, kötülükten uzaktan kalmayı yeterli bulmamış iyilikte faaliyeti gerekli göstermiştir. "*İnsanların en hayırlısı, insana faydalı olandır*." O ayrıca "*İnsanların içine karışıp onların eza ve cezafalarına maruz kalan mümin, onların içine karışmayıp ezalalarını da maruz kalmayan müminden daha faydalı olandır*" (Buhari, rikaak, 34) diyen odur.

O ayrıca: "*İnsanların içine karışıp onların eza ve cefalarına maruz kalan mümin, onların içine karışmayıp ezalarına da maruz kalmayan müminden daha kıymetlidir*." (İbn Mace, fiten 23) diyerek hayatın ve insanlığın dışına çıkmayı yasaklamıştır. Yollarını: **Muhammedi sünneti yaşama yolu** olarak tanımlayan sufiler, genellikle bu tavra bağlı kalmışlardır.

Ruhbaniyet

Hıristiyanlık, göksel bir din olarak, Kur'an'ın kutsadığı en büyük peygamberlerden biri tarafından tebliğ edilmiştir ve buna bağlı olarak, İslam'la temelde aynı kaynaktan çıkar. Ve yine Kur'an ın ifadesiyle bu dinle İslam'la, temelde aynı kaynaktan çıkar. Ve yine Kur'an'ın ifadesiyle bu dinle İslam, temelde farklı şeyler söylemezler. Ancak yine Kur'an beyanına göre Hıristiyanlık, insan eliyle bozulmuş ve Hz. İsa'nın dilinden tebliğ edilen şekli kaybolmuştur. Kur'an bu dinde birçok düzeltmeler yapar. Bunlardan biri de ruhbaniyettir. Kur'an, yaratıcı'nın ruhbaniyet istemediğini, bunu Hıristiyan keşişlerin icat ettiklerini söyler.

Kur'an temizlikte, pislikte, kötülük ve günahlarda bile zahir-batın ayırımı yapmaktadır. (bakınız **Tevbe, 108**; **En'am, 151** ve yorumları) Kur'an dilinin büyük üstadı Ragıp el-Isfahani şöyle diyor: "*Pislik iki kısımdır: Duyu organlarıyla idrak edilebilen zahir kısım, basiret (gönül gözü) ile idrak edilen batın kısım. Allah, kendisine ortak koşanları **pislik** olarak tanımlarken bu ikinci manayı kastediyor*".

Zahir – Batın Ayrımı

Cihad ve ribatın da zahir ve batın manaları vardır. Zahir-Batın ayrımı tasavvuf düşüncesinin ana ayrımlarından biridir. Bu ayrımı, saf dışı tutarak tasavvuf ve tarikatları anlamak mümkün olmaz.. Sufiler, hayata bakış açılarının hemen her alanında bu ayrımı korumuşlardır. Hacı Bektaş Veli bu gerçeğe değinirken Makaalat'ın da şöyle diyor: "*Her kişinin iki Rasulü vardır: Biri zahir, biri batın, batın gönüldür. Dil Muhammed'e gönül Cebrail'e benzer*" O halde, sufinin batın olan gönülden elde ettiği bilgiler vahiy kaynaklı bilgiler olmaktadır. Bunlar, bir ifade veye fenomenin, kelimeler üstü bilgilerin anlamına giren yanıdır.

Sufiler, zahir-batın ayrımını, ahlaksak alana da uyguladıklarını görmekteyiz. Her şeyde olduğu gibi insanda da zahir ikincil bir mana taşır. Zahir-batını, tasavvuf da suret-hakikat yani görünüş ve öz ayrımını vücuda getirmiştir. Sufilerin sözünü ettikleri batınla, hicri 4. Asırda ortaya çıkan ve daha çok politik bir mezhep olan Batınilik'i birbirine katmak yanlış olur.

Bâtıniler, Kur'an'ın zahir mânasını reddederek, kendilerince kabul edilen bir "batın mana" yı esas almakta ve bir takım İslam dışı yorumlarla Kur'anı başka bir hüviyete sokmaktadır. Bâtınilik, Kur'an'ın ilk bakışta anlaşılabilecek bir zahir mânasının varlığını kabul etmez.

Onun anladığı batın mana, izafi değil, mutlaktır ve yalnız o vardır. Mana tektir ve batındır. Ve bu manayı, belirli sırri kudretlere-ki bunları da Batıniyye'ye göre Kur'an, belirli insanlara hitap etmektedir. Tasavvuf büyüklerinin kastettikleri Bâtıni mana Kur'an'ın Zahir mânası üzerine oturur ve ona bağlı olarak gelişir. Bunun da ötesinde, kullandığımız duyularüstü kudret yan, basiret, zahir manayı yakalayan duyulara bağlı kudretlerle bağlantı halindedir. İslam tasavvufunun büyük isimleri, özellikle Aynulkudat Hemedani ve İbn Arabî bu irtibat üzerinde durmuşlardır. Anlaşılıyor ki, batın mana ile zahir mana arasında sürekli bir ilişki bulunacaktır. Zahir mana olmadan batın mana vücut bulamaz. Çünkü batın mana, ilk anda fark edilen zahiri mananın daha ileri

biçiminden başka şey değildir. Bu bilgine göre ve şurada batın olan bir mana, bir başka bilgine göre burada zahir gelmiş olabilir. Bugün yeryüzünün her tarafında batın olan bir mana yarın her yerde zahirleşebilecektir. Çünkü insanlık tekâmül ettikçe zahir zamanın çerçevesi genişlemekte, başka bir deyimle batın manalar toplamında azalmalar olmaktadır. Demek oluyor ki, sufilerin kastettikleri batın mana izafidir. Sufi düşüncenin esas aldığı batın mana; "sadece zahir mana vardır" diyen Zahiriyye meşrebiyle, "sadece batın mana vardır" diyen Batıniyye mezhebi arasında bir orta yoldur. Sufiler, dinin bütün emirlerini yerine getirdikten sonra ve Allah yolunda vardıkları manevi mertebelerin bir tecellisi olarak batın manaya ulaşırlar. Bu yolun çilesini çekmeyenler batın manadan haberdar olamazlar. Batıniyye ise dinin emir ve yasaklarından sıyrılmak için didinir.

Takva Eğitimi

Kur'an ve ona bağlı olarak da İslam düşüncesi, tanrısal sırları bize açarak insanlığı Allah yolunda ve yaradılış kanunları çerçevesinde mutluluğa ve olgunluğa götüren bir kadronun lüzumuna işaret etmektedir. Bu kadro, tasavvuf dediğimiz kurum tarafından yetiştirilmek istenmiştir.

Bu kadronun eğitimine, Kur'an'dan alınan bir ifadeyle, takva eğitimi diyebiliriz. İbn Haldun'un da belirttiği gibi, kalp gözünün gözlemleriyle elde edilen ilimle takva arasında sıkı bir bağ varlığı, Kur'an'ın dikkat çektiği keyfiyetlerdendir.

Gerçekten de Kur'an: "*Allah,'tan, takvaya sarılarak korkun ki, size iyi ile kötüyü ayırma gücü versin*." (**Enfal, 29**) diyor.

Burada, basiret sayesinde elde edilebilecek bilgilerin daha çok felsefi-hukuksal yetenek kazandıranlarına dikkat çekilmiştir ki Kur'an terminolojisinde buna Hikmet denir.

Allah'ın öğrettiği veya Allah'tan gelen bilgi, tıpkı duyu organları ile elde edilen bilgi gibi, çalışmakla elde edilir. Bunun tek istisnası

peygamberlerdir. Peygamberler dışında herkes ledünni bilgiyi belli bir eğitimden sonra elde eder. Bu eğitime, mücahede veya iç cihad diyoruz.

"*Bize varmak için mücahede edenleri yollarımızla iletiriz*". (**Ankebut, 69**) Mücahede veya iç cihadın tasavvuftaki teknik ismi seyrusüluk veya kısaca süluktur.

Tafakkuh

Cihad veya mücahedenin, bilgi edinmeye ilişkin olanı, tafakkuh denen bir gayret halinde görünür. Tafakkuh, Kur'an tarafından, dinin inceliklerine ulaşmak için derin derin düşünmek ve araştırmak anlamında kullanılmıştır. Kur'an, tafakkuhla uğraşan bir kadronun, her türlü engele rağmen mutlaka bulundurulmasını bir zaruret olarak göstermektedir.

(bk. **Tevbe, 122**) Tafakkuh ameliyesinin mistik bilgiye yönelik kısmına tasavvuf veya yine tafakkuhla aynı kökten gelen fıkıh kelimesiyle işaret edilmiştir. Dinin inceliklerini araştırma gayreti veya bilimsel cihad, duyu organlarıyla elde edilecek ilimlere ilişkinse buna zahir fıkıh veya sadece fıkıh denir. Bu bilimsel cihad, basiret yoluyla elde edilecek bilgilere yönelikse bu ilme Bâtını fıkıh veya tasavvuf denir.

Tasavvuf eğitiminin İslam düşüncesi açısından zorunlu olup olmadığı meselesini de inceleyebiliriz. Sufi düşünce, tasavvuf eğitimi görmenin, başka bir ifadeyle tasavvuf veya tarikate intisap etmenin, Müslüman olmak için gerekli olduğu yolunda bir iddiayı asla sahip çıkmamıştır. Her insan, arzu ettiği ve amaçladığı gayeye göre tavır takınacak ve yükümlülük altına girecektir. İnsan, tekâmül etmekte olan bir varlıktır. Tekâmül yolu, bir kemal yoludur. Herkes seçtiği yola göre yük altına girecek ve tabii ki şeref sahibi olacaktır. Her insan istekli ve sonsuzdur. Din, bu sonsuz yolun her aşamasına ışık tutmuştur. Hangi aşamasına ışık tutmuştur. Hangi aşamayı istiyorsak o aşamanın icaplarını yerine getirmek zorundayız.

Mürşit

Bu noktada temel soru şudur: Tasavvuf eğitimine, sonuç olarak da bir mürşide ihtiyaç var mıdır? Cevap net ve açıktır: Amaçladığımız hedef bu sorunun cevabını da içerir. Eğer duyu organlarının tanıttığı âlem veya sırlarla yetinirseniz. Akılla elde edilen değerler sizi tatmin eder ve tasavvuf eğitimi veren bir kurum veya kişiye muhtaç olmazsınız. Aksine; eğer basiret kudretinin tanıttığı âleme ve sırlara talip iseniz o takdirde bu sırların elde edilmesinde gerekli olan yolu yürümek ve bunun için de bu işi yukarı boyutta ele alan birinin önünde eğitim görmek zorundasınız.

İbn Haldun bu noktada üç hali birbirinden ayırıyor: **Genel hal**: Bu hal, dinin genel ölçüleri içinde kalan ve o ölçülerin verdiği aydınlanma ile yetinen kişilerin halidir.

Bu halde bulunanların tasavvuf terbiyesine veya mürşide ihtiyacı olmaz. Çünkü amaçladıkları hedef böyle bir yükümlülük gerektirmemektedir. İkinci hal, **özel haldir**. Bu haldekilerin amaçladıkları hedef onların normal bir mistik eğitim görmelerini zorunlu kılar. Üçüncü hal ise **özelin özeli bir haldir** ve bu haldekilerin sıkı bir mistik eğitimi görmeleri, seçtikleri yolun zorunlu şartıdır.

Anlaşılan odur ki, "*tasavvufa intisap, mürşit edinme şart mıdır?*" sorusuna tek kelimeyle cevap vermek mümkün olmayacaktır. Bu sorunun cevabını soran kişinin seçtiği hedef tayin edecektir. O halde cevap "evet" veya "hayır" olabilecektir.

Kesin olan bir şey varsa, tasavvufa girmemiş bir insanın da İslam dairesinin içinde olduğunu kabulün zorunluluğudur. Denize açılmış bir gemide, kaptan köşkündeki insanlar kadar, ambardaki insanda selamettedir. Lüks kamaralarda veya kaptan köşkünde olmak bir mertebe ve gayret meselesidir. Ancak, "gemideki adam" olmak için, geminin herhangi bir yerinde olmak yeterlidir. Anılan ayrım, asla veya asla hukuksal-sosyal bir statü ayrımı veya bir sınıfsal ayrımı ifade etmez.

Din gemisi içindekilerin hepsi sosyal ve hukuksal statü bakımından eşittir. Ayırım, manevi planda ve Allah ile kul arası yolda söz konusudur. Çünkü Kur'an sadece bu alanda, yani takva ile ulaşılan manevi olgunluk planında eşitliği bozar. Bunun dışında hiçbir ölçü ve değer bir insanı ötekinin üstüne çıkaramaz. (bk. Kur'an **Hucurat, 13**) O halde sosyal-hukuksal statüsü çok daha yüksek olan bir kişi, manevi mertebesi bakımından çok aşağılarda olabilir. Hatta tasavvuf; manevi mertebe bakımından genellikle sosyal statüsü zayıf insanları önde gören bir eğilime sahiptir. Çünkü uzak olmanın değeri açıktır. Demek olur ki, niyetleri aynı olmak şartıyla, madde bağı az olan kişi, bu bağla ilgisi daha sıkı olan kişiye göre daha çok daha hızlı yol alabilecektir. Tasavvuf literatüründe buna örnek olacak pek çok malzeme vardır. Bu literatürde, zamanın en büyük velisinin bir çoban veya bir demirci olduğuna ilişkin beyan ve düşüncelere rastlayabilirsiniz. Ülkenin en ünlü devlet adamlarının, hatta padişahların, sosyal statü açısından çok gerilerde olan ve fakat manevi mertebesi çok yüksek bulunan şeyhlerin, mürşitlerin önünde eğildikleri, onların ellerini öpüp hizmetlerini şeref bildikleri tarihsel bir gerçektir.

Bu tespitler bize göstermektedir ki, tasavvuf sadece manevi yüksekliği bir değer ölçüsü kabul etmek ve manevi derecesi yüksek kişilerin ötekileri hakir görmemesini ve onlara hizmet vermelerinin esas olduğunu benimsemek suretiyle, insan hayatında iki büyük mutluluğu aynı anda amaçlıyor: Maddenin egemen olmasını önlemek, manevi yüksekliğin bir tahakküm aracı yapılmasını engellemek. Böylece, İslam toplumlarında ne maddeye ağırlık veren sınıf ayrımları, ne de manevi üstünlükten kaynaklanan din adamları veya mabet hegemonyası olmamalıdır. Bu yüzdendir ki İslam tarihinde ne derebeylik, ne de kilise hegemonyası ve engizisyon olmamıştır. Buna bağlı olarak, İslam tarihi, madde ve dinin hegemonyası altında kıvranan Avrupalı kitlelerin, bir kurtuluş ümidi halinde kucak açtıkları komünizme zemin hazırlamamıştır.

Müslüman bilir ki, insanlığın en mükemmel örneği olan İslam Peygamberi, tevhit dininin en büyük mabedi olan Kâbe'yi göstererek: "*Bu Kâbe nasıl kutsal ve saygıya layıksa: sizin şeref, haysiyet ve*

onurlarınız da öylece hürmete layıktır."buyurmuştur. Yine o peygamber, karşısına gelenlerin yalnız iç zenginliklerine bakmış, bu zenginlik açısından yüksek olan siyah bir köleyi, toplumun en üstün mevkilerindeki beyaz hemşehrilerine, hatta en yakın arkadaşlarına tercih etmiştir. Çünkü O, bir tek üstünlük tanıyordu: İnsanın gönlündeki zenginlik ve emek. Ona göre "*insan, gayret ve emeğinin karşılığından başka hiçbir şeye sahip olamaz*" (**Kur'an, Necm, 39**) Ne yazık ki, İslam'ın bu kabulü, sonraki zamanlarda tarikatlar tarafından yozlaştırılmış ve bir örtülü engizisyon İslam bünyesine sokulmuştur.

Tasavvuf, İslam Peygamberi'nin Ahlakıyla ahlaklanma kurumu olarak tanımladığına göre, bütün yaklaşımları bu değerlere uygunluk arz edecektir. Tarih boyunca, Müslüman kitlelerin: özellikle sosyal buhranlar, harpler, ıstıraplar, kıtlıklar sırasında tasavvuf büyüklerinin ve tekkelerin çevresinde mutluluk ve huzur bulmak üzere toplanmalarının sebebi, başka ne olabilir? Şu bir gerçek ki, tarih içinde hiçbir disiplin ve meslek tasavvuf ve sufilerin Müslüman vicdanlarda yarattığı sempatiyi kazandığı sevgiyi, kısmen olsun elde edememiştir. Ama tarikatların, özellikle son dönemlerde bu ilgiyi istismar ettikleri inkâr edilemeyecek bir olgudur.

Tasavvufta Sevgi ve Melâmet

Tasavvufta biri metafizik, öteki psiko-sosyolojik iki kavram, temel ve kaçınılmazdır. Bu kavramların birincisi sevgi ikincisi melâmettir. Bu iki kavramın kaynağı Kur'andır. Bu kavramların, özellikle birincisine yabancı kaynaklar arayan ve onu İslam mistisizmine dışarıdan girmiş bir anlayış olarak gösterenler yanılmaktadılar. Kur'an, bu kavram hakkında fazla konuşmaz: fakat bu, konunun nezaketi icabıdır. Tasavvufta zirve olan sevgi kur'an da, anlayış bakımından zirveye çıkmış olanların kavrayacakları tarzda verilmiştir. Muhatabın ve konunun seviyesi yükseldikçe, kelamda tasarruf ve ifadede semboller kullanmayı çoğaltmak, evrensel kanundur. Sevgi idesinin detaylı delillerle anlatılmasının sonra ki devirlere rastlaması, işte böyle bir zaruretin sonucu olmuştur. Bunun mânası, asla ve asla, sevginin Kur'an'a yabancı bir kavram olduğu merkezinde değildir. Çünkü sevgi, tasavvuf

düşüncesinin çıktığı son aşamadır. Son aşama oluşu, oraya henüz tırmanmayanların söz etmelerine yol açmaktadır.

Tasavvufun varlık yapısında yer alan temel unsurlardan ikincisi de melâmettir. Kur'an'ın açıkça yer verdiği ve imanın en güçlü belirtisi olarak sunduğu melâmet, insanın özünün şekle ve realitenin aldatıcı görünüşe karşı konuluşudur. Şekil aldatıcıdır. Kâinatta bile; görünen esas realiteyi gizler. O halde, gerek ontolojik planda, gerekse metafizik ve ahlaksal planda görünenle yetinmek ve görünene birinci derecede değer vermek bir seviyesizliktir.

İbn Arabî'nin: "*peygamberlikten sonra en yüce makam*" diye tanıttığı melâmet, sonsuzlaşma gayretindeki ruhun en emin sermayesi ve en güvenilir azığıdır. İnsanlık tarihi, basit el zanaatinden en ileri sanata, basit tekerlekten, göklerin fethine kadar ne başarmışsa, melâmet yolunda yürüyenler sayesinde başarmıştır. Gökleri araştıran Tales, yukarı bakarak yürüdüğü bir sırada farkında olmadığı bir çukura düşmüş ve bunu gören bir kadın şöyle demişti: "*Senin nene lazım gökleri incelemek, önündeki çukuru görmüyorsun, be adam*!" demiştir.

Mihnet ve ıstıraptan nasip almamış bir kişilik ve düşüncenin insana ve hayata yararlı olamıyacağı, tasavvufun şaşmaz prensipleri arasındadır. Istıraptan nasiplenmemiş ruh, yaratıcı olamaz.

Bu böyle kabul edildiği içindir ki tasavvuf tarihinin, refah ve imkânlara sahip olarak dünyaya gelmiş mensupları, kendilerini, yapay olarak vücuda getirdikleri mihnet ve ıstıraplarla kucaklaştırmışlardır. Tasavvuf tarihinin tetkiki bize bu konuda çok malzeme vermektedir. Tasavvuf eğitiminin genel adının çile veya çile çıkarmak diye anılması, bu açıdan çok ilginçtir. Şunu da biliyoruz ki, tasavvufta intisap etmek isteyen, hemen bütün madde imkânlarına sahip kişiler (padişahlar, vezirler, büyük zenginler) mürşitleri tarafından helâ temizliğine, sokaklarda aleni dilenciliğe mecbur bırakıldıktan sonra kabul edilmiştir. Sebep, madde ve mevki ile şımarmış, mihnet ve ıstıraptan pay almamış bu insanların, en erdirici kudret olan çileden nasiplendirilmeleridir.

Bu yapay nasiplendirme konusunda Türk tasavvuf tarihinin, dillere destan olmuş anekdotlarından biri, Celvetiye tarikati piri Aziz Mahmut Hüdai Osmanlı İmparatorluğunun en önemli kadılıklarından biri olan Bursa Kadılığı'nı işgal etmekteydi. Buna göre o, maddi imkânlar bakımından çok önemli bir mevkiinin sahibi ve büyük itibarı olan bir kişiydi. Devrin büyük mürşitlerinden biri olan Üftade'ye intisap etmek istedi. Niyetini açtığında Üftade ona dedi ki: "Bana intisap etmek istiyorsan önce kadılıktan istifa edecek, sonra da nefsinin gurur ve şımarıklığını kırmak için omzuna bir sırık alıp üstüne ciğer dizerek Bursa sokaklarında bağırarak ciğer satacaksın. Hüdai bu onur kırıcı bulduğu işten sıyrılmak için epey didindi ise de sonunda ciğerciliği yapmak zorunda kaldı. O, Bursa sokaklarında bağırarak ciğer satarken halk, daha önceleri önünde saygı ile eğildiği bu büyük kadının aklını oynattığını hükmederek gülüşmeye başladı. Bir süre sonra Üftade ona, görevinin bittiğini, nefsinin gururunu kırarak başarıya ulaştığını müjdeledi.

Bir başka örnek de yine Türk tasavvuf tarihinin büyük isimlerinden biri olan Mevlana Halid Bağdadi ile mürşidi arasında geçmiştir. Mevlana Halid, mürşidine intisap için başvurduğunda devrinin nüfuzlu ve imkânları geniş bir ilim adamıydı. Mürşidi, ondaki ilim ve şımarıklık putunu kırmak için ilk görev olarak tekkenin helâlarını temizleme işini vermiştir.

Mihnet ve ıstıraptan nasiplenme işinin, bazen bizzat kişilerin kendileri tarafından vücuda getirildiğini görüyoruz. Genel helâları temizlediği görülen ünlü bilgin veli Rebi b. Huseym'e bunu neden yaptığı sorulduğunda şu cevabı vermiştir. "*Mihmet ve ıstıraptan da nasibimi almak istiyorum*."

Burada kısa olarak Hz.Muhammed'den bahsetmek gerekli olmuştur. O,Peygamberlikten öncede "*mükemmel, güvenilir, dürüst, merhametli, şefkatli, vefalı, insan sevgisiyle dolu, barışçı vs*." gibi vasıfların sahibiydi. İslam Peygamberi, nebilik görevini üstlenmeden önce de mistik bir hayat yaşadı. Bütün İslam tarihçileri onun, nebi oluşundan önce, inzivaya çekildiğini, hatta en ileri bir mistik tavır içinde dağlara

çıkıp mağaralarda iç dünyasını dinlediğini, uzun düşünce devreleri yaşadığıı nakletmektedirler. İslam vahyi de ona böyle bir inziva anında, Mekke yakınlarındaki Hira mağarasında gelmişti. Kısaca o, peygamberliğinden önce de, güzel ahlakın bütün meziyetlerini benliğinde toplamıştı. Sözlü sünnet bünyesinde, mistik veri olarak kaydedilecek malzeme, sayılamayacak kadar çoktur.

Herhangi bir hadis kitabını okuyan, bunu hemen fark eder. Gerçekten de, tasavvufun ana kavram ve inançlarından en basit terimlerine kadar her şeyin bu sözlü sünnet bünyesinde yer aldığını görüyoruz. Altı çizilmesi gereken şudur ki, *hadis* adıyla ortaya sürülen bu malzemenin büyük bir kısmı uydurulmuş söz yığınlarıdır.

Mistik sırlardan haberdar sahabiler, Hz. Ali ve Hz. Ebubekir'den ibaret değildir. Daha birçok sahabide de aynı kudreti görmekteyiz. Hatta Son Peygamber'in terbiyesi altında yetişen bu insanların, derece derece, fakat hepsinin belli oranda bu sırdan haberdar olduklarını kabul gerekir. Esasında bu, din meselesinde ileri seviyede bilgi sahibi olmaktan başka şey değildir. Yani söz konusu olan, bir *ilim*dir.

Kur'an'da da ifade edildiği gibi: "*Allah hiçbir benliğe taşıma gücünün üstünde yük yüklemez*."

Bütün Davranışlar, Bilinçli Niyetlere Göre Değer Kazanır

İslâm, insan hayatını düzenlerken, hem rûhi-vicdanî, hem de hukukî-maddî bakımdan ölçüler getirmiştir. Bu düzenlemede, ruhî hayatta, yani kul ile Allah arası ilişkilerde icbar ve ikrah (zorlama ve baskı) yoktur.

Bu alanda bilinçli, hür irade ve niyet esastır. Öyle ki baskı ve zorlama ile yaptırılan bir iş, icra edilen bir davranış İslâm'a ters düşse bile, kişi niyetinin temizliği ile kendini kurtarır. Bilerek yapmak ve bilmeden alet olmak arasında fark olduğu gibi: evrensel kanun şudur: "*Bütün davranışlar niyetlere göre değer kazanır. Kişi için sadece, bilinçle niyet ettiği davranışın karşılığı vardır*." Niyet ile davranışın aynılığı ise ideal sonuçtur.

Mevlânâ Celaleddîn Rûmî'nin ifadesiyle bu, olduğu gibi görünmek veya göründüğü gibi olmaktır. İç ile dışın, yani niyetle davranışın ayrılığı iki şekilde incelenir:

1.Niyetin İslâm'a uygun, bilinçsiz davranışın, uygulamanın eksik veya ters oluşu,

2.Davranışın İslam'a uygun, ancak bilinçli davranışın, islamiyeti kullanarak, art niyetli oluşu.

Bilinçli davranış esas olduğu içindir ki: birinci halde kulun, CAN'ın bilinçsiz davranışı, hiçbir kayba uğramadan, Allah katında beklediğini elde eder. İkinci halde, bilinçli yanlış yönlendirişte ise, hiçbir olumlu sonuca, farkındalığa ulaşılamaz.

KUR'ÂN ve Hadiste Fıtrat

Kur'an'da **Yoktan var etme** anlamında bir **yaratmadan** söz edilmemektedir. Andığımız bütün yaratış tarzları; birer şekillendirme, yapıp-etme, biçim verme, geliştirme ve oluşturma halinde belirmektedir. Bu, tabir yerinde ise, bir açılıp-saçılma ve daha iyiye, daha güzele doğru gelişip oluşmadır. Her şeyden önce, bütün şartların ve olayların bir boyutta olan zaman sürekli değişmektedir. Ve zamanda geriye gitmek mümkün değildir. O halde, bir boyutu daima zaman olan olayın şartlara bağlı olarak aynı şekilde tekerrür ettiği nasıl söylenebilir? En azından zaman gerçeği böyle bir şeyi iddia etmemize engeldir…

Hz Mevlana'nın ifadesiyle: *"Dünya ve içindekiler her nefeste yeniden varolmaktadır; ancak varlıktaki bu sürekli yenilenişten biz haberdar olamıyoruz. Ömür, akan bir nehir gibi hep yenilenmekte, fakat bize ceset şeklinde görünen oluş hep aynı sanılmaktadır."*

Mevlana'nın değindiği bu gerçek, çağımızın Mevlanası diye bilinen büyük şair-düşünür İkbal tarafından hemen hemen benzeri sözlerle şu şekilde ifade konmuştur: "*Sen ve ben hayat ırmağının dalgalarıyız. Bu kâinat her nefeste bir başka âlem olmaktadır. Yollar da yolcular gibi sefer halinde. Her yerde bir sefer biter bitmez, bir yerleşme beliriyor. Kervan, deve, çöl ve hurma ağacı… Bütün bu gördüklerin hep yolculuk derdinden*

inlemektedir." İnsanın varlığa bakışı, tesbit ettiğimiz iki çehreye göre değişik olacaktır. Sebeplere bağlı yüze bakan ilim ile Allah'a bağlı yüze bakan mistisizmin, bakış tarzları gibi ulaştıkları sonuçları arzedişleri de değişiktir. Ancak ulaşılan keyfiyetler aynı olacaktır.

Vahdet-i Vücud

Tasavvufun tezine göre, yoktan varolma anlamında bir yaratış ve yaradılış mevcut değildir. Bizim yaratma diye adlandırdığımız oluş, bir ortaya çıkıştır. Bu varlığın vahdeti, yani yaratanla yaratılanın birliği, **vahdeti vücut** demektir.

Sünnetullah

Zuhur ve tecelli yani sürekli oluş, yaratıcının irade ve isteği yönünde bir seyir izlemektedir. Bu seyrin genel tavrına Kur'an sünnetullah (*Allah'ın tavır ve tarzı*) demektedir. Fıtrat, **sünnetullah** ile kemaline doğru yürür. Kur'an'ın fıtratı en güzel biçimde anlatan âyeti *"Allah'ın yaratışında bir değiştirme söz konusu değildir"* diyor. Yani sünnetullahda bir değişme ve değiştirme göremezsin demektir.

Yaratma diye adlandırdığımız oluş, bir (*ortaya çıkış*) zuhurdur. Yaratan ki, yalnız O vardır, varlıkla kendini gösteriyor. Kendini gösteren varlığın bizim tarafımızdan fark edilen yönlerini ayrı bir varlık gibi düşünüp, fark edemediğimiz taraflarını da, bir başka varlıkmış gibi görmek eksiktir. Bir tek varlık vardır ve o kendisini eşya ve olaylar halinde sürekli olarak açıp saçıyor. *"Hayatın kaynağı, sürekli oluş ve yaratış O'dur. O ki, insanlık tarafından çağlardan beri çeşitli adlarla kutsanmaktadır. İslâm ona **Allah** demektedir."* O'nun tecellilerine biz yoktan varolan şeyler gibi bakıyoruz. Oysaki O, bir doğuşlar serisidir. Ve bu seride biz aynı varlığın değişik cilvelerini izliyoruz. İlave edelim ki, o cilvelerin en mükemmellerinden biri de bizzat bizleriz.

Tasavvufun, özet olarak aktardığımız bu görüşü, büyük Türk mutasavvıf düşünür **Ahmet Amiş** tarafından aydınlatıcı ifadelerle ortaya konmuştur. Diyor ki: *Mütecelli (sürekli görünmek isteyen) tektir; çok olan*

meclalar (görünmek isteyenin yansıdığı ayna varlıklar)dır. Ve: Ezelde hilkat (yoktan varolma) yok, zuhur vardır. Yaratılış ve yaradılış bahsini tasavvufun ve vahdeti vücut fikrinin abide ismi.

İbn Arabî'nin şu sözü ile noktalayalım: "*Âlem-Allah arası ilişki ruhla ceset arası ilişkiye benzer. Her şey cismiyle tanındığı gibi, O da cüzleriyle yani âlemle tanınır."*

Bir Fıtrat Kanunu

Güzel yorumlamaya alışmak, güzeli kurmada atılacak ilk adım değil midir? Güzel gör ki güzel olsun. Kötü görürsen kötü olur. Yüce Peygamber, yalancıktan hastayım demeyi (temaruz) yasaklamıştır. "***Temaruz eden, o söylediği hastalığa gerçekten tutulur."*** buyurmuştur. Bu nasıl oluyor? Cevap açıktır: Hastayım diyen kişi, vücudundaki koruma mekanizmalarını şartlandırıyor veya bozuyor, ardından da şuur, adı geçen hastalığı vücuda yerleştiriyor, ne güzel bir fıtrat kanunu. Hem işleyişi, hem de yalanı cezalandırışı bakımından harika! İnsan kendi kendine emanet edilmiştir. İnsan ne yaparsa kendi kendinedir, farkına varıp anlarsa. Küçük evren olan insan bünyesindeki bu kanun, büyük evrende de geçerli elbette. **Kötü ve çirkini göre göre, kötü ve çirkini yaratıyoruz.**

İrfan büyüklerinden biri, bu satırların yazarının da elini öpme bahtiyarlığına erdiği bir zat, *dostlarına "iyi değilim, huzursuzum"* demeyi yasaklamıştı. Sebebi sorulunca, aynen şöyle buyurdular: Davetiye yazmayın ki gelmesin. Kenan Rifaî'den şunu naklederler: *"Gönül bir dereye benzer. Ondan zehirli otlar, çer-çöp, dalla-budaklar… herşey gelip geçebilir. Bunları biriktirip kokutmamalı. Gelseler de hemen geçip gitmelidirler. "* Gönül tarlasında iyi ve güzel kadar kötü ve çirkin de boy atmak, yeşermek ister. Bize düşen, kötüyü ve çirkini boy attırmadan tarladan çıkarıvermektir. Gönül tarlasında bu tip artıkların biriktirilmesi kaosu katmerleştirir. Fıtrat düzeni bunu yasaklamıştır.

Böyle olduğu içindir ki kaosa, refulmanlara, komplekslere mağlup olmuş benliklerin akibeti olarak tesçil edebileceğimiz ruh hastalıkları,

intiharlar vs İslam'ı yaşayan toplumlarda hemen hemen hiç görülmez. İslam geleneği, kötü ve çirkin imajına yenilerek hayatına son verenlerin cenaze namazlarını bile kılmaya müsaade etmez. Bu demektir ki, fıtrat düzeni, hayatı ve insanlığı simsiyah, karanlık görmeyi, Yaratana ve insana en büyük saygısızlık telakki etmektedir. Esasen, güzele ve güzelliğe açık ruhlar hiç bir zaman zor ve aşılmazla yüz yüze gelmezler.

Kur'an bunu bir kâinat ve yaradılış kanunu olarak tesbit ediyor: *"O ki, elindekinden verir ve takvaya sarılır; o ki, güzeli ve güzelliği onaylar biz onun önünde kolaylığı açıp yayarız, onu kolaya çevirириz. Ve o ki, elindekinden vermeyerek cimrilik eder, o ki kimseyi ihtiyacım yok diye şımarır (istiğna gösterir), biz onu zora, zorluğa süreriz."*

Dikkat edilirse ayetler güzeli yakalamak ve yaşatmakla, insanın insana vermesi kadar ondan almasını da etkili gösteriyor. Yaratandan emin, hayattan memnun ruhlar, başkalarına vermeyi ve onlardan kabul etmeyi birlik ve beraberliğin Yaratıcı bir uzantısı sayarlar. Aynı kaynaktan çıkan insan özlerinin kaynaşması, sevişmesi, kucaklaşmasıdır bu. Peygamberlerin en büyüğü: *"Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz."* Derken bu gerçeğe işaret ediyordu. İmkânlardan başkaların yararlandırmak ve başkalarının ikramlarını kabul etmek engin ruhların tavrıdır. Ve İslam toplumunda mutluluk boyutlarını tutan esrarengiz unsurlardan biridir. Güzeli besleyen ve dallandıran unsurlardan biri…

Ve nihayet, Yaratan'ın kuluna mükâfatı, güzelliktir. Yaratan'ın güzele güzelle karşılık verişi çok cömertçedir. Yaratan, kendisinde inanmayanlara bile, güzel sadakalarının mükâfatını verecektir. Güzele ve güzelliğin ilişkin niyetlerin da kâinat bünyesindeki yerleri farklıdır. Güzele bir şey yapmak isteyip de bunu başaramayan, düşündüğünü yapmış gibi mükâfatını alacak, kötüyü düşünen ise onu gerçekleştirmedikçe sorumlu olmayacaktır. Mutlak güzelin düzenine ne kadar uygun… Kötüyü ve kötülüğü silmek için de tek çare, güzele sığınmaktır. *"Şu bir gerçek ki, güzellikler ve güzel davranışlar kötülükleri silip giderir."* Bu yüzdendir ki, arkasında güzellikler ve güzel şeyler bırakanlar, bu eserleri tarafından cehennemden uzaklaştırılacaktır. Güzelin ve güzelliğin bu evrensel yapısı

ve yeri, mutlak güzelin habercileri peygamberlerin "örnek" oluşlarını da güzelliğe bağlamıştır. Peygamberler, güzellikleri ve güzeli temsil karakterleriyle örnektirler. Kur'an bunu ifade ederken peygamberleri *"güzel örnek, güzelin örneği: Üsve Hasene"* diye tanıtıyor. Ve onlara verilen nimetleri, güzel olan, güzel düşünen güzel davrananlara verilen nimetler olarak gösteriyor. Biz buna dayanarak, güzelden ve güzellikten habersiz, ilk bakışta güzelliği hatırlatmayan benliklerin, peygamber bağlısı olamayacaklarını söyleyebiliriz.

Kur'an mutlak güzellik ve ondan zuhur eden ölümsüz güzellik yanında iğreti, geçici ve güvene layık olmayan bir güzellikten de söz ediyor: Zînet. (Süsleyip püslemek) şeklinde, Kur'an da pek çok yerde kullanılıyor. Kur'an dilinin en büyük üstadı Ragıb, zineti: *"İnsanı çirkinleştirmeyen, ona leke olmayan şey"* diye tanımladıktan sonra, zînetin üç türlü olduğunu söylüyor. Bunlar: Ruhî zînet, bedenî zînet ve dış zînetdir. Birincisine ilim, ikincisine kuvvet ve boy-pos, üçüncüsüne de mal ve şöhret örnektir.

Gerek lügat açısından, gerekse Kur'an'daki kullanışı açısından ele alındığında, zînet ve tezyînde iğretilik, geçicilik ve sunilik esastır. Kur'an, bir varlık yapısı olarak güzellikten **hüsn** tabirini kullanarak bahsederken, sadece duyulara hitabeden geçici güzellikleri ifade için teyzîn tabirini kullanıyor: *"Biz, dünya göğünü yıldızdan kadiillerle zîynetlendirdik."* Ve *"Biz, yeryüzündeki şeyleri zînet yaptık…"* Zînetteki güzelliğin en seçkin yanı işte bunlardır. Öte yandan, zînet, şeytanın, inanmayanların, azgınların, şımarıkların kullandıkları ve aldandıkları *"güzellik"* olarak sergileniyor. Ve *"Yine böylece put perestlerden çoğuna, çocuklarını öldürmeyi, o taptıkları süsle gösteriyor."* Görüldüğü gibi, ayetler, zînet ve tezyînin bir aldatma güzellik, bir serap güzellik olduğuna dikkat çekiyor.

Şeytan, genellikle bu güzelliği kullanarak avlarını mahkûm eder. İnsanı yoldan çıkaran geçici şeylerin hemen hepsinde **zînet** aldatıcılığı vardır. Mallarda, kadınlarda, evlatta, altında-gümüşte vs. Fıtratı lekeleyen ve birer sapma olan günahların çekiciliği de zînet olarak gösterilmektedir. Peygamberlerin karşılarına dikilen büyük inkârcıların

aldanışını da zînet sebep olmuştur. Zinetle ilgili bu tesbitler aklımıza, kapitalist düzenlerde kâr gayesiyle suni olarak yaratılan iştahları, lüksleri, aldatmaları, özendirmeleri getiriyor.

İnsana Hizmet

İlke, gayet güzel konmuştur hadisi şerifte: "*İnsanların en hayırlısı, insanlara faydası dokunandır."* Bu temel espri, İslam'ın mistik telakkisinde de karakteristik yapıyı ifade eder. Sâlik (tasavvufi eğitimi koyulan) eğitimini kendi nefsini kurtarmak için değil, insanlara daha iyi hizmet verme yeteneğini elde etmek için yürütür. O halde, tasavvuf eri, hayattan ve insandan kaçmak yerine hayatın ve insanların içine dalacaktır. Ruhbaniyet, Nirvana yoktur. Ruhbaniyet ve Nirvana düşüncesinde ferdin şerde pasiviteyi, yani başkalarına zarar vermemeyi, bir başka deyimle, nefsini kurtarmayı gerçekleştirmesi yetmektedir.

Oysaki tasavvufî telakki bunu, meselenin en çok yarısı sayar. Tamamlanmak, kemale ermek için hayatın içine girip insana hizmet vermek, yani hayırda aktivite kazanmak icap eder. İslam ahlakının bir başka temel ilkesine de, sorumluluğun şahsîliği, takva ilkesi de denebilir. Kur'an'ın *"Allah katında tek değer ölçüsü"* saydığı takva, insanın kendi ürettiği sonuçlar dışında hiçbir şeyde hak sahibi, kendi el ve emeğinin ürünü olmayan şeylerde söz sahibi olamayacağı ve kendi aksiyon ve niyetlerinin mahsulleri dışında bir şeylerle yüz yüze gelemeyeceği şeklinde ifade edilebilir. Takva prensibi insanın kandan, nesepten, bölge-iklim ırk-sınıf-mevki farkından kaynaklanan üstünlüklerini silen ve onların yerine biricik değer olarak insanın öz niyet ve gayretinin yarattığı üstünlükleri koyan bir fıtrat prensibidir. İnsanlar, işte bu anlamda eşittirler.

Cezanın-Mükafatın Şahsiliği

Sorumluluğun şahsîliği ilkesi, bir yönde, cezanın şahsîliğini, öbür yandan mükâfatın şahsîliğini ifade eder. Burada, Kur'an'ın koyduğu temel esaslardan bazılarını vereceğiz: *"İnsan için kendi gayretinin ürününden*

başkası yoktur." Ve: *"Kim bir zerre miktarı hayır işlerse onu görür, kim de bir zerre miktarı şer işlerse onu görür."*

Ve "*Herkesin kazanacağı kötülük kendi aleyhindedir. Hiçbir günahkâr bir başkasının günahını yüklenemez.* Ve: *Her hangi bir kötülük sahibi, bir başkasının kötülüğünü yüklenmez. Kötülük yükü ağır gelen bir kişi, kötülüklerinden bir kısmının taşınması için bir başkasını çağırsa da, yükünden bir kısmı başkasına yüklenmez, isterse çağırdığı çok yakını olsun… Kim temizlenirse ancak kendi benliğini temizler. Sonunda dönüş Allah'a olacaktır."*

Ve: *"Allah'ın ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek dane, yaş ve kuru her şey apaçık bir kitapta korunmaktadır."* Ve: *"Yapılan her iyi ve kötü iş, bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kaya içinde yahut göklerde veya yerin dibinde gizlense de, Allah onu yinede meydana çıkarır…"*

İnsan bu âlemde Allah'ın halifesidir, o halde ilahî kudretin irade ve arzusu tam gerçekleşinceye kadar insan cihad içinde olacaktır. Hal böyle olunca, dünyanın şurasında veya burasında kötülük, zorbalık, zulüm, gasp, ezme, sömürme vs. gibi ilahî adalet ve saltanata ters olguların varlığı cihadın sürmekte olduğuna en emin delildir.

Kur'an şöyle diyor: *"Size ne oluyor da: 'Ey rabbimiz! Bizi, halkı zalim ola şu memleketten çıkar; bize tarafından bir yardımcı gönder; bize katından bir dost yolla' diyen ezilip horlanmış erkekler, kadınlar ve çocuklar için Allah yolunda savaşmıyorsunuz? İman edenler Allah yolunda savaşır, inkârcılarsa şeytan uğruna didinir. O halde sizler şeytanın dostlarıyla savaşın. Şunu bilin ki şeytanın tuzağı çok zayıftır."*

Demek oluyor ki, Müslüman, kendi nefsinin selamette olmasıyla cihadını bitmiş sayamaz. O, Allah'ın halifesi sıfatıyla yeryüzünün her köşesinde bozukluk ve kötülükten sorumludur. Sonuç olarak da, dünyanın sahne olduğu hiçbir olay, *"müslümanı ilgilendirmeyen olay"* adını alamaz. Ateşin belirgin vasfı yakmak, suyunki söndürmek, ışığınki aydınlatmak olduğu gibi müminin belirgin vasfı da eşya ve olayları,

Yaratıcı'nın istediği yönde biçimlendirmek için çırpınmaktır. Kur'an'ın bu noktaya eğilen âyetleri az değildir.

Bir yerde şöyle deniyor: *"Ey inananlar! Sizi, acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticarete çağırayım mı? Bu ticaret: Allah'a ve onun elçisine inanmanız ve Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad etmenizdir".* Kur'an, cihadın silahlı olanına da (*harp ve mukaatele*) bünyesinde yer veren gerçekçi bir kitaptır. Kolaylık ve hoşgörü ile ilgili olarak, şuraya kadar verdiğimiz bilgilerden hareketle şu iki ilkeyi tesbit edebiliriz: İslâm'da, insan ve hayatla çatışan hiçbir emir ve yasak yoktur. Esasen, akıl ve ilme ihtimal karşısında kaldığımızda kolay olanı seçmek, doğrudan doğruya İslâm'ın tavrı ve emridir. Allah tebliğ görevlisi, Hz. Peygamber kanalıyla, altından kalkamayacağı yükü insana yüklememiştir.

İslâmiyet, insanı yokuşa süren, zorlayan hayatı işkenceye çeviren emir ve disiplinler içermez ve böylesi emir ve disiplinleri kendi bünyesinin dışında sayar. Nefsi öldürmek, bedene işkence, hayata ve insandan kaçıp dağlarda yaşamak, evlenmemek, gıda ve uykuyu terk vs. gibi tavırlar İslâm Peygamberi tarafından reddedilmiş ve din dışı ilan edilmiştir. Zorluk ve işkence bir yana *"din kolaylıktır"* Ve: "*Dinin en hayırlı olanı, en kolay olanıdır."* Zor ve ezici olanı seçerek "*dinle yarışa giren her insan mutlaka yere serilir."* "*Esası Peygamberlik ve Rahmet olan dini"* İnsan için azap haline getirmek dine en büyük ihanet olacaktır.

İbadetler bir işkence, bir sıkıntı değil; bir iç ferahlığı ve yaratıcı'ya huzur dolu bir yaklaşma oldukları sürece anlam taşırlar.

<u>Îtidal, Orta Yolu İzlemek</u>

Îtidal tabiri, her şeyi yerli yerine koymak anlamını taşıyan **adl** veya **adalet** aynı kökten gelir. Bunu dikkate alarak îtidal; *"şu veya bu yana sapmalara engel olmak için her şeyi denge noktasında tutmak"* şeklinde ifadeye koyabiliriz. Her şeyin denge noktası olan çizgidir ki, Kur'an bunu sırat-ı müstakim (dosdoğru yol) diye anmakta ve mensuplarını bu doğru yol üstünde olmaya çağırmaktadır.

İtidalin Kur'an tarafından bir prensip olarak ifadesi, İslâm ümmetinin *orta yolu izleyen bir ümmet* şeklinde verilmesiyle dikkate sunulmuştur. Kur'an şöyle diyor: *"İşte ey Muhammed Ümmeti! Biz sizi, orta yolu izleyen bir ümmet kıldık ki bütün kitleler üzerine adalet örneği ve tanıklar olasınız. Peygamber de sizin üstünüze tanıktır."*

Kur'an; insanoğlunun önüne, gerekli olan şeyden yeterli oranda alınarak vücuda getirilmiş bir kompozisyon koymaktadır. Fıtrat dinin ana özelliği, bu kompozisyonu yapmış olmasıdır. Terkipteki unsurlardan birinin oranını bozmak, insanı bunalıma, hatta felakette götürebilmektedir.

Cihad; İslam binasının temeli ve Müslümanların en yüce makamı olduğu içindir ki, Allah Elçisi Hz. Muhammed, cihadın her türünde en ileri noktadaydı. O; Kalbi, organları, çağrısı, sözler, kılıcı, okuyla cihad halindeydi. Bütün vakitleri sürekli bir cihad içinde geçerdi. Onun varlıkların en yücesi olmasının temelinde bu espri yatar… Düşmanlarla cihad, insanın iç âlemini geliştirmek için verdiği cihadın bir parçası olduğundan *Allah Rasûlü:* ***"Gerçek mücahid Allah yolunda nefsini yenmek için cihad verendir"*** der ve bu cihadı ön planda tutardı. Dış düşman ve içteki nefs arasında şeytan yer alıp ve şeytanla cihada başarı, diğer iki düşmanla savaşta başarıya bağlıdır.

<u>Fıtrat ve İnsanın Varlık Yapısı</u>

Rum suresinin 30.âyetinde fıtratın, insanın varlık yapısı anlamında kullanıldığını ve yaratıcı'nın insanı bu varlık yapısına ters düşmemeye çağırdığını biliyoruz.

İslam, Diğer bazı sistemlerin aksine, insanın üzerinde bulunduğu fıtratı, diğer deyimle insanın varlık yapısını "*tertemiz"* olarak nitelendirir. İnsan daha Allah'ın hür irade ve bilgisinde bir tasavvur olarak bulunduğu zamandan beri temiz, yüce ve takdire layık bir varlıktır. O, bu dünya âlemine gözlerini bu temizlik ve yücelik içinde açar. İslam Peygamber'i, fıtrat dininin bu temel insan telakkisini şu sözleriyle ifadeye koyuyor: *"Her doğan çocuk fıtrat üzre doğar. Sonra anne-babası onu Yahudi,*

Hıristiyan veya putperest yaparlar." Ve: *"Ben, fıtrat üzre olanlar"* şeklinde tanımlanıyor. Yüce İslam Peygamberi her sabah kalktıklarında şu şekilde yakararak fıtrat üzre olmaktan duyduğu mutluluğu dile getirdi: *"İslam fıtratı üzre sabahladık, samimiyeti ruhu üzre sabahladık, Muhammed'in tebliğ ettiği din üzre sabahladık, ceddimiz ibrahim'in milleti olarak sabahladık. Hem de hanif ve Müslüman olarak."*

Bu niyaz-hadis, fıtrat unsurlarını saymış olması bakımından da, çok dikkat çekicidir. İnsanın varlık yapısı anlamında fıtrat, her şeyden önce maddi ve manevi temizliktir. Fıtratın en mükemmel örneği olan son Peygamber, insan evladının da en temiz ve zarifi olarak tarihe geçmiştir. O, nezaket ve tahareti yani temizlikte özenip-titizleşmeyi imanın bir parçası gibi göstermiş ve ruh-madde temizliğinin hayranlık veren bir timsali halinde yaşamıştır. Beyazı çok severdi, sütü de çok severdi. Beyaz giysi ve yine beyaz olarak süt O'nun ifadesiyle fıtratı yani aklık-paklık, temizliği simgelemektedir.

Mirac olayından bahseden bir hadis, fıtratın sütle ifade edilişi bakımından mucize bir değer taşımaktadır. Önce hadisi görelim. Ebu Hureyn anlatıyor: *"Hz. Peygamber'e, Mekke'den Kudüs'e götürüldüğü gece biri süt, diğeri şarap dolu iki kadeh takdim edildi ve Peygamber bunlara bir süre baktıktan sonra süt dolu kadehi aldı. Bunun üzerine, Cebrail şöyle dedi: Seni fıtrata yönelten Allah'a hamdolsun. Eğer şarap dolu kadehi alsaydın, ümmetin azıp sapacaktı. Böyle bir seçim yapmakla sen ve ümmetin fıtratı seçmiş olma bahtiyarlığını gösterdiniz."* Burada süt ve şarap birer semboldür. Bunu Cebrail'in sözünden de anlıyoruz. Süt temiz, ak pak **yaradılışı**, şarap ise onun bozulmuş, bilinçsiz egosal şeklini sembolize ediyor.

Fıtrat, Allah Rasûlü'nün kişiliğinde, en ileri kemaline ulaşıyor. Fıtratın ana unsurlarını koyan Kur'an (*bunlara **farz** deniyor*), Peygamber'in tavır ve davranışlarına da atıflarda bulunarak fıtratın, Allah Elçisi'nin kişiliğinde detaylarıyla, hatta tamamlayıcı unsurlarıyla belirgin hale geldiğine dikkat çekmiştir.

Açıkça görülüyor ki fıtrat düzeni olan İslam, (*din)*en ulvi kavram ve unsurlardan, en basit tamamlayıcılara kadar fıtrat temziliğini garantileyecek ölçüleri getirmiştir. Fıtrat düzeninin amaçladığı insan tipinin: gönlü, beyni, ağzı ve edep yerleri, bu temizliğin çemberi içine aynı anda ve aynı titizlikte alınmıştır. Fıtrat düzeninden başka bir sistem ve düşüncenin insana böylesine komple bir biçimde yaklaştığını söylemek imkânından yoksunuz.

İnsanın Kendini Unutması

Ezelden temiz ve asil olan insanın bu yapısı sonradan değişmekte, bozulmaktadır. Buna, **İnsanın kendini unutması** veya yabancılaşma diyoruz. Burada şu kadarını söyleyeceğiz: İslam mutasavvuf düşünürleri insana fıtrî yapısını unutturan ve onu kendine yabancılaştıran unsurlara **perde***(hicab)* denmektedirler. Büyük İslam bilgini **Şah Veliyyullah Dehlevî**'ye göre bu perdeler üçtür: Tabiat perdesi, Nefs perdesi, Yanlış bilgi perdesi. İnsan ruh denen ilahî özle, beden denen ve toprak unsurlardan oluşan yapıdadır.

Onun toprak unsurları, eğer dikkat edilmezse ilahî özüne musallat ve hâkim olarak benliğin esas varlığını, sonuç olarak fıtrat ve yaratıcısını tanımasını engeller. Böylece insanda kötü kuvvetler saltanat kurar. Buna da **nefs** deniyor. Tabiat ve nefs insanın kendi ürünü veya dıştan empoze edilen yanlış ve şaşırtıcı bilgiler de birleşince insan kendini iyice yabancılaşıp temiz fıtratına uzak düşüyor. Bu durumdan kurtulmak için insanın eğitilmesi gerekiyor.

İnsan için Öngörülen Düşünüş ve Davranış Tarzı Olarak Ahenk ve Güzellik

İslam, mutlak güzelin en güzel biçimde yarattığı varlıklar âleminde, en güzel mahlûk olan insanın güzel düşünmesini, güzel görmesini ve güzel davranmasını istemektedir. Kur'an ve hadis buna ihsan demektedir. Ve İslam, insandan, yaratıcının düşünüş ve davranışına hâkim olan ihsanın insan düşünüş ve davranışına da hâkim olmasını dilemekte ve emretmektedir.

Temel prensip, Kur'an tarafından şöyle konmuştur: *"İhsan üzre düşün ve davran. Tıpkı Allah'ın sana ihsan üzre davrandığı gibi…"* Ve Peygamber fıtrat dininin temel unsurlarını üç olarak tesbit etmiştir: İman, İslam, İhsan.

Nedir İhsan? Felsefi-İlmî anlamda yok denecek kadar az tanım yapan Kur'an ve hadis, ne ilginçtir ki insan konusunda tam bir tanım vermektedir. Hz. Peygamber'in bir sorusu üzerine bizzat Cebrail tarafından yapılan bu tanıma göre İhsan: *"Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmektir."* O halde, İhsanın esası mutlak güzelle her an beraber olma şuuruna ermek ve bu şuur içinde yaşamak, eşya ve olaylara bakmak ve gerekli değerlendirmeleri yapmaktır.

Sürekli olarak Allah ile beraber olma şuuru, İslam Ahlakının esasıdır. Ve insanın bütün varlıkları, Yaratan hürmetine sevmesinin temelinde de bu vardır. Burada konuya sırf güzellik açısından bakmakla yetiniyoruz. İnsanın yaratan-yaratılan düşünce ve davranışlarındaki hâkimiyetinin pratikteki uzantısı, insanın güzeli istemesi, güzeli düşünmesi, güzel davranmasıdır. Kur'an, müminlerin Yaratandan isteklerini genel ve kategorik bir talep halinde verirken şöyle diyor: Onlar derler ki: *"Ey Rabb'imiz, bize dünyada da, Ahirette de güzellik ve güzel olanı ver."* Ve: *"Bizim için şu dünyada da, Ahirete de güzellik ve güzel olanı yazıp takdir et ki biz sana doğru yol alabilelim."* İşte bunun içindir ki, mutlak güzel, kendisine varma peşinde olanların hayatlarına ihsan tavrını hâkim kılmıştır.

"Allah adalet ve ihsanla emreder…" Bu emir, doğrudan ve ilk görünüşte güzellik arzeden düşünce ve davranışlardan tutun, ilk anda çirkin ve acı görünen, fakat hayat ve kâinatın icaplarından olan bu hususlara kadar uzanır.

Peygamber şöyle buyuruyor: *"Allah her şeyde ihsan üzre olmayı yazmıştır. O halde, öldürüldüğünüz zaman bile güzellik üzre olun, güzel öldürün, hayvan boğazladığınız zaman da güzellik üzre olun, güzelce boğazlayın."*

Allah hem **Muhyi** (can veren-dirilten) hem de **Mumît** (can alan-öldüren)dir. O halde ölüm ve öldürme de hayatın kanunları arasındadır. Önemli olan nasıl, niçin, ne maksatla öldürüldüğüdür. Ölüm ve öldürmede de güzel niyetler ve güzel şekiller içinde olmak, ihsan tavrının gereğidir. İhsan üzre yaratıp-donatan, ihsan üzre düşünüp davranmamızı istiyor. Bundan mantıklı ne olabilir? *"İhsanın karşılığı ihsandan başka ne olabilir ki?"* İhsanın karşılığı ihsandan başka olamaz. Bu zorunluluk ve kuraldır. Fakat Allah yolcusu, yani mümin, güzel davranışa daha güzeliyle karşılık vermeye çağrılmıştır. İhsanın müslümanın hayatında, beşikten mezara kadar düşünce ve davranış olarak bir güzellikler serisi halinde arzettiği manzarayı hadislerin işaret ettiği noktalar halinde şöyle verebiliriz.

İslamın güzelliği ıstırabın güzelliği, övgünün güzelliği, ahlakın güzelliği, sohbetin güzelliği, sözün güzelliği isimlerin güzelliği, rüyaların güzelliği rızık aramanın güzelliği, ölüm ötesinin güzelliği vs.

Kur'ân'ın **Ehl-i Kitab** diye andığı peygamber, din mensupları, temel gaye olan Allah'ın birliği konusunda Kur'ân'ın beraberliğe çağırdığı inanmış kitlelerdir. Bununda ötesinde Kur'ân, Allah'ın birliği konusunda tereddütü olmayan tüm sistemlerin mensuplarını, insan hayatını huzursuzluğa sevkedecek davranışlar sergilememek, insanlık için barışçıl ve hayırlı hizmetler vermek şartıyla, kurtuluşa aday gösterir. Kur'ân, hiçbir zaman, hıristiyanlık'ta iddia edildiği gibi, *"benim mabedim dışında kurtuluş yoktur" demez.*

Yeterlilik şartı üzerinde titizlik durmak, kemal ve olgunluk şartı noktasında en iyiyi ve en güzeli göstermek, fakat zorlamamak… İşte, Kur'ân'ın din konusundaki tavrı ve yolu budur.

O, şöyle demektedir: *"Kuşkunuz olmasın ki, Yahudîler, Hıristiyanlar, Sâbiîler'den Allah'a ve Ahiret gününe inanan ve Salih amel işleyenler için Rab'leri katında ödül vardır. Onlar için korku yoktur. Ve onlar, keder ve acıya dost bulabilir …. Erkek ve kadın, mümin olmaları şartıyla iyi ve güzel fiiller sergilerlerse cennete maruz kalacaklardır…. Kurtuluş, ne sizin*

kuruntularınıza, ne de kitap ehlinin kuruntularına göre değildir. Kötülük yapan, o kötülükle cezalandırılır…." Dediler ki: "Yahudi veya Hıristiyan olanlardan başkası cennete asla giremez. Bu, onların kuruntularıdır."

Oluşa İştirak

Anlaşılan odur ki, Kur'ân'ı Kerim sonsuz kurtuluş için iki şart (yeterlilik şartı) öngörmektedir:

1- Allah'ın birliğine ve O'nun insanları hayat maceralarından hesaba çekeceğine (Ahiret) inanmak (Teori)

2- Salih amel sergilemek. (Pratik)

Allah deyince ne anlıyoruz? Allah, insan zihninde iki şeye delalet eder. Tillich'in deyimini kullanırsak, Allah sözcüğü iki elemanın sembolüdür.

Birincisi, bizim zihnimizdeki muhtelif şartlandırmalarla vücud bulan Tanrı, ikincisi bütün rölativitelerden uzak son realite manasında Yaratıcı Kudret yani, Zatullah (Allah'ın zatı)…

Allah'a iman dediğimizde, ikinci manayı kastederiz. İslam'da, imanın formül cümlesi olan Kelime-i tevhid (La ilâhe illAllah) birinci kısmıyla bu, rölative konusu yapay ilahları silmeyi ve ikinci kısmıyla mutlak zatı kabulü gerçekleştiriyor.

Zatullah noktasından baktığımızda, zihnimizin "*Allah"* la ilgili ürettiği her şey, Allah'dan başkadır. İbn Arabî'ye göre, Allah kelimesinin harfleri bile masiva (Allah dışındaki şey)dir ve bizi tevhidin dışına çeker. Bunun anlamı, gerçek tevhid, sözle ilgisi olmayan bir keyfiyettir demek olur. Biz bu keyfiyeti **oluşa iştirak** diye ifade ediyoruz. Evet, gerçek tevhid, Yaratıcı Kudret'in faaliyetine bir katılmadır. Öte yandan, Kelime-i tevhid, iman bahsinde Allah dışında hiçbir unsur bünyesinde yer vermemiştir. Buda, biraz önce açıkladığımız *"Sonsuz kurtuluşun biricik şartı Allah'ı tanımaktır."* Tesbitinin yerindeliğini gösterir.

O halde, *Allah'a iman, varlık ve oluşun arkasında bir Yaratıcı Şuur'un varlığını kabulden ibarettir.* İşin özü budur. Allah kavramıyla ilgili üretilen bütün diğer fikirler işin teferruatıdır. Bu teferruat, Yaratıcı Şuur'u, yaratıcı kişi haline getirmektedir. Çünkü insanoğlunun, eşyalaştırmadığı

şeye inanması kolay olmuyor. Allah'ı, yaratıcı kişi değil, Yaratıcı Şuur olarak algılamak O'nu varlık ve oluşun içinde, hatta bizzat varlık ve oluş halinde görmeyi gerektirir. Böyle olunca, O'nunla kucaklaşmak, O'nun zuhuru olan oluşa katılmakla mümkün olur. Tevhidî, Mukâbesat'ında Allah'ı *"bütün parçaları toplayıp kuşatan bir cevherdir ki, somut bir kişilik taşımaz."* Diye tanımlarken, açıklamaya çalıştığımız hususu ifadeye koyuyor. Demek oluyor ki, Allah, zatıyla aşkın, tasavvuf ve oluş halinde belirişiyle içkindir. Biz, Allah kavramını ilkin, Allah'ın aşkınlığı ile tanırız; fakat kapasitemiz geliştikçe, idrakimiz onun içkinliğini fark etmeye doğru yükselir. Ve bir an gelir ki, onun bize *"Şah damarımızdan daha yakın olduğunu"*, her iki kişinin üçüncüsünün, her üç kişinin dördüncüsünün Allah olduğunu anlarız.

Kur'ân, Allah konusunda aşkınlık ve içkinliğe yer vermektedir. Fakat O'nun aşkınlığının ifadeye koyan ayetler daha çoktur. Çünkü insanoğlunun şirke kaymasında en büyük tehlike bu noktadan geliyor. Ve büyük kitleler, kendisiyle birlikte, oluşu yaşadığımız bir Allah'ı anlamaktan çok uzaktır. Onlar, bizim üstümüzde ve ötemizde duran, emreden, hatta korkutan bir Allah'ı anlayabilirler. Ve en önemlisi ancak, böyle bir Allah onların şuur yaşayışlarına yön verebilir. Onlar için Allah, anlaşılmak ve kucaklaşmak konusu değil, önünde eğilmek ve itaat etmek konusudur.

Salih Amel

İmanın, yani sonsuz kurtuluşu garantileyen imanın pratik yanını ifade eden Salih amele gelince: Bu kavramı anlamak için amel ve Salih sözcüklerini ayrı ayrı tanımak gerekir. Kur'ân bünyesinde yüzlerce kez kullanılan amel, lügatta iş, hareket, faaliyet, aksiyon demektir. Kur'ândaki kullanılışı dikkate alınırsa ameli, niyetli davranış, gayeli aksiyon olarak tanımlayabiliriz. Kur'ânda, amele yakın bir manada kullanılan, birde fiil sözcüğü vardır. Ancak her amel fiil olduğu halde, her fiil amel değildir. Kur'ân dilinin eşsiz bilgini Râgıb el-Isfahani, ölümsüz eseri Müfredat'ında bu noktaya şöyle değiniyor: *"Kast ve niyete bağlı olan fiiller amel adını alır. Bu yüzdendir ki, hayvana nispet edilen fiillerin*

hiçbirine amel denmez. İyi veya kötü, sadece maksatlı insan fiilleri ameldir." Amel, sadece ibadet değildir. İnsanın, gayeli bütün aktiviteleri amel cümlesindedir. Kur'ân, insandan sürekli amel istemekte ve yaratıcı Amel'in imana bağlı olmasını ön görmektedir. Bu anlamda ameldir ki, insana varlığın sırlarını açar, onu evrenin hâkimi durumuna getirir. Başka bir deyimle, amel insanı, Yaratıcı'nın faaliyetine ortak ederek Mutlak benlikle kucaklaştırır. Kur'ân, yaratıcı ve insan hayatına mutluluk getirici amelin bir niteliği üzerinde daha ısrarla durmaktadır. Amel, Salih olacaktır. Ne demektir Salih amel? Bunu anlamak için Salih kelimesinin kökü olan **sulh** üzerinde durmak gerekir.

Sulh ve salah, Arap dilinde bozgunü nefret, kötülük, kavga çekişme ve didişmenin zıddı demektir. Salah ve sulhu esas alan kişi, tavır ve davranışa Salih denir. Kur'ân, hem iman sahibini, hem de erdirici ameli Salih olarak nitelendirmektedir. Yüzden fazla yerde, müminden istenen amelin, Salih olması gerektiği söylenmektedir.

Kur'ân'ın açık ifadeleri, peygamberlerin Salih vasıflarına birçok yerde dikkat çekmektedir Peygamberler, aynı zamanda, Salih kişiler olmak için sürekli dua eden insanlar halinde sunulmaktadırlar.Kelime olarak İslam'ın Silm ve Selam kökünden türeyen bir kelime olduğunu ve barış, güven ve huzur içinde Yaratıcıya teslimiyet demek olduğunu ve bu anlamda İslam'ın bütün göksel dinlerin genel adı olarak değerlendirildiğini daha önce birkaç kez söylemiştik.

Bütün bunları, sulh ve salah kavramlarıylada birleştirirsek, Kur'ân'ın sunduğu evrensel mesajın ve insanlık dininin ana çerçevesi ve hedefi ortaya çıkar: Barış, güven ve huzur.

İmana, yani Allah'ın birliğini kabul keyfiyetine bağlı olmak şartıyla Salih kişiler, dış planda hiçbir kayda bağlı olmaksızın sonsuz kurtuluşa ererler. Allah, Salih kişilerin davranışlarını asla görmezlik etmez. Yeryüzünün nimet ve bereketlerine sahip olmak, mutlu ve bol rızıklı bir hayat sürmek, bireysel, sosyal ve evrensel planlarda ancak Salih olmakla mümkündür.

Hz. MUHAMMED'İN HAYATI ve DÖNEMİN BİLGİLERİ

Hz. Muhammed'in yaşantısından kesitler aktarmak için, Muhammed İzzet Derweze'nin, **Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in Hayatı** isimli eserinden yararlandım. Derweze, çalışmasında öncelikle Kur'an-ı Kerim'e dayanmıştır. Bu konuda yüzlerce ayeti göz önüne almış ve onları gayet düzgün bir biçimde incelemiş ve olabildiğince çok sayıda delil göstermeye çalışmıştır. Kur'an, yazdığı kitabın dayanağı olmuş ve anlaşılır açıklamalarla dönemi ve olayları kaleme almıştır. Ayrıca konuyu bütünleyen ve destekleyen bilgileri de yan kaynaklara itimat ederek güvendiğinde, örnek vermekten çekinmemiştir.

Örnek verdiği ayetler açıklama gerektirdiğinde veya tesbitler yaparken çok sayıda tefsir kitabına müracaat etmiştir. İşlediği konu onu bir hadise götürdüğünde: Buhari, Müslim ve Tırmizi gibi eserlere başvurmuştur. Sonraki dönemlerde yazılan kitaplarda da referans olarak gösterilmiştir. 1000 sayfayı aşan kitabında Kur'an ayetlerinin isim ve numaraları ve içerikleri belirtilmiştir.

Kur'an Dili ve Arapça

Hicaz halkının büyük bir çoğunluğunun dili Arapçaydı. Bu dil yalnız Hicaz halkının değil; en ücra yerler de dâhil olmak üzere, yarımadanın her tarafında, hatta yakın çevresinde bulunan göçebeler arasında da anlaşma vasıtası olarak kullanılan ortak bir dildi.

Peygamber, Mekkeli değişik çevre ve şahsiyetlerle ilişki kuruyordu. Sonra hac ve panayırlar mevsiminde Mekke'ye gelen gruplar şahsiyetler ve kabilelerle temasa geçiyordu. Onlarla konuşuyor Kur'an ayetlerini onlara okuyor ve tabiyatıyla Kur'an dili olan kendi dili vasıtasıyla onlarla anlaşıyordu. Bir taraftan hicaz halkı arasında sürekli ilişkiler mevcut iken, diğer taraftan yarımadanın diğer bölgeleri arasında da Şam ve Irak tarafında yaşayanlarla Medeni ve Bedevi olanlar arasında

peygamberlikten önce ilişkileri vardı. Bu ilişkiler Hicaz bölgesinde hac mevsimlerinde bir kat daha canlanırken başka bölgelerde Yemen, Irak ve Şam'a yapılan ticaret seferleri, kervan yolculukları bu ilişkileri sürekli diri tutuyordu. Ve onlar bir tek dil ile anlaşıyor, birbirlerine hitap ediyordu.

Onların bu ilişkilerde dilleri Hicaz diliydi ki, o da Kur'an dilidir.

Hicaz'ın Sosyo-Ekonomik yapısı;

Kur'an da yer alan pek çok ayetten hareketle Hicaz halkının ve kasabalarının sanayi ve tarımcılık gibi işlerle uğraşıyorlardı. Hicaz'da kendisine özgü para birimi bulunan bir devlet yoktu. Hicaz'da tedavülde bulunan para, yabancı dirhem ve dinar idi.

Altın ve gümüş Kur'an'da değişik münasebetlerle zikredilmiştir. Bazı yerlerde kendilerine karşı şiddetli arzu ve istek beslenen sevimli bir servet olarak işaret edilmiştir.

Ölçü-Tartı Matematiksel İşlemlerin Bilgisi;

Kur'an'da çeşitli sayılar, sayıların katları ve kesirleri zikredilmiştir. Birler, onlar, yüzbinler; yarım, üçte bir, dörtte bir, beşte bir gibi sayıların geçtiği görülmektedir. Ölçü, Tartı ve kıstas kavramları pek çok vesilelerle anlatılmıştır.

En'am 152. Ayette *"Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (malına) en güzel biçimde (yaklaşabilir ve uygun harcayabilirsiniz). Ölçü ve tartıyı tam adaletli yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz. Söylediğiniz zaman da, yakınınız da olsa adil olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Öğüt alıp tutarsınız diye Allah bunları size emretmiştir."*

Hicaz'da zirai Faaliyet;

Bu bölgede yaşayan ahali zirai işler ve bu konudaki teknikler konusunda küçümsenmeyecek bir paya sahipti. Hicaz'da zirai bölgelerde yaşayan ahali, ziraat alanında küçümsenmeyecek ölçüde mesafe kat etmiş

bulunuyordu. Onlar, Kur'an'da geçen isim ve nitelemeleri görmüş, alışmış ve bizzat yaşamışlardı. Arapça isim ve vasıfla malların peygamberin yakın çevresinin diliyle inen Kur'an da belirtilmiş olması bunun en iyi delilidir. Çünkü Kur'an da kullanılan bütün isimler, sıfatlar, kavramlar Arapçalaşan sözcükler Kur'an'ın inişinde önce bilinen ve alışılan şeylerdi. *Bakara 61, Bakara 265, Kehf 33,34.*

Bakara 61. *"Siz şöyle dediniz; 'Ey Musa, biz tek çeşit yemeğe asla katlanamayacağız, bizim için de Rabbine dua et de, bize yerin yetiştirdiği şeylerden; sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın'.O da size; 'O üstün olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Bir kasabaya konaklayın o vakit istediğiniz elbette olacaktır' dedi. Üzerine horluk ve yoksulluk damgası vuruldu. Sonunda Allah'ı gazabına uğradılar. Bu şüphesiz Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerindendi. İsyan etmelerinden ve sınırlarını aşmalarındandı".*

Bakara 265*. "Allah rızası aramak, kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda sabit kılmak için mallarını Allah yolunda harcayanların hali ise, bir tepedeki güzel bahçenin haline benzer ki, ona kuvvetli bir sağanak yağmur düşmüş de yemişlerini iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile illaki bir çisenti vardır. Allah, yaptıklarınızı görür".*

Kehf 33. "*İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbir şey noksan bırakmamış, ikisinin ortasından bir nehir akıtmışız."*

Kehf 34. *"İki bağın sahibinin ayrıca başka geliri vardı. Bundan dolayı bu adam arkadaşlarıyla münakaşa ederken: 'Ben malca senden daha zengin ve insan sayısı bakımından da senden daha güçlü ve üstünüm dedi".*

Bu bölgelerin ahalisinin çeşitli zirai faliyetlerle uğraştığına ve bu alanda küçümsenemeyecek bir payları bulunduğuna güçlü bir delil olabilir. Bu mıntıkaların topraklarının verimsizliği ve sularının yetersizliği nedeniyle kendi gıda maddelerini yetiştirmeye güç yetiremeyen Mekke'yi diğer şehir ve kasabaların beslemiş olmaları gerekir.

Hicaz şehirlerinde Suriye'li, Mısır'lı, habeşistan'lı, Bizans'lı, Irak'lı Yahudi ve hıristiyan yabancı azınlıklar vardı. Bu azınlıklar arasında Hicaz şehirlerinde sanayi işlerinin birçoğu ile uğraşan ve oralarda küçümsenemeyecek bir boşluğu dolduran kimseler vardı. Ve onlar aynı zamanda mahalli zanatkarların çekirdeği bu sınıfın öğreticileri durumundaydı. Ekonomik faaliyet sahalarında kazanç ve çalışma yalnız erkeklere özgü değildi. Kadının da buna katkısı ya da en azından bir kısmına şu veya bu şekilde katkısı vardı dediğimizde yanılmış olmayız.

Nisa 29,32 "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helaldir. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah size karşı oldukça merhametlidir" ,*

"Bir de Allah'ın bazınıza, diğerinde fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere hak ettiklerinden pay vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir pay vardır. İsteklerinizi Allah'ın fazlından ve kereminden isteyin. Gerçekten Allah her şeyi hakkıyla bilendir".

Araplarda Hayat Tarzı

Genel olarak Hicazlıların özellikle de Mekke halkının değişik bölgelere yapmış oldukları yolculukların ve ticaret kervanları sevketmelerinin medeniyette kendilerinden daha ilerde olan hayatın nimetleri ve rahatından, lüksünden daha fazla yaralanan dünya ile ilişki kurmalarını kolaylaştırmışlardır. Onların da bu hayatın ve bu medeniyetin araç gereçlerini vasıtalarını büyük ölçüde buralardan kopya etmiş olmaları gerekir. Bir taraftan ticari faliyet sonucunda elde ettikleri mallar zenginlikler ve servetler, diğer taraftan zirai faliyetleri ve değişik alanlarda teknik ve sanayi alanlarda onları dünyanın medeni araçlarına yönelmeyi itiyordu. Kur'an ayetlerinin işaretleri ve karineleri bu yaklaşımı, küçümsenmeyecek ölçüde pekiştirmektedir. Kur'an Mekkeli kişilerin bazılarının lüks bir hayat yaşadıklarını belirtmektedir.

Vakıa 45,46 " *Çünkü onlar bundan önce varlık sefahete dalmışlardı", "Büyük günahı işlemekte ısrar ediyorlardı".*

Bazı liderlerin büyük servet sahibi olduklarını göstermek amacıyla **Kehf 28, Meryem 73, Taha 131,; Beled 6** gibi bazı ayetlerde bu liderlerin teknik ve medeni gelişmelerden yararlandıklarını, lüks ve bol nimetler arasında yaşadıklarını göstermektedir.

Kehf 28. "*Nefsince de, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber candan sabret. Sen dünya hayatının süsünü istemeyerek onlardan gözlerini ayırma. Kalbini, bizi anlamaktan gafil kıldığımız, nefsinin kötü arzusuna uymuş ve işi hep aşırılık olan kimseye uyma".*

Meryem 73. *"Ayetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, o inkâr edenler, iman edenlere dediler ki: 'Bu iki zümreden(170) hangisi mevki bakımından daha iyi, meclis ve topluluk itibariyle daha güzeldir?"*

Taha 131. "*Kâfirlerden bir kısmına, onları sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz ve onunla kendilerini geçindirdiğimiz mal ve saltanata sakın rağbetle bakma. Rabbinin Ahirette verecekleri daha hayırlı ve daha devamlıdır".*

Beled 6. "*Ben yığın yığın mal yok ettim"diyor.*

Beled 6 gibi bazı ayetler de, bu liderlerin, teknik ve medeni gelişmelerden yaralandıkları lüks ve bol nimetler arasında yaşadıklarını göstermektedir. Diğer taraftan Kur'an da cennet ile ilgili ayetlerde anlatılan nimetler lüks vasıtalar kişisel zevkleri anlatan pek çok nitelemeler, muhatap alınan kimseler yani peygamberin çevresindekiler tarafından biliniyor olmayı gerektirmektedir.

Bazı sınıflar Kur'an'da temsilen cennet hayatını bir ölçüde uygunluk arzeden bir lüks, rahat ve bolluk içinde yaşıyorlardı.

<u>Kumar</u>

Kumar o sıralarda insanları eğlence için alışkanlık haline getirdiği adetlerdendi. Kumar yaygın ve köklü bir halde yerleşmişti. Onun için ancak medeni dönemin sonlarına doğru kesin bir üslup ile

yasaklanmıştır. Yasağın etkili olabilmesi için beklenmiştir. Kumardan kaynaklanan anlaşmazlıklar kin ve düşmanlığa neden oluyordu.

Hac, Kâbe, Kıble

Bakara 44, 149, 150. Ayetler kıble ile ilgilidir.

Bakara, 44 ."*İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? Hâlbuki kitap (Tevrat)ı okuyorsunuz. Hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?",*

Bakara, 149 *."Hem her nereden çıkarsan namaz kılarken yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Bu emir şüphesiz hak, Rabbinden olduğu gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir",*

Bakara, 150*. "Her nereden yola çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Her nerede olsanız yüzünüzü ona doğru çevirin ki, insanlar için aleyhinizde bir delil olmasın. Ancak içlerinden haksızlık edenler başka. Siz de onlardan korkmayın, benden korkun. Hem üzerinizdeki nimeti tamamlayın. Umulur ki doğru yola erersiniz".*

Bunlardan Kâbe'nin, Arapların gönüllerinde büyük bir önemi ve üstünlüğü olduğu ortaya çıkmaktadır. Peygamber, Kavminin inkârcılığı ve şirkin gürültüleriyle kuşatıldığı için namazda oraya yönelmekten vazgeçmişti. Buna rağmen oraya yönelme arzusu hala içini kemiriyordu. Oraya yönelmekle işi gerçek rayına oturtmuş olacağına inanıyordu. Çünkü orası insanların Allah'a ibadet etmesi için ilk belirlenen evdi. Mescid-i Aksa'dan daha eski idi ve insanları kendi dinine çağıran İbrahim ile ilişkisi vardı. Üstelik bunların hepsini Araplarda biliyordu. Bu nedenle orası yüreklerin çarptığı ve toptan herkes için feyiz ve bereket kaynağı olan bir yer olarak algılanıyordu.

Zaman zaman gözlerini yukarıya kaldırarak Allah'ın ilhamını ve iznini umuyordu. Allah'ta, O'nun bu umudunu gerçekleştirdi. Onu hoşnut olacağı kıble olan Kâbe'ye yöneltti.

İslam'a Geçen Gelenekler

İslam'a geçen geleneklerden biri de, Mina'da şeytan taşlamaktır. Bu gelenek Kur'an'da açık anılmamıştır.

Yalnız **Bakara 203**. Ayette söz konusu edilmiş "*Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Bunlardan kim, iki gün içinde Mina'dan dönerse ona günah yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur. Ama bu takva sahipleri içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki, siz ancak O'nun huzuruna varıp toplanacaksınız".* Ve müfessirler de bu geleneği ve onunla ilgili bazı rivayetleri kaydetmişlerdir. Peygamber döneminden bu yana hacılar bayram günlerini Arafat ve Meşar-ı Haram'dan dönüşlerinden sonra Mina'da geçirirler. Namazlarından sonra tekbir getirir ve Allah'ı anarlar ve şeytanı taşlarlar. Bu ayetler hacıların Mina'da tekbir ve şeytan taşlama ile ilgili geçirdikleri bu günlere işaret etmektedir.

Ayetin işaret ettiğine göre insanlar bu konuda iki şekilde hareket edebiliyorlardı. Bazıları acele etmede daha hayır ve iyilik görüyorken, bazıları da daha ağır davranmayı biraz daha kalmayı iyi olarak görüyorlardı. İslam'dan sonra Müslümanlar da bu geleneğe bağlı olarak iki görüşe sahip oldular. Ayet onları bu konuda serbest bıraktı. Arapların Mina'da başka bir geleneği daha vardı. O da hac ibadetlerini bitirdikten sonra övünme meclisleri düzenlemeleriydi.

Müfessirler, **Bakara, 200** Ayetin tefsiriyle ilgili olarak bu geleneği kaydetmişlerdir. "*Nihayet hac ibadetlerinizi bitirdiğiniz zaman, önceleri babalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan kimisi: "Ey rabbimiz! Bize dünyada ver! der. Onun için Ahirette hiçbir kısmet yoktur".*

Hacılar, hac ibadetini bitirdikten sonra Mina'da şiir söylemek atalarının ve kabilelerinin övünç kaynaklarını bir bir saymak için oturumlar tertipliyorlardı.

Bahsi geçen ayet kişinin dar kapsamlı, nefsanî duygularını güçlendiren cahiliye böbürlenmeleri, övünmeleri, yerine Allah'ı

zikretmeyi ve onun nimetlerini dile getirmeyi emretmiştir. Kâbe çevresini tavaf etme, haccın en önemli geleneklerinden biriydi. Hac suresinin 26. Ve 29. Ayetlerinde buna işaret edilmiştir.

Hac, 26. "*Bir zamanlar Kâbe'nin yerini İbrahim'e şu şekilde hazırlamıştık: Sakın bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler orada kıyama duranlar, Rükû edenler ve secdeye varanlar için evimi tertemiz et" ,*

Hac 29. *"Sonra kirlerini giderip temizlensinler. Adaklarını yerine getirsinler. Kâbe'yi tavaf etsinler".*

Birinci ayetin metni varlığı bilenen bir şeyi haber veriyor gibidir. Bu da söz konusu meseleyle ilgili kesinlik ifade edebilecek rivayetlere paralel olarak, bu geleneğin peygamberden öncede yürürlükte olduğuna el verir ve Kur'an'i bir delil olduğu kabul edilebilir.

Peygamberlik İnançları ve Peygambere Muhalefet

Arapların peygamberin çağrısına karşı tutumları özellikle Mekke döneminde görülmektedir. Ve Mekke'nin liderleri, büyükleri, efendileri, eşrafı, soyluları ve zenginlerinin etkisiyle Mekke'li liderler peygambere uydukları zaman kendilerinin ve ülkelerinin imtiyazlarını yürürlükte bulunan tüm geleneklerini yitireceklerini düşünüyorlardı. Geçimleri için gereken gelirlerini izzet ve şereflerini kaybeceklerini hesaplıyor ve büyük tehlike ile karşı karşıya geleceklerini ve herkes tarafından rahatlıkla yutulabilecek bir hazır lokma her yağmacının yağmalayabileceği bir konuma geleceklerini düşünüyorlardı. Peygambere uymaları onları hem maddi hem de manevi kayıplara uğratacaktı. Bu etkenlerden biride onlarda köklü bir biçimde yer eden ve kolay kolay üstesinden gelinemeyecek olan geleneklere duyulan bağlılıktı. Çünkü bu geleneklere bağlılık onların görüş açılarını daraltıyor sönükleştiriyor muhakeme güçlerini daraltıyor ve basiretlerini görme duygularını köreltiyordu. Bu etkenlerden biride onların peygamber ve peygamberlik hakkındaki önyargı ve anlayışlarıdır. Peygamber asrında ve toplumunda bu kavramların anlamları ve çağrıştırdıkları şeyler farklıydı. Arap düşüncesinde başka şekilde anlaşılıyordu. Onların peygamber ve

peygamberlik anlayışları ile peygamber şahsiyeti görünümü ve gücü birbirlerinden farklı olunca karşı çıktılar.

Onlara göre peygamberlik peygamberi insan olma tabiatı dışına çıkarıyor ve onu üstün bir varlık yapıyordu. Artık O peygamber olunca evredeki yasaları ve alışılagelen Sünnetullahı aşıyordu. Onları değiştirebiliyordu. Hiç kuşkusuz onların peygamberi bu şekilde düşünmelerinde daha önce duyup öğrendikleri ulusların ve peygamberlerin kıssalarında etkili olmuştur. Onların peygamberlikten önce bu kıssalardan haberdar olmaları gerekir. Zira bu kıssalar Arap çevrelerde bilinen şeyler olmuştur.

Allah'ın Musa ile konuşması, dağa tecelli etmesi, levhaları ona gökten yazılı olarak göndermesi, İsrailoğullarının onu görmesi ve onlara dokunması asasının korkunç bir ejderhaya dönüşmesi ve önüne gelen her şeyi yutması benzeri kıssaları duydukları gibi: onun Mısır ülkesine bir takım musibetler gönderdiğini asasını yere vurup onlara kupkuru yollar açtığını, İsa'nın harikulade bir mucize eseri olarak, babasız dünyaya gelişini; bu nedenle Hıristiyanların onun Allah'ın oğlu olduğuna inandıklarını, Arapların zihinlerinde yer eden peygamber anlayışına göre onun şahsiyetini değerlendirdiler.

Muhammed'in kendisine peygamberlik verdiğine, insanların hidayete ve hak dini iletmesi için kendisini elçi olarak görevlendirdiğini bildirmesi Allah'ın melekler aracılığıyla kendisine indirdiği haber verdiği kitabın ayetlerini kendisine okumasına tanık oluyorlardı.

Tüm bunlara rağmen O, kendilerinden biriydi. Yedikleri gibi O da yiyordu, içtikleri gibi O da içiyordu, onların çarşıda dolaştığı gibi O da geziyordu. Kendilerinin başına gelen musibetlerin hepsi onun başına da geliyordu. Muhtaç oldukları her şeye O da muhtaç bulunuyordu. Kendilerinin faydalandığı her şeyden O da faydalanıyordu. O yüzden O'nda özel bir nitelik, açık bir alamet ve olağanüstü bir güç bulamıyorlardı. Kendisine inen melekleri de göremiyorlardı. Buna karşı Hz. Peygamberden mucizeler ve deliller getirmesini istediler. Nitekim daha önceki peygamberler de, buna benzer şeyler gösteriyorlardı.

Araplar da Rasulden kendisini desteklemesi için meleklerin inmesini, elle dokunacakları ve okuyacakları bir kitabı gökten indirmesini, yerden sular fışkırmasını, yerin hazinelerini dışarı çıkarmasını, önceki atalarını diriltmesini ve daha nice Kur'an ayetlerinin hikâye ettiği meydan okumalarına başvuruyorlardı. Biz bu ayetlerden pek çoğunda: zora koşmalar, büyü ve büyücülük, kehanet ve kâhinlik, şiir ve şairlikleri, melekler ve cinlerle konuşmasını istediklerini anlıyoruz. Fakat peygamberin tüm bu iddialara karşı tutumu sürekli olarak olumsuz oluyordu. Hz. Muhammed, onların, o ana kadarki peygamberlik hakkındaki düşüncelerini de değiştirmeyeceği gibi, yeni bir peygamberlik anlayışı için de ikna etmeyecekti. Daha sonra bu anlayış farkları, yerini şiddetli çatışmalara terk edecektir. Elektriklenen havaya; kin, kıskançlık ve öfke egemen olunca onların apaçık gerçeği, hakikatlere üstün aklı, doğruluğu, samimiyeti, sözde eylemde Allah'a ve güzel ahlaka çağrıda bulanan ihlâsı, görmelerini engelledi. Böylece onlar peygamberin çağrısını kendi zihinlerinde bulunan bilgilerle inançlarla ölçüp tartmayı ve ona göre değerlendirmeye kalktılar.

O'na bazen kâhin, bazen sihirbaz, bazen büyülenmiş ve bazen de Mecnun demeye başladılar. Rasul'ün söylediklerinin şeytanın fısıltıları olduğunu iddia ettiler.

Ahiret İnancı

Peygamberlik davasının en temel ilkelerinden biri olan ölümden sonra dirilme inancıdır. Muhtemelen bu husus Mekke döneminde en büyük ve en aşılmaz engellerden birini oluşturuyordu. Mekki ayetlerin tekrar ve yoğunluk bakımından en önemli konularından birini bu inanç oluşturuyordu.

Kur'an ayetleri, Kur'an'ın belirlediği mücdeleyip uyarıda Ahiret günü, insanların ölümden sonra, insanların dirilişi dünya hayatlarında yaptıklarında hesaba çekilişleri herkesin iyilik ve kötülük yönünden yaptıklarının karşılığını bulacakları iyilik yapan müminlerin bağışlanması Allah'ın rızasına kavuşması ve cennetle mükafatlandıralacakları kötülük

yapan kâfirlerin ziyana uğrama horlanma ve cehenneme sokulmakla cezalandıralacakları şeklindeki açıklamalara Arapların inkâr, yüz çevirme, karşı koyma ve alaya almakla karşıladıklarını bildirmektedirler.

Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinde ölümden sonra diriliş Ahiret günü hesaba çekilme, mükâfat alma, cezaya çarptırılma gibi konularda açık bir beyanat ve net bir görüş açısı olmayışı Arapların zihinlerinde düşüncelerinde meseleleri çözümlemesi mümkün olmayan bir düğüm haline getiriyorlardı. Bu nedenle onlar bu konuda yapılan uyarı ve tehditlerden yüz çevirmiyorlar ve bu tehditleri alaylı bir tavırla karşılıyorlardı. Çünkü onların bu gaybi imani hakikati kabul etmeleri için bir hazırlıkları yok sayılırdı. Burada mesele soyut Allah düşüncesi, Melek düşüncesi Peygamberlerin gönderilişi, Allah'ın onları kitabı ve ayetleri vahyetmesi ve onları mucizelerle desteklemesi gibi değildi. Öyleyse Arapların herhangi bir dine bağlanmakla Allah'ı kabul etmekle ona ya da ortaklarını, şefaatçılarını, ibadet görevlerini yerine getirmekle kendi içlerinde bir peygamberin gönderilmesini Allah'ın onlara ayetleri ve kitapları vahyetmesi ve onları mucizelerle desteklemesi gibi değildi. Öyle ise, "Arapların herhangi bir dine bağlanmakla, Allah'ı kabul etmekle, kendi içlerinden bir peygamberin gönderilmesini, kendilerine Rabbani bir kitabın indirilmesini, O'na uymaları ve O'nun gösterdiği yolda yürümelerini arzu etmekle amaçladıkları şey neydi? Diye sorulabilir.

Bu soruya cevap niteliğinde diyebiliriz ki: ilk etapta akla gelen odur ki, dinin insanda vazgeçilmez bir duygu olduğunu, inançların, insanda kökleştiğini ve üzerinden uzun zamanlar geçtiğinde insanda bir bilinçsizliğe dönüştüğünü, düşünceye ve doğru değerlendirmeye bağlılık göstermediği gerçeğini göz ardı ederek, onlar bu dindarlıklarında, diğer tüm insanların herhangi bir dindarlığı seçmekle amaçladıkları hedeflerin aynısını hedefliyorlardı.

Ahiret hayatının hiçbir anlam taşımadığı özellikle kur'an'ın belirlediği biçimde bir Ahiret inancı olmayan dinleri seçen insanların amaçladığı şeyin aynısını amaçlıyorlardı. Allah'ın rızasını merhametini iyiliğini yardımını himayesini elde etmekti. Onu razı eden ve o

öfkelendiren şeyleri tanıma iyiliği elde etmek zararlı olan şeyleri başkalarından savmayı garanti etmekti. Kendilerinin dünya hayatında bir takım istekleri umutları vardı. Korkuları endişeleri bulunuyordu. Yağmur onların bu istek ve umutlarını zedeliyor kıtlık gırtlaklarına dayanıyordu. Müsibetler felaketlere hastalıklara maruz kalıyorlardı. Deniz yolculukları yapıyorlardı büyük tehlikeleri göğüslüyorlardı, yolculuklara çıkıyorlardı. Aralarında çatışmalar, savaşlar alevleniyordu. Rızık korkusu, çoluk çocuk derdi bellerini büküyordu. İşte bunların hepsi onları dindarlığa, Allah'a ya da onunla beraber tanrılara ve şefatçılarına dua etmeye onları ibadet etmelerine neden olabiliyordu. Yani onların dindarlığı sırf dünya ve dünya olayları içinde başlarına gelmiş ya da gelecek olan bir felaket korkusuyla kendilerini bulmuş ya da bulacak olan bir kötülüklerden kurtuldukları bir nimeti, rızkı iyiliği kazancı veya zaferi elde etmek için dindar oluyorlardı. Kur'an'da sırf bu dini düşünceyi sembolize eden bir dizi ayet vardır.

Ayrıca kur'an onların Allah dışında çağırdıkları ortaklarının kendilerine ne bir fayda ne da bir zarar verebileceğini ne bir yardım ne de destekleri olabileceklerini belirtip onların anlayışlarını reddederken de Arapların bu düşüncelerini kaydetmektedir. Kur'an zaman zaman dünya mallarının geçici olduğunu onlara yapışma ya da onlarla yetinmenin ne denli büyük bir hata olacağını kavratmak için bir takım örnekler vermektedir. Böylece Kur'an onların dindarlık ve ibadetten başlıca amaç olarak gördükleri ve önem verdikleri nesnelere, onların bu sırf dünyalık düşüncelerine karşılık veriyor ve bu düşünceleri reddediyordu.

Allah'ın Kur'an ayetleriyle kendilerine bildirdiği tehditleri onlar, hep kendi anlayışlarında, dünyada kendilerine yakalayabilecek bir azap olarak anılıyordu. Çünkü onların kafalarında Ad, Semud, Lut ve Ashabı Medyenîn cezaya çarptırılması aniden yok edilişleri vardı. Onun için bekliyorlardı fakat Allah'ın azabı kendilerine gelmeyince afallıyor, garip karşılıyor ve bu tehdidi inkâra kalkışıyorlardı. Bir taraftan meydan okuma veyalanlama niyetiyle onun hemen gelmesi istenirken öte yandan Ahiret

azabına da inanmıyorlardı ki ölümden sonra dirilince o azaba uğrama olasılığını kabul etsinler.

Hud, 8 "*Eğer bunlardan bir kısmının göreceği azabı belli bir süreye kadar erteleyecek olursak, o zaman da onu engelleyen nedir ki? diyecekler. İyi bilin ki, o azap onlara geldiği gün kendilerinden geri çevirecek değildir. O olay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olacaktır.*"

Yunus, 11 "*Eğer Allah, insanlara, hayrı çarcabuk istedikleri gibi, şeri de acele verseydi, onların hemen ecellerini getiriverirdi. Fakat bize kavuşmayı ummayanları kendi hallerine bırakırız da azgınlıkları içinde bocalayıp giderler.*"

Enbiya 37,40 "*İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size yakında azaba dair alametlerimi göstereceğim. Şimdi siz acele etmeyin", " Doğrusu bu azap onlara ansızın gelecek ve kendilerini şaşırtacaktır. Artık ne geri çevrilmesine güçleri yetecek, ne de kendilerine mühlet verilecektir.*"

Kehf, 58 "*Bununla beraber rahmet sahibi olan Rabbin çok bağışlayıcıdır, tevbe eden kullarına rahmeti boldur. Eğer Allah, işledikleri günahlar yüzünden onları hemen cezalandıracak olsaydı, onlara hemen azap ederdi. Fakat onlara vaat edilen bir zaman vardır ki, o geldiğinde Allah'ın azabından bir kurtuluş yeri bulamazlar.*"

Ankebut, 53,54 " *Senden azabı çarçabuk getirmeni istiyorlar. Eğer önceden tayin edilmiş bir vade olmasaydı, azap elbette onlara gelip çatmıştı. Fakat yine de, hiç farkına varmadıkları bir sırada o kendilerine mutlaka gelecektir." , "Senden azabı çarçabuk getirmeni istiyorlar. Hâlbuki cehennem, hiç şüpheleri olmasın, kâfirleri kuşatmıştır. "*

Kaf, 15 "*Biz ilk yaratmada acizlik mi gösterdik? Doğrusu, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe içindedirler.*"

Arapların, Kur'an'ın müjdelediği ve uyardığı biçimde, ölümden sonra dirilmeyi, hesaba çekilmeyi, mükâfat ve cezayı kabul etmediklerini, bu inancın peygamberin çağrısı önündeki büyük problemlerden birini oluşturduğu ve karşı çıkılmasına neden olduğu şeklindeki

değerlendirmenin yanında, onların ölümden sonra "ruh" un ölümsüzlüğüne inanmaktadırlar.

Allah İnancı

Şirkin anlamı; Allah'tan başkasına yönelişte umuttan ve korkudan Allah'a ortak koşmaktır. İslam'dan önceki Arap müşriklerinin inancı böyleydi. Müşrik Araplar Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı. Onların yüce bir uluhiyiyete ve büyük bir kudrete sahip olduğuna inanıyorlardı. Maddi ve maddi olmayan esas tanrılar ve şefeatçılar olarak kabul ettikleri ortakları ile birlikte Allah'ı kabul etmeleri onlarda dini düşüncenin gelişmesini tasfir eden önemli bir noktadır. Bu önem Kur'an'da Arapların Allah'ın varlığını yüce ulûhiyetini büyük kudretini kabul ettikleri pek çok tablolarda ve değişik münasabetlerle ortaya koyan onlarca Kur'an ayetini düşündüğümüzde daha da açıklık kazanır. Ayrıca meleklerin Allah'ın kızları ve evrende Allah'ın emirlerini uygulayan özel görevliler olduklarını kabul ettiklerini ifade eden açıklamalar vardı.

Risalet Öncesi Araplarda İbadetler:

Salât(namaz)

Araplar bu ibadetleri hangi şekil ve biçimde yerine getirdikleri ile ilgili olacaktır.

Namaz/salât kavramı Kur'anda çokça kullanılmıştır. Bu ayetler Müslümanların Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmelerinin gerekliliği.

Bakara, 238 *" Namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun."* (Orta namaz hakkında farklı görüşler vardır. Bir ayette ikindi namazı ifade edilmektedir).

Nisa, 103 "*O korkulu zamanda namazı kıldınız mı gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yanlarınız üzerinde hep Allah'ı zikredin. Korkudan kurtulduğunuzda namazı tam erkânı ile kılın. Çünkü namaz müminlere belirli vakitlerde yazılı bir farzdır."*

Neml, 2-3 "*İman eden müminler için hidayet rehberi ve müjdeci olmak üzere.*" , *"O müminler ki, namazı hakkıyla ifa eder, zekâtı verir ve ahîrete kesin olarak iman eder."*

Aynı kavram, peygamberlerin ve Ehl-i Kihab'ın kulaklarına işaret etme sade dinde de kullanılmıştır.

Bakara, 42-43 "*Hakk'ı batılla karıştırıp, bile bile hakkı gizlemeyin.*" , *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."*

Al-i İmran 39 " *Zekeriya mabette namaz kılarken melekler ona: 'Allah sana, Allah'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim ve iyilerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler' diye ünlediler."* (Müfessirlerin ekseriyetine göre kelimeden maksat, Hz. İsa(as)'dır).

İbrahim, 40 " *Ey Rabbim! Beni ve soyumu namazını dosdoğru kılanlarda eyle! Ey Rabbimiz! Duamı kabul et."*

Araplar, Kâbe yanında ve başka yerlerde tanrılarına, belli şekilleri bulunan ibadetler yapıyorlardı. Ve onların bu ibadetleri "salât" adını alıyordu.

Enfâl, 35 "*Kâbe huzurunda onların dualarıise ıslık çalıp el çırpmaktan başka bir şey değildir. O halde inkârınızdan ve nankörlüğünüzden dolayı bu azabı tadın bakalım*" ayette onların namazlarını ıslık çalma ve el çırpmadan başka bir şey olmadığını bildirmiştir. Buna bağlı olarak onların geleneksel ayetlerini oluşturan namazlarının iki hareketi ve sesi olduğu belirtmek doğrudur.

Bununla beraber tefsircilerin bu iki kavramı ıslık çalma ve alkışlama olmalarına rağmen onların içeriklerini ve gerçek mahiyetini kesin biçimde belirtme konusunda bir açıklık yoktur. Genel olarak yaptıkları ibadetin biçim ve şekli buydu. Kullukla ilgili şekil ve hareketler açısından ise bilindiği gibi namazın üstün nitelikli hareketleri ve durumları vardır. Bunlar kıyam, rükû ve sucuttur. Namazda Allah'a tapınma saadetinde bu

son iki kavram ve onlardan türetilen sözcükler Kur'an da pek çok ayette geçmektedir.

Bakara, 125 "*Biz ta o zaman bu Beyt'i (Kâbe'yi) insanlar için bir sevap kazanma ve bir güven yeri kıldık. Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namazgâh edinin. Ayrıca İbrahim ile İsmail'e şöyle ahit verdik: Beytimi, hem tavaf edenler için, hem de ibadete kapananlar için, hem rükû ve secde edenler için tertemiz tutun!*"

Ali İmran, 43 " *Ey Meryem! Rabbine gönülden itaatte bulun ve secdeye kapan. Rükû edenlerle beraber rükû et.*"

İsra, 107 "*Ey Muhammed! De ki: ister Kur'an'a inanın, ister inanmayın; o daha önce kendilerine ilim verilenlere okuduğunda onlar, yüzleri üstü secdeye kapanırlar.*"

Hac, 77 " *Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki kurtulabilesiniz.*"

Fussilet, 37 "*Gece ile gündüz ve Güneş ile ay Allah'ın kudretinin delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer sadece Allah'a kulluk yapmak istiyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin.*"
Mürselât, 48 " Onlara: **Rükû edin** denildiği zaman etmezler. "

<u>Oruç (Siyam)</u>

Bu kavramın anlamı "vazgeçmek/terk etmektir". Kur'an da onu farz kılan ayet Kur'an'ın inişinden önce bunun anlaşılan bir kavram olduğunu göstermektedir.

Bakara, 183 "*Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.*"

Arapların bu ibadete isim vermeleri ehli kitabın onu uyguladıklarını bilmelerinden, görmelerinden kaynaklanmış olabilir. Burada söz konusu mesele, Arapların risalet öncesinde ibadet kastıyla oruç tutup tutmadıkları meselesidir. Bu konuya Kur'an çerçevesinde olumlu ya da

olumsuz bir açıklama getirmek mümkün değildir. Çünkü burada durum namaz ve namaz halleri gibi değildir. Kur'an'ın çerçevesini açtığımızda onların bir takım oruçlar tuttuklarını bildiren rivayetler vardır. Nitekim Hz. Ayşe'den bir hadis rivayet edilmiştir ki özeti şöyledir: Kureyş cahiliye döneminde Aşura, yani Muharremin onuncu günü oruç tutuyordu. Bu aynı zamanda Kâbe örtüsünün de yenilendiği gündü. Peygamberlikten önce Rasulullah da o gün oruç tutardı.

İ'tikaf (İbadete Çekilme)

Bu konu iki mesheleyi kapsamaktadır. Genel olarak Kâbe yanında İ'tikaf ikinci ramazan ayında İ'tikaf. Birincisiyle ilgili olarak kıyam eden Rükû ve sücutta bulunanlarla kaydedilen Akefun kavramının geçtiği **Bakara, 125** ayetinde nakledilmiştir. Bakara ayetinde sözü edilen İ'tikaf ibadete delalet eden tavaf, secde ve rükû ile birlikte kullanılmıştır. Bu nedenle buradaki itikâf kavramında ibadet anlamında bir mana olduğu tercih edilebilir. Zaten ayetin özünün ilham ettiği de budur. Buna bağlı olarak ibadet niyeti ile yapılan İ'tikaf'ın Kâbe ibadetleri ve ziyaretlerinden ya da O'na saygı gösterme hallerinden O'nun yanında kulluk etmenin tezahürlerinden biri olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Buhari tarafından rivayet edilen bir hadisin özeti şöyledir; Ömer ve Haddap peygambere cahiliye döneminde Kâbe'de bir gün İ'tikaf yapmayı adadığını söylemişti. Peygamber de O'nu adağını yerine getirmeye teşvik etti. Bu haber ayetten yaptığımız çıkarımın doğruluğunu pekiştirdiği gibi peygamber çevresi ve asrında yaşıyan Arapların bu tür bir ibadeti ya da ruhsal arınmayı peygamberlikten öncede yaptıklarını açığa çıkarmaktadır. Kureyşin bazı günahlardan sakınanları bu ayın birkaç gününde İ'tikaf'a giriyorlardı bu iki yaklaşım itikâf'ın peygamberlikten önce, peygamber çevresinde ramazan ayında dini bir ibadet ya da ruhsal bir riyazet olarak uygulandığını söylemeye yardımcı olacaktır.

Peygamberlikten önceki dönemde ramazanın dini bir özelliği vardı. İslam açısından en büyük olayın özellikle ramazanda meydana gelişi de tesadüfî olmasa gerek.

Ramazan ayında Kur'an'ın ilk olarak peygambere vahyedilmeye başlaması peygamberin peygamberliğini ilan etmesi, sonra ramazanın oruç, zikir ve mescidlerde İ'tikaf'a çekilme ayı olarak seçilişi de rastlantı değildir.

Cuma günü toplantıları

Kur'an da bu toplantıların peygamberlik öncesi dönemde de varlığını gösteren açık bir delil yoktur. Yalnız günün adı ayetin Cuma namazına teşvik eden üslubu ayetin inişinden önce bu namazın varlığı ve Cuma toplantılarının olduğunu bildiren rivayetler vardır.

Cumanın risaletten öncede bugüne ad olduğunda kuşku yoktur. Adından da anlaşılacağı gibi bugün toplantı toplanma ya da beraber olma günüydü. Gün bununla adlandırılınca ister istemez herhangi bir toplanma halini gösterir olmuştur. Rivayetler de pekiştiriyor ki Cuma günü "Arube" diye adlandırılıyordu. Bu günü genel bir toplantı günü olarak belirlemişlerdi. Ve günün adını Cuma günü diye değiştirmişti. Aynı şekilde Yesriplilerde Yahudilerin cumartesi Hıristiyanların Pazar günleri gibi bir günlerinin olmasını istemişler ve kendilerine Cuma günü seçmişlerdi. Günün, böyle adlandırılmış olması ve bugünden amaçlanan hedef Yesrip çevresini aşar. Cuma günü toplantılarının ihmal edilip önemini yitirmeye başladığı gözlenmiş olabilir. Yesripliler Yahudilere ve Hıristiyanlara bakarak bu günün toplantılarını diriltmeye çalışmış olabilirler. Cuma ayetlerinin üslubu kuvvetle hatta kesinlikle gösteriyor ki Cuma namazı bu ayetlerin inişinden öncede kılınıyordu.

Cum'a, 9-11 *"Ey inananlar! Cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, Allah'ı anmaya koşun, alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır." ,*

Ve

" Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: ' Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Çocukların Tanrılara Kurban Edilmesi

Kur'an'dan sonra bu adet kaldırılmıştır.

Vesvese ve Kuruntular

Kur'an'da psikolojik geleneklere ve kuruntulara değinen bir takım ayetlerde vardır. Ayetlerde peygamberlik öncesi peygamber asrı ve toplumunda yaşayan Arapların bunlara dini bir nitelik kazandırdıklarına değinilmektedir. Bu alışkanlıklardan biri fal oklarıyla yargıya varmaktı.

Maide, 3 "*Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen; boğulmuş, vurulmuş, yukardan düşmüş, boynuzlanmış, canavar yırtmış olup da canlı iken kesmedikleriniz; dikkatli taşlar(putlar) üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunların hepsi doğru yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın, Ben'den korkun. Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslamiyeti beğendim. Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan ve merhamet edendir.",*

Maide, 90 *"Ey İman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar(putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz."*

Nefs kavramı

Nefs kavramının; Kur'an'da gerçekten pek çok ayette değişik münasebetlerle çeşitli yerlerde ve değişik anlamlarda kullanıldığı müşade edilmektedir. Bu ayetlerden bazıları, Nefs kavramını "şahıs/ birey" anlamında kullanılır.

Bakara, 48 "*Öyle bir günden korkun ki, kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefaat da kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım da yapılmaz."*

Bakara, 72 "*Hani bir zaman siz bir adamı öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmış ve onu üstünüzden atmıştınız. Hâlbuki Allah, saklamış olduğunuzu açığa çıkaracaktı."*

Nefs kavramı bazı ayetlerde de insanın kendisi zatı, şahsı anlamında kullanılmıştır.

A'râf, 188 "*De ki, ben kendi kendime Allah'ın dilediğinden başka ne bir menfaat elde etmeye, ne de bir zararı önlemeye malik değilim. Ben eğer gaybı bilseydim daha çok hayır yapardım ve kötülük denen şey yanıma uğramazdı. Ben iman edecek bir kavme müjde veren ve uyaran bir peygamberden başka biri değilim."*

Yunus, 108 "*De ki: Ey insanlar! İşte size Rabbinizden hak geldi. Artık kim hidayeti kabul ederse kendi nefsi için kabul etmiş olur. Kim sapıklık ederse kendi zararına sapıklık etmiş olur. Ben sizin üzerinize vekil değilim."*

Nefs kavramı şu ayetlerde ise, insanda bulunan gizli kuvvet anlamında kullanılmıştır. Bu kuvvet ona iş yapmayı, özellikle de kötü iş yapmayı buyurur.

Maide, 30 " *Bunun üzerine Kur'anı kabul etmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti ve onu öldürdü. Böylece zarara uğrayanlardan oldu."*

Maide, 116 "*Ve Allah demişti ki: 'Ey Meryem oğlu İsa, sen mi insanlara: 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin' dedin?' 'Hâşâ dedi, Sen yücesin, benim için gerçek olmayan bir şeyi söylemem, bana yakışmaz. Eğer demiş olsam sen bunu bilirsin, Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben ise, Senin nefsinde olanı bilmem, çünkü Gaybları bilen yalnız Sensin, Sen"*

Yusuf, 18 "*Bir de gömleğinin üstünde yalandan bir kan getirmişlerdi. Babaları dedi ki: 'Hayır, nefsleriniz aldatmış da size bir iş yaptırtmış. Artık bana güzel bir sabır gerekiyor. Bu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak yalnızca Allah'tır."*

Yusuf, 53 "*Ben yine de nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefs şiddetli kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin rahmetiyle bağışladığı müstesna. Muhakkak ki, Rabbim bağışlayıcı ve merhametlidir."*

Bazıları nefsi, insanın hayatı anlamında kullanır.

Tevbe, 55 "*Onların malları da, evlatları da sakın seni imrendirmesin. Bu olsa olsa, Allah'ın onları dünya hayatında bu gibi şeylerle azaba uğratmasından ve canlarının kâfir olarak çıkmasını murat etmiş olmasından başka bir şey değildir."*

Bazı ayetlerde nefs iyilik-kötülük kazandıran güç anlamında kullanılır.

Bakara, 286 " *Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez. Herkesin kazandığı hayır kendisine, yaptığı kötülüğün zararı yine kendisinedir. Ey Rabbimiz, eğer unuttuk ya da yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme! Ey Rabbimiz, bize bizden öncekilere yüklemediğin gibi ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği yükü de yükleme! Bağışla bizi ve rahmet et bize! Sen bizim Mevla'mızsın. Kâfir kavimlere karşı bize yardım et."*

Yunus, 54 " *Zulüm yapmış olan herkes, azabı görünce yeryüzündeki her şeyin sahibi olsa da, o azaptan kurtulmak için hepsini feda eder ve içten içe pişmanlık duyardı. Fakat aralarında adaletle hüküm verilir ve hiçbirine zulüm yapmaz."*

Bazılarında ilham olmaya elverişli biçimde yaratılan güç anlamında kullanılmıştır.

Secde, 13 "*Eğer biz dilemiş olsaydık her nefse hidayetini verirdik. Fakat benden: ' Bütün insanlar ve dinlerden cehennemi elbette dolduracağım' sözü hak olmuştur."*

Şems, 7-8 "*Nefse ve onu biçimlendirene", "Sonra da ona kötülük ve takva kabiliyetini verene yemin olsun ki,"*

Bazı ayetlerde de nefsin, sahibini kötü eylemlere yönelten gönül olduğu ilham edilmektedir.

Kıyamet,1-2 " *Hayır o kıyamet gününe yemin ederim ki" , " Yine hayır, o sürekli kendini kınayan nefse yemin ederim"*

Ruh Kavramı

Ruh kelimesi de Kur'an'da değişik şekillerde kullanılmıştır. Bazı ayetlerde Cebrail'e niteleme ve O'na isim olarak kullanılmıştır.

Nahl, 102 " *onlara de ki: 'Kur'an'ı Cebrail, iman edenlere sebat vermek, Müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için rabbinin katından hak olarak indirdi."*

Meryem, 17 "*Sonra ailesiyle kendisi arasına bir perde koymuştu. Biz ona meleğimizi gönderdik de ona tam bir insan şeklinde göründü."*

Şuara, 192 " *Muhakkak ki, bu Kur'ân âlemlerin Rabbinin indirmesidir.*

Şuara, 193 "*Onu Rûhu'l-emin indirdi;"*

Nebe, 38 "*O gün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Rahmân'ın izin verdikleri dışında hiç kimse konuşamaz. İzin verilen de doğruyu söyler."*

Nahl, 2 "*Kullarından dilediklerine, melekleri emrinden olan ruh ile indirir: ' Benden başka ilah yoktur, şu halde benden korkup-sakının, diye uyarın'"*

Mü'min, 15 "*O, dereceleri yükselten Arş'ın sahibi Allah, o buluşma gününün(kıyametin) dehşeyini haber vermek için kullarından dilediği kimseye emrinden ruh* (Vahyi veya Cebrail (as)'i) *indiriyor"*

Şûra, 52 " *İşte biz böylece sana emrimizden Kur'an'ı vahyettik. Yoksa sen kitap nedir? İman nedir? Bilmiyordun. Fakat biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletiyoruz. Şüphesiz ki sen de insanları doğru bir yola götürüyorsun."*

Mücadele, 22 "*Allah'a ve Ahiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsiniz. Onlar o kimselerdir ki Allah kalplerine iman yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan cennete sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah'ın dininin yardımcılarıdır. İyi bil ki, kurtuluşa ulaşacak olanlar, Allah'ın hizbidir."*

Bazı ayetlerde Allah'ın canlılara, Âdem ve Meryem'e verdiği canlılık (hayat anlamında kullanılmıştır)

Hicr, 29 "*Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın" ,*

Enbiya, 91 "*Irzını koruyan Meryem'e ruhumuzdan üflemiş, onu ve oğlunu, âlemler için mucize kılmıştık"*

<u>Rasûlullah'ın (SAS) Vahy öncesi yaşamı</u>

Kur'an'da peygamberin şahsiyetini gerçekçi bir biçimde belirlemeye yetecek pek çok ayet vardır. Bu ayetlerde onun yetiştiği gençlik yıllarını ve peygamberlikten önceki hayatını tanımaya yarayacak pek çok delil, işaret ve delalet bulunmaktadır. Buna rağmen bazı Müslümanlar, hatta bazı âlimler bile bile bunlara bırakarak Kur'an nasslarının izin vermediği hatta kur'an nasslarıyla çelişen bazı özellikleri ona nispet etmeye çalışmaktadır. Eğer mevlüt ayinlerinde okunan hikâyelerden birine kulak vermiş iseniz hiç kuşkusuz bu tür aşırılıklara şahit olmuşsunuzdur. Buralarda peygamberin şahsiyeti tanrısal bir özelliğe bürünmekte ya da tanrısal bir çerçeveye yerleştirilmektedir.

Hâlbuki bu tür söylentilerin ve iddiaların Kur'an'a dayalı bir aslı Sahih hadise dayalı bir senedi yoktur. Aşırı dindarlık sevdasına düşen Müslümanlar peygamberin kâmil bir insan olmasıyla üstü ahlakı temiz ruhu, gönül zenginliği, kuvvetli imanı, Allah için kendisini feda edişi ve yerine getirmeye çalıştığı büyük göreviyle ortaya çıkan olgunluğu ile

yetinmeyerek onun peygamber oluşu ve Allah tarafından seçilişine başka gerekçeler bulma gayretine düşmüşlerdir. Onlar bu görev için bazı ön belirtiler ve müjdeler bulunması gerektiği kanısına varmışlardır. Peygamberin beşeri tabiatı dışına taşırılması ve onu diğer peygamberlerin taşıdığı niteliklerden ayrıcalıklı bir görünüm verilmesi, başka gerekçeler bulma gayretine düşmüşlerdir. Onlar bu görev için bazı ön belirtiler ve müjdeler bulunması gerektiği kanısına varmışlardır.

Peygamberin beşeri tabiatı dışına taşırılması ve ona diğer peygamberlerin taşıdığı niteliklerden ayrıcalıklı bir görünüm verilmesi tanrısal bir yapıya oturtulması Kur'anla bağdaşmaz. Mesela onun tüm varlıkların en büyük babası olarak görülmesi Hz.Âdem'in dilinden daha ona ruh üfürülmesinden çıkarılmış olması tüm insanlığın yaratılışındaki amacın o olduğu iddiası; arş, lef, kürsi, gökler, yerler, insanlar, cinler, ay gümüş melekler cennet ve cehennem gibi bütün kâinatın onun nurundan yaratıldığının ileri sürülmesi doğru değildir.

Daha ruhlar âlemindeyken bile peygamber olacağını bildiği bunun alametlerini dağda, taşta, ağaçta hep gördüğü annesinin onu doğurduysada peygamberliğinin müjdelerini ve bunun belirtilerini gördüğü gibi iddialar bunlar arasında sayılabilir. Araplardan bazılarını peygamberin peygamberliğini inkâra sürükleyen ve ona karşı donuk bir tavra itende peygamberin sıfatları inancındaki bu gibi aşırılıklar sebep olmuştur.

Sosyal durumu ve dini hayatı

Peygamberlerin ilk çocukluk hayatı, yetim kalışı, merhametli bir bakıcı olan dedesinin, sonra amcası olan Ebu Talib'in koruyuculuğunda yetişmesi, bugün de bilinmektedir. Bu bakıcılık zamanla devam etmiş ve amcasının güçlü bir desteğine, korumasına dönüşmüştür.

Peygamber fakirdi, Allah onu zenginleştirdi. Huveylid'in kızı Hatice ile ilişki kuruşu ticarette onun işlerine bakması ve bu ticari bağ neticesinde peygamberin ona yaklaşması ve alışması kaydedilir. Burada bunlara ek olarak kaydetmemiz gereken bu ilişkinin yeri yeni bir

dönemin başlangıcı olmuştur. Hatta bu Rasülun hayatında çok ciddi bir olay olmuştur. Onunla kendisini hazırlamış, duygusal yönden toparlanmıştır ki, risalet görevini almaya güç yetirebilsin ve onunla kıyama kalksın. Zira onun rızık peşine yeryüzünde dolaşmasını gereksizleştirir.

Bundan böyle O, bir yandan ağır başlı bir hanımın yanıbaşında mutlu ve huzurlu bir aile hayatına kavuşurken, öte yandan da, Allah'ın saltanat ve nimetlerini bütün canı, kalbi, duygu ve düşüncesiyle muhakeme etme düşünme ve içsel oluşumlarını ya da ibadete çekilişlerini geçim sıkıntısı ve zorluklarını düşünmeden sakin bir gönülle yapma imkânına kavuşsun.

Hz. Muhammed Allah'a ibadet eden ve onun aslını araştıran aynı zamanda mensupların delaleti, birbirleriyle çekişmeleri, ayrı ayrı fikirlere bölünmesi nedeniyle, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerine inanmayan kişilerden biriydi. Ve peygamber, olgun bir genç olduğundan beri bu onun düşüncesiydi. Hatice'ye yakınlığı ve ilişkisi, buna yönelişi ve şahsiyetini oluşturması için boş zaman ve imkânlar hazırladı. İşte bu yönelişi ve şahsiyetini oluşturması için boş zaman ve imkânlar hazırladı. İşte bu yönelişleri ve şahsiyetleri oluşturmasının sonucu olarak nefsini eğitmeye çalışıyor, Ramazan aylarında ibadete, özellikle Hira mağarasında yalnızlığa çekiliyordu.

Bu yöneliş, onun kendi nefsini arındırmasını, zihninin berraklık kazanmasına Allah'ın nimetleri, hâkimiyeti, ululuğu ve tebliğ düşüncesine dalmasına etki eden vasıtalarından biri oluyordu. O, hayretler içinde çevresini süzüyor, şaşkın bir halde ve ürperti içinde evreni gözlemliyordu. Nihayet Allah onu lütfuyla kendisi için Rasul seçti. Kendi düzeyindeki diğer insanlar arasında onu seçti. Çünkü onda kendisini elçiliğe ehliyetli kılan Allah vergisi büyük kabiliyetler vardı. Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi biliyordu.

Bundan sonra hayret ve şaşkınlıktan kurtulucak hidayete, huzura, sağlıklı ve apaçık bir çizgiye ve yola kavuştu.

Risaletin Evrenselliği

Kabul edilmesi gereken bir gerçektir ki Muhammed'in peygamberlik gelmeden önceki yönelişi kendi öz bilincinden ya da güçlü bir duyarlılıktan kaynaklanan dini bir hayattı. O, zamanındaki Arapların, şirk ve putperestliğe dayalı bayağı inaçlarından hidayet yolundan sapmalarından uzaklaşıyordu. Nefsini arındırmaya çalışması, herşeyden el etek çekmesi, birinci derecede bu tür girişimlerle gerçekleşiyordu.

Allah'ın vahiy aracılığı ile Hz. Peygamberle ilişki kurmadan önceki dönemlerde, Allah'ın nimetleri karşısında geçişi bu bireysel çabadan kaynaklanıyordu.

Bu da Kur'an çağrısının evrensel ve insani bir çağrı olduğunu ve apaçık dini bir nitelik taşıdığını açıklamaktadır. Özellikle Mekki ayetleri Kur'an da bu nitelikte daha açıktır.

İbadet şekli

Arap toplumunun Allah'a ya da tanrılara ibadet etmesinin bir görünümü olarak namazı bildiklerini ve ibadet amacıyla namaz kıldıklarını biliyoruz.

Hac İbadeti

Peygamber peygamberlikle görevlendirilmeden önce Haccın özelliklerini ve Kâbe'ye ait uygulamalarını şirk ve putperestlik şaibelerinden uzak bir şekilde yerine getiriyordu. Burada hatırlatılması gereken bir noktada Arapların bu özellik ve uygulamaları İbrahim'in dinine izafe etmeleridir. Peygamber de İbrahim'in dinine yönelen kimselerden idi.

Hac, 25 " *Şüphesiz inkâr edenlere, Allah'ın yolundan, yerli ve yolcu bütün insanlar için eşit kılınan Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara ve orada zulümle yanlış yola saptırmak isteyene can yakıcı bir azap tattırırız."*

Hac, 26 "*Bir zamanlar Kâbe'nin yerini İbrahim'e şu şekilde hazırlamıştık: Sakın bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, orada kıyama duranlar, rüku edenler ve secdeye varanlar için evimi tertemiz et."*

Bakara, 124 "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i, birtakım kelimeler ile imtihan etti. O da istenenleri tam olarak yerine getirdi. Rabbi ona, ' Ben seni bütün insanlara imam yapacağım' buyurdu. İbrahim, 'zürriyetimden yap' dedi. Rabbi ona 'zalimler benim ahdime nail olamaz' buyurdu."*

Bakara, 129 "*Ey bizim Rabbimiz, bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönderdin ki, onlara senin ayetlerini okusun, kendilerine kitabı ve hikmeti öğretsin, içlerini ve dışlarını tertemiz yapıp onları temizlesin. Hiç şüphesiz Aziz ve hikmet sahibi sensin."*

Ali İmran, 96 " *Şüphesiz insanlar için kurulan ilk mabet, Mekke'deki çok mübarek ve bütün ayetlere hidayet kaynağı olan beyt* (Kâbe)*'dir"*

Ali İmran, 97 "*Onda apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren güvene erer. Ona bir yol bulanların Kâbe'yi haccedmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir"* (Allah kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)

Peygamber de İbrahim'in dinine yönelen kimselerdendir. O, İbrahim'in Allah'ı birleyen dosdoğru bir Müslüman olduğuna kesin kanaat getirmişti. Müşriklerden olmadığına inanmıştı. Bu nedenle söz konusu özellik ve uygulamaları şirk ve putperestlik tövbelerinden uzak bir şekilde yerine getirmesi doğaldı.

<u>Ehl-i Kitap'la ilişkisi</u>

Nahl suresinde yer alan bir ayetin bildirdiğine göre bazı kâfirler bilenen yabancı bir adamın peygambere bazı şeyler öğrettiği iddiasında bulunmuşlardır. Ayet bu iddiayı reddeder.

Nahl, 103 "*Muhakkak biliyoruz ki kâfirler: 'Kur'an'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor' diyorlar. Peygambere öğretiyor zannında bulundukları kişinin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise apaçık bir Arapçadır."*

Ayet bu öğrenme iddiasını reddediyor, çünkü bu iddiayla ortaya çıkanlar bununla Rabbani vahiy olan Kur'an'ın Muhammed'e gelişini

inkâr etmeyi hedef alıyordu. Fakat açık olduğu gibi bu ayet peygamberle yabancı azınlıklardan bir kişi arasında bir ilişkinin varlığını reddetmez. Hz. Peygamber Mekke'de azınlıklardan bir kişinin yanına gidip geldiğini ve o kişinin de ilim ehli ve dini öğretimle uğraşan bir kişi olduğunu dini ve semavi kitaplara vakıf bir zat olduğunu görmemiş veya bilmemiş olsalardı böyle bir iddiada bulunacak değillerdi. Peygamber Arap olmayan bir hıristiyanın yanına gidip geliyordu. Bu adam demirciydi ve adı Cebr idi. Zaman zaman peygamber onun bu kitaplardan okuduklarına kulak verirdi. Peygamberin peygamberlikten önce ilişki kurduğu bu şahsın ismi ve işinden sarfı nazar edildiğinde bu ilişkinin peygamberlik geldikten sonrada devam etmiş ve peygambere bir şeyler öğrettiği söylenen bu adamın peygambere iman edip elçiliği tasdik etmiş olması pek tercih edilen bir görüş olarak görmesek de uzak bir ihtimal değildir.

Rivayetler bu konuda başka isimler de kaydetmektedirler. Bunlardan biri kitapları ve ilmi olduğu söylenen Ayş, ya da Yeiş'tir ki bir köle idi.

Bir diğeri de Hıristiyan bir demirci olan Bel'am'dır. Peygamber ona uğrar yanında durur ya da müşriklerin gözü önünde onun yanına girerdi.

Vahiy öncesi bilgisi

Kur'an'da bazı ayetler var ki Kur'an'ın indirilmesinden önce peygamberin ondan habersiz olduğunu belirtmektedir.

Yusuf, 3 "*Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle biz, kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, daha önce senin bundan hiç haberin yoktu."*

Nisa, 113 "*Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir güruh seni sapıtmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendi nefslerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana Kur'an'ı ve hikmetini indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu büyüktür.*

Ayetler onun Kur'an'dan önce bir şey okumadığını, elinle de onu yazmıyordu.

Ankebut, 48 *"Sen bundan önce, ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, batıla uyanlar kuşku duyarlardı."*

Peygamberin peygamberlikten önce hiçbir ilim öğrenmeye çalışmadığını oraya koymak için gösterdikleri gayretkeştlikte ne bir hikmet ne de bir zaruret görmemekteyiz. Öte yandan peygamberin dini kitapların ve başka eserlerin kapsadığı prensipler, esaslar, yasamalar ve hikâyeler insanlar arasında dilden dile geçerek yaygınlık kazanmış kültürel bilgiler, hem ehl-i kitap arasında hem de ehl-i kitap olmayan çevrelerde normal olarak bilinen konular gibi bu kültürlere ait pek çok şeyi Kur'an ayetlerinin işaret ettiği bu ilişkiler ve tüm rivayetlerin ittifakla belirttikleri dış ülkelere seyahat sebebi ile ayrıca kendisi bu çevrede yetiştiğinden pek tabii olarak bu kültür ve bilgilerden basite alınmayacak derecede ciddi biçimde yararlanmıştır demekle bu ayetler arasında bir çelişki görülmemektedir. Allah'ın peygambere hem kendisinin hem kavminin habersiz olduğu pek çok şeyi vahiy ile öğrettiğidir.

Rasulüllahın Özellikleri

Büyük Ahlak Sahibi oluşu

Kur'an'da peygamberin ahlakını ve faziletlerini alabildiğince parlak ve gerçekçi biçimde gösteren pek çok ayet vardır. Medine döneminde Hz. Peygamberin sözleri ve işleri arasında uydurma bilgiler ortaya atılmıştır. Hâlbuki bu dönemle ilgili Kur'an'daki bilgiler Allah'ın kalbini mühürlemediği herkesi ikna edecek güçte ve açıklıktadır. Bu Kur'ani bilgilere bakan herkes Rasulün samimiyetini, merhametini, doğruluğunu, normal bir hayat yaşadığıı, her şeyi bu yolda feda edişini, dine son derece bağlılığına, Allah için tüm varlığını feda edişine en yüce değerlere inandığını ve bu alanların hepsinde en güzel örnek olma çabası içinde olduğunu görecektir.

Allah'ın ilminde daha güzeli bulunduğu halde peygamberin iştihadıyla uygulamaya koyduğu bazı hükümlerin Allah'ın ilmine muhalif düşmesi sebebiyle peygamberi hesaba çeken, azarlayan, çıkışan, kızan,

ayetler de dâhil kendisine vahyedilen her şeyi olduğu gibi tebliğ ettiğini müşahede eder.

Saygı ve hürmette kusur etmekten kaçınmaya ve kitaplara iman edip ahlaki sosyal ve insani değer, kıymet, iyilik, çömertlik ve bağışa teşvikte bulunurken zulüm, kötülük, günah, boş ve değersiz şeyleri gizli ve açık her çeşit fuhuş türünü kötüleyip eleştirirken, barış ve güven ortamına teşvikte bulunurken, barışçı herkese iyilik yapılmasını her durumda hak ve adalete uygun hareket edilmesini öğüt ve hikmetle iyiliğin yaygınlaştırılmasına, kötülüğün engellenmesine, iyilik ve takva üzerinde yaygınlaştırılmasına çağrıda bulunurken Ehl-i kitabın durumlarını özellikle Hıristiyanların tutumlarını hikâye derken sözü papazların ve ruhbanların tavırlarına getirip onların huşu Allah korkusu ve sevgisi ile ona itaat etme boyun eğme önünde eğilme ve ona bağlılıktan sükûnete ulaşma duygusu içinde olmalarının tasdik edip doğrulamalarına ve iman ehli ile karşılaşmalarına dikkatleri çekerken onların peygamber ile karşılaşıp onu dinledikten ve de peygamberliğinin tüm bunlardan alametlerini gördükten sonraki samimi tavırlarını takdirle dile getirirken tüm bunlardan sonra insanlık eşitlik, adalet, hürriyet, medeniyete ve bunun gibi çığırtkanlığı yapan bazı kimselerin Rasulüllah'ın bu üstün şahsiyetini rencide etmelerini, fakir ve hor görmelerine hayret etmemek elde değildir. Hâlbuki bu peygamber, bu dava uğruna ancak sarsılmaz nitelikte büyük azme ve imana sahip kimselerin katlanabileceği zorlukları gönül huzur v e samimiyetle göğüslemiştir. İnsanın kini ne derece büyük ve köklü olursa olsun bu temiz ve cömert şahsiyetin imanına ahlakına ve gönülden samimiyetine karşı bazı insanların büyüklenmesi kibirlenmesi son derece çirkin bir davranış olmaktan başka bir şey değildir. Bu adamların çirkin tutumlarını ortaya koyan etkenlerden biride şu dur Arap kâfirleri de bizzat bu risalet sahibinin daha hayattayken her çeşit yalan iftira veyakıştırmalarda bulundular.

Peygamberin ahlakı ve faziletleri ile ilgili olarak gelen ayetlerden bazıları Mekke ve Medine dönemlerinde Rasulün hayatı ile ilgili olayları tespit hususunda gelmişlerdir. Ayetler Rasulün hayatının Mekke ve

Medine dönemleri arasında fark gözetmediği için peygamberlikle görevlendirilmeden önceki ve peygamberlikten sonraki dönem arasında da ayrım yapmaz. Rasulün hayatıyla ilgili ayetlerin çoğu Rasulün peygamberlikle görevlendirildikten sonraki tavır ve hareketleri, buna bağlı olarak da, ikinci derecede görevlendirildikten sonra kendisinde ortaya çıkan ahlak, fazilet ve tavırları içermektedir. Yalnız bu kadarı var ki, elimizde Kur'an'ın ilk inmeye başladığı sırada inen bir ayette onun tavır ve hareketlerinin takdirle övüldüğünü gösteren bir bulgu vardır.

Kâlem, 4 "*Sen büyük bir ahlak üzerinesin*"

Enam, 124 "*Onlara bir ayet geldiği zaman: ' Allah'ın peygamberine verilenlerin aynısı bize de verilmedikçe iman etmeyiz' derler. Allah peygamberliği kime vereceğini daha iyi bilir. Suçlu olanlara yaptıkları hilelerden dolayı Allah katından bir zillet ve şiddetli bir azap erişecektir."*

Bu iki ayet, Rasûl'ün ahlakını, düşünsel yeteneklerini, ilahi kabiliyetlerini genel bir çerçevede ve özellikle de risaletle görevlendirilmeden önceki hayatını güçlü bir anlamda ortaya koymaktadır. Ayrıca bu iki ayet, diğer birçok Kur'an ayetinin işaret ettiği ahlak ve faziletlerin, aslında ilahi vergi ve kabiliyetlere dayandığını ve bu niteliklerin Rasul'de, Allah'ın vahyi ile muhatap olmadan önce olgunlaşmış olduğu görüşünü desteklediği düşünülebilir.

Ayetlerde dile getirilen hususların geneli yani geniş kapsamlı olduğuna kuşku yoktur. Bunlardan daha güçlü, daha doğru, daha kapsamlı tasvir ve niteleme olanağı yok gibidir.

Mesela, büyük ahlak kavramı bireysel, toplumsal, ailevi ve insani ahlakla ilgili her çeşit tavır, hareket ve karakteri kapsamına alır. Ve bunların hepsinde büyüklük, olgunluk ve farklılık niteliklerini ortaya koyar. Bu apaçık bir durumdur.

Buhari hadisinde; Rasul'e ilk vahyin inişinden sonra, Hira mağarasından döndüğünde Hatice'nin O'na "*Allah'a yemin ederim. Sen*

akrabalarına yardım eder, mağdurları gözetir, fakirlere arka çıkar, musibet anlarında görevini yerine getirirsin“, dediği rivayet edilir.

Hatice’nin bu sözleri bir ölçüde Kur’an’ın ilk inen ayetleriyle vurgulanmak istenen “büyük ahlak” sahibi olma olgusunu açıklar vaziyettedir.

Risalet

Risalet makamı yükseklik ve büyüklük açısından mukayese kabul etmez. Şahsi, ahlaki ve akli ehliyet sahibi olmayı gerektirir. Bunlardan da ancak bu hususlarda olgunluğa, kemale erişen kimselerde bulunabilir. En’am suresindeki ifade biçimi, Peygamber’in ahlak büyüklüğü, karakter sağlamlığı, duygu netliği, gönül zenginliği, enginliğe ve akıl üstünlüğü gibi alanlarda zirveye ulaştığını belirten Rabbani bir açıklama derecesindedir. İşte peygamber bu nitelikleriyle Allah’ın seçmesine ve elçiliğine ehliyet kazanmış, insanlara yol göstermek, onları karanlıktan aydınlığa çıkarmakla görevlendirilmeye layık olmuştur. Rasul’ün ahlakıyla, ruhuyla, aklıyla, faziletleri ve ilahi vergilerle insani olgunluğun zirvesine ulaşan biri olduğunu söylememiz, onun tüm yaratıklardan, varlıklardan daha önce yaratıldığını, tüm evrenin onun için yaratıldığını ve onun her şeyin en büyük babası olduğunu söylemekten daha güçlü ve daha değerlidir. Zira bu tür sözler, eşyanın tabiatı ve Kur’an nasslarıyla çelişen pek çok şeyi içine aldığı gibi, O’nda bir parça olarak ilahi bir sıfat bulunduğunu, ezelden beri bu niteliklere ve ahlakla anılan insanların kendi ahlaklarını ve faziletlerini kazandıkları gibi bir kazanma yoluna onun ihtiyaç duymadığı imajı vermektedir.

Al-i İmran, 159 şöyle denilmekte: “*Allah’ın rahmeti ile Sen, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi…”*

Bu ayet, Peygamber’in yaşadığı güzel ahlakı, yumuşak tavırları ve iyi ilişkilerin kaba tavır ve ahlaktan, katı yürekli olmaktan uzak olduğunu ifade etmektedir. Bunlar bütünü ile güzel ve övgüye layık ahlaki vasıflardır ve onun en büyük görevini hakkıyla yerine getirip, başarılı bir

sonuca varmasında önemli bir rol oynamışlardır. Ashabının O'nun yolunda kendilerinden geçmelerinden ve kendilerini bu yolda feda etmelerinde, sonunda kitlelerin O'nun çağrısına katılmalarında ve O'nun bayrağı altında bir araya gelmesinde bu ahlaki yönünün büyük bir fonksiyonu olduğunda kuşku yoktur. Nitekim bizzat ayeti kerimenin kendisi de bu özelliğe dikkat çekmektedir.

Tevbe, 61 : "*Peygamber'e eziyet edenler de onlardandır. O, (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır derler. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, müminlere inanır. Sizden inananlar için de O, bir rahmettir."*

Bu ayet, münafıkların ahlaklarını, tutumlarını ve sözlerini dile getirmek için inmiştir. *O, bir kulaktır* yani, çabuk kulak verir, çabuk doğrular dediklerinde onların sözlerini reddetmek için nail olmuştur.

Cesaret ve Kahramanlığı

Al-i İmran suresinin, Uhud Savaşı'yla ilgili olarak inen ayetleri arasında ayet savaş meydanını güzel tasvir etmektedir. Müslümanların aleyhine dönen savaş şartlarını ve hezimete uğradıkları anı anlatan ayetler, bu esnada Râsul'ün yalnız başına kaldığı bir ortamda savaş meydanında sebat ettiğini, olayların onu etkilemediğini tasvir etmektedir. Rasul, hâlbuki bu savaşta Rasul'ün öldürüldüğü şaiyası bu surenin 144. Ayetinde belirtilmektedir.

Al-i İmrani, 144 "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan daha önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye eski dininize mi döneceksiniz? Kim geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır."*

Rasul öldüğünün sanıldığı bu anda ortaya çıkmıştı. '"*Muhammed ancak bir Rasul'dür. Ondan önce de pek çok Rasül gelip geçti. Şimdi o, ölür ya da öldürülürse siz ökçeleriniz üzerinde gerisin geriye mi döneceksiniz?"*

Onun bu çağrısı ve ashabında bazılarının onun çağrısına kulak verip etrafında toplanmaları bir ölçüde Müslümanların toplanmasını temin etmiştir. Onun tavrı ve sebatı, anında etkisini göstermiştir.

Vazifesine olan Bağlılık ve Samimiyeti

Ahzap suresinde öz itibariyle şöyledir. Peygamber'in hasımları ondan daha fazla nafaka ve dünya hayatından daha geniş boyutlarda yararlanmak için talepte bulunmuşlardı. Bu konuda ısrar ettikleri için onun öfkelenmesine neden olmuşlardı. Özellikle bu ayetler, Müslümanların Beni Kurayza Yahudilerine ait bulunan malları ve arazileri ellerine geçirmesine işaret edildikten sonra geldiklerine göre, demek oluyor ki peygamberin hanımları Allah'ın peygambere ve Müslümanlar büyük fethi nasip ettiklerini gördüklerinde ondan isteyebildiklerini istemişlerdir. Bu istekleri onun öfkesine ve kırgınlığına neden oldu. Bir ay onlardan uzak yaşadı. Onları kendi hallerine terk etti. Yalnız başına yaşadı. Ayetler aslında rabbani, olan iki öğreti ve yönlendirmeyi kapsamaktadır. Ancak ayetler özellikle yüzyıl şartları onların peygamberin gönlünde yer alana sıkıntıyı, acı ve incinmeyi tedavi etmek için gönderilen Rabbani bir destek olduklarını düşündürmektedir. Zira o hanımların bu isteklerinin onu görevinden alıkoyacağını ve yüklenmiş olduğu büyük zorluklar karşısında yıldıracağını tahmin ediyordu. Çünkü bu görev onların istekleriyle çelişiyordu. Bu olay peygamber ahlakının parlak tablolarından birini oluşturmaktadır. Öyle ki bu nedenle o dünya hayatının ziynetinden ve güzelliklerinden arınmakta ve kendisini tamam ile büyük görevine vermekte, onda yok olmaya çalışmaktadır. Bu ilişkinin birbiriyle çelişeceğini takdir etmesinde bu ahlakı tecelli etmektedir. Hanımlarını, ya kendisinin gönül hususu ile kabul ettiği yaşam biçimini benimseme, ona razı olma, ahlakı ve göreviyle çelişmeyen bir hayata yönelme, ya da çekip gitme ve kendisini terk etmekte büyük görevinin zorluklarına kendisini vermesine imkân tanımaları arasında serbest bırakışında bu ahlakın tezahürleri gerçekten açıktır. Bu noktada, Peygamber ahlakının ulaştığı en yüksek yerdir. Ve aynı zamanda bu Ahlak ve anlayış İslam çağrısının başarıya ulaşmasında rol oynayan etkenlerden biridir. Yanısıra bu, Peygamberin güzel ahlakında bir gedik açmaya

çalışan, O'na dünya sevgisi, dünya güzellikleri ve şehvetlerine düşkün olduğu imajı vermeye çalışan beyinsiz misyonerlere ve çirkin emeller peşinde sürüklenen kişilerin iddialarına en kuvvetli reddiye mahiyetindedir. Gerçek odur ki, Peygamber de Mekke döneminde bile kendisini, yalnız davasına vermiş ve bu tür eğilimlerden uzak durmuştur. Bu reddiyenin gücüne ikinci bir kuvvet kazandıran olgulardan biri de söz konusu ayetlerin Medine döneminin ortalarında ve düşmanları olan Yahudilerin sonunu getirdikten ve münafıkların güçlerini kırdıktan, korkunç kuvvetlerle Yesrib'e karşı saldırıya geçen toplulukların düşmanlıklarına bir daha saldırıya geçmeye cesaret edemeyecekleri bir şekilde karşılık verildikten sonra inmiş olmalarının hesaba katılmasıdır.

İfk Olayı

Nur, 11 " *Doğrusu, uydurulmuş bir yalanla gelenler, sizin içinizden birlikte davranan bir topluluktur; siz onu kendiniz için bir şer saymayın, aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her bir kişiye kazandığı günahtan bir ceza vardır. Onlardan iftiranın büyüğünü yüklenene ise, büyük azap vardır."*

Nur, 19 *"İnananlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da, Ahirette de acı veren bir azap vardır. Her şeyi Allah bilir; siz bilmezsiniz. "*

Peygamber savaşlardan birine çıkarken Aişe'yi de beraberinde almıştı. Dönüşte ordu bir yere konaklamış, Aişe de ihtiyacını gidermek için dışarıya çıkmıştı. Bu arada kendisine ait bir gerdanlığı kaybetmiş, bu nedenle onu ararken geç kalmıştı. Geri döndüğünde ordu gitmişti. Aişe çadırının bulunduğu yere oturdu. Mücahidlerden biri geri kalmıştı. Aişe'yi görünce devesini çökertti. Aişe ona bindi. Münafıkların başı "Ubey" bu olayı çirkin bir biçimde diline doladı. Peygamber bundan etkilendi. Aişe bu sırada hastalandı ve izin isteyip babasının evine geçti. Allah'ın kendisini temiz çıkaracağına güveni tamdı.

Aynı yerde peygambere vahiy gelmeye başladı. Vahyin gelişi bitince yüzü parladı ve Aişe'yi müjdeledi.

Rasûl'ün sadece Vahyi Yazdırması

Rasul'den gelen haberlere göre, o Kur'an dışında kendisinden herhangi bir şeyin yazılmasını yasaklamıştır. Bunun yanında, kaydedilen haberlere göre o, kendisine inen vahyi, bir kâtibini çağırtarak hemen yazdırıyordu. Bu iki olgu da onun, kalbine inen Kur'an'ı vahiy ile normal sözleri arasındaki farkın özellikle bilincinde olduğunu gösterir. Onun kendisine indirilen Kur'an vahyi ile normal sözlerinin karışmamasına çok dikkat ettiğini ifade etmektedir. Rasul'e indirilen vahiy Kur'an'dır ve Rasul hiçbir şeyi getirip Kur'an'ın yanına koymamış, kur'an dışında hiçbir şeyi vahiy gibi değerlendirmemiştir.

Örneğin; Kutsi Hadis denilen sözler Kur'ani vahiyle bir tutulmamış, Kur'an vahyi yazdırılırken böyle bir şey yazdırılmamıştır.

Mekke Devrinde Ehl-i Kitap

Hicaz Arapları, Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan Ehl-i Kitabı, Hicaz ve Şam bölgelerinde tanımış, onları pek çok konuda taklid etmiş ve onlardan birçok düşünce ve kültürü almışlardı. Bazıları Yahudi ve Hıristiyan olurken bazıları da İbranice dilini öğrenmiş Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarına vakıf olmuşlardı.

Ehl-i Kitabın, dini ve meshebi konularında düşmüş bulundukları ihtilaf ve ayrılıkları da biliyorlardı.

Özellikle Mekke'de, Ehl-i Kitap'tan dışarıdan gelen azınlıklar vardı. Onların Mekke'ye yerleşme tarihlerinin, Rasul'ün risaletinden önce olduğunu sanıyoruz. Bu azınlık, pek tabii olarak, davetin tüm dönemlerine tanık olmuş ve ondan uzak kalmıştır. Allah'ın gerçek birliği(vahdaniyeti), Kur'an'i çağrı ile Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan Ehl-i Kitab'ı bir araya getiren bir hususdur.

Üç din de, özde aynı kaynaklıdır. Bu özelliklerinden dolayı İslam, bu kesimle hem genel, hem de özel olarak ilgilenmiş ve onlara yönelmiştir.

Ehl-i Kitab'ın Kur'an'a Bakışı

Bu konudaki ayetler: **Araf, 157** "*Onlar ki, ümmi peygambere uyarlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılmış o peygambere uyup, onun izinden giderler ki, o, onlara iyiyi emreder ve onları kötülüklerden alıkoyar, temiz ve hoş şeyleri kendilerine helal kılar, murdar ve kötü şeyleri de üzerlerine haram kılar, sırtlarındaki ağır yükleri indirir, üzerlerindeki zincirleri kırar atar, işte o vakit ona iman eden, ona kuvvetle saygı gösteren, ona yardımcı olan ve onun peygamberliği ile indirilen nuru izleyen kimseler var ya, işte asıl murada eren kurtulmuşlar onlardır."*

Ayet Mekke'deki Hıristiyan ve yahudilerden bir gurubun, Rasul'ün niteliklerinin, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'in, nüshalarındaki niteliklere uyduğunu gördükleri için ona iman ettiklerini, ona tabi olduklarına ve yardımcı olduklarını, dolayısıyla ayetin kapsadığı takdire müstehak oldukları konusunda açıklık getirmiştir. A'raf suresi de erken inen surelerdendir. Bu da Hıristiyan veyahudilerden bir kesimin, Muhammedi Risalete ilk dönemlerde iman ettiklerini gösterir.

Kasas, 52 "*Kur'an'dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler*"

Kasas, 55 *"Onlar boş söz işittikleri zaman, ondan yüz çevirirler ve bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selam olsun. Biz kendini bilmezleri istemeyiz derler."*

Bazı rivayetler ayetlerin Medeni olduğunu kaydetse de bunlar güvenilir, sağlam rivayetler değildir. Ayetler, Ehl-i Kitabın Kur'an'a iman ettiğini ve onların Kur'an'a iman ettiklerini bildiren, onun Rablerinden olduğunu tasdik eden sözlerini hikâye etmektedir.

Rasûlüllahın Vefatı

Tabiatıyla peygamber(s)'in vefatı ile ilgili olarak Kur'an'da bir şey yoktur. Yalnız Nasr suresi ve başka surelerle ilgili olarak kaydedilen bazı rivayetlerde bu vefat zamanı belirtilmiş bulunmaktadır.

Kur'an'ın şu cümlesinin en son indiğine dair bir rivayet vardır: "*Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak islam'ı seçtim."* Bu cümle maide suresinin üçünce ayetindendir. Rivayete göre bu ayet hicri onuncu senede peygamberin Veda Haccı sırasında inmiştir. Peygamber bundan sonra ancak birkaç ay yaşamıştır.

KUR'ANİ Yasama

Kur'ani yasama Rasulullah'ın hayatıyla ilgili olaylar, gelişmeler ya da Müslümanların ve gayri Müslimlerin bu esnada gösterdikleri tutumlar ile ilgilidir.

Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Rasullerine ve Ahiret gününe imanı, namaz ve zekâttan oluşan iki şartı dışarıda bıraktığımızda; Kur'ani yasamanın tamamı Medeni'dir diyebiliriz. Mekke ve Medine dönemlerinin karakteri, yasamanın neden Medeni, ana ilkelerin de neden, Mekki olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Mekke dönemi çağrı dönemiydi. Azlığın, zayıflığın, Müslümanların sıkıntılarının dönemiydi. Bu dönemde önemli olan, çağrısının ona ilkelerinin kapsamlı bir şekilde ortaya konmasıydı. Bu ilkelerin güçlü bir şekilde kabul ettirilmesiydi. Sonra Müslümanların durumu bir yasama ve hüküm belirlemeyi gerektirecek bir konumda değildi. Çünkü bu, ancak istikrarlı bir durumda ve ileri bir yapılanmanın olduğu sıralarda söz konusu olabilirdi. İşte Medine dönemi huzurun, güvenin, istikrarın, değişik çevrelerde oluşan bir çoğunluğun meydana getirdiği bir dönemdi. Bu dönemde İslam, siyasi ve sosyal açıdan kendisine özgü bir yapı kazandı. Sonra, burada Mekke döneminde belirlenen ana ilkelerin, tekrarına yer verilmiyordu. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur: Mekke döneminde değinilmeyen nokta Medine dönemine has savaş gibi konular, Medine döneminde güçlü ve üstün bir üslupla dile getirilmiş ve ana ilkeleri de bu dönemde belirlenmiştir.

İbadete İlişkin Yasama

Cuma namazı, savaşta namaz, temizlik (abdest) ve kıble konularını dışarıda tuttuğumuzda Medeni ayetlerin salâtla ilgili bir yasamada

bulunmadığını söyleyebiliriz. Çünkü salât, Kur'anın ilk ayetlerini oluşturan Alak suresinin beş ayetinden sonra gelen ayetlerden de anlaşıldığı gibi risaletin ilk zamanlarından beri vardır.

Salât farz kılınmış, vakitleri ve nasıl kılınacağı Rasûlullah'ın uygulaması ve öğretmesi ile belirlenmiştir. Salâtın değişik vakitlerde ikamesi, Mümini Allah'a bağlayan bir kulluk ve Allah'ın nimetlerine karşılık bir şükran ifadesi olmasının yanında, Müslüman'ın kalbine Allah'ın zikriyle haber verme, beşeri arzularını giderme, kişiliğini arındırma, Allah'ın yasakladığı günahlardan ve kötülüklerinden onu uzaklaştırma amacına yöneliktir. Salât için temizlenmeye gelince, bununla ilgili yasama Medeni ayetlerde iki yerde söz konusu edilmiştir.

N**isa, 43** "Ey inananlar! Sarhoşken Salata yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz"

Maide, 6 "Ey inananlar, Salât için kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"

<u>Oruç İbadeti</u>

Rasûlullah'ın ramazan orucunun farz olduğunu bildiren ayetlerin inişinden önce, aşure orucunu tuttuğunu ve buna teşvik ettiğini ve bugünün orucunun Kâbe'nin örtüsünün değiştirildiği gün olması nedeniyle cahili bir geleneğe dayandığını bildiren bir takım rivayetler vardır.

Ramazan orucu ancak Medine dönemindeki ayetlerde vardır;

Bakara, 183 "*Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.*

Bakara, 187 "*Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız, size helal kılındı. Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız. Allah, nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul buyurdu ve sizi bağışladı. Şimdi onlara yaklaşın ve Allah'ın sizler için yazdığını isteyin. Ta fecrin beyaz ipliği, siyah iplikten size seçilinceye kadar yiyin, için.*

Sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun. Bununla beraber siz mescitlerde îtikaf halinde iken onlara yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın. Allah, âyetlerini insanlara böyle açıklıyor ki, sakınıp korunsunlar."

Hac İbadeti

Haccı farz kılan ve onun ibadetlerini belirleyen ayetler medenidir, denilebilir.

Bakara, 158 "*Gerçekten Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Onun için her kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse, bunları tavaf etmesinde ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, o her şeyi bilir"*

Bakara, 189 *"Sana doğuş halindeki aylardan soruyorlar. De ki: 'Onlar insanlar için de, hac içinde vakit ölçüleridir. Bununla beraber iyilik, evlerine arkalarından gelmeniz değildir. Fakat iyiliğe eren, kötülükten korunan kimsedir. Evlere kapılarından gelin, Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz."*

Al-i İmran, 96 "*Şüphesiz insanlar için kullanılan ilk mabed, Mekke'deki çok mübarek ve bütün âlemlere hidayet kaynağı olan beyttir."*

Al-i İmran, 97 *" Onda apaçık deliller, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren güvene erer. O'na bir yol bulanların Kâbe'yi haccedmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir"*

Maide, 1 *"Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helal saymanız şartıyla, çeşitli hayvanlar size helal kılındı. Ancak haram oldukları size okunacak olanlar müstesnadır. Şüphesiz Allah dilediği hükmü verir.*

Maide, 2 *"Ey iman edenler! Allah'ın şairlerine, haram aya, Kur'anlık hediyelere, gerdanlıklarına ve Rableri'nden lütuf ve rıza bekleyerek*

Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz.
Sizi Mescid-i Haram'dan çevirdiklerinden dolayı, bir topluma karşı olan kininiz, sizi saldırıya sevk etmesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."

Maide, 94 *"Ey iman edenler! Allah sizi ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir avla dener ki, gizlide kendisinden korkanları meydana çıkarsın. Kim bundan sonra saldırıda bulunursa onun için acı bir azap vardır"*

Maide, 97 *"Allah, Kâbe'yi, o Beyt-i Haram'ı, haram ayı, Kur'anı ve Kur'andaki gerdanlıkları insanlar için bir nizam kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir.*

Bakara Suresi'nin **198**. Ayetinden "*Rabbinizin lütfunu istemenizde size bir günah yoktur. Arafat'tan indiğiniz zaman Meş'ar-i Haram(müzdelife) yanında Allah'ı zikredin. O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin. Doğrusu siz, bundan önce gerçekten sapmışlardandınız"* anlaşıldığına göre, Müslümanlar hac ayları sırasında ticaretle uğraşmayı sakıncalı görüyorlardı. Onlar bu sırada bazı zamanlarını dünya işlerinden hiçbirini karıştırmamaları zorunlu olduğunu zannediyorlardı. Özellikle 197. Ayet "*Hac, bilinen aylardadır. Her kim o aylarda hacca başlarsa; kadına yaklaşması, günah işlemesi ve kavga etmesi yoktur. Siz hayırdan ne işlerseniz, Allah onu bilir. Kendinize azık edinin. Şüphesiz ki azıkların en hayırlısı Allah korkusudur. Ey akıl sahipleri! Benden korkun!"* hac aylarında kadına yaklaşmanın, günaha sapmanın, kavga etmenin kesinlikle yasak olduğunu bildiriyordu ve onların bu yaklaşımını destekliyordu.

Hâlbuki Araplar bu sırada ticaret için panayırlar kuruyorlardı. Ayet, onların bu yaklaşmasını destekliyordu. Ayetler onlara ticaretle uğraşmayı serbest bıraktı.

Siyasi Yasama

Siyasal yasama ile İslam Devletine, görevlerine ve yararlarına ilişkin hükümleri, ilkeleri, prensipleri kaydediliyor. Bu konudaki yasama medeni'dir. Mekki ayetlerde bu konuya ilişkin hükümlerin tamamı ona bazı ilkelerden öteye geçmez.

Şura, 37 "*O iman edenler, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar. Onlar öfkelendikleri zaman da kusurları bağışlarlar." ,*

Şura, 43 *"Her kim de sabreder ve kusuru bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir"* ayetlerinde, işlerini şura ile yürüten Müslümanlar takdir edilmekte, zalimlere karşı koyanlar övülmektedir.

İsra, 31 "*Bir de geçim korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, onlara da size de rızkı biz veririz. Şüphesiz ki onları öldürmek, çok büyük bir suçtur"* (Cahiliyenin, kız çocuklarını öldürme âdetinin ötesinde, ayet kürtajı da yasaklıyor) *,*

İsra, 35 *"Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha hayırlıdır ve sonuç itibariyle de daha güzeldir"*

Ayetlerinde olduğu gibi adam öldürme yasaklanmakta, kan sahibinin bir hak sahibi olduğu belirtilmekte, yetim malının korunması ve anlaşmaya bağlı Nahl Suresi'ndeki 90-92 ayetlerde olduğu gibi,

Nahl, 90 "*Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı veyakınlara bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan yasaklar. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.*

Nahl, 92 *"Bir ümmet, diğer ümmetten sayıca ve malca daha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda aldatma vasıtası yaparak, ipliği sağlamca eğirdikten sonra onu söküp bozmaya çalışan kadın gibi olmayın. Allah sizi bununla imtihan eder ve şüphesiz hakkında ihtilaf ettiğiniz şeyleri kıyamet günü size mutlaka açıklayacaktır.*

Adalet ve iyilik övülmekte, sözleşmeyi bozmak yasaklanmaktadır.

En'am, 52 " *Sırf Allah rızasını dileyerek sabah akşam Rab'lerine dua edenleri huzurundan kovma. Onların hesabından sen sorumlu değilsin, onlarda senin hesabından sorumlu değiller. Onları yanından kovduğun takdirde zalimlerden olursun"* olduğu gibi doğru söz söylemek emredilmekte, sözleşmeye bağlılık istenmekte. Neml Suresi'nde aktarılan, Sebe kraliçesinin hikâyesi ve bununla vurgulanmak istenenlere; onları örnek alma duygusunu geliştirme esas alınmaktadır. Sa'd Suresinin Davut'tan söz eden ayetlerinde olduğu gibi, Allah, ona kitabı ve halifenin görevlerini açıklamaktadır. Bu aynı zamanda bir eğitim ve öğretim olarak da değerlendirilebilir.

Burada önemli bir noktaya işaret etmek istiyoruz. Siyasal yasamanın Medeni olduğunu söylememize rağmen; Medeni ayetlerde de detaylara ve sınırlamalara ilişkin yorumların, Rasulullah'a ve Müslümanlar arasında seçilen halifelere bırakılmış olduğu söylenebilir.

Müslümanlar bu temel ölçüler, ana ilkeler çerçevesinde şartlara ve imkânlara bağlı olarak işlerini düzenleyeceklerdir.

Bu da İzzet Derweze'ye göre, sonsuza dek yaşamaya aday olan, İslam düzeninin, aşağıda belirtildiği üzere özetidir.

Ele alacağımız konular şöyle sıralanabilir:

1. İdarecilerin Hakları ve Görevleri
2. Adaletin ikamesi
3. Maliyenin Kurulması ve Düzenlenmesi

<u>İdarecilerin Hakları ve Görevleri</u>

1 – İslami otorite her şeyden önce Rasulullah'ın şahsında belirginleşmiş, Müslüman idarecilere itaat etmekle süreklilik kazanmıştır.

2 – Kur'an ve Rasulullah'ın sünneti bir anayasa konumuna getirilmiş, problemlerin çözümünde işlerin idaresinde ve özellikle ayrı ayrı görüşler ortaya çıkmakta, herkesçe hidayet ve bilgi kaynağı olarak kâleme edilmiştir.

3 – Toplumun menfaati ve gene olan toplumun hayatı müslümanların idareyi desteklemesi, onun çağrısını kabul etmesi ve ona itaat etmesi için genel bir ilke olarak kabul edilmiştir.

4 – İslam'da idarecilerin niteliklerine değinilmektedir. Buna göre idareciler, alçak gönülleri, yumuşak huylu, Müslümanlara merhametli olmalarıdır. Müslümanların menfaati ve yararı için tüm enerjisini sarf etmelidir. İyi olmayan şeyleri onlardan istememeli, günah olan şeylere onları çağırmamalıdır.

5- İdareciler, niteliklerini üzerlerinde taşıdıkça Müslümanların kendi idarecilerine karşı samimi, güvenilir ve itaatkâr olmaları gerektiği belirtilmektedir.

6 – Bu konuda da dayanışma ve birlik içinde hareket etmelerinin gerektiği bildirilmektedir.

Bu ana ilkelerden hareketle diyebiliriz ki, siyasal yasama İslam toplumunun siyasal açıdan sağlam bir yapı oluşturmasını istemektedir.

Bu yapılanmada hem idareciler, hem de vatandaşlar beraber hareket etmeli, dayanışma içinde bulunmalı birbirlerinin haklarına ve görevlerine saygılı olmalı ve karşılıklı anlayışı ifade eden şura ilkesine bağlı olarak işlerini idare etmelidirler. Hepsi birlikte toplumu daha iyiye götürme çabası içinde olmalıdırlar.

Adaletin İkamesi

1 – Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğimiz zaman adaletli hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel ömür veriyor. Şüphesiz Allah işitendir, görendir. Ey inananlar, Allah'a itaat, Rasul'e ve sizden olan emir sahibine itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Rasulü'ne götürün. Bu daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir. Şunları görmüyor musunuz; kendilerinin, sonra indirilere ve senden önce indirilene inandıklarını sanıyorlar da hakem olarak bir kişiye başvurmak istiyorlar. Oysa kendilerine onu inkâr etmeleri

emredilmişti. Şeytan da onları iyice saptırmak istiyor. Onlara: "*Allah'ın indirdiğine ve Rasule gelin!*" denince o munafıkların, senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün (**Nisa, 58-61**)

Nisa, 58 "*Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki, Allah her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.*

2- Biz sana Kitab'ı gerçek ile indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin, hainlerin savunucusu olma! Allah'a istiğfar et. Şüphesiz Allah bağışlayıcı, esirgeyicidir. Kendilerine hainlik edenleri savunma; zira Allah, daima hainlik yapıp günah işleyen insanı sevmez. Kötü fiillerini insanlardan, Allah'tan gizlemiyorlar. Oysa geceleyin O'nun istemediği şeyi kurarlarken O, onlarla beraberdir.

O, onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıkları her şeyi kuşatmıştır.

Nisâ, 105 "*Biz sana Kur'an'ı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma! "*

Nisâ, 108 " *Bunlar, insanlardan hainliklerini gizlerler de, Allah'tan gizlemezler. Oysa O, geceleyin istemediği şeyi kurarlarken onların yanı başlarındadır. Allah, onların yaptıklarını ilmiyle kuşatmıştır."*

3- "*Yalana kulak verirler, haram yerler. Sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir; eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler. Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver, çünkü Allah, adalet yapanları sever"*.(**Maide, 42**)

Bakara ve Maide surelerinde, borç antlaşmalar, şahitlikler ve vasiyete ilişkin ayetler vardır. Bu ayetlerin hedeflerinden biri de hak, adalet ve emanet duygusunu geliştirmektedir.

- Ey inananlar! Belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan çekinmesin yazsın, borcu olanda yazdırsın. Rabbi (olan) Allah'tan korksun, borcundan hiçbir şeyi eksik etmesin. Eğer borçludan zayıf ya da kendisi yazdıramayacak durumda ise velisi onu adaletle yazdırsın. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek iki kadın. Ta ki kadınlardan biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın.
- Ey inananlar, birbirinize ölüm gelince vasiyet sırasında içinizden iki adil kişi aranızda şahitlik etsin.

Maliyenin Kurulması ve Düzenlenmesi

Zekât

İslam'ın şartlarından biri olan zekâtın aslında Medine döneminde ortaya çıkan bir yasa olmadığını biliyoruz. Çünkü zekât ve namaz konuları Mekki döneminde konan kurallardı.

Zariyat,16 "*Rab'lerinin kendilerine verdiği mükâfatları almaktadırlar. Çünkü onlar, daha önce dünyada iyi davranan kimselerdir.*
Zariyat,19 *"Onların mallarında isteyen ve istemeyenler için bir hak vardı"*
Fatır,29 "*Allah'ın kitabını okuyan, namaz kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak verenler, kesinlikle batma ihtimali olmayan bir ticaret umarlar"*
Neml,2-3 *"İman eden müminler için hidayet rehberi ve müjdeci olmak üzere" , " O müminler ki, namazı hakkıyla ifa eder, zekâtı verir ve ahirete kesin olarak iman ederler"*
İsrâ,26 *" Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. Bununla beraber malını saçıp savurma"*
Mü'minun, 1-4 *"Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir," , "Onlar ki zekât vazifelerini yerine getirirler"*
Mearic, 24-25 *" Onların mallarında belli bir hak vardır" , " Hem isteyen için, hem de istemekten utanan yoksul için"*

Rum,39 *"İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz, Allah yanında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte onlar, malları kat kat artmış olanlardır. "*

Peygamberin Mekke döneminde gücü yeten Müslümanların mallarından belli hisseleri zekât olarak aldığı; bunu, çeşitli mallara koyduğu hükümlerle belirlediği söylenebilir. Yine rahatlıkla anlaşılıyor ki zekât, İslam çağrısının ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Zengin Müslümanların malından belli bir payın fakir Müslümanlara ayrılmasıdır. Çünkü bu dönemde sayı olarak fakir Müslümanlar çoktu. Sonra onlar başkalarından daha çok zulme uğruyor, dışlanıyorlardı. Ayrıca, İslam çağrısının kendi planı da zorunlu olan mali bir desteğe ihtiyaç duyuyordu. Peygamber de zengin Müslümanlardan verilmesi zorunlu olan mali bir destek –zekât gibi- bir pay alıp bu ihtiyaçları gidermeye çalışıyordu.

Yine Mekki ayetlerde dikkat çeken önemli bir nokta da ayetlerin güçlü bir ifadesi ile bu konuya değinmesidir. Bu kesin ifadelerden anlaşılıyor ki, İslam'ın zenginin malının zekâtını vermesi Mekke döneminin başlarında bile isteğe bağlı bir sadaka niteliğinde dile getirilmemiş, tam tersine onun, ihtiyacı olanlara ve İslam'ın genel yararı için verilmesi gereken zorunlu bir hak olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında Allah yolunda mal dağıtmaya ve ihtiyaç sahiplerini yardıma teşvik edilmesidir. Bu tür teşviklerin zorunlu olan haktan ayrı olarak isteğe bağlı yardımları amaçladığını söylemek mümkündür.

Burada denebilir ki zekâtın Mekke döneminde hukuki bir yasama olarak ortaya çıkışı ibadete dayalı olmayan yasamalar içindeki tek örnektir. Daha önce de belirtildiği gibi ibadete ilişkin yasamaların dışındaki yasamalar özellikle Medine döneminde gündeme gelmiş, burada zekâtın farklı bir şekilde uygulamaya konması onun namaz gibi müslümanların içtenlikle ve imanlarının etkisiyle yerine getirmeleri gereken bir görev olarak farz kılınmasındadır. Çünkü Mekke döneminde Müslümanlığın azlığı ve zayıf oluşları baştan beri bu yasamaya engel olacak nitelikte değildir. Her şeye rağmen onlar bu görevi yerine getirebilirdi. Öte yandan bu dönemde bir desteğe ihtiyaç vardı.

Tüm bunlarla beraber şöyle bir yaklaşımda bulunmak herhalde doğru olur. Mekke döneminde Zekât, Allah yolunda mali destekte bulunma, hak sahiplerinin zenginlerinin mallarından hakkını vermeye ilişkin emirler, çağrı, teşvik, sevdirme ve sakındırma şeklinde gerçekleşmiştir.

Medeni ayetler ise bu ayetlerin çoğunluğu emir ve zorunluluk üslubunu kullanmıştır. Aşağıdaki ayetlerde bu üslubu rahatlıkla görebiliyoruz.

Bakara, 110 "*Siz namazı hakkıyla kılmaya bakın ve zekâtı verin. Kendi nefsiniz için her ne hayır yaparsanız, Allah katında onu bulursunuz. Muhakkak ki, Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir."*
Ahzab, 33 *"Hem vakarlınızla evlerinizde durun da, önceki cahiliyet devrinde olduğu gibi süslenip çıkmayın. Namaz kılın, zekât verin. Allah ve Rasulüne'ne itaat edin. Ey ehli beyt! Allah sizde kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*
Macadele, 13 *" Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadaka vermekten korkutunuz da mı yerine getirmediniz? Fakat Allah da sizi affetti. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasulü'ne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberi olandır".*
Müzemmil, 20 *"Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. O, sizin sayamayacağınızı bildi de sizi affetti. Bundan böyle Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun. Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar olacağını bilmiştir. Onun için Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadarını okuyun, namazınızı kılın, zekâtınızı verin ve Allah'a güzel bir borç verin. Hayırlı işlere mal sarf edin. Kendiniz için gönderdiğiniz her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve sevapça daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış dileyin. Kuşkusuz Allah bağışlayandır, merhamet edendir."*

Beyyine, 5 *“ Hâlbuki onlar dini sadece Allah’a tahsis ederek, Allah’ı birleyerek, ancak Allah’a ibadet etmekle, namazı kılmakla ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardı. İşte dosdoğru din budur.”*

Ayrıca Medine döneminde zekât resmi bir şekle büründürülmüş ve Rasulullah’ın şahsı ile temsil edilen İslami idare tarafından toplanan ve maliyenin resmi bir hakkı kaynaklarından biri olarak değerlendirilen bir konuma getirilmiştir. Artık burada maliye onu toplayacak ve Allah tarafından belirlenen yerlere harcayacaktır. Bu dönemde zekât, Allah tarafından belirlenen bir farz olarak ortaya konmuştur.

Tevbe, 60 “*Sadakalar ancak şunlar içindir: Fakirler, yoksullar, o işte çalışan görevliler, kalpleri İslam’a ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar. Allah tarafından böyle farz kılındı. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”*

Ayette geçen “sadakalar kavramı” zekâttan kinayedir. Burada özellikle “onlar üzerinde çalışan memurlar” demektedir. Bu da zekâtın resmi bir mali kaynak olduğunu kesin bir şekilde göstermektedir.

Zekât konusunda aşamalı gelişme resmi olarak toplanmasını ve dağıtılmasını her iki dönemde zekâtın farklı şekilde uygulanması bu iki dönemin şartlarına veyapısına bağlıdır. Zira Kur’an zekât miktarını belirtmemiştir.

Burada zekâtın maliye ile ilgili ilişkisi konusunda kaydedilmeye değer bir nokta vardır. Çünkü uygulama olarak zekât yalnız ekinlerden, ağaçlardan ve hayvanlardan alınmıştır. Resmi olarak maliye ekipleri yalnız bunları toplamışlardır. Öte yandan gelen rivayetlerden anlaşılıyor ki Rasulullah, zekât memurlarını sırf bu üç maldan maliyenin payını alıp kendi tasarruflarını oranın fakirlerine dağıtmak ya da devlet hazinesine göndermek için görevlendiriyorlardı. Ayet-i Kerime herhangi bir sınıflandırma getirmiyor. Ayrıca zekâtın bütün malları kapsadığı da kuşkusuzdur. Nitekim bir takım rivayetler Rasulullah’ın defalarca amcası Abbas’ın malından zekât aldığını bildirmektedir. Hâlbuki Abbas’ın mal olarak ne ekini, ne de hayvanları vardı. O ticaretle uğraşan bir adamdı.

Aynı şekilde halife Ömer ve Osman Müslümanların maaşlı memurlarını Müslümanların zekâtını vermek için hesaba çekiyor ve senelik maaşlarını verirken zekât miktarını alıkoyup hazineye aktarıyorlardı. Bunun yanında sahabenin ileri gelenlerine izafe edilen pek çok sözde tüm malların zekâtının hazineye verilmesi gerektiği ifade edilmekte olan bir uygulama olduğunu tercüme ediyoruz. Yine rivayetlerden anlaşıldığına göre İslam dünyasında politik sürtüşmeler baş gösterip Emevi Devleti kurulduğunda devlet hazinesi, paraların ve diğer eşyanın olduğu gibi alma imkânı oluşmaktadır.

Ganimetler

Maliyenin kapsamına giren ikinci konu savaş ganimetleridir. Ganimet iki çeşittir. Birisinin elde edilmesinde müslümanlar fiili bir savaşa girerler, diğerinin elde edilmesinde ise fiili bir savaş gerçekleşmez. İkinci tür ganimet "fuy" adını alır. Ayette bu "Allah'ın bağışladığı" cümlesiyle ifade edilmiştir.

Enfal, 41 " *Şunu da biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyden beşte biri mutlaka Allah içindir. O da peygambere ve ona yakınlığı olanlara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara aittir. Eğer siz Allah'a imam etmiş, hak ile batılın ayrıldığı o gün, iki ordunun karşı karşıya geldiği o günü(bedir günü) kulumuza indirdiğimiz ayetlere iman getirmiş iseniz bunu böyle biliniz. Ve biliniz ki, Allah, her şeye kâdirdir"*

Ayet-i Kerime bu hususun kime verileceğini belirtmiştir. Rivayetler Rasulullah'ın humusu aldığını ve onun gerekli yerlere dağıtmaya üstlendiğini bildirmektedir. Bu nedenle humusun maliyenin (Hazinenin) payı olduğunu belirtilmiştir.

Allah'ın o kent halkından olan, Rasulüne verdiği ganimetler, Allah'a Rasul'e Rasul'ün akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. "*Ta ki (o mallar) içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın"(***Hazr, 7**)

Toplumsal Yasama

Kur'an'ın Mekki bölümlerinde sosyal içerikli pek çok ilkeyi veyasayı içeren çok sayıda ayet vardır. Bunların çoğu hatırlama ve örnekleme uslubu ile meseleleri el almıştır. Fuhuş, zulüm, bozgunculuk, düzenbaz liderler ve onların takipçilerinin neden olduğu sosyal olumsuzluklar eleştirilmiştir. Allah'ın sosyal hayata seçkin helal ve haram kıldığı şeylere parmak basılmıştır.

Merhamete, sabra ve hakka çağırması birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi teşvik edilmiştir.

Aşağıdaki ayetlerde bu konulara ilişkin bir takım açıklamalar yer almıştır.

En'am, 123 "*Böylece, her kentte ileri gelenleri oranın suçluları yaptık ki, orada hileler çevirsinler. Hâlbuki bunlar, kötülüğü başkasına değil kendilerine yapıyorlar da farkına varamıyorlar"*
En'am, 153 *"İşte benim doğru yolum budur. Sizi O'nun yolundan ayıracak başka yollara uymayın. (Azabından) korunmanız için Allah size böyle tavsiye etmiştir"*
Hud, 112 *"İşte bundan dolayı emrolunduğun gibi doğru ol! Beraberindeki tevbe edenler de doğru olsunlar. Aşırı gitmeyin! Muhakkak ki O, bütün yaptıklarınızı görüp durmaktadır"*
Hud, 113 *" Zulüm yapanlara yakınlık göstermeyin ki, size de ateş dokunmasın. Allah'tan başka yardımcılarınız da yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz"*
Hud, 116 *"Sizden önceki devirlerden bakıyye sahipleri (Kitap ehli insanlar) yeryüzünde bozgunculuktan vazgeçirmeye çalışsalardı ne iyi olurdu. Fakat onların içinden kurtardığımız pek az kimse bunu yaptı. O zulmedenler ise, şımartıldıkları refahın içine düştüler ve hepside suçlu oldular"*
Hud, 117 *" Senin Rabbin, halkları iyi ve ıslahatçı iken, o memleketleri haksız yere helak edecek değildir"*

Ra'd, 11 *" Her insan için önünden ve arkasından takip edenler vardır. Allah'ın emrinden dolayı onu gözettiler. Allah bir kavme verdiğini, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe değiştirmez. Allah bir kavme de kötülük murat etti mi, artık onun çevrilmesine de imkân yoktur. Onlar için Allah'tan başka bir veli de bulunmaz.*

İsra, 16 *" Biz bir ülkeyi yok etmek istediğimiz zaman, şımarık varlıklarına emrederiz, onlar itaat etmeyip orada kötülük işlerler. Böylece, o ülke helake hak kazanmış olur, Biz de onu yerle bir ederiz"*

Rum, 41 *" Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazıdığı şeyler yüzünden karada ve denize fesat ortaya çıktı. Umulur ki, onlar hakka dönerler"*

Asr, 1-3 *"Asra yemin olsun ki" , "Ancak iman edenler, Salih amel işleyenler, birbirine hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır"*

En'am, 131 *"Bu halkı habersizken, Rabbinin ülkeleri zulüm ile helak edici olmadığındandır"*

A'raf, 33 *"De ki: ' Rabbim, sadece fuhşiyatı, onun açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere isyanı, haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi yasaklamıştır"*

Ra'd, 17 *"Gökten bir su indirdi ve vadiler, kendi miktarlarınca sel olup aktılar. Sel de suyun yüzüne çıkan bir köpük yüklendi. Bir ziynet eşyası veya bir değerli mal yapmak için, ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de onun gibi bir köpük meydana gelir. İşte Allah hak ile batılı böyle çarpıştırır. Fakat köpük atılır gider, insanlara faydası olan ise yerde kalır. İşte Allah böyle misaller verir"*

Nahl, 90 *"Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı veyakınlara bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan yasaklar. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.*

Nahl, 92 *"Bir ümmet, diğer bir ümmetten sayıca ve malca daha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda aldatma vasıtası yaparak, ipliğini sağlamca eğirdikten sonra onu söküp bozmaya çalışan kadın gibi olmayın. Allah sizi bununla imtihan eder ve şüphesiz hakkında ihtilaf ettiğiniz şeyleri kıyamet günü size mutlaka açıklayacaktır"*

İsra, 17 *" Hem Nuh'tan sonraki nesilleri helak ettik. Kullarının günahlarını bilmek ve görmekte Rabbin yeter"*
İsra, 90 *" Kâfirler şöyle dediler: Sen, bizim için yerden suyu kesilmeyen bir kaynak fışkırmadıkça sana asla inanmayacağız"*

Bunun yanında Medeni ayetler genellikle, İslam toplumunu yakından ilgilendiren meseleleri, İslam cemaatinin görevlerini ve Müslümanlar arasındaki kardeşliği sağlamlaştırmayı daha somut ve daha direkt yoldan da almıştır. Burada konular daha açık bir şekilde ve daha yakından çözüme kavuşturmuştur.

Mekki ayetlerin de aldığı sosyal içerikli yasamaları özelliğinden daha fonksiyonel bir yapıya sahiptir.

<u>Medeni ayetler şunlardır.</u>

İyiliği yaygınlaştırma, kötülüğü engelleme iyilik, hayır ve takva üzere yardımlaşmaya ilişkin ayetler.
Al-i İmran, 104 "*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten hemen men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır"*
Al-i İmran, 110 *"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inansaydı kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. İçlerinden iman edenlerde var, ama pek çoğu yoldan çıkmışlardır"*
Nisa, 114 *"Bir sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veyahut da insanlar arasını düzeltmeyi emredenlerinki hariç, onların aralarındaki gizli gizli konuşmalarının çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları, sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, yakında ona büyük bir mükâfat vereceğiz"*
Maide, 2 *" Ey iman edenler! Allah'ın şeairlerine (Bir inancı, bir görüşünü ifade eden sembol, işaret), haram aya, Kur'anlık hediyelere, gerdanlıklarına ve Rabbleri'nden lütuf ve rıza bekleyerek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı olan kininiz, sizi saldırıya sevk etmesin. İyilik ve takva*

üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.

Tevbe,71 *"Erkek ve kadın bütün müminler birbirlerinin dostları ve velileridirler. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Rasulü'ne itaat ederler. İşte bunları Allah rahmetiyle yargılayacaktır. Çünkü Allah azizdir, hakîmdir.*

Hac, 41 *"Onlar o müminlerdir ki, eğer yeryüzünde kendilerini iktidar mevkiine getirirsek namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve fenalığı yasak ederler. Bütün işlerin sonu sırf Allah'a aittir."*

Tevbe, 112 *"Bunlar, o tövbekâr olanlar, o ibadet edenler, o hamd edenler, o oruçlular, o rüküa varanlar, o secdeye kapananlar, iyiliği emredip, kötülükten vazgeçirenler, Allah'ın hududunu koruyanlar, emirleriyle yasaklarının ölçülerine riayet edenlerdir. Müjde ver o müminlere, müjde!"*

Mücadele, 9 *" Ey iman edenler! Aranızda gizlice konuşacağınız zaman günahı düşmanlığı ve Peygamber'e karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun"*

Mümtehine, 8,9 *"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever." "Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselere dost olmaktan men eder. Kim onlara dost olursa işte zalimler onlardır.*

Ayetler indikleri konuyla ilgili kesin hükümler ifade etmekte olup, Müslümanlar arasındaki kardeşlik ve dostluğu sağlam temellere oturtmak ister.

Bu ayetler Medine döneminde farklı zamanlarda inen surelerde yer almıştır. Bu da söz konusu büyük görevin öneminden ötürü size şevk tekrar edildiğini ifade etmektedir.

Ayetlerin içeriğinden, akışından ve hitap üslubundan anlaşıldığı gibi bu ayetlerin her biri ya da ayetler grubu değişik şartlarda inmiştir. Bu da

onların bir takım olaylardan sonra indiğini, bu görevi pekiştirmek için söz konusu şartların bir vasıta olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Bu vesile ile ayetlerin nüzulleri ile birlikte mevcut sorunları çözüme kavuşturmak sonra bunlar değişmez bir yasa, bir direktif ve zorunluluk halini almıştır. Bunların Rasulullah hayatı veyaşantısındaki olaylarla ilgili açıktır.

İslam kardeşliğini teşvik eden ve idari mekanizmanın yalnız Müslümanların elinde bulundurulacağını, başkalarına bırakılmayacağına ilişkin ayetler.

Al-i İmran, "*Ey iman edenler! Kendi dışınızdakilerden sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Kin ve düşmanlıkları ağızlarından taşmaktadır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Düşünürseniz, biz size ayetleri açıkladık"*

Maide, 55 *" Sizin asıl dostunuz Allah'tır, O'nun Rasûlüdür ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren ve rükû eden müminlerdir.*

Maide, 57 *"Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden, dininizi alay ve eğlence konusu yapanları dost edinmeyin. Eğer(gerçekten) iman ediyorsanız, Allah'tan gereğince korkun"*

Mücadele, 22 *"Allah'a ve Ahiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsiniz. Onlar o kimselerdir ki Allah kalplerine iman yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan cennete sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah'ın dininin yardımcılarıdır. İyi bil ki, kurtuluşa erecek olanlar, Allah'ın hizbidir"*

- Arap toplumunda ırkçılık ve taassup duygusu köklü bir biçimde yer etmişti.
- Toplum hayatında Yahudilerin büyük bir etkinliği vardı. Zira ayetlerin çoğu onlarla ilgilidir.
- Müslümanlar ile yakın akrabaları olan kâfirler arasında kopukluğun neden olduğu bir takım psikolojik krizlere ışık tutulmuş ev bunların telafisine çalışılmıştır.

Burada açıkça görüldüğü gibi Rasulullah'ın dönemi, ana hatlarıyla tasvir edilmektedir. Ayetler, bu keskin üslup ile söz konusu tavır ve tutumları tedavi etmek, onların konumlarını net bir biçimde ortaya koymak, yeni yeni oluşmakta olan İslami yapılanmanın karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi önlemek ve yeni bir temele oturtmakta olan kardeşliği yetiştirmek için geldikleri gibi aynı zamanda, gelecekte de geçerli olan direktiflere ve değişmez yasalara dönüşmekteydi.

Müslümanlar birlik ve barışa teşvik eden, sürtüşmeyi ve bölünmeyi yasaklayan ayetler.

Al-i İmram, *"Ey iman edenler! Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.*

Al-i İmran, 103 *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O, kalplerinizi birleştirmişti. O'nun nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi o kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki, doğru yola eresiniz."*

Al-i İmran, 105 *"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır"*

Enfal, 4 *"İşte gerçekten mümin olanlar onlardır. Onlara Rablerinin katında dereceler vardır, bağışlanma ve değerli rızık vardır"*

Hucurat, 9-10 *" Eğer müminlerde iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa,, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse aralarını adaletle düzeltin ve her işte adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, adil davrananları sever" "Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete eresiniz"*

Bu ayetler bir ölçüde önceki konuya ilişkin ayetlerin amacına ışık tutuyorlarsa az da olsa bir fark bulunmaktadır. Çünkü bu ayetler kardeşlik ve dayanışmaya Müslümanların kendi aralarında öngörülen önceki bölümdeki ayetler dışarıya karşı İslami bir cepheyi oluşturma amacı gütmektedir.

İslam toplumunun; kin ve düşmanlık etkenlerinden ve anarşiye neden olacak sebeplerden arındırılmasına ilişkin ayetler

Nisâ, 112 "*Kim bir hata veya bir günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur"*

Enfal, 25 *" Öyle bir fitneden sakının ki, içinizden yalnız zulüm yapanlara dokunmakla kalmaz. Bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir"*

Ahzab, 60 *" Andolsun ki münafıklar ve kalplerinde bir hastalık olanlar ve Medine'de dedikodu yapanlar, bu yaptıklarından vazgeçmezlerse, mutlaka seni onlara musallat ederiz. Sonra seninle orada az bir zamandan fazla komşu kalamazlar"*

Ahzab, 61 *"Melun olarak nerede bulunurlarsa yakalanır ve öldürülürler"*

Hucurat, 6 *"Ey iman edenler, eğer bir fasık(çizgi dışına çıkmış, itaatsiz, emirleri yerine getirmeyen anlamındadır) size bir haber getirirse, onu etraflıca araştırın. Yoksa cehalet sonucu, bir kavme kötülükte bulunursunuz da, sonra işlediklerinize pişman olursunuz"*

Hucurat, 8 *"Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir"*

Hucurat, 11 *"Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasın. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasîklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte bu kimseler zalimlerdir"*

Hucurat, 13 *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve üstününüz O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdar olandır"*

Bu ayetler değişik dönemde inmişlerdir. Ayetlerin içeriği ve üslubu onların belirli olaylara ilişkin olarak indiklerini göstermektedir.

Rasulullah'ın hayatı ve o dönem İslam toplumunun durumu ile ilgili bir takım problemleri, gelişmeleri tedavi etmeyi amaçlamaktadır.

Nisa Suresi'ndeki ayet, hırsız, başkalarını hırsızlıkla suçlamış, hırsızın yakınları da kendi yakınlarını temize çıkarmak ve Rasullullah'ın dönemine ilişkin bir takım olayları aydınlatmaktadır. Enfal Suresi'deki ayet, İfk hadisesi üzerine inmiştir. Ahzab Suresi'ndeki ayetler münafıkların çirkin tutumları dalayısıyla inmişlerdir. Hucurat Suresi'nin 6,8. Ayetleri öz itibariyle yalan haberlerin neden olduğu elektrikli atmosfer dolayısıyla inmiştir. Bazı müslümanların ufacık bir şeye dahi sinirlendileri ve Rasulullah'tan istediklerini bildirmektedir. Hucurat Suresi'ndeki 11-13 ayetler ise başka yerlerde açıkladığımız gibi bazı problemleri çözmek, bir takım olayları yatıştırmak, Müslümanlar arasında uyumlu, ahenkli bir ilişki zinciri oluşturmak, onlar arasında kin, düşmanlık ve fitneye sebep olacak etkenleri ortadan kaldırmak ve aynı zamanda sürekli uygulanabilecek bir direktif veyasa ortaya koymak için geldiklerini söyleyebiliriz.

a) Kölelik te bu toplumda yürürlükte olan ve alışılagelen sosyal bir olguydu.

b) Kur'an sürekli olarak köle azat etme çağrısında bulunmuş ve bunu Allah'a yaklaşmanın en güzel yolu olarak göstermiştir. Bu konuya ilişkin Mekki ayetler şunlardır.

Nahl, 75 " *Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile kendisine güzel bir rızık verilen ve o rızıktan gizli ve açık olarak harcayan hür bir insanı misal verdi. Hiç bunlar eşit olur mu? Bütün hamd Allah'a mahsustur. Doğrusu insanların çoğu bilmezler"*

Rûm, 28 *"Allah, size kendinizden bir misal verdi: Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde ellerinizin altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla eşit olur, aranızda birbirinizi saydığınız gibi, onları da sayar mısınız? İşte biz, düşünecek bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz"*

Meâric, 29-30 *"Onlar ki ırzlarını korurlar" , "Ancak zevcelerine ve cariyelerine karşı hariç. Çünkü onlara yaklaştıklarında kınanmazlar"*

Mekki ayetlerde yasa niteliğini taşıyan hukuki bir hüküm yoktur.

Medeni ayetlere gelince; burada onlarla ilgili bir dizi yasama ve hüküm vardır. Onlarla ilişkileri düzenleyen, serbest bırakılmalarını ve azat edilmelerini teşvik eden hükümler yer almaktadır. Kur'an esirlerini köle olarak kullanabileceğini açık olarak bildirmez. Esirler, eski çağlarda Arapların ve diğer ulusların birinci derecede kölelik kaynağını oluşturmaktaydı.

Enfal, 67 "*Hiçbir peygamberin, kesin zafere ulaşıp üstün gelmedikçe esirleri olması layık değildir. Siz dünya malını istersiniz, oysa Allah ahireti kazanmanızı murat eder. Allah azizdir, hâkimdir"*

Enfal, 69 *"Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş olarak yiyin ve Allah' karşı gelmekten sakının. Muhakkak ki, Allah bağışlayıcıdır ve merhamet edicidir"*

Ayetler Rasulullah'ın düşmana karşı izlemesi gereken tavra dikkat çekmekte ve onu öldürme yerine esir almaya özen göstermesi

gerektiğini bildirmektedir. Bu konuya ilişkin bir ayet de Muhammed Suresi'nde yer almaktadır.

Muhammed, 4 "*Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihayet onlara üstün geldiğiniz zaman bağı sıkı bağlayıp esir alın. Sonra harp ağırlıklarını atıp, savaş bitince de onları ya karşılıksız olarak, ya da fidye ile salıverin. Allah'ın emri budur. Eğer Allah dileseydi onlardan başka türlüde intikam alırdı. Fakat böyle olması sizi birbirinizle denemek içindir. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz"*

Bu ayette ayrıca müslümanların, düşmanları ile karşılaştıklarında ne yapacaklarını açıklamaktadır. Buna göre Müslümanlar düşmanın gücünü direnişini kırmak için bütün güçleri ile savaşa yönelecekler ve onları öldürecekler, sağ kalanları da esir alacaklardır.

Medine döneminin ilk yarısının sonunda Muhammed Sure'sinin nüzulu sırasında Müslümanların durumu gelişme göstermişti. Müslümanlar güçlenmiş, heybet ve otorite açısından daha ileri ve güçlü bir konuma gelmişlerdi. Dolayısıyla bu daimi ilkenin yerleştirilmesine uygun bir zemin hazırlanmıştı.

Bu ilke esirlere iki şekilde müdahale edilebileceğini anlatmaktadır.

1- Savaş bittikten sonra hiçbir karşılık olmadan onları serbest bırakmak.
2- Fidye karşılığında onları serbest bırakmak. Burada tercihin İslami idareye bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Hangisi İslam'ın, Müslümanların ve konumlarının yararına görülürse uygulanabilir.

Bu ilkede, esiri köle edinme diye bir prensip yoktur. Her ne kadar bu konu üstü kapalı geçilmiş olsa da, Rasulullah ve ondan sonraki Raşid Halifeler kâfirlerden aldıkları esirleri köle ediniyorlardı. Anlaşıldığına göre Rasulullah tarafından bu konuda farklı bir uygulama yapılmıştır.

Kölelerin azat edilmesi, serbest bırakılması ve onlara uygulanması gereken muameleye ilişkin farklı yasal hükümlerini içeren Medeni ayetlere değinmek lazımdır.

Bakara, 177 "*Yüzlerinizi bazen doğu, bazen batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. İyilik yapanlar o kimselerdir ki; Allah'a, Ahiret gününe, meleklere, kitaba ve bütün peygamberlere iman edip, yakınlığı olanlara, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verirler. Namazı kılarlar, zekâtı verirler. Bir de söz verdikleri zaman sözlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık durumlarında ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenler var ya, işte doğru olanlarda bunlardır, korunanlar da bunlardır."*

Nisa, 36 *"Allah'a ibadet edin ve o'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, yetimlere, yoksullara ve akraba olan komşulara, yanında bulunan arkadaşa, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez"*

Nisa, 10 *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, muhakkak ki, karınlarını ateşle doldurmuş olurlar ve cehennemi boylarlar"*

Nisa, 92 *" Hata dışında bir mümin, diğer mümini öldüremez. Ve kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin mirasçılarına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Ancak ölünün ailesinin bağışlaması müstesnadır. Eğer öldürülen, mümin olmakla beraber size düşman kavimden ise, o zaman, öldürenin bir köle azat etmesi gerekir. Eğer öldürülen sizinle aralarında antlaşma olan bir kavimden ise, öldürenin, ölenin ailesine bir diyet vermesi ve mümin bir köle azat etmesi gerekir. Bunlara gücü yetmeyenin de Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir. Allah, her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir"*

Nisa, 127 *"Kadınlar hakkinde senden fetva isterler. De ki: 'Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor' Yazılmış hakları olan mirası kendilerine vermediğimiz ve nikâhlamayı istemediğiniz öksüz kızlar ve zavallı çocuklara ve bir de yetimlere adaletle davranmanız hakkında Kitap'ta*

size okunan ayetler vardır. Sizin her yaptığınız iyiliği, muhakkak Allah bilir."

Maide, 89 *" Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden sorumlu tutmaz. Fakat kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozmanın cezası budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte Allah ayetlerini size böyle açıklar ki, şükredesiniz."*

Tevbe, 60 *" Sadakalar ancak şunlar içindir: Fakirler, yoksullar, o işte çalışan görevliler, kalpleri İslam'a ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar. Allah tarafından böyle farz kılındı. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*

Nur 32 *"Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi davranışta olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olan ve her şeyi bilendir."*

Nur, 33 *"Evlenme imkânı bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunan köleler ve cariyelerden çalışmak suretiyle belli ir para karşılığında özgürlüklerini kazanmak isteyenlerle, eğer kendilerinde hürriyete kavuşmalarında kendileri için iyilik görüyorsanız, hemen anlaşın. Allah'ın söze vermiş olduğu malından siz de onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidir ki, zorlanmalarından sonra Allah onlar için çok bağışlayıcı ve merhametlidir."*

Mücadele, 3 *"Kadınlardan zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin, kadınlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyetine kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberdar olandır."*

Nisa, 2-3 *"Öksüzlere mallarını verin ve kötüsünü onlara vererek iyisiyle değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Zira bu büyük bir günahtır"*

"Eğer yetim kızlarla evlendiğinizde onlara karşı adaletli davranamamaktan korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Eğer adaleti gözetmemekten korkarsanız, o zaman bir tane veya eliniz altındakiyle (sahip olduğunuz cariye ile), yetinin. Doğruluktan ayrılmamak için bu daha elverişlidir"

Nisa, 6 *" evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Onların akıllıca olgunlaştıklarını görürseniz, mallarını kendilerine teslim edin. ' Büyüyeceklerde mallarına sahip olacaklar' endişesiyle onları israf ederek, tez elden yemeyin. Zengin olan, onların mallarını yemekten çekinsin. Fakir olan ise, meşru suretle yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, bunu şahitler karşısında yapın. Hesap görücü olarak Allah yeter."*

Ayetlerin güçlü bir şekilde ortaya koyduğu sakındırma ve tehdit hiç kuşkusuz yetimleri, haklarını ve mallarını korumayı hedef koymaktadır. Bu konuda onlar değişik şekillerde zulme uğruyor, oyuna getiriliyordu. Rivayete göre zengin olan yetim kızların akrabaları onları yabancılarla evlenmekten alıkoyuyordu. Böylece onların malllarını yabancılara kaptırmıyorlardı. Onlar güzel olmasalar da mallarını elde etmek için onlarla evleniyorlardı. Kızların ise bu şekilde hem kendileri, hemde malları haksızlığa uğruyordu. Yetimlere bakmakla yükümlü olanlar, yetimlerin ergenlik çağına gelmeden önce onların mallarını tüketmeye çalışıyor ya da kendi adi malları değiştiriyordu. Bu tutumu ortaya koyan 2, 6 ve 137. Ayetler bu soruna çözüm getirip onların haklarını ve haysiyetlerini korumuş ve sürekli uygulanması gereken bir direktif ortaya koymuştur.

İktisadi Yasama

Vasiyet, miras, alışveriş, faiz, borç, antlaşmalar, rehin, şahitlik ve şahitler meselesini kapsamaktadır. Bu konuların devletin gelir kaynakları

zekât, zekâtın dağıtılacağı yerler, insanlar arasında hukuki, ekonomik uygulamayı destekleme gibi siyasal yasama konusunda ele alınmıştır.

Mekki ayetlerde bu konularla ilgili az çok bulunan bir takım ilkeleri kapsayan ayetlerin bulunduğunda kuşku yoktur.

Aşağıdaki ayetlerde görüleceği gibi kullanılan üslup yine öğüt, teşvik, takdir ve eleştiriye dayanan bir üsluptur.

İsra, 26 "*Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. Bununla beraber malını saçıp savurma"*

İsra, 29 *"Elini boynuna asıp bağlama, hem de onu büsbütün israf etme; aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın"*

İsra, 35 *" Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha hayırlıdır ve sonuç itibariyle daha güzeldir"*

En'am, 152 *" Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar(malına) en güzel biçimde(yaklaşabilir ve uygun şekilde harcayabilirsiniz). Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz. Söylediğiniz zaman da, yakınınızda olsa adil olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Öğüt alıp düşünesiniz diye Allah bunları size emretmiştir"*

Öte yandan Medeni ayetler bir yandan bu konuya daha fazla, daha değişik ve daha geniş yer verirken diğer yandan üslup açısından yasamayı öne çıkaran açık bir yöntem kullanmıştır.

Yargı Otoriteleri

Kur'an 'da yer alan bir dizi ayetten hareket edilerek, söz konusu toplumda, insanlar arasında meydana gelmesi beklenen problemleri, ayrılıkları çözüme kavuşturmak için bir takım otoritelerin ya da yargı mercilerinin bulunduğu söylenebilir.

Birbirinin mallarını haksız yoldan yememeleri ile ilgili olarak insanlara uyarılarda bulunan bazı ayetlerde hâkimler, yargıçlar kavramları

geçmektedir. Yargıçlara başvurmaktan, insanlarının mallarını günah yollarla elde etmelerinde elverişli hükümler vermeleri için onları aldatmaktan, tuzağa düşürmekten söz eden ayetler vardır. Mallarınızı haksızlıkla aranızda yemeyin. Nisa ve Maide sureleri Bakara surelerinde açıklanmıştır. Bu ayetler demeti, çeşitli yargı vasıtalarını, yollarını ve kavramlarını ihtiva etmektedir. Bu peygamberin hükmünü ve yargısını onun yanında mahkeme olmayı kabul etmelerini telkin etmektedir.

Bir taraftan kabul ettirici dili, diğer taraftan çoğunun içerikleri ve bu kavramların daha önceden alışılan ve kullanılan dinleyiciler tarafından anlamları bilinen şeyler olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak, Risalet öncesi peygamber asrında ve çevresinde yargıçlar ve hâkimler vardı. İnsanlar iktisadi ve miras, evlenme, borçlar, kan davaları, mülkiyet hakları, diğer mali ve ticari anlaşmazlıklar gibi gayri iktisadi problemlerini örf ve geleneklere bağlı olarak söz konusu hâkim ve mercilere götürüyor ve onlara başvuruyorlardı.

Şahitleri, dinlemede delilleri takdim etmede belgelere dayanarak çıkarımlarda bulunmayı, başvurma ilkeleri vardı. Yargı sistemi ve takip edilen yöntemler sırf şehirli kesimler özgü değildi. Köylüleri ve kentlileri hep birden kapsıyordu. Şehirlerde olduğu gibi köylerde de hâkimler vardı. Şehirde problemler daha çeşitlidir. Normalde şehirdeki ustalık, sanat genel olarak köylerde bulunmazdı.

Vasiyet

Bakara, 180-182 *"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır(mal) bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur. Kim işittikten sonra onu (vasiyetini) değiştirirse, günahı onu değiştirenlerin boynundadır. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir. Kimde vasiyet edenin bir hata veya günah işlemesinden korkar da(tarafların) aralarını düzeltirse, ona günah yoktur. Allah bağışlayan ve esirgeyendir.*

Nisa, 11 *“ Allah size evlatlarınız miras taksimini şöyle emrediyor: Çocuklarınızda, erkeğe iki kadın payı kadar, eğer hepsi kadın olmak üzere, ikiden de fazla iseler, bunlara mirasın üçte ikisi ve eğer bir tek kadın ise o zaman ona malın yarısı vardır. Eğer ölen, ana ve baba ile birlikte çocuklar da bırakmışsa ana babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir, şayet ölenin çocuğu yok da, mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir. Eğer ölenin kardeşleri varsa terekenin altıda biri ananındır. Bu paylar, ölenin borçları ödenip, vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir. Baba ve çocuklardan, hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz. Bütün bunlar Allah tarafından size farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah âlimdir, hakîmdir”*

Nisa, 14 *“ Kimde Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa Allah onu da edebî kalacağı cehennem ateşine koyar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır”*

Nisa, 32 *“ Bir de Allah’ın bazınıza gereğinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere hak ettiklerinden bir pay vardır. Kadınlara da kendi kazandıklarından bir pay vardır. İsteklerinizi Allah’ın fazlından ve kereminden isteyin. Gerçekten Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”*

Nisa, 33 *“Anne, baba ve akrabaların bıraktıkları her şey için bir mirasçı tayin ettik. Yemin akdiyle mirasçı kıldıklarımızın paylarını da verin. Şüphesiz Allah her şeye, şahittir.”*

Nisa, 127 *“Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki: ‘Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor’ Yazılmış hakları olan mirası kendilerine vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz öksüz kızlar ve zavallı çocuklara ve bir de yetimlere adaletle davranmanız hakkında Kitap’ta size okunan ayetler vardır. Sizin her yaptığınız iyiliği muhakkak Allah bilir.*

Nisa, 176 “*Senden fetva istiyorlar. De ki: ‘ Allah size anasız ve babasız ve çocuksuz kimsenin mirası hakkında hükmünü açılıyor: Çocuğu olmayan, fakat kız kardeşi olan bir kişi ölürse, bıraktığı malın yarısı o kız*

kardeşinindir. Çocuğu olmayan kız kardeş ölürse, erkek kardeş ona varis olur. Eğer ölenin iki kız kardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkek ve kız olurlarsa, erkeğin hissesi, iki kızın hissesi kadardır. Şımarmamanız için Allah size hükümlerini açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir"

7,8 ve 137. Ayetler bu konudaki rivayetlerde ele alındığında toplumun kadını mirastaki payının aslına ve miktarına önem vermediğini ortaya koymaktadır. 137. Ayette de yetimlerin miras hakkının bu toplumda tehlikede olduğunu ve haksız yere yendiğini göstermektedir.

Ayetlerin bütünü ortaya koyuyor ki, toplumda miras payları varislerin kuvvetlilik, zayıflık, erkeklik, kadınlık, küçüklük, büyüklük veyakınlık derecesine göre değişiyordu. Önceki cahiliye geleneklerine bağlılıktan kaynaklanan mirastaki anarşi ve zulüm dönemine son verilmiştir. Ayrıca bu hükümler sürekli uygulanacak sağlıklı yasal ilkeleri oluşturmuşlardır. 12. Ve 176. Ayetlerdeki çocukları ve ona babası olmayan kimsenin mirasının bölüşümünde görüldüğü gibi, bu mirasın şekli de çözümlenmesi ve temellendirilmesi gereken problemlerdendi. 12. Ayette ayrı ayrı annelerden olan kardeşler meselesi halledilmiştir. 176. Ayette ise ana baba bir kardeşler meselesi halledilmiştir.

Bunların aynı zamanda o dönemin yasamasını, hukukunu, şartlarını ve uygulamasını aydınlatan örneklerdir.

33. ayette geçen 'yeminlerinizin bağladığı kimseler' bölümüne ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bunlar eşlerdir. Başka bir görüşe göre bunlar miras hakkına sahip olan evlat edinilmiş çocuklar demektir. Çünkü evlat edinmek bir antlaşma niteliğindedir. Bunlar dostlar veya azat edilmiş kölelerdir diyenler de olmuştur. Bazılarına göre bunlar Rasulullah'ın kardeş yaptığı ensar ve muhacirlerdir. Çünkü bu kardeş kılınmada onların birbirlerine varis olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Bu ayet, önceki ayetle beraber göz önünde bulundurulursa, her iki ayetin de miras ayetlerinden önce indiğine, mirasta her pay sahibinin diğer pay sahibine saygı göstermesi

gerektiğine, birbirlerine zulüm etmemelerinin zorunlu olduğuna bir giriş niteliğindedir. Daha sonra miras ayetleri herkesi ve her şeyi sınırlamış onların hepsine en güzel hükmü koymuştur. Fakat bu demek değildir ki miras ayetlerinden önce belli bir uygulama ya da Rasulullah'ın uygulamasını istediği bir ya da birkaç durumla ilgili herhangi bir düzenleme yoktu. 33. Ayette söz konusu edilen meselelerin bazıları Rasulullah'ın direktifleri ile çözüme kavuşturulmuş olabilir.

Böylece anlaşılıyor ki miras ayetleri kendilerine aykırı düşen her uygulamayı kaldırmıştır. Ana ve babaya vasiyeti de iptal etmiştir.

Nisa suresinin 13. ve 14. Ayetleri özellikle şu açıdan dikkat çekmektedir.

Birincisi, Allah'a ve Rasûlüne itaat edenlere ve Allah'ın belirlediği hükümlere uyanları sürekli olarak cennette kalmayı vaad etmektedir. İsyan edenler ve Allah'ın hükümlerine karşı haddi aşanlar ve cehennemde ebedi kalmakla tehdit edilmektedir.

Bu yöntem, Kur'an'ın genel hedeflerine uygun, büyük bir hikmeti uygun bir direktifi ihtiva etmekle beraber bazı insanların mirasta bir takım oyunlarla, dalaverelerle zayıf insanların kadınların ve yetimlerin haklarına tecavüz etmeleri nedeniyle kullanılmıştır. Ayrıca meydana gelen bir takım olaylara ışık tutmakta ve bunları açıklamaktadır.

Yetimlerin malları

Bu konuda Kur'an'ın özellikle önem verdiği meselelerinden biridir. Bu konuya ilişkin bir dizi Mekki ayet vardır ki, onların bir kısmını daha önce aktarılmıştı. Burada kullanılan üslup öğüt ve sakındırma şeklindedir. Aynı şekilde bu konuya ait bir hayli Medeni ayet de bulunmaktadır. Fakat buradaki üsluba özellikle hukuki karakter hâkim bulunmaktadır. Kur'an'ın bu konuyu önemsemesi, zayıfı korumanın İslam çağrısının ana ilkelerinden biri olmasının yanında, yetimlerin toplumda zorluklara ve zulümlere maruz kalması, mallarının yargılanması ve çeşitli hilelerle ellerinden alınmış olması dolayısıyladır.

Bakara, 220 "*Dünya ve Ahiret hakkında düşünürsünüz. Sana bir de yetimlerden soruyorlar. De ki: onlar hakkında yapacağınız bir ıslah, işlerine karışmamaktan daha hayırlıdır. Eğer onlara karışırsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyla ıslah ediciyi bilir, birbirinden ayırt eder. Eğer Allah dileseydi, sizi zora koşardı. Şüphesiz ki Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir"*

Bazı Müslümanlar Medine döneminde yetimlerin mallarını kendi mallarına karıştırmayı sakıncalı bulmuşlardır. Çünkü Mekki ayetler bu konuya aşırı biçimde önem vermiştir. Bu ayetin inişi ile Müslümanların onların mallarını, Kur'ani emirlerin amacına ulaştıran iyi niyet ve düzeltme ilkelerine bağlı kalarak kendi mallarına karıştırmalarını helal kılmışlardır. Aynı zamanda bu ayet sürekli uygulanması gereken bir direktif niteliğindedir.

Nisa suresinde yetime ilişkin mallar ile ilgili bir dizi ayet vardır.

Faiz

Bakara suresindeki 280. ayet özellikle gösteriyor ki faiz verenler borçluların sıkışık durumlarında fırsattan yararlanarak faizlerini arttırıyorlardı. Borçlular ise bu katlamadan aşırı ölçüde zarar görüyorlardı. Borçluların bazılarının durumlarını Rasulullah'a şikâyet etmiş olmaları nedeniyle ayetlerin inmiş olmaları uzak bir ihtimal değildir. Mevcut uygulamalar sebebiyle inen ayet-i kerimeleri uygulamanın büyük zararları ile uyum sağlayacak güçlü bir ifadeyle sorunu halletmiş ve ileride İslam toplumunun ondan göreceği zarar ve kötü sonuçların önlenmesi için uygulanması gereken daimi hükümler niteliği de kazanmıştır.

Bakara suresinin 278. Ayeti faiz sonucunda ortaya çıkan problemin bir çözümünü ve onun kesin bir şekilde yasaklanışını içermektedir. Ayet kapital sahibi faizcilerin kendi borçlularından faizi kaldırmalarını veyalnız ana mallarını geri almalarını kesin bir üslupla ortaya koymuş, gücü yetmeyen borçlulara kolaylık sağlamalarını ve onların borçlarını bağışlamakta onlara yardımcı olmalarını teşvik etmiştir.

Burada Rasulullah'ın hayatına ışık tutan olaylardan bir örnek ve uyulması gereken bir direktif vardır.

Rivayete göre Bakara Suresinin faizle ilgili ayetleri Kur'an'ın son inen bölümlerindendir. Rasulullah bu ayetlerden sonra Veda Haccında amcası Abbas'ın faizini kaldırdığını ilan etmiştir. Bu da ayetlerin son dönemlerinde indiğini desteklemektedir. Faiz hem Mekke, hem de Medine döneminde geçerli olan bir uygulamaydı. Çünkü bu sırada Mekke'de ticari bir hareket vardı. Medine'de ise faizi kendilerine temel uğraş olarak kabul eden Yahudilerin yani başında kendilerine çalışmayı esas alan Evs ve Huzrec çiftçileri vardı. Çiftçiler sürekli olarak krediye muhtaç kimselerdir. Sanırız Yahudiler onlara faizle kredi veriyorlardı. Nisa Suresinin 160. ayeti bu nedenle onları eleştirmekteydi. *Nisa,160 "Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok insanı Allah yolundan alıkoymaları"*

Al-i İmran 130, 132. Ayetlerinin faizin borçlulara yüklediği korkunç zararın ve onlara faizin kat kat yüklenmesinin yasaklanışı konusunda birinci aşamayı oluşturduğu söylenebilir.

Bazı Müslümanların bu ayetlerden öğüt almadan faizle uğraştıkları hayatının sonlarında zirveye ulaştığı bu sırada Bakara suresindeki ayetler inmiş, hem o dönemdeki büyük zorlukları ve hem de gerçekteki zararları engellemek amacıyla bu konudaki kesin hükmü ortaya koymuştur.

Mekke'de inen ayetlerden biri faizin kötülüğünü ortaya koyma açısından bir çekirdek oluşturmaktadır denebilir, şöyle ki:

Rum, 39 "*İnsan malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz, Allah yanında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte onlar, malları kat kat artmış olanlar.*

Medeni ayetlere gelince bu konuda faiz açık ve kesin bir biçimde yasaklanmış, faizle uğraşanlar ağır şekilde eleştirilmiştir.

Bakara, 275 " *Riba(faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl çarparsa ancak öyle kalkarlar. Bu ceza onlara, 'alışveriş faiz gibidir' demeleri yüzündendir. Oysa Allah, alışverişi helal, faizide haram kılmıştır.*

Bundan böyle her kim, Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine faizciliğe son verirse, geçmişte olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm de Allah'a kalmıştır. Her kim de yeniden faize dönerse işte onlar cehennem ehlidirler ve orada süresiz kalacaklardır"

Bakara, 276 *"Allah faizi mahveder, oysa sadakaları bereketlendirir. Allah, günahta ve inkârda direnen hiç kimseyi sevmez"*

Bakara, 278 *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve artık faizin peşini bırakın, eğer gerçekten müminler iseniz"*

Bakara, 280 *" Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme kolaylığına kadar bir süre tanıyın. Bu gibi borçlulara alacağınızı bağışlayıp sadaka etmeniz eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır"*

Al-i İmran, 130 *"Ey iman edenler, kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurutuluşa eresiniz.*

Al-i İmran, 132 *"Allah ve Peygambere itaat edin ki, size de merhamet edilsin"*

<u>Anlaşma ve Borçlarla ilgili Hükümler</u>

Bu konuya ilişkin ayetlerin en önemlisi Bakara Suresinin 282 ve 283 ayetleridir. Bu iki ayet Müslümanların birbirlerine karşı haklarını ortaya koymada antlaşmaların ve borçların düzenlenmesinde, yazılmasında, ticaretle ilgili bütün numunelerin elverdiği ölçüde yazılmasında böylelikle yanlışlıkların ve sürtüşmelerin önlenmesinde büyük bir fonksiyonu olan üstün ve sağlıklı direktifleri, hükümleri ve ilkeleri vermektedir. Aynı ayetler şahitlerin şahitlik yapmalarının ve şahitliklerini gizlememeleri gerektiğinin zorunlu olduğunu, bu işleri yazan kâtibin ise emanet duygusuna gerçekten riayet etmesinin kaçınılmaz bir görev olduğunu bildirmekte; kâtiplerin, bu eylemleri ile her iki tarafında zarardan ve rahatsız olmaktan korumaları gerektiğini belirtmektedir.

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre söz konusu görevler hakkıyla yerine getirilmiyor ve yeterli ölçüde onlara uyulmuyordu. Bu nedenle bazı

ayrılıklara ve sürtüşmelere neden olmuştu. Bu anlamda önemli bir olay ayetlerin inişine ortam hazırlamış, söz konusu sorun bu vesile ile sağlıklı bir biçimde çözümlenmiş ve böylece bu konuda da bir direktif ortaya konmuştur. Bu münasebetle Nisa suresinin miras ayetlerinin değindiği bir meseleye işaret etmek lazımdır. Burada ayetler, tekrar tekrar mirasçının varislere dağıtılmadan önce borçlarının kapatılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu da ayetlerin nüzul şartlarına ışık tutmakta ve o dönemdeki bir olaya dikkat çekmiş olmaktadır.

Ayrıca Bakara suresinin 188. Ayetini de incelemek gerekir.

Bakara, 188 "*Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için, o malları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin".* Çünkü ayet Müslümanların birbirlerinin mallarını haksız yollarla yemelerini ve bu arzularını gerçekleştirmek için idareciler nezdinde hilelere başvurmalarını yasaklamıştır.

Nisa, 29 "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helaldir. Birbiriniz canına kıymayın, şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir"*

Bir harp sırasında esir alınan ve bağlanan putperest askerlere bakan İslâm Peygamberi'nin sarfettiği şu söz: açıklamaya çalıştığımız husus bakımından, çok büyük değer taşımaktadır. "Şunlara bakın, bağlanarak cennete götürülüyorlar. Allah, bu şekilde cennete götürülen bir topluluğa bakarak tebessüm etmektedir." Bu hadis, hem müeyyidenin evrensel değerini göstermesi, hem de İslâm'ın savaşı kabul eden anlayışının dayandığın yaradılış gerçeğini göstermesi bakımından eşsiz bir sözdür. Demek oluyor ki fıtrat dini, "cennete götürmek" yani mutluluk ve kurtuluşa iletmek gayesiyle ve şartlarının mevcut olması halinde cebre ve müeyyideye başvurabilmektedir.

Bu bize göstermektedir ki İslâm, diğer dinlerin aksine, sadece vicdan ve merhamet telkîni, sadece öğüt ve öte dünya vaad ve rüyası olarak kalmaya razı olmaz.

O, hayatı ve insanı bütünüyle yoğurmak ve yönlendirmek ister; estetik ve romantik bir seziş ve duyuş olarak yaşamakla yetinmez. Sezar'ın hakkı, Allah'ın hakkı diye bir ayırımın, İslâm bünyesinde yeri yoktur. Hak, Allah'ın adlarından biridir ve o nerede neyi gerektiriyorsa o yapılır. Hakkın yerine getirilmesinde ferdin incinmesine tahammülsüzlük sonuçta ferde de zararlı olur. Bu yüzdendir ki Kur'an, gayet net bir şekilde ifadeyle şöyle demektedir: "***Allah'ın dinini tam uygulama konusunda merhametiniz size engel olmasın…"*** Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, ferdin tekâmülü de hakkın hükmetmesi esası üzerine kurulmuştur. İslâm'ın bu evrensel prensibi, Türk toplumuna uzun bir süre medenî hukuk olarak hizmet etmiş Mecelle'de şu şekilde ifadeye konmuştur: ***Zarar-ı ammı def için zarar-ı has ihtiyar olunmalıdır."***

İslâm'ı belirtme çalıştığımız bu anlayışını, çağımızın en büyük Müslüman filozof şairi **Muhammed İkbal**, bir yerde şöyle dile getirmektedir: "*Sadece kendini düşünen akıl, başkasının iyiliğinden habersizdir. O kendi çıkarını görür, başkasının çıkarına aldırmaz. İlahi vahye ise bütün insanlığın yararını düşünür, görür. Vahyin bakış ve görüşünde "bütün"ün hayrı, yararı ve çıkarı vardır."* Demek oluyor ki din, aynı zamanda koruyucu bir kurumdur. İslam bilgilerine göre, din koruma fonksiyonunu şu beş alanda icra eder:

1-Ruhsal yapıyı koruma: Bu barış, iman ve ihlâsın korunmasıdır.

2-Nefsi koruma: Bununla kastedilen, cinsel hayatın genel anlamda düzenlenmesi, dünyaya gelenlerin sağlıklı yaşamalarının sağlanması, mesken, giyim ve gıda probleminin çözümlenmesi, kişilerin haksızlık ve saldırılardan korunmasıdır.

3-Nesli koruma: Bu gelecek kuşakların sorumluluk üstlenecek kalitede yetiştirilmelerini ifade eder.

4-Malı koruma: Bunun içeriği fakiri korumak, haksız kazancı önlenmektir

5-Aklı koruma: Bu fonksiyon insan sağlığının, özellikle akıl sağlığının korunmasına yöneliktir.

NOKTANIN SONSUZLUĞU

'Noktada ne uzunluk, ne derinlik ve ne de genişlik vardır. Nokta şekilsizdir. Ne zaman harf haline gelirse o zaman şekillenir.

Kelimeler mananın suret giymiş halleridir ve sureti tam olarak anlamadan Öz'ü anlamak mümkün değildir. Gerçek namaz Allah'a vuslat etmek demektir. Asıl namaz, aynasını bulup O'nunla görüşmektir. Bu görüşme, hem maddeten ve hem de manen yapılacaktır. Çünkü O'nun maddesi ve manası birbirinden ayrı değildir. Gerçek anlamı ile oruç, güneşin doğuşundan batışına, yani insanın doğumundan ölümüne kadar kötü ahlaktan ve o ahlak ile yapılacak kötülüklerden sakınmak ve o kötü ahlaka bir daha düşmemek olarak algılanmalıdır.'

Lütfi Filiz

Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet

Şeriat, şeriat kapısını açan, Hz. Musa'ya verilmiştir. İlmin ruhsal tarafı ise Hz. İsa'ya verilmiştir. Yani "hakikat" Hz. İsa'nındır. İslamiyet ise bunları birleştiren tevhid dini yani marifettir. Nasıl bir insanın yarım olması düşünülemez ise, İslamiyet'in de sadece şeriat ve sadece hakikat olarak ele alınması kabul edilemez. Bu iki yarımın birleştirilmesi icap eder.

Şeriat

İnsanın hak için yaratıldığı hakkında gayrı olmadığı aşikârdır ancak Erbab-ı Şeriat bunu anlamadığı için Hallâc-ı Mansur asılmıştır. Şeriat Erbabının resme karşı olması hayvan veya insan resmi olan yerde namaz kılınamayacağını söylemesi bilgisizlikten veya hatalı bilgilendirmeden kaynaklanmaktadır. Çünkü önemli olan namaz kılınan yerde hayvan veya insan hatta şeytan resmi değil o resimlere ait vasıfların yani şeytanlığın insan içinde bulunmamasıdır. Kişi kendisi arı ve duru olduktan sonra dışarıda şeytan resmi değil şeytanın kendisi bile olsa etkilenmez. Bizim yapmamız gereken şeytanımızı Müslüman etmeye çalışmak olmalıdır.

Dinin zahirini herkes bilebilir ama iç yüzünü bilebilmek için ölmek, ölmeden evvel ölmeyi gerçekleştirebilmektir.

Bu ölüm; cehaletten ve her türlü ters düşünceden ölümdür. Ehl-i şeriat'a göre müslümanlığın 5 şartı: Kelime-i şahadet getirmek, namaz, oruç, hac ve zekâttır. Gerçek Müslümanlık ise bunlara ilaveten hakikate ermek, insana saygı, çalışkanlık, başkalarını düşünmek, bilgi sahibi olmak ve Hz. Muhammed'in huyları ile huylanmaktır.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra bazı kimseler hakikatten ayrılarak şeriata önem vermiş bunun sonucunda da İslamiyet ayrıştırılarak, tarikatlar ortaya çıkmıştır.

Dinimizi bir cevize benzetecek olursak; Şeriat bu cevizin yeşil kabuğudur. Bu kabuk cevizi koruyan örtü görevi yapar, bu örtü olmazsa ceviz yetişemez ve korunamaz. Ceviz olgunlaştığında ise bu yeşil kabuk kurur ve atılır. İnsan da zamanla tasavvufta ilerledikçe şeriat boyutundan sıyrılmaya başlar. İlim ile mesut olabilmek için akıl sahibi olarak, genetik fıtrat-yaradılışı hissederek ruhu idrak etmeye çalışır. Asr-ı saadetin oluşabilmesi için iki şeyin gerçekleşmesi şarttır bunlardan biri yalanın ortadan kalkması, ikincisi ise hizmetin artmasıdır. İlim felsefesi insan felsefesi demektir. Bu felsefe Hz. Muhammed ile tamamlanmış kemalini bulmuştur. Ehli Şeriat dinin koruyucusudur, Ehli hakikat ise aslını bildiğinden böyle bir görevi yoktur. İnsan gerçek Müslüman olduktan sonra her şeyi yerli yerine oturtup hiçbir şeye karşı çıkmaması bundan dolayıdır. İnsan Allah'a ne kadar teslim olursa onun nazarında o kadar makbul olur.

Zaten İslam, **Teslim Olmuş** demektir. Allah birdir ama değişik mertebelerden görülmektedir. Musevilikte başka, Hıristiyanlıkta başka, Müslümanlıkta başkadır. Sıfat olan ilim ne kadar artarsa kişinin değeri de o kadar artar, kişinin değişik dinleri bilmesi ilminin seviyesini arttırır ve kişinin değerini de o kadar yükseltir. Her şey insanın kendindedir, önemli olan formalite değil işin derinliğine nüfuz edebilmektir. Müslümanın her şeyden önce kendini düşünüp kendini düzeltme mecburiyeti vardır.

İnsan ne yaparsa kendi kendinedir, farkına varıp anlarsa. Şeriat bilgeleri, Allah'ı sadece olmayanda aramakla hataya düşmüştür. Şeriat bilgeleri, dış âlemden iç âleme geçemediği için sembolleri çözemez. O sembolleri çözebilmek, iç âleme geçmekle mümkün olur. İnsanlar, Allah: **Ben sizdeyim,** demiş olmasına rağmen, kendilerine baktıkça sadece nefslerini görürler ve bu sözü anlamazlar. Şeriat bilgilerini günümüz bilgilerine uyarlamak gerekir. Tesettür, ferace, fes, entari ve sakal gibi şekil şartları, dış semboller ile cennete girilebilseydi, bu kadar sıkıntı çekilip üzerine saatler süren tartışmalar yapılmazdı.

Tarikat

Tarikat ise cevizin sert kabuğudur, onu kırmadan içinden istifade etmek, hakikate kavuşmak mümkün değildir. Tarikatlar dinin fikri planını işlemeye ve bu yolda insanları tatmine başlamışlardır buna da tasavvuf denmiştir. Günümüze kadar gelen tarikatlardan birisi olan Bektaşilik inancına göre, dünyaya gelen insan, burada insanlığı bulamazsa, hayvaniyet âlemine geri dönecek ve insanlığı buluncaya kadar dünyaya geri gelecektir. Bu gidiş gelişler insan olduktan sonra duracaktır. Bir diğer tarikat olan Mevleviler de günümüze kadar fikirlerini koruyabilmiş ve iç âleme geçişi sağlamaya yönelik fikirler vermişlerdir. Mevlevilikte amaç çile çekerek insanın iç âleminin yüceltilmesidir.

Mevlevi tarikatına giren salik göreve tuvalet temizliğiyle başlar. Bu işin kuralları bile en ince ayrıntılarına kadar öğretilir ve uygulanması istenirdi. Böyle yapılmasının nedeni kişinin benliğini kırmak ve onu hoşgörü ortamına sokmaktı. Böylece kişi Allah'ın yaptığı her şeye hoşgörü ile bakmanın ve ona rıza göstermenin ne demek olduğunu öğrenmiş olurdu. Bu çile süresince her iş ibadet şeklinde yapılıp, tekke temizliği, yemek vs dâhil 18 ayrı iş vardı.

Bunların her birini hatasız yapmakla dede olunurdu. Dede olunca da artık yemeği ayağına getirilmeye başlanırdı.

Özünde fikir güzel olsa da bir takım tarikatlar zamanla siyasete dâhil olmuş, yozlaşmış ve yozlaştırılmışlardır. Osmanlı zamanında Celali

isyanlarına şahit olan, Cumhuriyet'in ilanından sonra dış mihraklarla uğraşırken, içte İslamiyetten uzaklaşmış olan bir takım molla kişilerin sebep olduğu en büyükleri Şeyh Sait İsyanı ve Kubilay olayı olmak üzere benzeri isyanları bastırmak zorunda kalan Atatürk tarafından tarikat dönemi; tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması yasasıyla ortadan kalkmıştır. Bu yasa beraberinde şeyhlik, dedelik, dervişlik, çelebilik, müritlik, seyitlik, babalık, falcılık, emirlik, büyücülük, üfürükçülük ve muskacılık gibi ünvanların kullanımının yasaklanmasını da getirmiştir.

Bugün yaşadığımız dönemde, okuyup, derin düşünerek, her insanın kendi farkındalığı ile kendi inanç kabuklarını, cevizini kendisinin kırmasıdır.

Hakikat

Var olan her şeyin iç tabakaları iç âlemi daha lezizdir. Çünkü insanın derinliğine inilmektedir. Hz. İsa'nın öğretileri de bu âleme dayandığı için Hıristiyanlar da yalandan çok korkar, yalanı veyalancılığı ahlaksızlık olarak kabul ederler. Hakikatte halk değil hak vardır. Hak da ayrılık değil birlik olduğu için cinsiyet ayrımı yoktur. Hakikat erbabının Hak'la Hak olmaya çalışmaları önemlidir. Allah görülmez. İnsan da gördüğümüz insan değil insan-ı kâmildir.

Gerçekte Allahtan başka ilah yoktur. İnsanın iç âlemine girebilmek için kişide benlikten eser kalmaması gerekir. İnsan; evini, işini, çoluk çocuğunu kendinin farz ettiği, onlar için benim dediği sürece benlikten kurtulamamış demektir. İnsanın Allah'a ulaşması için, konsantre olması lazımdır. Ama konsantre olabilmesi için zihinsel olarak kendinden geçmesi gerekir ki insanlar daima birbirine hizmet edip, birbirlerine itimat etmekle kendilerini yok saymayı öğrenir.

Hakikat erbabının hakla hak olmaya çalışmasındaki başarı önemlidir, hakikate ulaşan insan hislerini kendi iç âleminde yaşamasını öğrenmiştir. Bunu kimseye gösterme çabası içerisine girmez.

Kâbenin kutsal olmasının nedeni, dünyada tüm Müslüman olduğunu söyleyen kişilerin toplanma yeri oluşudur. Ehl-i hakikatin yeri kalp Kâbesidir, kalp Kâbesi nasibi olanlar dışında her isteyenin girebileceği bir tapınak değildir. Hakikatler her yerde açıklanmaz ancak ortamı olduğu zaman açıklanır. Güzel iç âlemdir, insan güzel için ve güzellik için çalışırsa Allah tarafından da insan tarafından da sevilir. Güzel iş yapanların hiçbir davranışı onlarda pişmanlık duygusu yaratmaz bu nedenle içleri daima ferah ve geniş olur. Hakikat Ehlinin zaman zaman bildiklerini gizlemesi normal sayılır veyalan söylemek olarak nitelendirilmez. Bunu "Orak eğiridir ama yaptığı iş doğrudur." sözüyle açıklamak mümkündür. Şeriat, çıraklık; tarikat kalfalık; hakikat ise ustalık devresidir, marifette ustabaşı olmaktır. Hakikat Erbabı için oruç, namaz, zekât ve haccın amacı hakkı bulmaktır.

Marifet

Marifet ise cevizin tümüdür. Nasıl bu anlatılan tabakaların hiç biri cevizin tümünü temsil edemezse, şeriat, tarikat ve hakikat de tek başına İslamiyeti temsil edemez. Bunun için gerçek Müslümanlık Allah'ın sıfatı ile görülüp bilinmediğini zatıyla bilinip görülmediğini idrak etmiş olmak ve ameli buna göre icra etmektir. Amelsiz bir bilginin faydası olamadığı gibi, ilimsiz amelin de bir yararı olamaz. İlimsiz amel taklitten ibarettir ki bugün yapılan ibadetlerin çoğu böyledir. İnsana amel mi yoksa ilim mi faydalı diye sorulsa, ilim daha faydalıdır diye cevap vermek gerekir. Duyan, gören, bilen bir Allah'ın varlığı ve ondaki görme, bilme sıfatları Allah'ın her daim gölgesinin üzerimizde olduğunu gösterir. Allah'ta olmayan kötü sıfatların bizde ortaya çıkabilmesi durumu "Size bir iyilik gelirse Allah'tandır ve bir kötülük isabet ederse o nefsinizdendir" ayetiyle açıklanabilir. İnsanın olgunlaşması nasıl yaşla bağlantılıysa dindeki gelişim de ilimle bağlantılıdır. Sağlık her işin başıdır, insan ne kadar sağlıklı olursa, maneviyatta derinleşmesi o kadar kolay olur. Marifet Allah'ı kalpte bulabilmektir. İlim bakımından gaybı Allahtan başkası bilmez denilir, ama Allah kendisini bildirir çünkü ilk gelen ayet "oku"'dur. Oku diye başlaması da insanın her daim ilim peşinde olmasını gerektiğini göstermektedir. Marifet kitapla öğrenilmez, marifet ancak kendisi kitap

olanlar tarafından anlatılıp öğretilebilir. Marifet erbabı hiçbir dinden değildir. Onlar her dini kendinde toplayıp insan olmuştur. İslamiyette bütün peygamberler kabul edilmiştir.

Dinin temeli gönül kırmamak, gönülden ayrılmamak, çalışan, güler yüzlü ve iyi niyetli olmaktır. Allah her daim ona inananlara yakındır, insandaki, ayrılık düşüncesi insanın kendini ayrı görmesinden kaynaklanır. Kendini bilen insandır, bilmeyen ise suretten ibarettir. İnsan kendini düzeltirse herkesi düzeltmiş olur, herkesi düzelmiş görür, başkası onu ilgilendirmez olur. Kişi "ben"i bilirse, karşısındakinin bildiğini düşünür. Allah iki yolla bilinir bu yollar ilim ve sevgi yoludur. Maddi çalışma bünyevi huzur ve rahatlık sağlar. Manevi çalışma ise ruhsal rahatlık ve huzur sağlar. Marifette zatın bilinmesi gerekir, hiç kimse Allah olamaz zaten Allahta Allahlığını hiç kimseye vermez. O'nu zatıyla bilebilmek için ölmek lazımdır. Buda ancak çalışmakla gerçekleştirilebilir, önce nazari olarak öğrenilir (buna İlm-el yakin diyoruz). Sonra çalışa çalışa öğrenilir ki tıpkı araba kullanmak gibi insanda meleke haline gelir buna da "Tahakkuk" etmek denir. Tahakkuktan sonra her işi Oyapmaya başlar. Bir insanın hakkı bilmeden marifete ermesi yani Tahakkuk etmesi mümkün değildir. Erbab-ı Marifet her şeyin Allahtan olduğunun bilincinde ve inancında olduğundan kimsede kusur bulmaz. Çünkü resmi kötülemenin ressamı kötülemek olduğunu öğrenmiştir. Marifet erbabı önce kendisini düzeltmiş kişidir, sonra düzeltmeyi aile çevresine yaymış ve çocuklarını olması gerektiği gibi yetiştirmiştir. Marifete ulaşanlar vehimden kurtulup mertebeleri öğrendiğinden hak ve halk dâhil her şeyi yerli yerince oturtmuşlardır. Böylece insanın kâinattaki yerinin dünyadaki bir sineğin ayak izi kadar bile olmadığını bilirler.

Yobazlık şeriatın en alt tabakasına ait bir keyfiyettir. Hal böyle olunca Ehl-i marifet nazarında şikâyet edecek kimse kalmaz hepsi **O** olunca, kim kime şikâyet edilebilir? Hepsi bir vücut olduğuna ve **O**'ndan başka bir şey olunmadığına göre, imamı da papazı da, yobazı da, âlimi de aynıdır.

Bu belirsizliğimiz yüzünden bunları bütünden ayırdığımız için birine yobaz, birine papaz diye bakıp kendi kendimizle kavga ediyoruz. Olaya tevhid açısından bakabilenler yobazla papazın kendilerine dost olduğunu görür ve yobaz olmasaydı âlimin değeri anlaşılamazdı diye düşünürler.

Yani birinin, diğerinin değerinin anlaşılmasına yardım ettiğini kabul ederler. Peygamberimiz kitabında hem ilkokula tekabül eden şeriata hem de liseye tekabül eden hakikate yer vermiştir. Çünkü bunları bitirmeden üniversite olan marifete geçilmez.

Üniversiteyi bitirince de lise, ortaokul ve ilkokul bilgilerine dönmeye gerek yoktur. Bu durum maddi çalışmayla, maddi âlemde de böyledir. Manevi çalışmayla manevi âlemde de. Çünkü Allah adildir ve kendisi için gösterilen gayretin karşılığını mutlaka verir.

Bu mertebeye gelmiş kişi artık yetişmiştir. Şeriatta, tarikatte, hakikatte olanlar Allah'ı bilmiyorlar mı? Sorusu akla takılabilir, bunun cevabını ise onlarda kendi mertebelerinden biliyorlar ve hayallerinde bir Allah canlandırıyorlar olarak vermek lazımdır.

Nefs

Tasavvuf insanın kendi nefsiyle yaptığı savaştır. Nefsin 7 tane mertebesi vardır.

Nefs-i Emmare: İnsanın nefsine köle olması ve şeytanet vasfı, insanı kötülüğe sürükleyen nefstir. Nefsin henüz temizlenmemiş halidir. Öfke, hırs, şehvet ve benzeri hallerde tasvir edilebilir.

Nefs-i Levvame: Levm pişmanlık demektir. Bu mertebedeki nefs yaptıklarından pişmanlık duyarsa karanlığı biraz aydınlatmış olur. İnsanın yaptıklarından pişman olması edep sahibi olmasını sağlar. Sadece ibadetle bu mertebeye erişebilmek ise 100 seneyi gerektirir.

Nefs-i Mülhime: Bu nefs mertebesi de karanlıktır. Ancak bazı şeylerin hayal meyal fark edilebildiği bir mertebedir. İlham verici olarak da görülebilir.

Nefs-i Mutmainne: Kalbi temiz olanlar yaptıklarından pişmanlık duymazlar bu yüzden de hırslarına galip gelmiş, Allah'ın insana bahşettiği güzelliklerin farkına varmış, Allah'a yakınlaşmışlardır.

Nefs-i Raziye: Mutmainne mertebesine terfi eden bir nefs artık hayatından memnundur. Kendini beğenip, davranışlarından huzur duyar. Allah'tan razı olur.

Nefs-i Merziyye: Kendi durumundan razı olan bir kişi, yaptıkları ile Allah'ı da memnun ve razı eder ki bu durumda onun mertebesi merziyye olmuştur. Bu iki mertebede güneş tam olarak doğmuştur. Nitekim kendinden razı olandan herkes razı olur.

Nefs-i Safiyye: Tüm renkleri kapsayan beyazdır çünkü beyaz safiyet timsalidir, bu mertebeye ulaşanlar Allahla ünsiyyet etmiş, yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dilerize ermiş olurlar ki "*Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır*." ayetini tahakkuk etmişlerdir.

İnanan halinden memnun olursa nefsinin mertebesi Raziye olmuştur. Allah da ona inanandan razı olduğu zaman Merziyye kendiliğinden doğacaktır. Nefs-i Safiye noktasına gelebilmek için insanın her şeyden önce sağlığının yerinde olması gerekir.

Şeytan esas itibarıyla bizim Nefs-i Emmaremizdir. Bu mertebedeki nefs bedenin rahatı için her şeyi mubah kılmaktadır. Her huyumuzun bir karşıtı vardır. Bu zıtlıklar birbirini terbiye etmeye yarar. Bir huydan kurtulmanın yolu, beğenilmeyen huyun zıttını kendimizde arayıp bulmamızdır. Kötü bir huyumuz varsa, iyi huy da bizde vardır. Onu bulup çıkaracak olan yine biziz. Her şey kendinden kendinedir. Her insanda 7 göbek geriden genetik olarak getirdiği bazı karakterler vardır. Bunları kimse inkâr edemez bu durumda insanın, ne yapayım, ben böyle yaratılmışım deyip, işin içinden sıyrılması mümkün değildir.

Çünkü bunların terbiye edilip, düzeltilmesi için Allah, peygamberler, insan-ı kâmiller, eğitimciler göndermiştir. Bu terbiyeciler durumu bildikleri için, verdikleri eğitimle kişinin eski yapısını bozup yerine yeni bina kurarlar.

İnsanın beğenmediği huylarını dumura uğratması, o huyun tam tersini yapması veya o huyunu terk etmesiyle mümkün olur. Cimrinin bonkörlüğe başlaması, alkol sigara tiryakilerinin bunları bırakması örnek olarak verilebilir.

Kurban kesmeyi de bu bağlamda örneklendirirsek, kurban kesip, etini ihtiyacı olanlara dağıtan, derisini hak sahibine veren insan Nefs-i Mülhime mertebesine erişmiş olur. Kurban kesmenin şer'i karşılığı ise hayvan kesmektir. Yola girmiş olanlar ise hiçbir canlıyı kesemezler, onların nazarında Kurban Allah yolunda nefsini kesmektir.

Denge; Tasa ve Ferah arasında olacaktır tıpkı Nefs-i Merziyyedeki gibi, Allah terfi ettireceği kulunu terfi ettirmeden önce şiddetli bir tecelli ile karşı karşıya getirir. Cahiller bunu bilmedikleri için böyle bir tecelli ile karşı karşıya geldiklerinde huzursuzluklarını göstermeye başlarlar. İşin aslını bilenler ise her sıkıntının ardından bir ferahlık geleceğini bilerek sabrederler. Nasrettin Hoca bu durumu yaz gününde kürk giyip kendisine "*Yahu hoca biz neredeyse gömleklerimizi çıkartıp çıplak gezeceğiz sen kürk giymişsin*" diyenlere "*Önümüz kış*" demek suretiyle anlatmaya çalışmıştır.

İnsanın gelişme düzeyi düşüncelerine yiyip, içmesine, giyinmesine bağlıdır ve her türlü davranışının düzelmesi ile belli olur. Her şeyi yerli yerine koyan insan çalışmaya başlar. Bu makine bir kere çalıştıktan sonra artık o tezgâhta ne halılar dokunur ne eserler yaratılır.

İnsan denen bu makine çalışmıyorsa ya noksan parçaları vardır ya da montajda hatalar yapılmış ve parçalar yerli yerine koyulmamıştır. Bu savın doğruluğu anne karnında ki çocukta bile bellidir, bebeğin kalbinin dördüncü aya kadar çalışmamasının nedeni o zamana kadar tüm organların gelişip yerini almamış olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim

Kur'an baştanbaşa bizi anlatan tevhit ilmidir. O'nu anlayabilmek için gerekli akan nuru da Allah ihsan eder. Bu sebeple Kur'an yaşayan ve yürüyen bir kitaptır, iş Kur'anda yazılanda değil onu okuyanlardadır. Kur'an herkesin mertebesine göre açılan bir kitaptır. Allah'ı kimileri ilim yoluyla bulur kimileri aşk yoluyla bulur. Allah bir an faaliyetten kalkacak olsa her şey alt üst olur ve kıyamet kopar. Kur'an kendinden kendine nazil olmuştur, bu bakımdan Kur'an Hz. Peygamberin aynasıdır. Hz. Peygamberden başkasına nazil olmamıştır. Kur'anda cesaret işlenmiştir, cesaretin en büyük işareti kendini yok bilmektir çünkü insanı korkutan kendine varlık vermesidir. Teknolojik gelişmeler Kur'anda bizim bildiğimiz ismi ile yazılı olmayabilir, örneğin kalp nakli, uzaya gidilmesi vs. gibi bunlar Kur'anda mana olarak vardır ama madde olarak zikredilmemiştir. Kur'anın en önemli özelliklerinden biri pek çok şeyin rumuzlarla, mecazlarla anlatılmasıdır. Böyle olmasının nedeni her insanın yeterince gelişememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Kur'an rastgele yazılmış bir kitap değildir ondaki her harf ve kelime matematiksel bazı gerçeklerle oluşmuştur. Kur'anı okuyup anlamasını bilenler, ondaki gizli sırları çözmekte ve onu gereği gibi anlamaktadırlar. Allah bir kuluna sıkıntı vermişse onun mutlaka bir başka taraftan menfaatini sağlamıştır çünkü O"*Ben benden ötürü kalbi kırık olanların yanındayım*" demektedir ki, bu da Kur'anın müjdesidir. Her sıkıntının ardından bir ferahlık gelmesi bundandır. Din bir hilal gibi doğup gelişe gelişe Peygamberimizde dolunay halini almış yani kemalatını bulmuştur. Bugün Hz. Peygamberin "Dinimizi kemale erdirdim, tamamladım" demesi de bunu ifade etmektedir. Kur'an cömertliği teşvik edip israfı ve dağınıklığı men eder. Bu tutumundan dolayı bir yandan itidali teşvik ederken diğer taraftan da Allah'ın malını Allah'a vermeyi yani onun malına karşı nasip durumuna düşmemeyi telkin eder.

Kur'an-ı Kerim'de çelişki gibi görülen yerler de vardır.

Örneğin bir tarafta “Hayır ve şer Allahtandır.” derken Kur’anın başka yerinde “Size bir iyilik gelirse Allah’tandır ve bir kötülük isabet ederse o nefsinizdendir.” denmesi bunun bir örneğini teşkil eder. Bu çelişkiymiş gibi gözüken ifadeler aynı gerçeğin değişik mertebelerinden ifade edilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Kur’an okunup rafa konsun diye değil, insanlar okusun, uygulasın, yaşama geçirsin ve kendileri Kur’an olsun diye gelmiştir. Onun için Kur’an okumanın amacı bunları gerçekleştirmek olmalıdır. Kur’an gerçek mânası ile ele alınıp insanın kendini arayıp bulmasına yardımcı bir kitaptır. Yunus Emre’ “İlim kendin bilmektir, kendini bilmeyenin yaptığı şey kuru bir emek harcamaktan ibarettir.” İnsanın insan olabilmesi için bir emek sarf etmesi gerekir. “Allahta bunu istemektedir ve bu isteğini insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” diyerek belirtmiştir. Allah’ın gönderdiği dört kitabın amacı insanın insan olabilmesi için bir emek sarf etmesi gerektiğidir. Allah da bunu istemektedir ve bu isteğini “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur diyerek belirtmiştir.” Allah’ın gönderdiği dört kitabın amacı insanı insan haline getirmektir. Allah’ın ne sadakaya ne ibadete ne Kur’ana nede başka şeye ihtiyacı vardır.

Bu kitabı göndermesinde ki tek amaç “İnsan olma yeteneğindeki beşerin insan olup diğer insanlara faydalı olabilmesidir. Kur’an-ı Kerim’in amacı insanın insan ilişkilerini düzeltmesi, onların aralarında birbirleriyle yardımlaşır olması ve kendilerini de birbirlerine iyi ve faydalı şeyler yapar hale getirmesidir. Hz.Eyüp hikâyesinden sabrı verenin Allah olduğunu ve onu kendimizden bilmemiz gerektiğini öğreniyoruz. Şunu bilmemiz gerekir ki Hz. Muhammed gerçek Kur’andır ve asıl Kur’an da akıldır.

Kur’anın yarısı masal gibidir Yunus, Nuh, Yusuf, Lut, Lokman sureleri, Semud, Eyke vs. gibi kabileleri anlatan kısımları keza Firavun ve Musa olayları, Hz. Âdem’e meleklerin secde etmesi gibi konular, hep masal gibidir. Bunların yazılış ve nazil olma amacı masal anlatmak değil o anlatılanlardan gerekli dersin alınmasını sağlamaktır.

Kur’anda pek çok Peygamber kıssası vardır Allah bu kıssalar ile insanlara yol göstermektedir. Bu kıssalardan birinde Hz.Lokman oğluna

“En büyük haksızlık nedir?” diye sorar. Ardından kendisi yanıtlar “Allah’a şirk koşmaktır. Nerede olursan ol, hangi şartlarda bulunursan bulun, sakın Allah’a şirk koşma.”

Kur’an-ı Kerim’deki bazı sureler örneğin Muddesir ve Müzzemmil sureleri, Hz.Peygamberin sevdiği keyfiyetlerdir. Müzzemmil suresinde peygamberin nasıl davranması ve insanlarının neden Kur’an-ı Kerimi okumaları gerektiğinden, iyilik yapanların iyiliklerinin karşılığını Allah katında göreceklerinden bahsedilir. Bu sureler, kendini kendinde bildiği halde kendini kendine daha fazla yaklaştırmaya çalıştığı yani “De ki Rabbim ilmimi arttır” dediği devrelere aittir. İnsan Kur’an-ı Kerim-i okuyup orada yazılanları anlayıp kendinde bulacaktır ki Kur’an-ı Kerim-i öğrenmiş olsun. Bunu yapabilmek içinde insanın onu okuması ve kendinde bulabilecek olgunluğa erişmiş olması lazımdır.

İnsan Kur’an-ı Kerim-i okuyup orada yazılanları kendinde bulduktan ve tüm öğrendiklerini uyguladıktan sonra Kur’an-ı Kerim’in tümünü sahibine verir ve aradan çekilirse o zaman insan olur.

İnsan Kur’an-ı Kerim’dekileri kendinde bulmadıkça yani kendisi Kur’an-ı Kerim olmadıkça Kur’an-ı Kerim okumuş ve öğrenmiş sayılmaz. İnsan benliği yok olunca, geriye Okalır. İnsanın bir şeyi hazmetmesi sivrilikleri yok etmesi demektir. Kabul verenin batması beklenemez çünkü batacak sivri kısımları yok olmuştur. Marifet sahibi olan hakikati görmüştür ve orası “Ene’l Hak “ denen yerdir. Her yere Ene dendiğinde Hak zahir olur fakat orada devamlı kalınmaz ve hakikate inilmiş olunur. Peygamberimizin “De ki bende sizin gibi beşerim” deyişinin sebebi açıklanmış olur. Kur’an-ı Kerim’deki Allah Musevilikteki ki gibi bir yere oturtulmuş değildir.

Allah’ı ancak Allah bilir, Allah’ı Allahtan başka bilen yoktur bunun ifadesidir. Ama Allah bize Peygamber göndermiştir, O’nun bildiricisine inandığımız takdirde Allah’ı bilmemiz mümkündür.

Hz. Ali, Hz. Muhammed’e “Ben görmediğim Rabbe inanmam demiş, peygamberimiz de bunun üzerine “Beni gören O’nu gördü”

deyişinde bulunmuştur. Allah insana Kur'an-ı Kerim'i ne kadar bildirdiyse insan o kadarını bilebilir. Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlamak kolay değildir. Her okunuşunda ayrı ve yeni manalar verilen Allah kelamını ancak kendisi Kur'an olup kendi kitabını okuyup anlamış olanlar okuyup anlatabilir. Bunun için Kur'an-ı Kerim'i şüphe duymadan okumuş olmak gerekir.

Kâinatta bir tek Allah vardır. Gerisi süsten ibarettir, daima Allah insanda, insan Allahtadır. İnsan ve Kur'an-ı Kerim ikiz kardeştir denerek anlatılmak istenen bu gerçektir. Kur'an-ı Kerim Allah'ın zatından gelen bir kitaptır. O kitabı canlı olarak yaratıp adını insan koyduğu için ikisi ikiz kardeş olmuştur.

Beden gibi ruhun da gıdaya ihtiyacı vardır. Ruhun gıdası ise sohbettir, Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Musa şeriat üzerineydi, şeriat ise ikilik âlemidir.

Hakikatte birlik vardır.

Şeriatta bir hak, bir de halk vardır.

Hakikatte ise bu ikisi birleşmiştir veTEK görülür.

Kur'an-ı Kerim her şeyi açıklar, ancak bu açıklamaları sadece içinde yaşayanlar anlayabilir.

İmanın tam olması, kişinin bu ilmi yaşaması ile mümkündür.

Bunun en güzel örneğini Nasrettin hoca damdan düştüğünde:

Kendisine, "Nasılsın? Neren ağrıyor?" diye soranlara

"İçinizde damdan düşen var mı?

-Varsa benim halimi ancak o anlar" diyerek yapmıştır.

Allah ve Mürşit

Allah görünmez, nasıl bir ağacın kökleri görünmediği halde, ağaç her şeyiyle görünüyor ve görünen kısmıyla da kökleri, olduğu gibi biliniyorsa, aynı durum Allah için de geçerlidir.

Kâbe inkâr edilemez, Hak için değil halk için yapılmıştır. Kâbenin Allah'ın evi olarak nitelendirilmesi bir semboldür. O'nun esas evi mümin kulunun kalbidir, ama böyle olabilmesi için, o kulun kendini bilmesi şarttır. Allah'ın bilinmesi, ancak gözle görülenlerin ve Peygamberlerin yardımıyla olabilecektir. Bunun için de, ilim, yani bilgi gerekir.

Bu bilgiyi insanlara başta Peygamberler olmak üzere, onlardan öğrenenler aktarabilirler. İkilik veya çoğunlukta: BİR olanı bulmak, ancak bilenlerin öğretmesi ile mümkün olabilir ki, bunun yolu da tasavvuftan geçer.

Zaten tasavvufun amacı da Allah'ı ikiliğe veya çokluğa sokmadan, sonsuz sayıda görülse bile, BİR'de toplamak ve bu toplamanın yolunu öğretmektir.

Allah insana bir mürşit nasip edebilir, nitekim Hz. Mevlana "Hiçbir hançer kendi kendine keskin hale gelmemiştir, mutlaka bir biley taşına muhtaçtır" demektedir.

İmanı tam olanların vehmi, korkusu olmaz. Çünkü iman sahibi kimse kendini Allah'a vermiş olduğu için Allahtan başka bir şey kalmamıştır.

Oise daima vardır, "Denize düşen, yağmurdan korkmaz" cümlesiyle anlatılmak istenen budur. Mana maddeye hâkimdir, güç, manadadır. Madde, o mananın bir aletinden başka bir şey değildir. Bu durum elektriğin mana; lamba, fırın, vantilatör vs.nin onun aleti (maddesi) olması gibidir. Elektrik olmazsa bu aletler çalışamaz, ama aletler olmadığında da, elektriğin varlığı anlaşılmaz. Elektriğin kendini gösterebilmesi için bu aletlere yani maddeye bağlanmasına ihtiyacı vardır.

Onun için "*Allah olmasaydı insan bulunmazdı, insan olmasaydı Allah bilinmezdi*" sözünü bu şekilde anlamak gerekir.

İman, Allah'a inanmak demektir. Allah her şeyi bildiği, gördüğü halde, kendisi elle tutulur gözle görünür ve beş duyu ile algılanır bir şey olmadığına göre: hayal âlemimizde bir Allah yaratıp, ona mı inanacağız? Hayır. O halde Allah'a inanabilmek için onu bildirene yani peygamberine inanmak gerekir.

Hz. Peygamber bundan 1400 küsur sene önce gelmiş ve 63 yaşında ölerek geldiği âleme dönmüştür. Kur'an-ı Kerim vardır, ama o da ne kadar anlatırsa anlatsın, anlattıklarını ancak zekâ kapısı açık olanlar anlayabilir. O halde Allah'ı anlayabilmek: Hz.Peygambere, Hz.Ebubekir'e, Hz.Ali'ye inanmakla mümkündür.

Allah görülmekten münezzeh olduğu halde Kur'an-ı Kerim'de "Kim ki dünyada kördür ahirette de kör olacaktır, biz ona şah damarından daha yakınız" buyurmaktadır. Ayrıca Allah çok yakındır onu yakında arayan üç kişi gizli konuşsa dördüncüleri Allah, beş kişi gizli konuşsa altıncıları O'dur.

Daha az da olsalar, daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir.

Allah'a akılla değil gönülle erişilir. Bu nedenle Allah'a ulaşılmanın yolu temiz olmaktan, gönül yapmaktan geçer. İnsan herkese karşı iyi olmalıdır. Mümin müminin aynası olduğuna göre herkese yapılan iyilik, aslında onlar yapanın aynası olduğundan, kişinin kendine iyilik etmesi anlamına gelir. İşte Vahdet-i Vücud meselesi de buradan doğar. İnsanın, kıyameti kopmadan Müslüman olması mümkün değildir. Çünkü Müslüman olabilmesi için sağ gözü kör olan deccalı kovması gerekir.

Deccal rahmanın zıttı olan şeytan demektir sağ göz ahirete, sol göz ise dünyaya aittir.

Miraç bildiğimiz gibi ruhun yükselmesi demektir. Bu da çalışmadan olmaz. İnsan ne kadar çok Allah'ı anarsa Allah da ona o kadar

çok yardım ederek onu melekler âlemine vasıl eder. İnsanların tümü ister Musevi ister Hıristiyan hatta isterse Mecusi olsun Hakkı aramakta ve bulmadıkça da tatmin olamamaktadır. İnsanın tatmin olabilmesi için gerekli olan ilk şey teslim olmaktır. Teslim olmayan tatmin olamaz her insan nasibi kadarını alır. Bu konuda Sultan II. Mahmud'un hikâyesi anlatılır "Sultan II. Mahmud tebdili kıyafetle fakir mahalleleri dolaşırken susamış, evlerden birinin kapısını çalıp su istemiş. Suyu içip, ayrıldıktan sonra evin adresini tespit ettirip onlara yardım etmeye karar vermiş. Besili bir kazın içini altınla doldurup o eve göndermiş.

Getiren kimse kazı teslim ederken; Sultan sizin evden su içmiş onun için bu kazı sizin için hediye olarak gönderdi demiş. Fakir adamın kurnaz komşusu bu işte bir iş vardır diye düşünüp fakir adamın yanına gelmiş ve ona sen fakir bir adamsın sana on kaz parası vereyim sen kazı bana ver demiş ve kazı almış. Aradan biraz zaman geçince padişah adamın durumunu merak etmiş ve bir gün dolaşırken uğramış ama adamı aynı durumda görmüş. Bu işte bir aksilik var diye düşünmüş ve bu kez de altı ve içi altın dolu bir tepsi baklava göndermiş. Gelen baklavayı da yine aynı yolla kurnaz komşu almış. Padişah üçüncü kez gelip adamı yine aynı fakirlikte görünce, huzuruna getirtip ne olduğunu öğrenmiş bunun üzerine eline bir kürek verip hazine dairesine indirtmiş ve orada gördüklerinden hangisini istiyorsa bir kürek almasını emretmiş. Adam elindeki küreği ters tutup hiçbir şey alamayınca Sultan II. Mahmud "Vermeyince Mabut neylesin Sultan Mahmud" demiş. Nasip meselesi yukarıdaki hikâye ile çok güzel anlatılmaktadır. Nasip için çalışmak gerekir. Aziz dede "Oğlum kısmete sıçramak lazım" derdi. Çoklukta kısmet yoktur, kısmet azlıktadır ve bu nedenle İnsan-ı Kâmilin değeri çok fazladır.

Tasavvufta da durum böyledir. Allah daima kendisine inananları korur ve onların hazım kapasitelerine göre nasiplerini verir. Nasibi olanlar mutlaka bir mürşide ulaşacaklardır. "*Acele şeytandan, teenni rahmandandır*." İnsanların evvelden tayin edilmiş kısmet ve nasipleri hususunda neden ve niçin denemez çünkü dünya işlevlerinin yürümesi için bu farklılığa ihtiyaç vardır. Kur'an-ı Kerim'de "*Zor gördüğünüz ve*

ikrah ettiğiniz bir şey bazen sizin için hayır olabilir sevdiğiniz bir şey de bazen sizin için kötü olur. Allah bilir, siz bilemezsiniz“. Bir gün Hz. Musa tura giderken yolda yarısına kadar kuma gömülü bir adam görür. Adam, Hz. Musaya “*Sen Allah'la görüşmeye gidiyorsun ona hiç olmazsa kuma gömülü alt kısmımı örtecek bir şey vermesini söyleyiver*” der. Tura varınca Hz. Musa Allah'a “*Yolda filanca kulunu gördüm soymuşlar hiçbir şeyini bırakmamışlar, örtünecek bir şeyi kalmadığı için de belden aşağısını kuma gömmüşler. Gömülü kısımlarını örtecek bir şey istiyor*.” diye dua eder. Allah haline şükretsin diye cevap verir. Hz. Musa dönüşte adama Allah'ın cevabını bildirince; Adamın, nasıl şükredeyim üzerimde bir şey mi var? Demesine kalmadan bir fırtına çıkar ve o örttüğü kısımlardaki kumları da savuruverir. Böylece çırılçıplak kalır.

Fırtınanın sebebi o adamın şükretmemekte direnmesidir.

Ölümden korkuluş nedeni insanın işlediği hatalarının gözünün önüne gelmesidir. İnsan aslında ölümden değil kendi yaptıklarından korkmaktadır. İyilik ve kötülük denen kavramlar kulluk mertebesinin icabıdır. İyiliğe ruh, kötülüğe ise nefs denir. İnsan bu ikisinin karışımından oluşmuştur. Allahta şer yoktur, şer ondan uzaklaşınca ortaya çıkar. Bu durumu kaynaktan çıkan bir suya benzetebiliriz. İlk anda arı duru su kaynaktan uzaklaştıkça kirlenmeye başlar ve denize dökülme yerine yaklaştığında kirliliği iyice artar. Bu suyu ilk saf ve duru haline getirebilmek için filtre etmek lazımdır. İnsanı filtreyi buldurtan içindeki dürtü yani kendinde mevcut olan Allah'tır. İlk anda şer gibi gözüken bazı şeylerin aslında hayır olduğunu anlamak kolaylaşır “*Zedelenen meyve çabuk olgunlaşır*” diye bir söz vardır. Tabiatta her şeyin bir örneği olduğu için bir ağaca bakıp meyveler ham iken içlerinden birinin olgunlaştığı fark edilirse bunun mutlaka zedelenmiş ve kurtlu olduğu görülür. Ayrıca ağaçların bir başka özelliği de kuruyacaklarına yakın fazla meyve vermeye başlamalarıdır. İnsanlara isabet eden ve ilk anda şer gibi görünen bir arıza veya hastalık onun düşüncelerini inceltip manevi yönden gelişmesini sağlayacaktır.

Allahtan gelen bu şer görünümlü tecelliğinin de aslında hayır hatta bir lütuf olduğu idrak edilir. Kişi kusurlarını bilip "*Allah'ım sana inandım, sana geldim ve seni bildirene inandım*" diyerek el tutarsa, teslim olursa yeniden doğmuş olur. İnsanın bu dünyada çalışıp kazanması bedeni içindir, Ahiret kumbarası ise kalptir. Onu mamur hale getirmek için gönül yapmak hayır ve hasenatta bulunmak, kalbi daima temiz tutmak gerekir. Şirkin en bariz şekli insanın kendisine varlık vermesi, egosu veya benliğini öne sürmesidir çünkü en büyük put insanın kendine verdiği varlıktır. Var olan sadece Allah'tır. Her halükarda ölen kuldur. Allah'ı bilmek için de ölmek şarttır.

Tire'de Ali Dede isminde biri vardı. Bu zat, Osman Dedeyi her gördüğünde "Allah" diye bağırırdı. Bir gün Osman Dede ona dönüp "*Sus, ben kaç yıldır ağzıma almıyorum*" demişti. Bunun nedeni, Allah demenin bile şirk oluşudur. Çünkü Allah'ı kendinden gayrısı bilmez. Öyle olunca da bilmeyenin o sözü sarf etmesi şirk olur. Çünkü Allah demek, bir noktada bir ben varım bir de O var demektir, yani Bir'i iki görmektir ki bu da şirktir. Kul kendini yok ettiği takdirde korkacak bir şeyi kalmaz. Hiç olanın korkusu olur mu? Korku varlıktan, yani şirkten kaynaklanır.

Kişi kendini Hak'ta yok ederse, artık ondan görünen Hakkın vücudu olur. Kişininki ise vücut değil, o vücudun aynada ki görüntüsüdür.

En büyük şirk, kuldaki benliktir. Bu benlik, yola giren kişinin kazanması gereken en büyük tehlikedir. İnsan vehme düşer, yani şüphede kalırsa, La ile İlla arasında bocalayıp durursa bu çok kötü bir şeydir. Kul, kul olarak bir hiç olduğunu bilmek durumundadır. Bunu bildi mi rahata erer. İnsanı kabahatli ve suçlu durumuna düşüren şey, kendine benlik vermesidir. En büyük kusur, insanın kendi bedenine veya kazandıklarına, "*Benim*" demesidir.

Allah, hem dışı, hem de içi gördüğü için kulunun ihtiyaçlarını verir yani Allah her işi kulu vasıtasıyla yapar. Mertebesi ne olursa olsun her kul birbirine muhtaçtır. İnsan Padişah bile olsa, kullarına muhtaç durumundadır. Ona padişah denmesinin sebebi, mertebesinin farklı

oluşudur. Allah yok olamayacağına göre, yok olacak olan kuldur. Kulun yok olması ise vakfındaki her türlü varlık düşüncesinin silinmesi ile mümkündür.

Hak elektrik akımı, kullarsa vantilatör, soba, buzdolabı, süpürge vs. dir. O akım geldiği sürece, kul kendisine verilmiş olan soba, buzdolabı, süpürgelik görevlerini yapar.

Akım kesildiğinde, tıpkı elektrikli aletler gibi o da duruverir.

Allah kusursuz kulu sevmez. Neden? Çünkü hiç kusur işlemeyen kul, **Ben kusursuzum**, düşüncesiyle O'na baş kaldırıp benlik gütmeye başlar da ondan. Onun için insan, boynunun menekşe gibi bükük olması için dua etmelidir. Allah kullarının yaklaşma çabalarında onlara yardımcı olur **Bana bir karış yaklaşan kimseye ben bir arşın yaklaşırım bana bir arşın yaklaşan kimseye ben bir kulaç yaklaşırım, bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim**, demektedir.

Dünya ve Ahirette mesut olabilmek için, ilahi huzur denen şeyin insanın kendi kalbinde olduğunu söylememiz gerekir. Çünkü Allah, **Ben inananın kalbindeyim**, buyurmaktadır.

Eğer insan kendi iç âleminde huzurlu değilse ne yaparsa yapsın, yaptıkları onun iç huzurunu sağlayamamış demektir. Onun için cenneti de, cehennemi de, kendi iç âleminde araması lazımdır. **Dünya ahiretin hasat yeridir** sözü, burada ne yaşanırsa orada da aynısı devam edecek, burada fark edmeyen, göremeyenlerin orada da göremeyecekleri şeklinde açıklanabilir.

Namaz hakka yaklaşmak demek olduğuna göre, insanda ilim güneşi yükseldikçe, insan aydınlanmaya başlayacak ve güneş tam tepeye çıktığında, artık karanlık (gölge) kalmayacağı için, kimin kime namaz kılacağı belli olmayacaktır. Namaz kılınabilmesi için akreple yelkovanın birbirlerinden ayrılması gerekir, yani saatin on ikiye beş veya on geçmesi lazımdır. Çünkü namaz kılmak için gölge olması şarttır.

İnsan aslında gölgedir, akreple yelkovan üst üste gelip, biri diğerinin altında gizlendiğinde veya arada kendinden başka kimse kalmadığında, kim kime namaz kılacaktır?

Herkesin kendi kabrine gömüleceğini idrak edilip, başkalarından yardım beklenmez. İbadetin bir amacı vardır ve o da vuslata ermektir. Her şey bir noktada toplandığında, yani güneş tam tepedeyken gölge kaybolduğu için vuslat gerçekleşmiş gibi olur ve namaz kılınmaz.

Nasıl bir ağacın gölgesi güneş vurduğu zaman ortaya çıkarsa bizim durumumuz da böyledir. Ağaç olmasa o gölge de olmazdı. Güneş tam tepeden vurduğunda, gölge aslın içinde fena bulup, **Aslım sensin, yine sana gelmişim,** demek zorundadır.

Bu durumda kim kime namaz kılacaktır? Nitekim miraçta da, o noktaya gelindiğinde "*Dur ya Muhammed! Rabbin namazdadır*." denmiştir.

Hacda da aynı şey söz konusudur. Hacca gitmenin amacı Kâbe'yi tavaf etmektir. Bundan murat ise, insanlara bir nokta etrafında olduklarını hatırlatıp, eşit şartlarda birlik oluşturduklarını, yani Padişahla çöpçünün eşit olduğunu anlatmaktır. Bu sebeple herkese aynı kıyafet giydirilir. Hacda etrafı dolaşılan nokta, insanlık noktasıdır. İnsanlar bu nokta etrafında toplanıp namaz kılarken, ortadaki Kâbe kaldırılırsa ne olur? Herkes karşısındakine namaz kılıyor olur. O halde haccın amacı, insanın tek ve bütün olduğunu, çok görünüşünün o bütün hücrelerinin çokluğundan kaynaklandığını ve o bütünlüğü bozmamak için de, insanların birbirini sevmesi, birbirine yanaşmaktan kaçınmaması, hatta birbirlerine secde edecek kadar saygılı davranması gerektiğini anlatmaktadır.

Kâbe bir semboldür ve esas olan insanın insanı kıble edinmesidir. Hacı olmak isteyen, önce kendi kalp Kâbesini tavaf etmeli ve kendindeki şeytanı taşlamakla işe başlamalıdır.

Ehl-i hakikat, ahireti görüp dünyadan el ve eteğini çektiği için, dünyayı görmez hale gelmiştir. Bu yüzden yoksunlaşmışlar ve sol gözleri görmez olmuştur. İnsanı-ı Kâmil daima kendini gizler, Peygamber bile, **Allah bende göründü** demeyip: **Ben onun aynasıyım** derken, bir başkasının bunu söylemesi söz konusu olamaz.

Allah'ta ilim vardır, bizde bilgi. Allah işitir, bizde de kulak vardır. Allah görür, bizde göz vardır. Allah'ta irade vardır, bize de irade, irade-i cüziye vermiştir. Bunlar Allah'la müşterek vasıflardır, ama O'ndakiler asıl, bizdekilerse fer'i yani aslında aynadaki görüntüsünden ibarettir.

İnsanın ulaşabileceği en yüksek insanlık mertebesi acziyet mertebesidir. Allah, insanlara her şeyi, yolu yöntemiyle vermiştir. Hasta olan bir kişiye doktoru "Sen oruç tutamazsın" dediğinde, o kişi dini açıdan bilinçli olursa, bu sözü ona, doktorun ağzından Allah'ın söylediğini anlar ve oruçtan vazgeçip hayatını tehlikeden korur.

Bazı insanlar dışarıdan mükemmel gibi göründüğü halde, içleri kof olabilir.

Bazı insanlarda da bu terstir. Allah insanı dış görünüşleriyle değil, içyapıları ile değerlendirdiği için, tasavvuf insanların içini tatlandırmak amacıyla meydana çıkmıştır.

İnsan her zaman şeriat noktasında olmayıp hakikat noktasında olabilir. Hakikat noktasında olamayabilip marifet noktasında da olabilir veya bunun tam tersi de söz konusu olabilir. Ama makbul olan insanın marifet noktasında olabilmesidir.

İnsanın mertebesi yükseldikçe kendinde de Allah'ın tecellileri başlar. Allah her şeyde tecellisini gösterdiği halde bu tecellinin en yoğun olduğu varlık insandır. Tecelli anında insanın kendisine ait hiçbir şeyin kalmamasıdır. Bu arada insan mesttir, tüm ters ve kötü düşünceleri sıkıntıları kaybolmuş, bunların yerini zevk ve neşe almıştır. Bu ani değişmeyi yapan kimdir? O'dur. Herkesin mertebesine göre haddini bilmesi ve o mertebeden ümidini kesmemesi gerekir.

Cenneti dünyada yaşamak mümkündür. Şeriat erbabı içe nüfuz edemediğinden hakikate ve sonuçta marifete ihtiyaç vardır. Allah'ın her yarattığını (ki buna şeytan da dâhildir) sevmek lazımdır. Lakin sevdiklerimden bazılarının (örneğin şeytan'ın) yanına pek yanaşmamalıyız. Her şey sevilmelidir ama yerli yerince… Böyle yapınca şer olan mutlu insan olmaz.

Melek genel anlamda güzel huy demektir, meleke kesbetmek ise, güzel huylarla huylanmaktır. Kur'an-ı Kerim düşünülerek okunursa insanın içinde melekler oluşur. İnsanda biri bağış olarak Allahtan verilen, diğeri ise çalışılarak kazanılan iki tür melek vardır. Allah "Yeryüzünde bir halife yaratacağım " demiş ve insanı yaratmıştır. Tabi çalışacak olan kendisi değil halifesidir. O halifeye de çalışmak için kuvvet ve kudreti yine Allah verecek ve ne yapacağını yine O tayin edecektir. Her şey Allahtan, çalışıp çabalamak kuldan olacaktır. Çalışıp meleklerini çoğaltan insanların sonunda amelleride iyileşir. Kur'an-ı Kerim'de iyi iş yapanlar deyişinin nedeni budur.

Fazilet; Allah'ın ihsanının fazlalığı, insan yerine meleklerin çalışır yapar olması demektir. İnsan aradığını kendinde aramalıdır. Dışarıda arayanlar hayalde kalmış olanlardır. İnsanlar bir işi defalarca yaptıktan sonra artık o işi nasıl yaptıklarının farkına varmaz olurlar. Çünkü işi artık melekler yapmaya başlamıştır. Kâmil sohbetlerinde de sohbetin kaynağı budur. Tasavvuf eğitiminin amacı da budur: Tevhitte meleke kesbettirebilmektir. Bu gerçekleştiğinde kişi aradan çekilecek ve işini melekler yapar hale gelecektir.

Allah'ın "*Kulum bana devamlı olarak nafile ibadetlerle yaklaşır, sonunda sevgime erer*" dediği budur.

Mertebe-i fenada aradan çıkan kişinin işine, mertebe-i bekada onun yapmaya başlaması meselesi budur. Artık kişi yoktur onun işini melekler görmektedir. Böyle olunca kişinin hiçbir şeyden korkusu kalmaz çünkü artık kendisinden eser kalmamış geriye sadece Allah kalmıştır.

Ahmet Hüsamettin hazretleri bir çiçeğin meydana gelebilmesi için dahi, 700 den fazla meleğin görevlendirildiğinden bahsetmektedir.

İyilik ve kötülük bizim içindir. Yaptıklarımız güzel olursa, devamlı olarak cennette kalırız. Fert olgunlaşır da bu ayrımın idrakine varırsa, o zaman fiildeki Allah'tan ve kendinden gelen farklılığı anlamaya başlar. Allah çirkin bir iş yapmaz. Allah'ın düşüncesinde çirkinlikten eser yoktur. Allah, güzellerin güzeli olduğu ve akıl da insanlara O'ndan geldiği için insanlar kendi yaşantılarından memnun dahi olsalar, daima daha güzele ulaşma çabasına girmektedirler.

Allah sevgisinden daha tatlı bir şey yoktur ve dünyadaki tüm tatlı şeyler, tadını bu esas tattığının yansımasından almıştır.

Güzellik de öyledir. Herkesin ürktüğü yılanın, gözlerine dikkatle bakarsanız, gözleri o kadar güzel olan, başka bir canlı olmadığı kanaatine varırsınız. İnsan, iyi düşünce de bende, kötü düşünce de bende der ve sonra ben de O'ndayım diye ekleyebilirse o zaman rahata erer.

İnsan, Ben oldum, derse manevi oluşuna geçer. Bu nedenle mürşitler, daima karşılarındakini Hak görüp kendilerini aşağıda tutarlar.

Allah tekdir. Kesret denen, O Bir'in nurunun çoklukta görünmesi, çokluğa yansıması veya gölgesinin uzayıp çokluk intibağını vermesidir.

Allah'a secde etmek, O'na itibar etmek demektir. Dostu bu âlemde bilen insan-ı kâmildir. İnsan-ı kâmil meyveli ağaç olduğu için dallarını yerlere kadar eğip tenezzül âlemine inmiştir. Buna rağmen sıklıkla meyvelerini yemek isteyenler tarafından taşlanır.

İnsan-ı kâmil olan mürşitten konuşan Allah'tır.
Allah keserse, mürşit tek kelime söyleyemez.
İnsan tohum ararken o tohumdan meydana gelmiş ağacın meyvesine bakmalıdır. Tohum o meyvenin içinde bulunacaktır.

Allah da aynen tohum gibidir. O'nu arayan, kâinat ağacının meyvesi olan mürşitten konuşan Allah'tır.

Allah'ın kelamını şarap olarak düşündüğümüzde de, mürşit bedenen bir kadehten ibaret olur ve bu ikisi birbirinden ayrılmaz.

Önemli olan, dolu kadehe kırmızı rengi verenin, kadehin camı mı, yoksa içindeki şarap mı olduğunu ayırt edebilmektir.

Mürşit, ilimde aydınlanmış, bilenler arasına girmiş kimse demektir. Bu aşamaya gelip şüphelerden kurtulamıyana mürşitlik verilmez. Kendisi şüphelerden arınmamış bir kimse, başkalarının şüphelerini giderebilir mi? Öğretmene değil, mana olan derse bakmak lazımdır. İnsana, büyük döngünün ne olduğu, mürşit tarafından küçük döngülerle öğretilir. Burada, mürşitler insanın büyük döngüde kirlenmiş olan düşüncelerini temizleyip onların yerine temiz düşünceleri koyarlar. Bu durum tıpkı oksijendeki karbon monoksit ile oksijenin yer değişimine benzer.

Sonuçta, kişi hayatı cüziden, hayat-ı külliye geçer. Hayatın devamlılığı için; bir ağaç ölürken bir başka ağaç çıkmalıdır ki o ağaç türünün devamlılığı sağlanabilsin.

Bunun için de olgunlaşmış çekirdek gerekir. Ağacın meyve vermekteki amacı da, o meyvedeki olgunlaşmış çekirdeği meydana getirebilmektir.

Geri kalan yaprak, çiçek, meyve gibi tüm unsurlar o çekirdeğin olgunlaşmasını sağlamak içindir.

Mürşitler gerçek mürşidin aynaları veya meyveleridir. Benim hiçbir şeyim yoktur ama her şey benimdir. Ev, mülk, vs. her şeyi ben sahibine yani Allah'a verdim. Zaten hepsi O'nundu. Nasıl her ağacın meyveleri arasında bir şahdanesi olursa, mürşitlerin de bir şahdanesi olur ve her mürşit kendini onda görür.

Mürşit, Allah tarafından gönderilen, sır olan noktaları açıklayarak dinin esasını bildiren Hz. Muhammed'in her söylediğinin anlamını bilen ve müşküllerin haline yardımcı olan insandır.

Mürşidin bedeni musluk olarak kabul edilir. Musluk değişir ama kabını suyla doldurmak isteyen, hangi musluğun suyu akıyorsa oraya gitmek zorundadır. Mürşit bilendir, görendir, işitendir ama Allah değildir.

Çünkü Allah'ta doğmak ve ölmek yoktur. Mürşit o görünmeyen kökün, görünen gövdesi olur. Çünkü mürşit olan, zat mertebesinde ölmüş ve yok olmuştur. Onda görünen Allah'tır. Böyle olduğu için bildiricidir. Kendini bildiği için kemale ermiş ve bu sebepten de İnsan-ı Kâmil diye isimlendirmiştir.

Mürşit ile Hz. Peygamber arasındaki fark şudur. Peygamber meyve olur. Fakat bu meyve tabirinin içinde elma, portakal, muz, çilek gibi her türü vardır. Mürşitlerse, bu meyvelerin sadece birine tekabül eder.

Yaşamımızda karşımıza çıkan güzel olaylar veya sınırlı anlayışımız ile, bize göre olumsuz olaylar olabilir. Bunların her ikisinde de huzurlu, dengeli ve sakin bir davranış sergilemek, olayları izlemek gerekir. Allah'ı yolunda olan bir kimse: bu sayede O'nun cemalini sevdiği kadar, celalini de sevmek zorundadır. Bugüne kadar hiçbir İnsanı-ı Kâmil, **Bu Benimdir** demediği (sahiplenmediği), her karşılaştığına kabul verdiği için görünmezliğini korumuştur. Zaten **Benim** diyen deşifre olan yoldan çıkar.

İnsan için Allah'la dost olmaktan başka çare yoktur. Allah sevgilidir ve kendini bildirmek için bildirici göndermiştir. Herkes kendi kapısını kendi açarak, içindeki hazineyi kendi bulacaktır. Mürşit bu âlemde gibi görülür ama hiçbir zaman bu âleme dalmaz. Mürşitler hiçbir şeye hayır demez, hiçbir şeyi reddetmezler.

Kimden kime hayır diyeceklerdir ki? Mürşitlerin öğrettikleri, Peygamberin öğrettiklerinden gayrı değildir. Mürşitler O'ndan öğrendiklerini, kendi müritlerine aktarırlar. Aktarma esnasında da ne şeriatı inkâr ederler, ne tarikatı, ne de hakikati… Amaçları marifet dini olan Müslümanlığı öğretmektir. Kur'an-ı Kerim'i İnsan-ı Kâmilden okumak gerekir. Yokluğa ermeden varlığa ulaşılmaz.

Hiçbir veli veya mürşit, **Ben oldum,** diye bir söz sarf etmez. Böyle söyleyenler ayıplanır, hatta bilerek söylerse şirk olur.

Allah insanı, cehennemde azaba sokmak için değil, nuruyla nurlandırmak için yaratmıştır. Ama biz kendi evhamımızda ve Allah'tan ev, mal, para, pul taleplerimizle, O'nun zatından uzaklaşıp sıfatına yöneldiğimiz için kendi cehennemimizi kendimiz yaratıyor ve içinde yanıyoruz. Hâlbuki öldüğümüz zaman her şeyi burada bırakıp O'na boş olarak gidiyoruz.

Gaflet örtüsünün kaldırılmasıyla, kendini bilen; O'nu bilmiş ve böylece cennette yaşamayı öğrenmiş olur. O'nu bilen, O'nu kendinde bulmuştur. Böyle olunca da kavga edeceği kimse kalmaz çünkü kendinden başka bir şey kalmamıştır.

İnsan kendisiyle kavga edemeyeceğine göre her şeyi doğal görmeye başlar. Zıt görünen bir şey kalmayınca da kişinin yaşamı cennet yaşantısına döner. İşte, tevhidin özü ve uygulaması budur. Allah, zat olarak birdir. Burada yapılan işlem, O'nun esma ve sıfatındaki zevkin birleştirilmesidir. İnsan dünyaya piyon olarak gelmiş olsa bile, çalışıp çabalayıp, vezir dahi olabileceğini bilmeli ve hareketlerini ona göre ayarlamalıdır. " Allah beni böyle yaratmış" diyerek oturanlar, oldukları yerde kalmaya mahkûmdurlar. Çalışan ve gayret gösterenlerin önü açıktır. Allah, aynanın sırrı, kul ise camıdır. O sır cama yapışmadıkça cam ayna olup karşısındakini göstermez. Sırda camsız olmaz o halde ikisi birbirine muhtaçtır ve bu ikisi her kulda mevcuttur. Ancak aynanın camı temiz değilse, o ayna bir şey göstermeyecektir. O halde bizim vazifemiz, bu aynayı temizlemek ve iyice parlatmaktır.

Allah görünmez ama göründüğünde Muhammed suretini giyerek görünür. Muhammed suretine giren mürşittir. Mürşitler, genelde şer'i kurallara çok bağlı olan ve onları yerine getirmek isteyen müritlerinin bu isteklerini belirli bir durum veya ders gayesi haricinde geri çevirmek istemezler. Her mürşit de bir ayna bulup kendini aynasına feda etmiştir.

Mevlana'ya katılan bir gencin babası, "Oğlum şimdi sana intisap etmek ile cennetlik mi oldu?" diye soru yöneltir. Mevlana'nın bu soruya verdiği cevap, "bir kulu önce Hz.Hak kabul eder, sonra onu bize gönderir." olmuştur.

Sohbet en büyük manevi ikramdır. Zaten sohbetlerin amacı da Allah'a yaklaşabilmektir.

Dışarıda sadece kabuk mesafesinde olan şeriat ve onun göstergesi olan camiler kalmıştır. Kabuksuz bir şey yetişmediği, hatta kabuğu soyulan ağaç bile kuruduğu için, şeriat, hakikatin yetişmesi ve olgunlaşması için koruyucu bir kabuk görevi yapmaktadır.

Kur'an-ı Kerim bir kere değil, defalarca okunursa, insanın manevi âlemi yükselir. Herkes için gerekli olan, ne kadar kitap okursa okusun, "Oldum demek" değildir. Allah'ın ne bizim ibadetimize ne de çalışmamıza ihtiyacı yoktur.

Cennete giden yolun, cehennemden geçtiği hiçbir zaman unutulmamalıdır. İnsan sıkıntı ve zahmet çekmeden, rahata kavuşamaz.

Her gelen mutlaka Allah'a gidecektir. Allah bir kulunu sevdiği zaman, ona en azından bir baş ağrısı vererek, bu şekilde onu daima ağrı ile onduracak (iyiye yönlendirecek) ve kendine yönelmesini sağlayacaktır. Öyle olmazsa, kişi zaman içinde sıfatlara dalar ve hepsi benim olsun diye çalışırken Allah'ı unutur. Allah verdiği ufacık bir dertle kuluna sıfatların sahibini hatırlatıverir. Onun için bilenler böyle durumlarda, hastalığın büyük bir davet için olduğu bilincindedirler. **Cefayı çekmeyen âşık, sefanın kıymetini bilmez,** diye bir söz vardır. Onun için bu yola gelenlere, Allah mutlaka bir sıkıntı verir. Bu sıkıntı kiminde ters bir eş, kiminde felçli bir ana, kiminde ise daha farklı bir dert olur. Bu dert aynı zamanda kişiyi yola davet anlamı da taşır. Bu, Allah'ın her Musa'ya bir firavun, kuralının herkes için geçerli olduğunun göstergesidir. Mutlaka olacaktır ister isteyerek, ister istemeyerek.

Bir müridin tevazu sahibi olması gerekir. Bir piramidin, piramit olabilmesi için, tabandaki taşlara da ihtiyacı vardır. Çünkü o taşlar olmasa

piramit de olamaz. İşte öğrenci, bu taban taşlarıdır, onlar olmaz ise, zirve meydana çıkmaz.

Nasıl bir fidan, dikildiği gün, meyve vermiyor ve meyvedar olması için, yıllar gerekiyor ise, manevi tohumların gelişip, meyve vermesi için de, zamana ihtiyaç vardır.

Kişinin yetenek çapı, ne kadar küçük olursa olsun, bir daire daima 360 derecedir ve bu değişmez. Bu nedenle, hiç kimse, benim çapım küçük diye üzülmemelidir.Allah'tan gelen her şeyde, bir hikmet vardır. Onun için insan O'ndan gelen her şeyi itirazsız kabullenmelidir.

Yunus Emre, Yunus olabilmek için, 40 yıl hizmet etmiştir. Öğrenilenleri uygulatan hayattır. Öğrenilenler zaman içinde, uygulana, uygulana insanda yerleşir ve sonunda, huy haline gelir.

İnsan konuşmasına çok dikkat etmelidir. Konuşma insanın kalbindeki sırrı açığa çıkartır. Düşüncede hatayı, Allah affeder ama hitap ettiği insan olacağı için, diğer insan affedemeyecektir. Mesnevide de şöyle bir hikâye vardır: Adam karşısındakini o kadar metheder ki, sonunda methedilen kişi, **Sakın bu adam kendini methediyor olmasın** diye düşünmeye başlar.

Sevgi fedakârlığı gerektirir. Fedakârlık ise en aşağı âlem olan bu dünyayı, gönülden terk edebilmektir. Dünya terk edildikten sonra, ruh tabaka tabaka yükselip, Hz.Peygambere kadar ulaşır.

Tevhid

Tevhid'in amacı insan olmaktır. Tevhid; bir kılmadır, BİR etmedir, birleştirme ve birleştirilmedir. Allah olmak değil…

Allah Allahlığını kimseye vermez. Kur'an-ı Kerim'de "Allah gafurdur, Allah galiptir" diye yazmaktadır. İnsan, dünyaya masum olarak gelmiştir fakat sınava tabi tutulmak için gelmemiştir. Tevhid girildiğinde ise insan noktasında kadın, erkek yok sadece insan vardır. Bu insanın kalbinde de Allah vardır. Bu noktaya gelenlere "Ehl-i tevhid" denir. Tevhid'de birçok incelik vardır. Kendini bilen insan, insanların her türlüsüne uyabilmek için, bukâlemun gibi olmak ve onların rengine bürünmek zorundadır. Bu da kınına göre kılıç olmak, yani, doğru kına doğru, eğri kına eğri kılıç olmak demektir. Aksi halde kılıç kına girmez.

Biz bu bilgileri hap gibi alıyoruz, oysaki Yunus Emre'nin kırk yıl dergâha odun taşıdığı bilinmektedir. Günümüz sürat devri olduğu halde, pek çok kimse gereken sabrı göstermemekte ve her şeyi bir anda öğrenmek istemektedir. Tevhidde mutlakiyet ise kâh manaya, kâh maddeye yönelebilmek ama her zaman manaya daha fazla ağırlık vermektir.

Çünkü **Her kim zerre kadar hayır işlemişse karşılığını görecektir**. Tevhidde de herkesin davranışlarını bulunduğu mertebeye göre ayarlaması gerekir. Herkes kendi yerini bilmelidir.

Tevhid'in aslı: **Benim varlığım senin varlığın, senin varlığın benim varlığım, ne senin varlığın ne benim varlığım. Varlık Allah'ın varlığıdır**.Bir ağacı düşünelim, nasıl ağacın dalları, yaprakları, çiçek ve meyveleri ne kadar çok olursa olsun, hepsini besleyen özsuyu aynı ve aynı yerden geliyorsa, bu da özsuyu gibidir. Bu özsuyu kökte de gövde de, dallarda da, yapraklarda da aynıdır ve hayat suyu diye bilinir.

Ağaç içiyle, dışıyla hayatta tutunan sudur. Çünkü o mertebede bu sudan başka bir şey yoktur. Nasıl insanlar dillerine ve yerleşim yerlerine göre İngiliz, Fransız, Alman, Arap vs. diye değişik motifler oluştururlarsa, Ehl-i tevhid olanların hepsine insan denir. Çünkü hepsinde öz ve mana vardır.

İşte, **Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır,** budur.

İdris aleyhisselam çok bilgiliymiş. Onun için semaya yükselmiştir deniyor. Her insan bilgisi oranında yükselir. Bu yükselme kişinin insan olması demektir. Zaten miraç denen olay da budur. Her canlının amacı kendini kendinde bulmaktır. Örneğin bir buğdayı ele alırsak ektiğimiz zaman önce alaz verir sonra o alaz sararıp kururken sap çıkar, sap da büyür tanelerini meydana getirir. Buğday sarardıktan sonra, kopartılıp öğütülerek tanesinden ayrılır. Sapı da saman olur.

Böylece buğdaydan tekrar buğdayın meydana gelmesine **Buğdayın Miracı** denir.

İnsan da, evvela taş âlemindeyken, oradan bitki sonra hayvan ve daha sonra insan âlemine gelir, bu âlemde de gıdamız topraktan yani birinci mertebeden gelmektedir. Kişi ilmini ne kadar genişletirse mertebesi de o kadar yükselir, insanın bilgisi arttıkça Allah'ın lütfü, keremi ile daha yüksek rütbelere ayrılır. Miracı anlayabilmek için kitap okumak yeterli değildir bizzat yaşamak gerekir. Namazın peygamberimizin Miraçtan dönüşünden sonra konduğu bilinmektedir. Bunlar işin sır noktalarıdır ve ancak yaşayanlar bilebilir. Bu sırrı açıklamaya kalkanlardan hayatını kaybedenler çoktur çünkü bunu yaşamayanların anlaması ve kabullenmesi imkânsızdır. Tarih boyunca Ehl-i Tasavvufun kendilerini saklamaları tavsiye edilir. Kimse kendine varlık vermemeli, oldum dememelidir. İnsana yakışan olmak değil, ölmektir. Herkes nasıl olsa geldiği yere dönecektir bu işin bu âlemde olmasına Miraç denir.

İnsanların tevhid ilminin tahakkuku için yaptıkları çalışmalara ve geçirdiği aşamalara **Seyr-ü süluk** denir. Süluka girenlerin, gelişim esnasında, her mertebede değişik düşünce ve huy sahibi olmaları, eski mutasavvıflarca **Sema**, diye isimlendirilmiştir.

Tevhid, bilen için zevk, bilmeyen için derttir. Çünkü bilmeyen, sadece lafında kalır ve o lafı günde yetmiş bin kere tekrarlayabilmek için sıkıntı çeker. Ama bilen, onun içinde yaşayıp derdinden kurtulur. Tevhidin zevkine varabilmek için orta yolda gitmek gerekir. Çok bilgili olanlar, çevresindekilerle iletişim kurmakta ve konuşarak insan bulmakta zorluk çektikleri için zevkten yoksun kalıp içlerine kapanırlar.

Peygamberin **Rabbim ilmimi ve anlayışımı arttır** deyişi bu âleme ait dilekti. Zaten bu âleme gelişinin de nedeni zevke varabilmek idi. Onu gerçekliğiyle zevk edebilmek için basiret gözüyle görmek gerekir. Basiret gözü ise bildiğimiz gibi ilim gözü idrak gözüdür. Allah'ı bilir elmas olarak düşünecek olursak, bu elmasın karınca ve insan dâhil, her şeyde var olduğunu bilmek gerekir. Herkeste mevcut olan bu elmas kiminde işlenmiş, kimindeyse işlenmemiş durumundadır.

Elması işlemiş olanlar, dünyada da Ahirette de pırıl pırıl parlayıp dururlar. İşlenmemiş olurlarsa bir üstadını bulup işletirlerse, onlarda da aynı parıltı görülmeye başlar.

Tevhid ilmi insanın kendi içinden çıkacaktır ama mertebe mertebe. Bunu bir trene benzetmek mümkündür. Kalkar, gider. Gidiş yolunda değişik istasyonlar ve her istasyonda da mertebe mertebe bilinçler vardır.

Yolda kalmak yoktur. Düşe kalka da olsa yola devam edilecektir. Cennette olanların ayda bir Cemalullah'i göreceği söylenir. Bunun anlamı, insanın, gönlündekine yaklaşmasıdır. Tevhid sadece yazılıp ezberlenerek idrak olunmaz. Böyle olması taşıma suyla değirmen döndürmeye benzer. Önemli olan, insanın içindeki kaynağı faaliyete geçirip fışkırtmaya başlamasıdır. İnsan-ı kâmil'in asıl amacı budur. Not tutmak veya söylenenleri yazmak, bir başlangıçtır. Kur'an-ı Kerim'den daha güzel söz söylenebilir mi? Tabi ki hayır. Ama o bile yazılı olduğu halde, insanlara yetmiyor, onlarda beklenen etkiyi göstermiyor. Bu etkinin görüldüğü yer mürşittir. İnsan-ı kâmil çevresine baktığında her yüzde kendini görmektedir.

İnsan-ı kâmiller ne zaman kendilerini kâmil görürlerse, o zaman sen ben, ben sen olarak birliğe ulaşmış olurlar ki işte tevhid veya birlik böyle meydana gelir. Yoksa tevhid ulaşmak yetmiş bin kere **La ilahe illAllah** demek değildir.

Ehl-i tevhid olabilmek için şüpheden kurtulmak gerekir. Ehl-i Tevhidin kitabı Kur'an-ı Kerim'dir ve o da kendi ifade ettiği gibi "**İşte o şüpheye yer olmayan kitap**'tır.

Görevimiz Allah'ı bilmektir. Allah'lık yapmak değildir. Allah'ı Allah'tan başka bilen olmadığı için kendimizi bilmeden onu bilmeye kalkmamalıyız.

İnsanın tevhide ulaşabilmesi: gördüğü her esmayı miraç ettirebilir hale gelmesi, demektir.

Bunun için de Allah'a sığınmak gerekir. Başka türlü tevhidin içinde yaşamak mümkün değildir. İnsan-ı Kâmilin, insanlara vereceği, bir anahtardan ibarettir. Bunun bile püf noktaları vardır, insanda aranan ise temiz yürektir. Gaip âlemi olan yer, insanın iç âlemidir. Bu âlemde her an sevdiklerini görebilir.

Kâinat bir halı gibidir ve Hak tarafından tezgâhta dokunur, bu sebeple insanın teslimiyette olması gerekir. Örneğin, büyük zatlardan birinin çocuğu bir ağacın en yüksek dallarına tırmandığında şiddetli bir rüzgâr çıkıp ağacı savurmaya başlayınca çevredekiler: **Aman efendim şimdi düşecekler,** diye telaşlanırken, o zat, **Hiç telaş etmeyin, Allah yaptığını tutar. Ben onu Allah'ın kollarına teslim ettim. Telaşa gerek yoktur**, diyerek teslimiyetinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermiştir.

Kelime-i Tevhidi sözle söylemek değil, bizzat yaşamak lazımdır.

Eğer böyle yapılmaz ve sözde kalınırsa, o zaman insan sözü insan olur amma özü insan olamaz, denen duruma düşer. Bu duruma düşmemek için dünyevi işlerde olduğu gibi, tevhidde de meleke kesbetmesi lazımdır. Bu en büyük melektir ve bizim ulaşabileceğimiz en yüksek noktadır. Manevi bir vücut olduğu için yemekle, içmekle ilgisi yoktur. Eğer onu istediğimiz şekilde bir insan halinde tutabilirsek, o zaman her şeyimiz yoluna girmiş olur. Onun için tevhidle çalışma meleke kesbedinceye kadar olmalıdır.

Tevhidi sadece akılla halletmeye kalkmak, insanı berbat eder. Ama insan çok çalışır ve bu hususta meleke kesbederse; her şeyi Oyapar.

Tevhide iki yolla ulaşılır:

1-Hakkın kula yaklaşması
2-Kulun Hakka yaklaşması

Hakkın kula yaklaşması, **Dilediğini yapar**, hükmünce olur ve bunda kâfir veya mümin ayrımı yapılamaz.

Kulun Allah'a yaklaşması ise kulda bir aşk, bir kaynama ile başlar. Allah da bu durumu bildiği için "Bana bir karış yaklaşan kişiye, ben bir arşın yaklaşırım, bana bir arşın yaklaşan kimseye ben bir kulaç yaklaşırım, bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim" demektedir.

İnsan olmak çok zordur. Herkesin, mürşitlerin bile daima çalışmasını gerektirir." Bu olmuş, bu ermiş veya ben oldum demenin anlamı yoktur. Önemli olan olmak değil ölmektir. Var olan Allah'tır. İnsan için önemli olansa, içinde Allah olan bir varlığın kendisine ihsan edilmesidir. Ancak o zaman O'na yaklaşılabilir.

Varlık Keyfiyeti iki türlüdür:

1- Görünmezlik âlemindeki varlık.
2- Görünür âlemdeki varlık.

Bunlardan esas olan ilki, yani görünmezlik âlemindeki varlık. İkincisi de bugün var, ama yarın görünmeyen ışık'tir. İstanbul'daki mezarlıkları şöyle bir dolaşıvermek, bu söylediklerimizin doğruluğunu ispata yeter. O kocaman, sarıklı mezar taşları üzerinde adları yazılı olanlar yaşadıkları devirlerde pek çok şey yapmışlardır.

Ama şimdi? Onlar da, her canlı gibi görünmezlik âlemindeki yolculuklarına uğurlanmışlardır.Tevhidden korkulmaz çünkü tevhid çok zevkli çok neşelendiricidir. İnsan kendi çekingenliğinden korkmalıdır. Cesur olup hayata ve arayışa isteyerek girişmelidir. Nitekim Mevlana bu durumu anlatmak ve yola çıkışı teşvik etmek için, **Kâfir olsan da gel, tövbeni yüz defa bozmuş olsan da gel, putperest olsan da yine gel**, diyerek insanları tevhide davet etmektedir.

Burada anlatılanların günümüzün zekâ düzeyi yüksek insanlarının anlaması kolaydır ama tevhidin içinde yaşamak için sadece onu bilmek kâfi değildir. Biraz da gayret göstermek gerekir. **İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur**, ayet-i kerimesi bunu ifade etmektedir.

Dede Himmet, Oğlum Hizmet, şeklindeki kısa söyleşi aynı durumu ifade eder. İş ameldedir. İnsan için önemli olan Allah ile işini uydurabilmektir. Bunun yolu kişiden kişiye değişir. Kimi dinin ön gördüğü

yoldan, kimi aşk yolundan, kimi safiyetinden, kimi fedakârlık yolundan, kimi cömertliğinden bu daireye dâhil olur. Tevhid, bir portakalın dilimlerine benzer. Bu dilimlerin hepsi bir bütün içinde bulunur ve tümüne birden portakal denir. **Allah'a yol canlıların soluğu kadardır**, sözü bunun delilidir.

Önemli olan bir kapıdan içeri girebilmektir. Hangi kapıdan girilmiş olduğunun önemi yoktur. Hepimizin özü birdir ve aynıdır. Çünkü O**, O'na kendi ruhundan üfledi**, diyerek: hepimizde nefha-ı ilahi, Öz olarak söylemektir. O halde hepimiz özde biriz, O, bu nefhayı alıverdiği zaman, öldü deniliyor ve bedenimiz kendini meydana getiren unsurlara ayrılıyor.

Kendini bilen insan, tüm çalışmasının Allah için olduğunun bilincindedir. Kendini bilmeyense kendisi için çalıştığını zanneder ve kendini bir çalıştıran olduğunun farkında olmaksızın çalışmaya devam eder. İşte bilen ile bilinmeyen arasındaki fark budur.

Tevhidden haberdar olmayanlar yaşantılarını ev, arsa, para, araba diyerek tamamen hayal olan nesneler üzerine kurarlar.

Bu dünyadan kimlerin gelip geçtiğini ve pek çoğunun aynı şeylerle hayatlarını heba ettiğini hiç düşünmezler. Hâlbuki bir an düşünseler; bu var zannettikleri şeylerin hepsinin gün gelip kaybolacağını ama bugün hayal diye nitelendirdikleri iç âlemlerinin aslında hakikat olup onlarla daima birlikte olacağını kabul etmek zorunda kalırlar ki, bu da hayal denenin, hakikat (Yok'un var) hakikat zannedilenlerin ise, hayal (Var görünenin yok) olduğunu gösterir. Kâinattaki her varın gerçeği yani hakikati içtedir. Kabuğu, hayali ise dıştadır. Doğrusu bu olduğu için bunu böyle bilmek gerekir. Tevhid yolunda aranan insanlıktır.

<u>BİR – BİR'lik</u>

İnsan, BİRliği düşündüğü ve BİR'leştiren olduğu zaman Ehl-i tevhid olur. Böyle olunca da karşısındaki kendisi olduğundan, komşusu aç olanın tok gezmesi günah addedilmeye başlanır. Çünkü aç gibi gördüğü komşu aslında kendinden gayrı değildir. Ve insanın kendini aç bırakması da vücuduna zararlı olduğu için günahtır. Tevhid dediğimiz birlik budur.

"**Tevhid lafla değil bizzat yaşanarak öğrenilir**." deyişimizin de nedeni budur, yapmaya çalıştığımız da budur.

İnsan ölmez, ölüm hayvaniyet âlemine ait bir keyfiyettir. Ehl-i tevhid olabilmek için ölümü öldürmek şarttır. Bir insan **Dünyaya çıplak geldim, çıplak gideceğim**, düşüncesine ulaşırsa, o zaman tevhidi bulmuş ve Ehl-i Tevhide uygun hareket etmiş olur. Böylelerinin arkasından dünya koşturmaya başlar. Ehl-i tevhid, sen ben, ben sen olmuştur. Bu birlikte gönül kıran, kendi gönlünü kırmış olur. İki testi birbirine vurulduğunda biri kırılırsa diğerinde de en azından bir zedelenme, sır veya cidar çatlağı oluşur. Karşısındakini cehenneme sokan kişi oraya önce kendisi girmiş demektir. Onun için Ehl-i tevhid, daima zevk içinde yaşayıp güler ve hande eder. Allah bunu herkese nasip etsin. Gülmekten kalbi kararanlar kendini bilmeyenlerdir. Allah ile işini kuranların gülmekle niye kalbi kararsın? Bir insan dostu ile birlikte olup, dostunu sevdikten sonra niye bunun keyfini sürmesin?

Ehl-i tevhid olanlar, istedikleri takdirde kendi çevrelerinde bir cennet oluşturabilirler. Bazıları bunu kendi çevrelerinde gerçekleştirmişlerdir. Örneğin; Mevlana kendi camiasında musiki ve semayı ibadet vasıtası haline getirmiş ve kabul ettirmiştir. Ehl-i tevhid olanlar da yine kul gibi görünürler ama onlar eski kulluk hallerinden çıkmış ve Kur'an olarak avama yaklaşmışlardır. Kur'an olmak, O'na yaklaşmak demektir. Ehl-i tevhid, zuhur âleminde şeriat, bütün âleminde ise hakikattir. Ehl-i tevhid yani marifet ehli olaylara daima yukarıdan baktığı için şeriattaki bazı kurallara pek itibar etmez. Bu kurallardan biri kısas kuralıdır, Ehl-i tevhid nazarında Haktan başka bir şey olmadığı için düşman kavramı da yoktur. Bu nedenle kim kimi şikâyet edebilir. Bu durumu, Nasrettin Hoca çok güzel anlatmıştır. Kendisi kadı iken, bir gün biri gelir ve **filanca bana şöyle yaptı, böyle yaptı ondan davacıyım** der. Hoca adamı dinler ve ona **sen haklısın** der. Bunun üzerine davalı itiraz eder ve olayı bir kez kendi açısından anlatır, onu dinleyen hoca ona da **sen haklısın** der. Bunu duyan karısı ***Yahu Hoca bu nasıl karar, hem davacı hem davalı haklı olur mu*** **?** deyince hoca ona döner: **VAllahi hanım sen de haklısı***n*, der. Bu fıkra Ehl-i Tevhidin olaylara bakış açısını göstermesi bakımından çok güzel bir örnektir. Allah'a inanmayan, hakkı

tanımayan; şeytan olduğu için, şeriat kurallarının uygulanmasına karşı çıkmak bu âlemde anarşiye sebep olacaktır.

Bu yüzden Ehl-i tevhid bu kuralların uygulanması hususunda şeriat ehlinin işine karışmamayı tercih eder.

Zahir ulemasının zat ve sıfatı ayırma nedeni insanı çok uzak mertebelerde görmeleridir. Onlar insanı hep günahkâr olarak görürler. Gerçek öyle dahi olsa, Allah, **Kullarıma haber ver ben affedici ve merhametliyim**, derken son derece kesin bir ifade kullanmaktadır. Hatta bir de, **Kullarım hiç günah işlemeseydi ben günah işleyen bir kavim yaratırdım**, demektedir. Bu da gösteriyor ki bizim günah işlememiz kendi arzularımızdan çok O'nun belli tecellileriyle olmaktadır. Bizim günah işlememiz sevaba yönelebilmemiz için gerekli olmaktadır. Bu konuda Tevhidde biraz daha ileri gidip şeytanın gerekliliğini de söylemek mümkündür.

Zira şeytan olmasaydı biz Rahmanı bulamazdık. Şeytanı biz yaratmadığımıza göre onun yaratılışında da bir hikmet aramak gerekir ki bu; Zıtların birbirlerini tanımasında şeytanın yardımcı oluşudur. Şeytan olmasaydı biz doğru yolu nasıl bulabilirdik? Bu durum kuyumcunun mihenk taşı olmaksızın altının kaç ayar olduğunu bilmemesine benzer.

O halde her şey yerli yerince yaratılmıştır ve hiçbir şeyi inkâr etmemek lazımdır. İnsan için bilgi kendini bilmektir.

Kendini bilmeyene çocuk nazarı ile bakılır ve yaptıkları hoş görülür. Ehl-i Tevhidin şeriat ehlini hoş görüşünün nedeni onlara çocuk nazarı ile bakıyor olmasıdır. Ehl-i tevhid kâinatın oyun yeri olduğunu bilir ve orada oynayanları seyretmekle yetinir, yaptıklarını da hoş görür. İnsanın esas evi Allah'ın yanıdır. Oraya erişebilmek için mürşitler telkinde bulunmakta ve insanlara gerçeği öğretmeye çalışmaktadırlar. Bunlar Kur'an-ı Kerim'in sözleri olduğu için hepsi doğrudur. Ve söylenenler ister istemez günün birinde gerçekleşecektir.

Ehl-i tevhid irfan sahibi olduğu için gönlünü bozmaz ve Allah'ın her şeyi yerli yerince yaratmış olduğunu bilir. Hiçbir şeyi tamamen yok etmeyi düşünmez. Bir ceviz ağacını örnek alalım: Onun verdiği tüm cevizleri alıp yağını çıkarabiliriz ama o yağdan tekrar bir ceviz ağacı

meydana getirmemiz mümkün değildir. Yeni bir ağaç yetiştirebilmek için olgun bir cevize ihtiyaç vardır aynı durum insanlar için de geçerlidir.

Allah, insanların kimini piyon, kimini at, kimini kale, kimini vezir yapmıştır. Satranç oyunlar içinde tevhide en uygun oyundur. Piyon olarak yaratılmış insanları, piyon diye küçümsemek hatadır. Çünkü o küçümsenen piyon terfi ederse şah dışında her şey olabilir.

Kale, at, fil hatta vezir bile olabilen piyonun olamayacağı tek şey şahtır. Terfi etmek piyonun elinde değil, onu oynayan gücün elindedir. Ehl-i Şeriat insanları mümin ve kâfir diye ayrıma tabi tutar. Ehl-i tevhid ise insanlar arasında böyle bir ayrım yapmaz. Çünkü tüm insanlar BİR'in uzuvlarından ibarettir.

Burada bizim zaman zaman Ehl-i Şeriat veya zahir uleması dememiz onları kendimizden ayrı gördüğümüzden değil bir uzumuzun fonksiyonlarını o fonksiyonlardaki eksikleri belirtmek içindir. Varlığın tek olduğunu bildiği için, Ehl-i Tevhidin kimi hoşgörü âleminde, kimisi hayrettedir. Çünkü bilirler ki her şey ve her esma Allah'tan gelmiş, dönüp dolaşıp yine O'na gidecektir.

Tevhid, sevgiden ibarettir. Sevgi olmazsa Tevhidden bahsedemezsin. Bu sebeple Ehl-i tevhid, diyenin evinde huzursuzluk olmaması lazımdır. Çünkü Ehl-i tevhid olan, dilini tutmayı, gönül yapmayı bilir ve evinde de böyle davrandığı için kavgaya, dövüşe meydan vermez.

Bilenlerin sabırlı ve affedici olmaları gerektiği, Kur'an-ı Kerimde, **Kızgınlığınızı yenip insanlara karşı affedici olun** şeklinde yazılmıştır.

Şeriata göre küslük süresinin çok kısa olması gerektiği söylenir ancak Ehli-tevhid arasında küslük diye bir şey olamaz.

Çünkü onların nazarında gerçekte Allah'tan başka bir varlık olmadığı için kim kime küsüp, kim kime darılabilir?

Bu sebeple kendini bilen bir insan, karşısındakine ağır bir söz söyleyemez.

Haktan başka varlık olmadığının idrakine varmış olan Ehl-i tevhid bir kimse, kime, nasıl kötü söz söyleyebilir?

Ehl-i tevhid, karşısındakini Hak gören demektir. Kişi karşısındakinin Hak olduğunu bilmiyorsa, ona Ehl-i tevhid denemez. Ehl-i tevhid nazarında kötülük, insanların kendi düşüncelerinin kötü

olmasından ibarettir. Yoksa Allah kötü bir şey yaratmamıştır. Tevhid ehline, her şey konuşur. Nasıl Hz. Yunus'a sarıçiçek konuşmuşsa, mezar taşları da konuşur ve bazı gerçekleri, nedenleriyle birlikte söyler. Onun için Ehl-i tevhid olanlar, hiçbir zaman, **Bu neden böyle olmuş?** demezler.

Allah korkusu olmayan bir toplumda her şey birbirine karışır ve anarşi doğar. Sonuçta her şey berbat olur. Tabi, berbat olan bizzat fertler olacağı için önce huzuru kaçanlar onlar olacaktır. Buranın da, öbür âleminde de sahibi Allahtır ve O'ndan başka varlık olmadığına göre bu görünenlerin tümü hayalden ibarettir.

Tevhidde azap yoktur. Çünkü azap ocağı mertebelere ait bir keyfiyettir. Mertebesi yükselenler, mertebelerine göre sıkıntı, azap ve tereddütten kurtulmuş olmalıdır ki o mertebede gerçekten aldıkları dersleri yaşama geçirdikleri belli olsun.

Gurur kıskançlıktan kurtulduğunda artık ne gamı kalır, ne de kederi, ne de azabı. Ehl-i tevhid nazarında kötülük, insanların kendi düşüncelerinin kötü olmasından ibarettir. Yoksa Allah kötü bir şey yaratmamıştır.

Tevhidde insandan başka bir şey olmadığı için Ehl-i tevhid olanlar kâinatta her gördüklerini insanda uygularlar. Saatten çiçeğe, topraktan ağaca kadar her şeyi insana uyarlayarak anlatmalarının nedeni budur.

Buranın da, öbür âlemin de sahibi Allah'tır ve O'ndan başka varlık olmadığına göre görünenlerin tamamı O'ndadır

Bir sapan taşı altın bir tasa vurup onu zedelese, o sapan taşının değeri artmadığı gibi, altınında değerinde bir azalma olmaz. Altın yine altındır. Böyle olunca da korku ortadan kalkar.

Altın altınlığını koruduğuna göre, aldığı darbe onu korkutmaz.

Tevhidde sahtekârlığa yer yoktur. İnsan ne kadar Ehl-i tevhid gibi görünürse görünsün, bir gün karşısındakinin de foyası meydana çıkar. Tıpkı gerçek sevgiden yoksun oluşu gibi.

Tevhidin sonu nedir diye sorulsa, verilebilecek bir cevap vardır ki o da " *Vaziyetin idraki*" 'dir.

Çünkü vaziyetini idrak eden tevhidi de idrak etmiş olur.

Beden dediğimiz bu alet hangi mertebenin malıysa, o mertebeden irtibat kurmaktadır.

İrtibat kesildiği anda alet işe yaramaz olur ve böyle bir alete de "öldü" denir. O halde beden, Allah'ın işini, O'nun arzusuna uygun olarak yapan bir aletten başka bir şey değildir.

Seyr-ü Süluk

İnsan kâinat ağacının meyvesidir. Nasıl bir ağac önce gövdesi (bir âlem), sonra dalları (başka bir âlem), dalcıkları (daha başka bir âlem), yaprakları (yine başka bir âlem) çıkıp, çiçekleri (bambaşka bir alem) ve en sonunda meyvesini veriyorsa: İnsanın da kâinat ağacında bir meyve olabilmesi için, benzer âlemlerden geçmesi gerekir.

Bu âlemlerden geçmek demek, kâinat ağacını öğrenmek demektir ki, bu da insanın kendini bilmesi ile mümkün olur.

İnsanın kendini öğrenmesi iki şekilde olur:

- Nefsini bilen, kendini bilir.
- Rabbini bilen nefsini bilir.

Sınavların en büyüğü dünya yaşantısıdır ve bundan kaçış yoktur. Zaten kaçacak yer de yoktur.

İnsan dünya hayatında Allah'ı tanır ise, en büyük sınavı başarı ile vermiş olur.

Sınavı başarı ile verebilmek için maddi, sıhhi, ailevi, mesleki v.b. her konuda, var ile yoku yahut en üst ile en altı bir tutabilmek ve ne tür bir durum ile karşılaşırsa karşılaşsın, durumu kabul edip, **Sen bilirsin Allah'ım** demek, lazımdır.

Eğitilenlerin sadece, **Öldüm**, demesi yeterli değildir. Mal ve mülk ile ilişkileri olmaması lazımdır. Bu dünyadaki imtihanları kazananlar, elbette ki, rahata ereceklerdir. Ama bu rahat burada değil, öte âlemde olacaktır. Aslında kafamızın içindeki ahireti burada düzeltip, güzelleştirmek gerekir. İnsan meram ettikten sonra, sohbetleri dinleye dinleye, Allah'ın da yardımı ile gönlünde bir şeyler olmaya başlar. Nasıl bir ip zamanla mermerde iz bırakır ise, sohbetler de zaman içerisinde

kalpte, izler bırakır. Sonra yavaş yavaş içten içe aşk ve tevhid ait, kaynamalar olmaya başlar.

Tevhidin içinde her şey, yani kâinat ve kâinatın özeti olan insan da vardır ve bu insan kâinatta bir nokta olmasına rağmen, kâinatın özetidir. İnsan yükseldikçe, kâinat kendinde dönüşüme başlayacağı için, tüm esmalar da bu kimsede tecelli edecektir.

Allah, **Nur'a gelin** dediğine göre, insan her şeyin iyi tarafını görüp, her şeyi sevmesini öğrenmelidir. İlimde nur olduğu için, insana iyiyi, güzeli görüp sevmeyi öğretir. İnsan, Allah'ın olan ilim yolundan gitmeli ve bunu yapma olanağı yok ise, bilene teslim olup onu takip etmelidir. Salikler sohbet dinleye dinleye, o yumuşak sözlerden etkilenip, taş gibi huylarını aşındıracaklardır. Salik taş gibi sert bile olsa, kaçıp yoldan çıkmadığı takdirde, yıllar içinde yumuşayacaktır.

İnsanın manen sıhhatte olabilmesi için, Allah'ın verdiğine, **Eyvallah hu**, demesi lazımdır. İnsan sülukunda ilerleyip yükseldikçe, neşesini hastalıklar bile kaçıramaz. Böyleleri hastalıkların bile geçici olduğunu bildikleri için neşelerini kaybetmezler. Asla evhama kapılmazlar. Çünkü böylelerinin nazarında, her şeyi veren de, alan da O'dur. Veren O olduğuna göre, şikâyet etmenin bir anlamı yoktur.

Bir salik, gelişip, düşünceleri yükseldikçe, dili tutulur. Şikâyetten, dilekten vazgeçip, Allah'ın verdiği ile yetinmeye başlar. Hiçbir dileğim yok senden ilahi, istediğin gibi olayım yeter, diyerek hislerini dile getirirler. Bir insan, diyelim ki, hayal âleminde bile olsa, bu anlatılanların içinde yaşamaz ise, bu sözleri söyleyemez. İnsan yaşarken, bazen çok derinlere dalıp hayrete düştüğü de olur. Bunu da kendisinin yaptığını söylemesi mümkün değildir. Çünkü Allah ona, elinde olmadan yaptırılabilmektedir. İşte Yunus'un, **Bir ben vardır, bende, benden içeri**, dediği yer burasıdır.

Sülük'e girmenin amacını özetlemek gerekir ise, şu cümle yeterlidir sanırım: **Kâbe'ye gidenler, oraya yüz sürmeye çalışırlar, bu yola girenler ise, Kâbe'nin sahibine yüz sürmeye çalışırlar**.

İnsan nasıl olsa ölüp, aslına kavuşacaktır. Ölmeden önce ölenler ise, bu âlemde iken kavuşmayı gerçekleştirip, hakka ulaşırlar. İş ölebilmektedir, ölen selamete çıkar. Ölebilmek için de dili tutmak gerekir. Çünkü ölü konuşmaz. Bir insanın büyümesi sadece bedensel büyüme değildir. Asıl büyüme fikren olgunlaşmaktır.

İnsan tam anlamı ile Allah'a bağlanmış olur ise, o zaman kötü bir iş yapmayacaktır. Çünkü insanların amelleri, niyetlerine bağlıdır. Kişinin niyeti iyi ise, ameli de iyi amel olur. Tevhitte çalışınca, meleke kesbedince emeller boşa gitmez. İnsan bir kere tevhid girerse, kendinden çıkmış olur ve ondan, **yapan, hak** olmuştur. İnsanın seyr-ü sülükte pek çok zorluk ile karşılaşacağı bir gerçektir.

Nasıl bir tren veya otobüs, hep aydınlık ve güneşli yerlerden geçmiyorsa; arada bir gölgelik alanlardan ve hatta karanlık tünellerden de geçiyorsa, insanlar da çıktıkları bu yolculukta benzer şartlarla karşılaşabileceklerini bilmelidir. Ayrıca sülük'te bir salihe kaldıramayacağından daha fazla yük verilmeyeceği, bilinmelidir. Çünkü Allah, kimseye, kapasitesinin üzerinde yük vermez. Bunun anlamı, Allah kuluna verdiği sıkıntının, tahammül gücünü de verir, demektir.

Onun için Ehl-i tevhid olanlar, buna güvenerek, onun verdiği her yüke rıza gösterirler. Çünkü O'nun niyetinin her zaman iyi olduğunu bilirler. Bir salik için en güzel şey, bu anlatılanları bizzat yaşayarak öğrenmek ve onların zevkine varabilmektir.

Huyunun kötülüğünün farkına varabilmek için, kişinin aklıselim olması lazımdır. Kişinin gayret göstermesi de gerekir. Gayret gösterdiği takdirde, bu gayretinin boşa gitmeyeceğinden emin olmalıdır. Bir insan kendinden şikâyetçi değil ise, başkaları da ondan şikâyetçi olmayacaktır.

Bir insanın, **Hak beni böyle yaratmış, ne yapayım?**, diyerek işin içinden sıyrılması mümkün değildir. Çünkü O, kötü bir şey yapmaz. Bir insan kendinden memnun olmadığı, huylarını değiştirip iyileştirmeye, güzelleştirmeye ve hakkın istediği şekle sokmaya çalışmalıdır.

Hak'tan gelen asla kötü değildir. Kötü gibi görünmesinin mutlaka bir nedeni vardır. Binasını yapmak insanın kendi elinde olan bir şey değildir. Huyları, kabiliyetleri, genetik olarak yedi göbek geriden miras olarak gelmiştir. Bu durumda fert kabahatli değildir. Kabahat Allah'ın verdiği aklı kullanarak, kişinin kendisi ile tartışıp, iyi ve kötü taraflarını düzeltmeye çalışmamasından kaynaklanır.

İnsana bazı huyları iyi gibi görünebilir, ama karşısındakine kötü görünüyor ise, onları da düzeltmesi gerekir. Bir salihin yapması gereken budur. Kişi düzeltmeye önce kendinden başlamak zorundadır. İnsanın kendini araması dikenli ve sert bir yoldur. Ancak bu yolda çekilen sıkıntılar aşk ile zevk haline dönüşür.

Sonunda kişi kendini kendinde bulabilirse, kendini kâinat aynasında görmeye başlar. Bu idrake varıldığında, şeytan dâhil her şey sevilmeye başlanır.

Allah şeytana, onun istediği yetkiyi verirken, insanın üç şeyine dokunmamasını söylemiştir. Bunlar: İlim, Kalp ve Düşüncelerdir.

İnsan dünya hayatında Allah'ı tanırsa en büyük sınavı başarı ile vermiş olur. Aksi takdirde, bütünlemeye kalır. Kalanlarla başarıya ulaşıncaya kadar, aynı sınıfı tekrarlar. Sınavı başarı ile verebilmek için, maddi, sıhhi, ailevi, mesleki v.b. her konuda var ile yoku, yahut en üst ile en altı bir tutabilmek ve ne tür bir konum ile karşılaşılırsa karşılaşırsın şikayet etmeden, "Sen bilirsin Allah'ım" demek gerekir.

İnsan, her hal ve hareketi ile daimi olarak, sınavdan geçtiğini bilerek, hareket etmeli ve her karşılaştığı terslikte, önce evvelki davranışlarını gözden geçirip, bir hata yapmadığını araştırmalıdır. Zira basit bir terslik, Allah'ın o kimseye, "Kendine Gel", ihtarı olabilir.

İnsan haktan gayri bir şey olmadığını idrak edip, onu kendinde bulabilirse, ne haksız bir iş yapabilir, ne de karşısındakinin hakkına tecavüz edebilir. Yapılan tüm kötülükler, hakkı idrak edememekten ve karşısındakini, gayri görmekten kaynaklanmaktadır.

Sülük'e girenlerin tümü, başlangıçta sütten çıkmış ak kaşık değildir. Kiminin alkol, kiminin sigara ve kiminin de kumar gibi alışkanlıkları vardır. Ama zaman içinde Allah onları bu alışkanlıklarından kurtarır.

Bu hususta en büyük terbiyecinin zaman olduğu unutulmamalıdır. Allah isterse, geçen zaman içinde bu alışkanlıkları alıverir.

Sülüke girenlerin, huylarındaki değişikliklerin başında, kendi alışkanlıklarından yavaş yavaş kurtulup mürşidin huyları ile huylanma gelir. Bu değişim salik ile mürşidi, sen ben, ben sen oluncaya kadar devam eder. Yani her iki taraf birleşik kaplar misalindeki gibi, aynı seviyeye gelinceye kadar, birleşik kaplar, su seviyesinin eşitlenmesi misali, ince taraftaki su sütununun yükselmesi ile birbirine ayna olmaya devam edecektir. Seviye eşitlendiğinde sen ben, ben sen olunacaktır.

Nasıl bir ip, zamanla mermerde iz bırakırsa, sohbetler de zaman içinde kalpte izler bırakır. Sonra yavaş yavaş, içten içe birliğe ait kaynamalar olmaya başlar.

İnsanlar, Kur'an-ı Kerim'de de belirtildiği üzere: **Bilin ki, Allah'ın velileri için asla korku yoktur ve onlar mahzun da olmazlar**, hükmüne tabi olmalılardır. Bu duruma gelenlerde artık kendisinden başka bir şey kalmamıştır. Her şey kendisi olunca insan hiç kendisinden korkar mı?

İnsan ilim sahibi olmalıdır. Eski devirlerde, kuyudan su çekmekte kullanılan ve kuyuların kenarı yüksek bir mermer yüksük ile çevrilen, ucuna kova bağlı urgan, o mermerin iç kenarından sarkıtılırdı. Yıllar içinde bu urgan o mermerin içine el girecek derinlikte bir yarık meydana getirirdi. Mermerdeki bu yarığı, o yumuşak urgan yapardı. Nasıl bir urgan yumuşak olmasına rağmen, zaman içinde mermeri kesebiliyorsa; salikler de sohbet dinleye dinleye o yumuşak sözlerden etkilenip, taş benzeri, huylarını aşındıracaklardır. Salik taş gibi sert bile olsa, kaçıp yoldan çıkmadığı sürece yıllar içinde yumuşayacaktır.

Nasıl ki tarlaya atılan bir tohum, üzerine kar yağmasına rağmen, baharda filizleniyorsa, kalp tarlasına ekilen tohumlar da, üzerlerine Allah'tan ağır tecelliler bile gelse, mutlaka arkasından gelecek olan rahmet-i ilahi ile yeşerip gelişecektir. Allah sevdiklerini yok etmez, dost gönlünde yaşatır. O hayat veren ve öldürendir. Yola giren kimse, **Ben biliyorum, bildim** dediği anda, mahvolur gider. Hepimiz beşeriyet kisvesinde olduğumuz için, daima birbirimizi ikaz etmeliyiz. Tabi bu duruma gelmek o kadar kolay bir iş değildir. İnsan, zenginliği, malı, mülkü kendinin zannettiği sürece bundan zarar görür. Ancak her şeyi sahibine verenin, mal fazlalığından ne zararı olabilir.

İbadet

Allah her işi kulu vasıtasıyla yapar, O kulu kendisine halife yaptığı için ona hürriyet vermiştir. Kul bu hürriyetini kendisine bahşedilen akıl ile kullanır. İnsandan beklenen Allah'a bağlanıp, O'na layık bir kul olabilmektir. Kul Allah'a teslim olduktan sonra, O'nun kendisini nasıl hareket ettireceğine karışmaması gerekir, aksine hareket kul'un kendine varlık vermesi ve şirk olmasıdır. Allah şirkten uzak olduğu için. Bu ikiden, birinin yok olması icab eder. Dolayısıyla Allah yok olamayacağına göre, yok olacak olan kuldur. Kulun yok olması ise, kafasındaki her türlü varlık düşüncesini silmesi ile mümkündür. O zaman kul, tertemiz olur ve kalp aynası parlamaya başlar. İnsanın karşısındaki gibi görünen hizmet, insanın kendisine dönmüş olur. Karşısındakine hizmet eden aslında kendisine hizmet etmiştir. Hz. Ali, çok ibadet edip, az çalışmaktansa, çok çalışıp az ibadet etmek, Allah nazarında daha makbuldur demiştir.

Rabbim dünyada da güzellik ver, Ahirette de güzellik ver ve ateş azabından esirge ayeti, insanın hem dünya ve hem de Ahiret için çalışmasını gösterir. Her türlü eğitim ve ibadetin amacı; ferdi geliştirip, insan haline getirmek, ona kendini öğretmektir. İnsanın kendisini bilmesinin ilk şartı da tefekkürdür.

İbadet de kendinden kendinedir. Kulluk, edep dairesine girip hizmet etmek demektir. Kime hizmet edilecektir? Tabi ki Allah'a. Allah da

görünmediğine göre, hizmet insanlığa yönelik olacaktır. **Kul demek kusur demektir**, deyişi insanın kendi bedenine ve kazandıklarına, benim demesidir.

Zikir, en büyük namazdır. İnsan hakka zikir ile ulaşır, Ancak zikrin uluorta yapılması doğru değildir. Allah uzakta değildir. O, **Biz sana şah damarından daha yakınız** der. Olay kendinden kendine cereyan etmektedir. Zikirden sonraki en büyük ibadet tefekkürdür. İnsan düşündükçe, iç âleminden güzellikler doğmaya başlar. 1 saatlik tefekkür 1000 yıllık ibadetten hayırlıdır denmesinin sebebi budur.

Abdest: İnsanın manen temizlenmedikçe, hakka vasıl olması mümkün değildir. Bunun maddi karşılığı da abdest almaktır.

Ezan: Müslümanların namaz çağrısı ezan ile yapılır. Ezan okunurken, **Haydi felaha** denmesi, insanları ferahlığa cennete, kurtuluşa davettir.

Kıble: Namaza başlarken yönelinen taraftır, genelde Kâbe olarak bilinir fakat Ehl-i hakikat, hakkı her an karşısında gördüğü için, kıblenin ne tarafta olduğunu sormaz.

Huzur: Hazırda olan bir şeyi görüp, ona şahit olmak, onun huzurunda durmak olduğuna göre, gaipte olan, görülmeyen ve şahit olunmayan bir şeyin huzurunda durulmaz. Kur'an-ı Kerim'de, **O öyle bir Allah'tır ki, kendinden başka ilah yoktur, gaybı ve aşikârı bilir. O rahman ve rahimdir**, olarak geçer. Denir ki: Gayb âlemindeki huzur ile buradaki huzur, kendinden kendine olan bir keyfiyettir. Allah'ı göremediğimiz için, O'nu, O'nun yarattığında görebilmemiz lazımdır. Yarattığı en mükemmel varlık da Hz. Peygamberdir. Huzuru O'nda, O'nun bu günkü varislerinde bulmamız gerekir. Allah'ını bilen bir insanın huzurunda bulunmak, Allah'ın huzurunda bulunmak demektir.

Namaz: Namaz kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki karşılığı, **Salad**'dır. Dünya ahiretin hasat yeri, dünyada kıldığımız namazlar ahiretimizi hazırlar. Namaz yatıp kalkmak değil, yaklaşmak, bağlanmak, gönül rızası ile birlemek demektir.

Kur'an-ı Kerim'de, **Ey iman edenler, O'na salad edin, selam verin ve teslim olun**, buyurmaktadır.

Namaz kılmanın amacı nedir? Namazda amaç kendini bilmektir, bu da: Neredeydim? Nereye geldim? Sonra nereye gideceğim? Sorularının cevabını bulmak ve oraya yönelmek demektir.

Yoksa sadece belirli hareketleri, belirli bir sırayla yapmak ve mânası bilinmeyen Arapça sözleri tekrarlamak değildir. Namazda amaç insanın ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol kuralına uygun olarak içiyle dışının bir olmasıdır. Müslümanlığın esası ve gayesi de budur. Namazda amacın Allah'ı bulmak olduğu, Fatihasız namaz kılınmamasından bellidir. Çünkü Fatiha okunurken "Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz." denerek Allah'a hitap edilmektedir. Lakin O'nu dışarıda değil içeride aramak gerekir.

Camide namaz kılınırken dışarıda kendisine uyulan bir imam vardır ama gerçek imam insanın gönlündedir. İnsan kendi gönlündeki imama inanıp, bağlanmadıktan sonra, dışarıdaki imama da gereği gibi inanıp, bağlanamaz. Ayrıca yalnız kılınan namazlarda insan, imam olmadığına göre kime uyacaktır? Tabii ki kendisine. Zira bu durumda kişinin kendisi hem imam hem cemaat durumundadır. İnsan bir işi yapıyorsa mutlaka doğru ve kusursuz yapmalı, yaptığını içine sindirmelidir. İbadet edenin gönül saflığı da önemlidir.

İnsanda safiyete ek olarak Neden? Niçin? Düşüncesi de kalkar ve kişi kimseyi suçlamaz hale gelir.

Hz. Peygamber, aklına hiçbir şey getirmeden iki rekât namaz kılana, şu iki deveden birini vereceğim deyince, Hz. Ali hemen namaza durur. Birinci rekâtı kıldıktan sonra, 2. Rekâtta, **Acaba şu kırmızı deveyi mi yoksa diğerini mi verecek?** Sorusu aklına takılır. Namazı bitirir ve durumu peygamberimize anlatır. Bunun üzerine peygamberimiz, **Kalbin secde etti mi?** diye sorar. Hz. Ali: **evet** deyince, **O halde namazın olmuştur,** der.

Namazdan gaye Allah'a yaklaşmaktır.

Allah'ı bilenlerin hareketleri namaz olmakta, bilmeyenlerin ise yaptıkları hareketler oturup kalkmaktan öte geçmemektedir.

İnsandaki ruhsal vuslat; kafasındaki düğümlerin çözülmesidir. Çözülen her düğüm, insanın üstündeki bir yükü kaldırmış ve insanı o konuyla ilgili vuslata erdirmiş olur. Her öğrenilen şey yeni bir vuslata ermek demektir. Allah'a vuslat ise kadehin rengi ile içindekinin renginin birbirinden tefrik edilemediği, akrep mi yelkovan mı olduğu bilinemediği ya da ateşle demirin birbirinden ayırt edilemediği duruma gelebilmektir. Bu durumda kişinin sözü hakkın sözü olur. Vuslat da mertebe mertebedir. Allah'ın sevince de duyan kulağı olurum, o benimle duyar. Gören gözü olurum, o benimle görür. Eli olurum, o benimle dokunur. Ayağı olurum, o benimle yürür. Kalbi olurum, o benimle anlar. Söyleyen dili olurum, o benimle konuşur. Ne söylerse onu yerine getiririm. Herhangi bir şeyden bana sığınırsa, ben onu muhafaza ederim dediği nokta budur. Bu durumda kişinin isteği onun isteği olur ve yerine gelir. En üst mertebedeki vuslat da bu âlemde olur. Bu da Allahla insanın karşı karşıya gelmesi ve insanın O'na ayna olması şeklinde gerçekleşir. Herkes namaz kılsa fena mı olur? Hayır. Ama kimse de namaz kılamadım diye üzülmemelidir. Çünkü namaz kaza edilir ama hayat namazı daimidir. İnsan bunu doğru dürüst kılmaya bakmalıdır.

Terakki: Allah'ta hiçbir zaman aşağı inme ya da geri dönme yok, daima terakki vardır. Gerçek namaz insanın iyi huylarının yani hakkın dışarı çıkarılmasıdır. Önemli olan insanın iç âleminin düzelmesidir. İç âlem düzeldikten sonra gerisi kendiliğinden gelir. İç âlemi düzelmiş olanlarda zıtlıklar ortadan kalkmış olacağı için bunların yarattığı gerginlik veya iç çatışmalarda yok olacağından, kişinin sinirlenmesi için şart olan yap-yapma, iyi-kötü, güzel-çirkin tezatlarına kaynaklanan gerekçe kalmayacaktır. Günde beş defa kılınan namaz şeriata ait bir keyfiyettir. Ehl-i hakikat nazarında namaz, dünya ile Ahiret arasında kalmış olan, bizim kılmakta olduğumuz hayat namazıdır. Hayat namazı aşırılığa kaçmadan orta düzende Allah'a yaklaşmak ve onu bildikten sonra o

seviyeyi muhafaza edebilmek demektir. Peygamberimizin her şeyin orta düzende olmasını isteyişinin nedeni budur. Kendini bilen bir insanın hiçbir şeyden korkusu olmaz. Çünkü böyle kimseler kimseye taş atmazlar ki o attıkları taş yansıyıp kendilerini incitsin. Allah sevdiklerine kolay kolay hata yaptırmaz. İnsanın kendinden başka gidecek bir yeri yoktur o halde dünyaya ahireti, Ahireti dünyaya zevk etmekten daha güzel ne olabilir?

İnsanı ilerleten düşünceleridir.

Düşüncelerinin derinliği; insanı insan yapar. Söz ve yazı düşünceleri meydana çıkartmaya yarayan araçlardır. Düşüncelerin dışarıya çıkması da iki şekilde olur: Birine sel suyu denir. Önüne çıkanı kapıp sürükler ve harab eder. Diğerine ise feyzan denir ve önüne çıkanlarda faydalı, ilahi tohumlar yeşermesine sebep olur. Esas vuslat yolu gönül temizliğidir ve gönül temizliği olmadığı sürece vuslata erilemeyeceğini de biliyoruz.

Günde beş vakit namazın farz kılınması Allah'ın kullarına, **Dünyaya dalıp gidiyorsun dikkat et, beni unutma**, mesajıdır. Eğer bu mesaj alınır ve gereği yapılırsa mesele yoktur çünkü kuyu açılıp suya kavuşulmuştur. Esasında yapıyı yapan Hak'tır ve her şeyin hakkını bir güneş gibi, hiç ayrım yapmadan vermektedir. Nasıl ki güneş, **Sen fakirsin, sen zenginsin, sen kâfirsin, sen değilsin** diyerek kimseyi ışığından mahrum bırakmıyor ve herkesi aynı şekilde aydınlatıp, ısıtıyorsa bizim de öyle olmamız ve her şeyi Allah için yapmamız gerekir. Kısacası bu yola girenlerin arı gibi olması lazım. Nasıl ki arılar Allah için çalışıp bal yapıyorsa, saliklerin de öyle olmaları gerekir ki cemiyet istenen duruma gelsin.

Eğer kişi, kalbini kötü düşüncelerden arıtır, nefsini arzulardan ayıklarsa, sonunda iyi huyları için de, **Onlar da benim değil**, kararına varır ki işte bu durumda soyunma tamamlanmış ve insanın içine zevk dolmaya başlamıştır. Bu zevk kişinin kendini boşluktaymış gibi hissetmesi şeklinde olur. Nasıl soyunmadan giyinilmiyorsa, bu varlıktan kurtulmadıkça gerçek varlık idrak edilemeyecektir. Hak vasfının içinde hareket de vardır, sükût da vardır.

Tasavvufla uğraştıkça; sivriliklerimizin törpülendiğini, huylarımızın değişmiş olduğunu, sabır ve hoşgörümüzün hatta sevgimizin artmış olduğunu görürüz. İnsanın kemale ermesi buğdayın olgunlaşmasına benzer.

Olgunlaştıkça başı öne eğilir, boynu bükülür, kurur, tam olarak olgunlaştığı zaman, artık taneleri ekildiğinde buğday verecek hale gelmiştir.
Aşağı mertebelere düşmeyi kimse istemeyeceği için istenen şey daima terakkidir. Terakkinin de yolu hoşgörülü olup gönül kırmamaktan geçer. İnsan üstündekine karşı gelirse, gönül kırmış olur ve üstündekinin ufak bir hareketiyle derhal aşağı düşüverir.

Hoşgörü, insanın farkındalığını arttırma yoludur. Bu farkındalık, arta arta sonunda İnsan-ı Kâmilin farkındalığına ulaşır ki, bu da kâinattır.

Salik Nasıl Olmalıdır?

İnsan karşısındaki gülerse, kendi de güler; o surat asarsa, kendi suratı da asılmış olur. Onun için çok sabırlı olmak ve karşıdakini, dolayısıyla kendini üzecek bir söz söylememek veya harekette bulunmamak gerekir. Aile mutluluğunun, toplum ve millet esenliğinin de sırrı budur.

İnsan, her şeyden ibret almalı ve Allah'ın hiçbir şeyi sebepsiz yaratmadığını düşünerek, karşılaştığı her olayı; ister mükâfat ister kötü bir şey olsun kendi ef'ali açısından değerlendirmelidir. Kendini bilenler, bunu bile yaptıkları bir hataya karşı uyarı olarak algılayıp hatasını araştırmalıdır. İnsan, Allah bir çile verdiyse onu kırmaya çalışmayıp **Allah'tan geldi, yine O'na gider**, diyerek, tevekkülle karşılamalı ve ondan şikâyet etmemelidir. Yapılacak iş çekip kurtulmak ve rahatlamaktır. Kaçmanın bir anlamı yoktur çünkü kaçıldığında gidilecek başka bir yol yoktur. Bir salik kötü bir fiil işlemese bile, aklına gelen kötülüklerden de kurtulmaya çalışmalıdır. Çünkü onun amacı kalp evinin mümkün olduğu kadar temiz, intizamlı, tertipli ve her an gelecek ulu misafire hazır olmasıdır. Fiile çıkmasa bile, kötü düşünceler kalbi köreltebileceği için salik bu düşüncelerden kaçınmalıdır.

Salikler, ellerinde olmamasına rağmen, kötü rüya bile görmek istemezler. Kişinin Ahiret hayatı, düşüncelerin güzelliği oranında mamur olmuştur. Saliklere hep sabır tavsiye edilir. Ama sabır bile bir mertebeden sonra günah olmaya başlar. Çünkü sabredip sıkıntı çeken kimse aynı zamanda kendisine şah damarından yakın olana da sıkıntıyı çektirmektedir. Bunu engellemek için yapılacak şey, o sıkıntıyı giderecek çareleri arayıp bulmaktır. Bu yola baş koyanların mert ve sebatkâr olmaları gerekir. Herkes nasibine razı olmalıdır.

Yalnızken bile Allah'la birlikte olduğu düşünülerek kötü hareketlerden kaçınmak gerekir. Kişi Allah'a yakınlaştıkça bu düşünceye sahip olacağı için uyurken bile ayaklarını uzatamaz hale gelir. Genelde saliklerin bir orta düzen tutturmaları gerekir. Her salik nasibi kadarını alacaktır. Saliğin daha fazla alacağım diye çabalamasına gerek yoktur. Çünkü fazlası insanı yorar. Bu nedenle yapılması gereken şey saliğin kendini yok etmesi yani **Varım, yoğum sensin,** demesidir. Bunu dediği andan itibaren korkusu kalmaz. Buradaki, **Sensin** sözü hayali bir Allah'a değil, mürşit aynasına söylenecektir.

Sırat-i Mustakim denilen yol, çok engebelidir. Bu yolda sapmadan duraksamadan ilerlemek çok zordur. İnsan **Allah'ım ben yapamıyorum, yardım et**, deyip O'nun yardımından istifade etmelidir. O zaman melekler yardım eder ve insanı doğru yolda tutarlar. Hayat bir merdivendir. Bu merdivenlerin en alt basamaklarına cehennem, en üst basamaklarına da cennet denir. Merdivenin alt basamaklarında olanların bazı şeyleri anlamaları zordur. Anlatılmaya çalışılsa bile anlayamayıp ters tefsirlere yönelebilirler. Onun için insan kiminle konuştuğunu bilmeden ilahi sırları açıklamaya kalkmamalı dilini tutmayı tercih etmelidir. **Şer verir, sır vermeyiz** tabiri **Anlayamayacak kişilerin yanında konuşmayız** anlamındadır. Mürşide düşen görev, yapılmış olan insan abidesinin üzerindeki bilgisizlik örtüsünü kaldırmaktır. Bunu da, o kişinin kendisini kendisine bildirerek yapar. İnsan isterse binlerce kişinin başı olsun, kendini bilmedikten sonra kıymeti yoktur.

İnsan-ı Kâmil

Manevi yolda en temel esas mukaddes ölçülere sımsıkı bağlanmak fakat sonsuz sırları da reddetmemektir. Bunun yanında Allah ile kulu arasında ki mahrem sırlardan, kelimelerden asla pay çıkarmamak gerekir. Eğer sırlara tahammül edecek dost ve sırdaş bulunmazsa susmak daha iyidir. Çünkü herkese aklının erebileceği ölçüde söz söylemek gerekir.

ŞİRK (BİR'den Çok Tanrı) : Aşikâre Şirk ve Gizli Şirk

Aşikâre şirk**,** İnsanın Allah'a inanmasının yanı sıra başka ilahlara (Tanrılara) da inanması demektir. Hz. Muhammed 23 yıl insanları bu düşünce tarzından kurtarmak için uğraşmıştır ve başarıya ulaşmıştır. Ancak gizli şirk ise o zamandan beri hala devam etmektedir.

Gizli şirk kişinin kendini Allah'tan ayrı bir varlık olarak görmesi, hatta kendisini karşısındaki kişi veya kişilerden de ayrı bir varlık olarak görmesi de diye tanımlayabiliriz. Hiçbir varlığa tek başına **Allah** diyemeyiz ancak hiçbir varlık ta **Allah'tan ayrı** değildir. **Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz**, ayetinde, bizim dilememizin Allah'ın dilemesi olduğu ifade edilmektedir. Allah'ın zaman ve mekândan münezzeh olduğunu ifade edenlerin, aynı zamanda **her yerde ama benim dışımda** şeklinde bir düşünceye sahip olmaları anlaşılabilir bir şey değildir. Allah var ama O'nun yanı sıra bende varım gibi bir anlayış gizli şirk'in ta kendisidir.

Yani kişi bir yerde kendisini Allah'a eş koşmuş olmaktadır ama bunun farkında değildir. Gizli şirk içinde bulunanlar bu dünyada bazen sıkıntılı, bazen de sevinçli haller yaşarlar bazıları lezzeti önce, eziyeti sonra yaşarlarken; bazıları da eziyeti önce, lezzeti sonra yaşarlar.

Kurtuluşa ermek için önce ayna olmak gerekir. Ayna olmayanlar sıkıntıdan kurtulamazlar. Ayna olmak demek kendi kişisel benliğinden kurtulmak, gerçek kimliğe ulaşmak demektir.

Biz dünyaya günahkâr olarak değil masum olarak geldik, masum olanların bu dünya hapishanesinde ne işi var? Diyebilirsiniz.

Kendini bilmeyenler, Allah'ı bilemeyenler burayı bir hapishane olarak, bir sıkıntı yeri olarak, bir imtihan yeri olarak düşünebilirler. Ancak, burası Allah'ın vechinin yani Allah'ın yüzünün seyredildiği bir yerdir. Kendini bilenler, nereye bakarlarsa baksınlar sadece Allah'ın vechini yani Allah'ı müşhahede ettiklerini bilirler. Ve bu bakışla baktıkları için onlar her an miraçtadırlar ve her an salah halindedirler. Her an Allah'ın huzurundadırlar.

Burası bazıları için cehennem hükmündeyken, bazıları içinde cennet hükmünde olmaktadır. Ne mutlu kendine gelip, kendilerini bilip de, her an huzur içinde, huzurda olanlara!

Kendilerini bilenler zamanda değil, anda yaşarlar. Onlar her an bir şendedir, bir oluştadır, her an ayrı bir zevk içindedirler. Hakiki insan, teklik ve birlik bilincini yaşayan ve yaşatandır. O Hak ile Hak olmuş, kendini bulmuş, kendisini bilmiş olan bir kişidir. O'ndan konuşan Hak, O'ndan bakan Hak, O'nda iş yapan Hak'tır. O kişide benlik (eski kimlik) yok olmuştur. Artık o, yepyeni bir kimlikle yaşamını sürdürmektedir. Onun bir yüzü Hak'a, bir yüzü de halka bakar. O kendi kendine işler yapmaktadır çünkü: **O her an bir şen'dedir oluştadır**.

Allah, dilediği kişilerin bilinçlerindeki perdeleri kaldırarak o kişilerin anlama yeteneklerini doğruya, gerçeğe, hikmete açar. Böyle kişiler bütün tavır ve davranışların Allah'ın dilemesiyle gerçekleştiğinin bilincine ulaşırlar. Bunların hayata bakışları farklıdır ve olaylar üzerindeki tahminleri tutarlıdır

Hz. Muhammed şöyle buyurmuşlardır: **Hikmeti hak edene vermezseniz, hak edene zulmetmiş olursunuz. Hikmet ve esrarı hak etmeyene verirseniz, hikmete zulmetmiş olursunuz**.

Kendini bilenler; hem kendilerinde hem de her yerde ve her şeyde (varlıkta) Allah'ı görürler. Ve her an onunla birlikte olmanın hazzını ve mutluluğunu yaşarlar. Tüm bu güzelliklerin yaşanması için sadece insanların bilinçlerinde sıçramaların oluşması yeterli olacaktır. İnsanlar bunun için çaba gösterseler de göstermeseler de bu durum

gerçekleşecektir. Kutsi bir hadiste kendini **Gizli hazine** olarak nitelendiren Hak, aynı hadisin devamında **bilinmeyi arzulandığını** ve bu nedenle de varlığı yarattığını söyler. Varlık âlemi maddi nesnelerden (cisimlerden) ve maddi olmayan ya da ruhani varlıklardan ibarettir.

Bunlar Hak'ın büründüğü tecelli (görünüm) suretleridir. Bu anlamda her şey, ister maddi isterse ruhani olsun, kendine mahsus bir tarzda Hak'ı ifşa eder. Hiçbir çile ve zorluk Cem Makamını idrak etmiş bir kişiyi Haktan döndüremez. Çünkü Cem Mertebesi, **Hakikat** mertebesidir ve bu mertebede eksiklik, yanlışlık, çirkinlik yoktur. Her şey yerli yerindedir ve Hak ile hak üzerindedir.

Böyle bir zevki tadan kişide, **Hoştur bana senden gelen**, düşüncesi hâkimdir. Bu nedenle kimseye kızmaz, kırılmaz, darılmaz, her şeyi, **sırf hayır** olarak değerlendirir ve herkese hakkını bağışlar. Ve bunu yaparken de hakikate vakıf olmanın içtenliği, doğruluğu, gönül hoşluğu ile yapar.
Bu makamda Hak, kulun kuvvetleri olur. Kulun yaşamı, kudreti, işitmesi, görmesi, söylemesi, Hak iledir. Bir hadis bu gerçeği şöyle vurgular: "**Ben kulumu sevdiğim vakitte, o kulumun kulağında işitme, gözünde görme, dilinde söyleme, elinde ve ayağındaki güç olurum. Kulum beni işitir, benimle görür, benimle söyler, benimle tutar ve benimle yürür**."

BOYUTLAR: Ruh Boyutu

1- Alt Bilinç Düzeyi: Alt bilinç düzeyinde bulunan insanlar bazen içlerinden geldiği gibi bazen de çevresindeki kişilerin değer yargılarına göre hareket ederler. Bu kişilerin tek amacı, bu dünya boyutunda arzu ve istekleri doğrultusunda bir hayat yaşamaktır. İçinde bulunduğu ortamda en iyi şekilde yaşamanın, mutlu ve huzurlu olmanın yollarını araştırırlar ve bunun için gerekli olan tüm çabayı gösterirler. Ancak bu arzu ve isteklerine bazen ulaşabilseler de genellikle bunu başaramayıp, sıkıntılı ve stresli bir hayat yaşarlar. Çünkü arzu ve istekleri fazla, olanakları kısıtlıdır. Bu kişilerden bazılarının değer yargıları çok fazladır. Hayatı çok ciddiye alırlar zaman zaman güzel anlar yaşasalar da genellikle sıkıntı ve

stres içindedirler. Hem kendilerini hem de başkalarını her fırsatta eleştirir ve yargılarlar. Bunlar şeriat boyutunda yaşayan kişilerdir.

2-Orta Bilinç Düzeyi: Bu durumda olan kişilerin kalplerinde bir nur parlamaya başlamış ve kısmen de uyanmaya başlamışlardır. Ancak yeni öğrenmiş olduğu hakikat bilgilerini hatırladıkları zaman içlerini güzel duygular kaplamakta, eski bilgilerine döndükleri zaman sıkıntılı haller yaşamaktadırlar. Bu kimseler tam bir huzura ve dinginliğe ulaşamadıkları için bu hallerinin diğer insanlar tarafından da bilinmesini istemezler. Bu gelgitler bir süre devam eder. Ancak bir taraftan yeni öğrendikleri hakikat bilgilerini yakınlarına ve sevdikleri kişilerine anlatma arzu ve isteği duyarlar. Bunlardan bazıları; bu dini, öğrendikleri bilgileri yakınlarına anlatmaya çalışsalar da bunun kolay olmadığını hemen fark ederler ve anlatma girişiminden vazgeçerler. Zaman zaman eski bilincine geri dönüp, eski yaşadıklarını tekrar yaşamaya başladıklarında huzursuz olurlar ve "Ben bu duruma neden düşüyorum? Aslında düşmemem gerekir." diyerek, kendilerini eleştirmeye ve kınamaya başlarlar. Bu durumda olan kişiler ilk fırsatta bir üst bilinç düzeyine geçmek zorundadırlar, çünkü burası kişilerin sürekli huzur halini sağlayan bir bilinç düzeyi değildir.

3-Üst Bilinç Düzeyi: Bu kişiler **Nur boyutuna** henüz geçemedikleri için bir takım tereddütlerden, kuruntulardan, gönül darlıklarından, şüphelerden ve hırslardan kurtulamamışlar; bu nedenle gerçek anlamda huzur ve mutluluğa ulaşamamışlardır.

Bu kişilerin gönülleri, geçim sıkıntısı ve gelecek kaygıları gibi çeşitli uzun emellerle huzursuz bir haldedir. Bu bilinç düzeyindeki kişiler, bugünün rızkını elde ettikleri halde yarınki rızıkları için endişe duyarlar. Bu durumda olan kişiler, canlarının istedikleri şeyleri terk edip, istemedikleri şeyleri yapmak suretiyle, kendilerini özgürleştirme hususunda kısmen başarılı olmuşlarsa da güzel huylar ve güzel ahlak henüz tam olarak yerleşmemiştir.

4-Huzura Eren Bilinç Düzeyi: Bu kişilerin kalpleri şüphe ve tereddütlerden arınmış her an şükür halindedir. Bu kişilerde kötü ve çirkin vasıflar, yerini güzel ahlaka bırakmıştır. Bunlar sürekli sabır, tevekkül, teslimiyet ve rıza halindedirler. Bu kişiler her yerde Hak ile birlikte olduklarının farkındadırlar. Şeri kuralların iç yüzüne de vakıf olmuşlardır. Daha önceden bilmedikleri birçok kavramın ne anlama geldiğini idrak etmeye başlamışlardır. Bu bilinç düzeyi Yunus Emre'nin "*Şeriat, tarikat, yoldur varana, Hakikat, marifet andan içeri*" Mısralarında anlatmaya çalıştığı hakikat bilinç düzeyidir.

Bu kişiler dini mükellefiyetleri hem zahiren hem de batınen tereddütsüz olarak kabul edip güzel bir şekilde yerine getirirler. Üstelik bu kabul ve inanış öyle sağlamdır ki, ufak bir şüphe oluşturamazlar. Çünkü onlar, maddi ve manevi âlemi artık hakikat penceresinden seyretmektedirler.

Artık böyleleri, imanları uğruna hiçbir çile ve mücadeleden korkmazlar.

Çünkü bu bilinç düzeyine ulaşan kişilerde, gözlerinin önündeki perdeler açılıp, latif duygularla hakikat nuru açığa çıkmış olduğundan, Kur'an-ı Kerim'deki, huzura ermiş nefs şeklindeki hitabı anlayabilmişlerdir. Bu kişiler Kelime-i Şehadet'in hakiki mânasına vakıf olmuşlar, her yerde ve her şeyde Hak'ı müşahede etmeye başlamışlardır. Ayrıca tüm insanlardaki Muhammed-i Nur'u da görmektedirler. Artık Müslüman olmanın ne anlama geldiğini idrak etmişlerdir. Tüm insanların ve tüm varlıkların Allah'a teslim olduğunun, hiçbir fiilin onun iradesinin dışında olmadığının farkına varmışlardır. Bu bilince ulaşan kişiler çok önemli bir kritik noktayı aşmışlardır. Bu bilinçten asla geri dönüş olmaz. Cennete giren bir kişinin tekrar cehenneme geri dönmesinin mümkün olmadığı gibi. Bu kişiler önceden yüzeysel olarak öğrenmiş oldukları tüm şer'i bilgilerin iç yüzünü anlamaya ve Kur'an-ı Kerim'in gerçek mânasına vakıf olmaya başlamışlardır.

Daha önceden kıldıkları namazlar, daha farklı bir namaza dönüşmüş, her an Allah ile birlikte olduklarının bilincine ulaşmışlardır.

Böyle kişilerin yemesi, içmesi, uyuması, oturması, kalkması, gezmesi yani yaptıkları bütün işler ibadet özelliği kazanmıştır.

5-Allah'tan razı olan bilinç düzeyi: Her an Allah ile beraber olduğunun bilincine ulaşmış, Allah'tan razı ve hoşnut hale gelmiş olan bilinç düzeyidir. Bu bilinç düzeyine ulaşan kişiler, kendi iradelerinden tamamen vazgeçip Hak'ın iradesinde yok olmuşlardır. "*Sen O'ndan, O senden razı olarak Rabbine dön*" (**Fecr'28**) ayetindeki "*Sen O'ndan razı olarak*" hükmü bu bilinç düzeyini işaret etmektedir. Bu rıza hali Hak'tan gelen bütün sıkıntılara karşı sabır göstermek ve bu hususta onun iradesini içtenlikle kabullenmektir.

Bu ayette ifade edilen "*sabredenler*" zümresinden olabilmek, ancak Allah'ın takdirine razı olmak ve asla isyana düşmemekle mümkündür. İnsan ancak bu bilinç düzeyine ulaştıktan sonra sıkıntı ve zorluklara en güzel bir şekilde sabır gösterebilecek ve onları verene karşı razı olabilecek bir hale erişir. Bunlar Hak yolunun cilveleridir onun için büyük ödüller daima büyük dayanma gücü, sabır, sebat ve tahammüllerin ardından gelir. Bu bilinç düzeyine ulaşan kişiler kendilerinin ve diğer insanların başına gelen bütün olayların Allah'ın dilemesiyle ve takdiriyle olduğunun farkında oldukları için hiç kimseyi eleştirmezler, kınamazlar, suçlamazlar ve yargılamazlar.

Olup biten her şeyin güzel olduğunu ve bir hikmetle yapıldığını iyice idrak etmişlerdir. Allah'tan bir şey talep etmenin edebe aykırı olduğunu düşündükleri için dua bile edemez hale gelirler. Bu bilinç düzeyinde olanlar için **Allah'ı bilenin dili tutulur** ifadesi kullanılır.

6-Allah'ın Razı Olduğu Bilinç Düzeyi: Allah kullarına ne vermek istiyorsa, vermek istediği şeylerden onları haberdar eder.

Vermek istemediği şeyleri ise onlara bildirmez bu inceliği bilen Yunus:

Cennet cennet dedikleri,
Birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver sen onu
Bana seni gerek seni diyerek…

… Allah'ın kendisine verebileceği en önemli şeyi, yani kendi özünü istemektedir. Allah'ın bizzat razı ve hoşnut olduğu bu bilinç düzeyine ulaşan kişilerde, tüm kötü huylar yok olmuş, güzel huylar ve güzel yetenekler açığa çıkmıştır. Bu bilinç düzeyindeki bir kişi kendini güzel bir şekilde hesaba çeker, asla yanlış bir şey yapmamaya gayret gösterir.

Yine bu kişiler her durumda ve bütün varlığıyla Hak'a teslim olmuştur. Böyle kişilerin Allah'tan gelen kahır veya lütuf tecellilerin her ikisini de gösterdiği rıza bereketine ulaşmışlardır. Rıza, tevekkül ve teslimiyet nedeniyle Allah böyle kişilerin adeta gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili, tutan eli olur. Onların haline, hareketlerine ve güzel ahlakına tesir kuvveti verir. Yani bir önceki bilinç düzeyinde müşahede ettiği güzellikleri şimdi bizzat nefsimize tattırmakta ve o halleri bizzat yaşatmaktadırlar. Sabır, tevekkül, teslimiyet ve rıza gibi özellikler onun davranışlarında müşahede edilmektedir. Bu kişiler Allah'ın kendilerine bildirdiği özel bilgiler ve yaşattığı özel haller ile diğer insanları etkileyerek onları irşat ederler.

7-Olgun, saf bilinç düzeyi: Bu bilinç düzeyi arınmış, saf, berrak, ulvi ve olgun bilinç düzeyidir. Bütün marifet sırlarının elde edildiği ve ancak Allah tarafından Vehbi olarak lütfedilen bir bilinç düzeyidir. Hak vergisidir, sırf çalışmakla elde edilmez. Kader sırrına vakıf, ilahi bir ihsandır.

Bu kişiler kendi varlıklarının geçiciliğini idrak ederek kendi özlerinin kaynağına ulaşmışlardır manevi eğitimleri dolayısıyla kazanmış oldukları ilim aracılığıyla varlıkların artık ne olduğunu ve bunun Allah'ın hangi güzel isimlerinin ve sıfatlarının eseri olduğunu vasıtasız olarak idrak ederler.

<u>Farkındalık</u>

Farkında olmak demek, diyalektik mantığı aşmak demektir. Diyalektik düşünce insanı kısıtlayan onu geniş düşünmesini engelleyen düşünce sistemidir. Bu düşünceye göre varlık hem kendisi hem de karşıtı olamaz yani karanlık aydınlık olamaz. Karanlık ve aydınlık kavramları bizim algılama gücümüzün sınırlı oluşundan ortaya çıkmış pratik kavramlardır. İnsanlar, genellikle an'da değil zaman'da var olmayı tercih ederler.

Zaman geçmiş ve geleceği içerirken, an ikisini de dışlar. Geçmişte hatıralarımız, gelecekte ise ümitlerimiz ve beklentilerimiz vardır. Yani geçmiş ve gelecek çokluktur. An ise tekliktir. An'da yaşarken bizden ve dikkatimizi gerektiren konudan başka hiçbir varlık yoktur. Farkında olmak ilgilendiğimiz konularla bütünleşmemiz demektir. Bu durumda ikilik yerini tekliğe bırakır.

Farkında olmak demek; an'da yaşamak yani bilinçli ve uyanık olmak demektir. İnsanların kendi varoluşlarının nedenlerini anlayabilmek için kendileri ile yüzleşmeleri yani baş başa kalmaları gerekir. Ne geçmişin hatıraları ne de geleceğin hayallerinden etkilenmeden, objektif ve çıplak gözlerle kendini görebilmek çok önemlidir. Bu bakış ve bu duruş bir kere elde edildikten, gerçeğin tadına bir kere varıldıktan sonra da vazgeçmek mümkün olmaz. An'da her şeyin farkında olmak yani uyanık olmak, keskin bir bilinç halidir ve kendine göre doyulmaz bir tadı vardır. Bu durum aslında hiç korkutucu değildir. Karşılaştığınız her duruma anında hâkim olmak, onu hemen toparlayıp gerekeni yapmak sonra da o duygudan ya da o bilinç halinden çıkarak yeni bir hale gitmek istemez misiniz? Ama etki ve tepkinin ötesinde durumun bilincinde olabilmek için beklenti ve saplantılardan kurtulmuş olmak gerekir. Hepimizi zorlayan da budur. Saplantı ve beklenti yani geçmiş ve gelecek. Beklentiler gelecekle, saplantılar ise geçmişle ilgilidir.

Süregelen uzun ince bir yol gibi, her şeyi ardı ardına eklemekten öyle hoşlanıyoruz ki ya da bu tip düşünmeye öyle alıştık ki… Hâlbuki an'da yaşayınca ne geçmişin takıntıları ne de geleceğin beklentileri etkindir. An'ın farkına vararak yaşamak demek tercihli olmayan değerler üretmek demektir. Bilinç seviyesi ileri olan kimse sorumluluk almaktan kaçınmaz çünkü böyle bir insanın kendisi için fazla bir beklentisi yoktur. Önemli olan, şartların getirdiği şekilde davranmak ve bu davranışını ertelemeden anında uygulamaya koymaktır. Bu duruma ruhsal bütünleşme de diyebiliriz.

MEVLANA ve İNSAN

Mevlana'nın iki dev eseri vardır.

1-Mesnevi: Mesnevi, Mevlana tarafından **BİR'lik Dükkânı**, diye adlandırılan bir eserdir. Mesnevi, Mevlana'nın baş eseri, Mevleviliğin ana kaynağı ve tasavvufun temel kaynaklarından biridir.

Mesnevi, Doğu İslam edebiyatında bir şiir türü olarak her beyiti kendi içinde kafiyeli ve tamamı aynı vezinde yazılmış uzun manzumedir.

Mesnevi öğretici (didaktik) bir eserdir. İslam-Doğu kültürünün şiir diliyle mükemmel bir ifadesi olan Mesnevi, dünya dillerinin birçoğuna çevrilmiş ve Mesnevi'yi kaynak alan yüzlerce eser vücuda getirilmiştir.

2- Divan-ı Kebir: Mevlana'nın lirik şiirlerini içeren bu dev eser gazeller ve rubailerden oluşur.

Denebilir ki, aşk ve sevgi konusunun insanlık tarihinde yazıya-kitaba geçirilmiş en geniş anlatımı Mevlana'nın Divan-ı Kebir'idir.

Divan-ı Kebir'de, Mesnevi gibi Farsça'dır. İçindeki birkaç Türkçe şiirin Mevlana'ya aidiyeti son derece şüphelidir.

Kur'an'da İnsan

İslam düşüncesinin en büyük temsilcilerinden bir olan Mevlana Celalettin Rumi'nin düşüncelerinden söz açmak, konunun Kur'an ve hadis bünyesindeki durumunu tesbit etmeyi zorunlu kılmaktadır. Esasen bu, İslam düşünürlerinin tümü için geçerli bir kuraldır. Kendisini Kur'anın kölesi ve Hz. Muhammed yolunun toprağı olarak görmüştür. Rumi gündeme geldiğinde ise bu sorumluluk iyice belirginleşmektedir.

Kur'an insandan söz ederken iki ifade kullanır. "*İnsan topraktan yaratıldı*." **Enam**, **2**.

"Sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel takdir eden de O'dur. Tayin edilen bir ecel de O'nun katındadır. Sonra bir de şüphe ediyorsunuz", **Hicr, 28**

"*Ey Peygamber! Rabbinin meleklere şöyle dediğini hatırla: 'Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağım",* **Sad, 71**

"*Hani Rabbin insanlara demişti ki: 'Ben çamurdan bir insan yaratmaktayım" ve "İnsan Allah'ın bir nefhasıdır."* **Hicr, 29**

Beden ve Ruh

Böylece Kur'an insanın varlık yapısında iki alanın birleştiğine dikkat çekiyor. Bunlardan biri ölümlü olan yani beden, ikincisi ölümsüz olan yani ruhtur. Bu iki alanı ifade için ölümlü-ölümsüz, beşeri-İlahi, Fenomen-numen, Sufiler de, şekli-asli, Heykel-ruh, kalıp-öz gibi ifadelerle dikkat çekerler.

İnsanlarda, biri evrimin konusu olan ve insanın diğer varlıklarla ortak yanını gösteren bir beden alanıyla yalnız insana özgü bir madde üstü alan vardır. Bu ikinci alan Psikolog Düşünür. Max Scheler tarafından Geist alanı diye anılmıştır. Bir başka deyişle insanın obje olan bir yanı bir de obje olmayan bir yanı vardır. İnsan, bu ikinci yanıyla diğer varlıkların üstünde, onlardan ayrı, fakat öteki yanıyla da onlarla beraber ve laboratuar konusudur. Kur'an, Boisard'ın da belirttiği gibi (bk. Boisard, 131-134) insanı bir ahlaki varlık olarak ele aldığı için onun metafizik veya tıbbi yapısına öncelik tanıyan bir yaklaşım sergilemez. Böyle bir şey Kur'an'ın gayesine ters düşer. O, ne pozitif bilim kitabıdır, ne de felsefe kitabı.. Onda aslolan, insanın ameli- ahlaki yapısına daha çok pratik açıdan yaklaşmaktır. Bununla beraber Kur'an, kendisine has esrarlı üslubuyla insanın metafizik ve fizik yapısıyla ve bu ikisinin münasebetiyle ilintili bilgiler de verir. Daha doğrusu, bu konularda ilgili disiplinlere ufuk açar. Şunu da unutmamak lazım ki Kur'an, insanı, özü bakımından Yaratıcı Kudret ile birleştirdiği için insanın ölümsüz yanına ilişkin fazla söz söylemek, bir anlamda Allah hakkında konuşmak olmaktadır.

Misâk

İnsanın, özü itibariyle ilahi nefha, yani Yaratıcı Kudret'in bir uzantısı oluşu, bizi Kur'an'ın başka bir tespitine bakmaya itiyor. İnsan ile Allah arasında bir ezeli anlaşma, bir zaman öncesi andlaşma vardır.

Kur'an buna Misak ve Ahd diyor ve insanı bu ahdi bozmamaya, hayatını onun gereklerine uygun yaşamaya çağırıyor.

Tasavvuf tarihinde Cüneyd el Bağdadi (ölüm 910) tarafından bu sistemin adı olarak kullanılan bu misak, insanın bireysel, sosyal ve evrensel bütün ilişkilerinin temeli sayılıyor.

Bunların ilki yaratıcı ile insan ırkı arasında meydana gelmiş bir pakt, diğeri ise bu paktın bir tür muhasebesi olan Hasır keyfiyetidir ki; bunların ikisinde bizim matematik zamanımızı aşar.

İlahi nefha oluşun bir uzantısı da şudur. İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve ilahi emanetin, yani varlığın gayesini gerçekleştirme borcunun taşıyıcısıdır. Bu ödevini yerine getirmesi içindir ki, varlık, insanın emrine verilmiştir. Kur'an buna teshir(insan dışındaki varlıkların insanın emrine verilmiştir.) diyor. Kur'an insanın kâinata mahkûmiyetini değil, hâkimiyetini esas alan bir kitaptır.

Halifelik sırrı insanın yalnız melek veya sadece iblis bir varlık olmasını gerektiriyor. İnsanın yüceliği bu iki kutbun beraberliğindedir. İnsan ilahi emanet ve hilafetin sahibi olmanın yanında bir yığın noksanlığın da toplandığı alandır. Kan dökücüdür, bozgun çıkarır, acelecidir, nankördür, şehvetine düşkündür, menfaatçidir, şımarıktır, azgınlık yapar, cehaletini bilgi sanır vs. Bu bakımdan Kur'an, en mükemmel insan tipi olan peygamberlerin bile beşeri niteliklerden ayrı düşünülmemelerini ister.

Furkan7-9; 20-41

Furkan 7 "*Şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber ki, yemek yer, sokaklarda gezer? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya"*

Furkan 9 "*Ey Muhammed! Sana nasıl misaller getirdiklerine bir bak! Onlar sapmışlar, yol bulamazlar"*

Furkan 20 "*Biz senden evvel de peygamberleri başka şekilde göndermedik. Şüphesiz onlar hem yemek yiyorlar, hem çarşıda geziyor ve sokaklarda yürüyorlardı. Sizin bir kısmınızı bir diğerine fitne* kılmışızdır ki, bakalım sabredecek misiniz? Zira rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir.*

**Buradaki fitne imtihan sebebi anlamındadır.*

Furkan 41 "*Seni gördükleri zaman ' Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği?' diyerek seni alaya alıyorlar".*

İnsan iki kutupluluğu ile mükemmel iyiliği ve kötülüğü ile yüce ve güzeldir. Hilafet ve teshir gerçeğinin bir uzantısı da şudur. İnsan, saygın ve hizmete layık bir numaralı varlıktır. İnsan evvela bedeni ile mükemmeldir.

Tin, 4 "*Biz insanı en güzel biçimde yarattık"*. Ruhuyla ise birçok varlıktan üstündür.

İsra, 70 " *Biz insanları, yarattıklarımızın birçoğuna üstün kıldık"* demektedir. Buradan hareketle, kâinat bünyesinde insandan daha mükemmel varlıkların yaşamakta olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Geleneksel İslam düşüncesi bunu kabul etmemekle birlikte, konunun Kur'ansal temeli budur.

En ileri hizmet ve saygı insana gösterilmelidir. Ve bu, İnsan ayrımı yapılmadan yerine getirilmelidir. Hz peygamber'in tavrında bunun örnekleri verilmiştir. O, din ayrımı yapmadan putperestler de dâhil hastaları ziyaret eder, tüm cenazeler için saygıyla ayağa kalkardı.

O, insanı değerlendirirken günlük hesapları değil, insanlığın günlük hesapları değil insanlığın geleceğini esas almıştır. Kendisini taş yağmuruna tutan Taif putperestlerine beddua etmesi istendiğinde bunu reddetmiştir." Allah'ım, kavmimi doğruya yönelt, çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar." Kendisine öylesi bir kötülüğü yapanları " kavmim diye anması, üzerinde çok durulmuş bir ifadedir. Putperestlerde dâhil tüm insanlık Hz. Muhammed'in külli vücudunda parçalar, hücreler gibidir. Nitekim sufi düşünce onu Ruh-i Azam(En büyük ruh) olarak anar. Öyle bir ruh ki, Kur'an'ın ifadesi ile : " İnsanlara dokunup onları üzen her şey, onu rahatsız eder, incitir (**Tevbe, 128**) " *Andolsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, gayet izzetli ve şereflidir. Sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir üzerinize titrer, müminlere gayet merhametli ve şefkatlidir."*

Kur'an'ın ve O Peygamberin bu tutumu bizi bir başka Kur'an gerçeğine götürür. İnsanlığın birliği… Kur'an renk, ırk, bölge, soy, mal, güç vs. ye dayalı üstünlükleri reddeder. İnsanlar bir anne ve babanın çocuklarıdır. **Allah âlemlerin Rabbi**, Peygamber de **âlemlerin rahmeti**dir. Hitap insanadır. Mutlak insandır bu. Burada alın kaydı da yoktur.

İnsanlığın birliği, Kur'an'ın tevhidi esas olan temel karakteristiklerinden biridir.

İnsana hizmet, Allah'a hizmettir. Sufilerin Hak ile halkı birleştirmek dedikleri budur. Onlara göre **Sülük** (Allah'a varış olayı) hizmet ve onları sevmek esası üzerine oturur. Bu espirinin açık örnekleri de Hz.Peygamberin hayatında ve sözlerinde vardır. Hz. Peygamber, **nefsim çok pis oldu**, diyen birine; **Öyle deme, gönlüm karardı de**, diyerek pisliğin insana izafe edilmesine karşı çıktı. Selam almamanın insana saygısızlık olacağını söyledi.

Kendine Meliklerin Meliki adı verilen kişinin adını değiştirdi ve Allah'tan başka Melik yoktur diyerek başkaları üzerinde ceberût ifadeden insanlara karşı olduğunu gösterip insanın saygınlığını ilan etti.

Askeri bir seferde, ordu saflarını düzeltirken bir şahsın karnına elindeki çubukla hafifçe vurmuştu. Adam, **canımı acıttın**, deyince, elbisesini yukarı çekerek, **İşte karnım hadi intikamını al**, deyince, sahabi ona sarılarak, karnını öptü ve **Ben sana nasıl el kaldırırım, ey Allah'ın Elçisi, maksadım vücudunu öpmekti**, diye ağlamaya başladı.

Bir hadisi kutsü şöyledir: **Allah kıyamet günü der ki: Ey insanoğlu! Ben hastalandım, beni ziyaret etmedin ya. Eğer onu ziyaret etseydin, ben onunla yan yana idim.** Ve Allah devam eder: **Ben yemek istedim de beni doyurmadın, susadım da beni içirmedin**.

Konuşma, önceki minval üzere devam eder. Bütün bunlar, Hak ile halkı birleştirme anlayışının İslam Peygamberleri'nin tavır ve sözlerindeki dayanaklarıdır.

İnsanın özü yaratıcı ile aynı olunca onun mutluluğu ve ölümsüzlüğü Allah'a varmakla elde edilecektir. Aynen bunun gibi Allah'tan uzaklaşmak insanın mutsuzluğu olacaktır. Böylece Kur'an ölümsüzlük olayını, Allah'a varış olayı olarak ortaya koyar. Son varış noktasının Allah olduğu, Kur'an'da açıkça ifade edilmektedir.(**Bakara 156, Ankebut 8**)

Bakara 156 "*Onlar başlarına bir musibet geldiği zaman: ' Biz Allah'a ait kullarız ve sonunda O'na döneceğiz' derler".*

Ankebut 8 *" Biz insana, anasına babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar senin hakkında bilgin olmayan bir şeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman, size yapmış olduklarınızı haber vereceğim".*

İkinci olarak, hürriyetin temeli de Allah'a varıştadır. Çünkü hürriyet, esasta öz benliğimizi tam bulmamızdır ve öz benliğiniz Allah'tır. Bu yüzden Kur'an insanın şeref burcunu kulluk olarak gösteriyor. Allah'a yakınlığın en ileri mertebesi olan İsra olayında en yüce insanın Abd(Allah'ın kulu) diye anılması bunun en çarpıcı delilidir.

Bütün bunlardan sonra şunu söyleyebilir miyiz? İnsan Allah'laşır. Hayır, insan insandır. Allah Allah'tır. Allah insanla her an beraberdir. İnsana **Şah damarından daha yakındır**. Ama yine de insanın parça varlığı Allah ile aynı olmasına engeldir. İnsan Allah ilişkisi Sui jeneris bir Kur'ani birliktir. İslam, Allah ile insan arasında, insanın, Allah'ında Allahlığını korumaları şartı ile bir beraberliktir. İnsan kaderin süjesidir, çünkü Allah değildir. Fakat o aynı zamanda hürdür, çünkü Allah onu kendi sureti üzere yaratmıştır. İslam, Allah'ta değişmez olanı, insanda sürekli olanı ile yüz yüze getirmektedir.

Tasavvufta İNSAN

Her şeyden önce insan zıtların birleştiği bir varlıktır. Bu yüzden de en karışık varlık insandır. Cinsiyetten gıdalanmaya kadar, en alt seviyedeki hayvanlıkları insanda bulabilmekteyiz.

İnsan, "hayvandan daha soğuk ve berbat (Kur'an, **Araf 179**) *"Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır ancak onunla gerçeği anlamazlar. Gözleri vardır, onunlar görmezler. Kulakları vardır, fakat onunla işitmezler. İşte bunlar hayvan gibidirler. Hatta daha da aşağıdırlar. Bunlar da gafillerin ta kend*ileridir. *İnkarcılara hayvan demek, hakaret olur, çünkü hayvanlar Allah'ı inkâr etmez.."* olabilmektedir.

Hz. İsa diyor ki " Ben şuna hayranım: Böylesine büyük bir zenginlik, böylesine bir sefilliğinin içine nasıl konmuştur. (Thomas İncili) Nietzhe, " *hayvan olmak için mükemmel olmak lazım*" diyor. İnsan eksiksiz hareket, şaşmaz hareket sergileyen bir mükemmel değildir. Hep düşer kalkar, hep isyan eder; fakat onun değeri de buradadır.

Tek tek meziyetler esas alınırsa insan bir sinekten, bir gece kelebeğinden, bir keneden daha zavallı olabilir. Fakat o, bir yığın iyi ve kötüyü benliğinde taşımakta eşsiz bir kudrete ulaşmıştır. İkbal, insanın bu özelliğine şöyle dikkat çekiyor. İnsan için günahsızlık ve katıksız itaat, bir düşüş ve tükeniştir.

Bir hadiste, “Eğer günah işlemeseydiniz Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyip tövbe etmeyen topluluk getirirdi. “ İbni Arabî’nin (ölüm 1240) dediği gibi: O “hem Hakk’ı hem de halkı temsil ediyor. Dışı halk, içi Hak’tır. Ve o halde insanın içi onun rabbidir. “

İnsan-ı Kâmil Meselesi

Nietzshe: **İnsan, hayvanla insanüstü arasında geçirilmiş uçurum üstünde bir iptir**, diyor. Bu ipte en düşük ile en yüksek nokta arasında sayısız dereceler var. İnsanı zirvede temsil eden tipe, tasavvuf düşüncesinde, Kâmil insan denmektedir. Tasavvufta İnsan-ı Kâmil bir kudret modeli olmakla birlikte, ondan tahakkim ve şehvet değil, hizmet ve merhamet esastır. Kâmil insan bütün insanları benliğinde toplar. Kâmil insan, diğer velilerde parçalar halinde bulunan hikmetleri kendinde birleştirir. Diğer peygamberler tarafından parça parça temsil edilen hikmet Hz. Muhammed’in şahsında birleşmiş ise aynen öyle diğer velilerin birer parçasını taşıdıkları ilahi hikmet kâmil insanın şahsında toplanmıştır. Bu bakımdan kâmil insan daima verendir; alan, isteyen değil.

İkbal şöyle diyor: **Hak eri hiç kimseden renk ve koku dilenmez, onun renk ve kokusu Hak’tan alınmıştır. Onun bedeninde her an yeni bir iş can vardır. O, tıpkı Allah gibi her an yeni bir iş ve oluştadır. Bununla beraber kâmil insan, diğerlerinin bütün niyaz ve dileklerine karşılık veremez. Çünkü o’da nihayet Allah değildir. İnsan-ı Kâmil, Allah’ın bazı sıfatlarından mazhar olmakla birlikte, tanrılığı temsil etmiyor.**

Kâmil insanın üstünlükleri sayılırken, beden üzerinde onun özellikle duyu organlarıyla diğer insanlardan farklı olduğunu söyleyenlere rastlamaktayız. Örneğin Şah Veliyullah Dehlevi’ye göre kâmil insanın üstünlüğünün bir belirtisi de ondaki beş duyunun fevkaladeliğidir.

Türk sufisi Hacı Bayram Veli (1429), **Kâmil insani Hakk’ın gözüdür. Hak âleme onunla bakarak rahmetini ulaştırır. O, varlığın ruhudur da. Beden, ruhsuz ayakta duramadığı gibi âlem de, bir nefes,**

kâmil insansız olamaz… Onun rahmeti bütün eşyaya ulaşır, hatta ilahi isimlere bile ulaşır.

Kâmil insan Hakkın ve halkın kıblesidir. Kâmil inançsız Hak bilinemez. O halde kâmil insana ulaşmak, Hakka ulaşmanın ta kendisidir. Onu gören Hakkı görmüş onu seven Hakkı sevmiş demektir. Ona itaat Hakk'a itaattir ve onun reddettiği Hak tarafından da reddedilmiş demektir. Ona acı veren Hakk'a acı vermiş olur…

Onun ilmi Hakk'ın ilmine aynadır. Kısaca, onun zatı Hakk'ın zatı, vücudu Hakk'ın vücudu, ilmi Hakk'ın ilmidir.

Rumi Düşüncesinde İNSAN

Saygı duyduğumuz değerlerin bağlı oldukları kıymetleri inkâr veya ihmal, o değerleri tanıdığınızı değil, istismar ettiğimizi gösterir. Hem unutmamak lazım ki, bir düşünürün, sisteminin belli bir parçası olduğunu anlamak, hele hele onun siteminden sonuçlar elde etmek imkânsız denecek kadar zordur. Mevlana'yı bir Weltanschaung'ı ve Muhammed'i anlamadan, Mevlana adına bir yere varamazsınız.

Rumi'nin, tarih içinde yer aldığı zaman ve mekân çizgisine baktığımızda şunu görüyoruz: O, korku, güvensizlik, kargaşa, kan, sürgün ve ümitsizliklerin doldurduğu bir zaman ve mekânın ortasında zuhur etmiştir. Moğol tufanı, yıkılmak üzere olan bir Selçuklu İmparatorluğu, kahra, zulme, açlığa, perişanlığa maruz kalmış paramparça insan kitleleri. Bir yangın yeri, bir mahşer… Ancak, tablonun sadece bu kahır tarafını seyre dalıp kalmak doğru olmaz.

İlahi kader lütufları, daima kahırlar içinde saklanmıştır. Kahır ne denli büyükse, onun rahminden çıkacak yeni doğuş da o ölçüde güçlü ve bereketli oluyor. Ve insanlığa yön ve hayat vermiş oluşların başlangıçları, daima bir kahır ve ıstırap devresi olmuştur. 13. Yüzyıl Moğol tufanının sergilediği kahrın içinden de büyük lütuflar fışkırdığını görüyoruz.

Anılan kahrın mayaladığı lütfun Anadolu'ya düşen nasibinin en büyük parçası Mevlana Rumi'dir. İbn Arabî, Ahi Evren, Sadreddin Konevi,

Fahreddin Iraki, Yunus Emre Anadolu lütuf payının en büyükleridir. Mevlana'nın sırdaşı Şems'in İbn Arabî İle görüştüğüne kesin gözüyle bakılıyor.

Gerçek din, Rumi'ye göre, şeytanın tavrı ile din hasetçisi dediği tabucu, sığıntı, polarite düşmanı softanın tavrından uzakta bir yerdedir.

Diyor ki: **Din hasetçilerinin inadına, rahmetten kovulmuş şeytanın körlüğüne, ağrıyan gözlerimize gönül ve can sürmesi geldi**.

Melek insan hayal eden dinciden tiksinen Rumi, eksiği, negatifi olan insandan uzaklaşmayı dini anlamamak sayar. Allah adamı, bir taş gibi oracıkta duran insanı bir çeşmeye çeviren adamdır.

Baş yarma ihtimalini düşünerek taştan uzaklaşmaz Rumi, yaklaşır ve taşı sular akıtan bir çeşmenin yapımında kullanır. Ve der ki: "*Testi taştan korkar ama o taş çeşme oldu mu testiler her an ona gelmeye can atar*."

Bu noktaya gelmek, dini bir alma kurumu olmaktan çıkarıp verme kurumu haline getiren fedakâr ruhun işidir. Diyor ki Rumi: **Bize almayı değil, vermeyi öğrettiler** ve diyor ki: **Dünya deniz kesilse biz o denizde Nuh'un gemisiyiz. Nuh'un gemisi batma-yitme derdine düşer mi hiç?**

İşte Hak eri, Nuh'un gemisi gibidir. Tufanın gidecek yer bırakmadığı bir zamanda o tutar kaldırır insanı, o yener umutsuzluğu ve o açar umulmadık yerlerden mutluluk pencerelerini. Ve onun umut aydınlık kucağı istisnasız herkesi sarar; bunu bileni de sarar, bunu bilmeyeni de. Şöyle sesleniyor Mevlana: **Dostum, ben senim, sen de bensin. Kendini bırakıp da gitme kendinden, kendini başkası sanıp da sürme kapından. Gölge gibi senden hiç ayrılmayan biri varsa o da benim; dostum, kendi gölgene çekme kendi hançerini.**

Bunu diyebilecek benlik, gözyaşıyla abdest alabilecek noktaya gelmiş mustarip ama şuurlu dindardır. Rumi kendini bu dindarlardan biri olarak görür.

Mevlana: **Her zerrenin gönlünde bir saray var; fakat kapısını açmadıkça kapalı kalır sana**."

Mevlana'nın özelliklerinden biri de, yaşadığı devirde İslam düşüncesine iyice nüfuz etmiş ve hatta ona yön verme noktasına gelmiş Yunan felsefeyi ve bu felsefeyle kucaklaşmış İslam İlmi Kelam'ını çok iyi bildiği kuşkusuzdur. Fakat o, bu yapının içerdiği metafizik tartışma ve diyalektik bakışını eşyaya ve laf ustalığına çevirdiğini ve böylece ilahi kelamın insan hayatına etkisinin büyük ölçüde engellendiğini fark etmiştir. Yunan dilini ve Yunan felsefesini çok iyi biliyordu ama o kültüre mağlup olmadı. Felsefeyi Kur'an mesajını kontrol eden bir noktaya çıkarmamak Mevlana'nın belirgin özeliklerinden biridir. O, Kur'an denetiminde sürekli felsefe kamburunu düzeltmiştir. Diyor ki: **Felsefenin verdiği inkârı gönlümden sürdüm, çıkardım; gönlümü yudum, arıttım, gözümde de Yusuf'a ait şekillere yer verdim**.

Mevlana, hem kendi bakışlarını hem de Kur'an tefekkürünün bakışını insana, yaşayan insana çevirmiştir. Bununla birlikte Mevlana'nın metafizikle bir ilgisinin olmadığını söyleyemeyiz. Eşyaya ait bilgiyi, spekülasyonu, dinamik hayat bilgisinin ve insan gerçeğinin önüne geçirmiş olan filozofları, kuralcı ilahiyatçıları ağır biçimde tenkit etmekle birlikte, çok yüksek bir seviyede düşünce ustası tavrıyla metafizik meselelerin en ileri burçlarında tartışmalar açmış, düşünceler ortaya koymuştur.

Mevlana'dan bir asır kadar önce, Yunan düşüncesiyle, İslam tefekkürünün kucaklaşması İbn Rüşd'le kelam-fıkıh-tasavvuf üçlüsünün bir sistem halinde kaynaşması ise Gazali ile zirve noktasına ulaşmıştı.

Öte yandan Hicri 1. yüzyılda Hasan el-Basri'nin başını çektiği zühd hareketi daha sonraki asırlarda tasavvuf adı altında kaydettiği gelişmeleri sürdürerek şiir alanında Senai, Attar gibi abideleri yetiştirmiş ve Mevlana'nın yaşadığı devirde İbn Arabî gibi bir fikir devini ortaya çıkarmıştı. Mevlana böylesine büyük bir mirası değerlendirerek yükselmiştir.

Kısacası, Mevlana'nın değerlendirdiği düşünce ve kültür birikiminde tartışması yapılmamış hemen hiçbir felsefe ve ilahiyat problemi yoktur.

Mevlana bu engin ve zengin miras içinden bir numaralı uğraş konusu olarak, benliğinde sonsuzun tohumunu barındıran ve yaratıcı Kudret'le özü bakımından birleşen insanı seçmiştir.

Mevlana Hallac'ı iman, aşk ve erişin tartışmasız sembolü, edebi temsilcisi sayar.

Gerçek aşk, darağacında sallanan âşıkla ispatlar kendini: " *Ey aşk, padişahım sensin, benim için bir darağacı kur; asılmamış kandil evi aydınlatmaz*." Hallac-ı Mansur, aşkın nasıl ispatlanması gerektiğini insanlığa gösteren ölümsüz aşk rehberi olarak anılır: " Aşkı görmüyorsan âşıklara bak. Hepsi de Mansur gibi, darağacına neşeli bir suretle geldiler."

Mevlana, gerçek aşkın, ölümden korkmak şöyle dursun, ölümü isteyeceğini ifadeye koyarken de Hallac'ın bu konudaki ünlü beytine atıf veya telmihte bulunur. Hallac diyordu ki: **Öldürün beni ey dostlarım, öldürün; öldürülmemde benim gerçek hayatım saklıdır.** Rumi de diyor ki: **Kendimizin düşmanıyız biz, öldürenin dostuyuz. Âşıkların her biri Mansur'dur kendini öldürtür**. Ve: **Öldür beni, öldürdün mü aşkla dirilirim ben**.

Mevlana'daki gerçek dindarlığı, Hakk'a erişi ifade eden **Gözyaşlarıyla, kanla abdest almak** deyimi de Hallac kaynaklıdır. Hallac'ın, Fransız bilgini Massignon'u koca bir ömrü Hallac araştırmalarına vakfedilen ünlü beyti şudur: **İki rekât namazla da Allah'a varılır; elverir ki abdestini al** ve şöyle konuşur Rumi: **Gözyaşlarınla abdest al, yalvarıp yakararak namaz kıl**.

Ve Enel Hak. Hallac'ın tarihi sarsan bu sözü, Mevlana sisteminde Yaratıcı'yı gerçekte buluşun ifadesi olarak kullanılmaktadır: **Enel Hak kadehi doldur, Mansur şarabından sun; bu zamanede Mansur gibi senin darağacının dibindeyim ben** ve: **Enel Hak sözünü sen söylemedin,**

O'nun şarabının esintisi söyledi. A hoca Mansur, iş böyleyken neden darağacındasın.

Mevlana ve insan bahsine girerken onun ölümsüz dehasına çok güzel işaret eden bir yazıyı sadeleştirerek buraya almak istiyoruz. Rahmetli Prof. Ferit Kam'ın ilk defa Gölpınar'lı Mesnevi şerhi önsözünde yayınlanan bu yazı şöyledir: **Cenab-ı Mevlana Allah'ın bir ayetidir. Herkes onu okudum, anladım zanneder; heyhat. O bizim için 70 kat perde yahut bulut altından görünen bir güneştir. Biz o güneşi değil, sadece görüşü kapatan bulutların arkasından, aydınlattığı alanın bir kısmını görebiliriz; bu görüşle onu gördüğümüzü sanırız**.

Dünya sözü, bütün kâinatı ifade için kullanılan kulli bir söz olduğu gibi, Mevlana kelimesi de ilahi isim ve sıfatların sırlarını toplayan kulli bir kelimedir. Dolayısıyla Cenab-ı Mevlana'yı, Allah'ın En Büyük Kelimesi" diye anmakta tereddüt edilemez.

Allah'ın bu büyük kelimesini kimse hakkıyla anlayamamış, tefsir edememiştir. Allah erleri, ulular onun bize kendisini bildirdiği kadarla yetinmeyi uygun görmüşlerdir.

Mevlana'yı anlamak için geniş anlamda İslam'ı, özel olarak da Kur'an'ı anlamak gerekir. Bunun temel iki sebebi vardır. Birincisi; Mevlana, kültür ve zemini bilgi ve mirasın tamamen Kur'an ve İslam olan bir mistik düşünürdür. İkincisi; Mevlana, imanı, aşkı, cezbesi bakımından bir Muhammedidir. Diyor ki: **Canım tenimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben, Tanrı'nın seçkin peygamberi Muhammed'in yolunun toprağıyım. Her kim benden, bunun dışında bir söz naklederse hem o sözden şikâyetçi olurum hem de nakledenden**.

Mevlana'ya göre, Allah'ı yeterince tanımak Muhammed'i yeterince tanımaya bağlı bulunuyor. Çünkü Muhammed, yaratıcının bir tür görünür şeklidir. **Örtsün kapasın diye Ahmed demiş. Ahmed'den Ahad'dan başkasını istemem ben**.

O halde Muhammed'i tanımadan Mevlana'yı tanımak olmaz. Muhammed'i sevmeden Mevlana sevilebilir mi? Muhammedi merhamet ve hoşgörünün sınırsızlığı buna imkân verebilir.

Ama Muhammedi tanımadan Mevlana'yı sevenler kendi dünyalarına çekilmiş bir Mevlana severler. Bu artistik, turistik, bazen sosyatik Mevlana olabilir ama Muhammed'in ruh ve bilgi mirasının uzantısı Mevlana olamaz.

O halde Hakk'ı insanda görmek gerekir. Bunu yapamayan, görmesini bilmiyor demektir. Yine Rumi'yi dinleyelim: **Gözümüze bak da Hakk'ın cemalini gör. Çünkü bu, gerçeğin kendisi ve katıksız bilginin ışığıdır. Hak da kendi güzelliğini bizde seyreder. Sakın bu sırı açıklama, kanını yerlere dökerler**. **Murat sensin. Neden oraya-buraya koşuyorsun? O, sen demektir. Ama sen, sakın ben deme, hep sen diye söyle. Senlik, O'luk şaşkınlıktan ileri gelir. Göz dürüst görürse, sen, O olursun, O da sen olur**.

Evet, insan tanrı değildir ama tanrı, ululuk sınırlarını insanda belirtmiştir. İnsanın önünde canla, gönülle, bedenle gerçekten bir secde ettin mi ne yana dönersen orası gönlüne Kâbe olur. İnsan tanrı değildir; ancak tanrı dışındakilerin de hiç birine benzemez. O, Yaratan'la yaratılan arası bir notada oturmaktadır.

İnsandır desem, aşktan utanırım; tanrıdır desem, tanrıdan korkarım. Herşey sensin; her şeyden öte ne varsa O'da sensin; O da senden ibaret.

Her insan, tanrının bir nefhası olarak eksiği ve günahı ne olursa olsun bu yüceliği özünde taşır. Mevlana, insanın yüceliğinin temelinde ondaki yaratıcı hürriyeti, yapıp-edici iradeyi görmektedir. Esasen yaratıcının nefhasını taşımak, sıradan bir yaratık olmamak budur. Sonuç olarak insana iki noktayı, altını çizerek hatırlatmak kaçınılmazdır:

1. Kendini tanı, mucize arama
2. Eserden (yaratılmış) geç, Müessiri (yaratıcıyı) gör.

Göğe açmak veya Müessir'i bulmak için bilgi anahtarı kaçınılmazdır. **Ağacı görmüyorsun, ağaçtaki kuşu nereden göreceksin?** diye soran Rumi bilgiyi, ağacı görme noktasına kadar kutsar.

Ancak ağaçtan kuşa geçiş, kuru bilgiyi aşan bir keyfettir. Bilgi alettir, aleti kullanmasını bilmeyene alet ne yarar sağlayabilir. Ele silah almakla yiğitlik olmaz; yiğitlik silahı kullanabilme hüneridir.

Bilgi silahın senin, silah da erkeklik alametidir. Erkek değilsen, erkeklik alametinin olmaması yeğdir.

Rumi'ye göre kuru bilgi yani entelektüel satır bilgisi, seni sarayın kapısına kadar getirir. İçeri girmek sadır ya göğüs veya gönül bilgisiyle mümkün olur. Entelektüel bilgiyle işin içinden çıkacaklarını sananlar, kapının önünde bekleyip duranlardır.

İnsan nereden gelip nereye gittiğini, bir başka deyişle gerçek benliğini ve onurunu duygu ve bilgi kavrayınca maddenin ve ona bağlı nimet ve ihtişamların basitliğini görür ve hayat denen soylu ve sonsuz yolculuğun bu basit ve iğreti saltanat uğruna harcanmaması gerektiğini anlar. **Kıskanacaksan Tanrıyı kıskan. Bu kıskançlık nebilerde de vardır.** Diyen Mevlana, insanın gerçekten aday olduğu saltanata işaret ederken de şöyle sesleniyor: **Mezar da ne oluyor? Can, göklere bile sığmaz**.

Rumi'nin sisteminde maddeye sırt dönmek ve ona el sürmemek değil, maddenin üstüne çıkmak esastır. Yani kötü görülen, sahip olmak değildir; sahip olduğunuz şeylerin kölesi haline gelmektir.

Dünya, Haktan gafil olmaktır, kumaş, mal, çocuk ve kadın sahibi olmak değil. Diyen Rumi kendi bakışını ifade ederken Kur'an'ın yaklaşımını da çok güzel vermiştir.

Rumi soruyor: **Efendilik hırsıyla neden kulluktan mahrumsunuz?** ve devam ediyor: **Biz; tutumla, küple, testilerle tatmin olamayız; bizi çekip bir ırmağımıza götürün.**

Maddeye saplanmak ve oradan tatmin bulmak insanın kendine en büyük kötülüğüdür. Büyük bir onuru beyinsizce ayaklar altına almaktır. Mevlana soruyor: **Dünya tuzağı öyle bir tutacaktır ki, padişahlar, arslanlar bile köpek gibi pisliğin içine düşmüşler, ta boğazlarına kadar batmışlardır**. **Dünyaya demir atmış Karun'u yer çekti, yuttu; ulular ulusu İsa'yı gökyüzü çekti, yüceltti**.

O halde insan bir tercih yapmak zorundadır. Ya dünyayı sonsuzluğun uydusu yapacaktır ya sonsuzluğu dünyanın uydusu. Varlık ve oluş kanunları aynı anda hem Musa'yı hem Firavun'u memnun etmeye imkân vermemektedir.

İçten koruyup benliği güçlendiren az yemektir. Rumi'nin sisteminde altı en çok çizilen noktalardan biri budur. Onun eserlerini okuyanlar görürler ki, Mevlana yemekten, özellikle bir tür şehvet manisiyle yemek yemekten açıkça iğrenir.

Şu sözlere bakın:

- "*Ekmek, beden hapishanesinin mimarıdır*."
- "*Ekmekle gelişen bir kişi ekmekten başka ne ister ki? Deniz gibi gönül gerek ki, inci bile ona karşı yoksul kesilsin, dilencilik etsin*."
- "*Tabiat kuzgunlarına leş yedirme, oruç tuttur. Tuttur ki hepsi dudu kuşu haline gelip şeker avlamaya koyulsun."*
- "*Beden Helva yiyince abdesthaneye gider; fakat can helva yedi mi, arşa yükselir.*"

İşin burasında Rumi, orucu gündeme getirir ve onu insanı erdiren belki de bir numaralı disiplin olarak sunar.

Mevlana'nın ermek ve başarmak için temel şartlardan biri olarak gördüğü bu riski göğüsleme ve tehlikeye atılma, onun belki de en büyük müridi olan Muhammed İkbal (ölüm 1938) tarafından bu yüzyılda yeniden ve hararetli bir biçimde dile getirilmiştir. İkbal, geleneksel

doğunun riskten kaçan yaklaşımını " selamet istiyorsan kenarda dur" şeklinde ifadeye koyan İranlı Sadi'ye karşı Mevlana'nın Kur'an kaynaklı anlayışını şu cümlelerle haykırmıştır: "Eğer hayat istiyorsan tehlike içinde yaşa"

Ve: "Hayatın sırrını mı arıyorsun? Onu, zorluk ve ıstıraplarla kıvranmanın dışında bulamazsın."

Ne yazık ki, Müslüman Doğu'da hala Sadi'nin anlayışı egemendir. Rumi ve İkbal'in Kur'an kaynaklı "Yaratıcılık riskini göğüsleme" anlayışları Müslüman dünyada henüz tam bir biçimde hayata geçirilememiştir. Bunun en belirgin ve üzülerek söyleyelim, en yıkıcı örneği, dinin Kur'an'a teslim edilmemesidir. Daha açık bir ifadeyle, Müslüman dünya çağların önümüze yığdığı taklitçi, hazırcı devşirme din anlayışını, hazır ve sıkıntısız olduğu için benimsemekte, Kur'an'ın dinamik, eşya ve olaylara hâkimiyete götüren din anlayışına bir türlü geçmemektedir. Çünkü böyle bir geçiş ancak ve ancak yaratıcılık riskini çekinmeden göğüsleyecek bir eski mirası Kur'an'ın denetimine sokmak üzere olduğu gibi paranteze alacak iman ve sonsuzluk erlerine muhtaçtır. Ve İslam dünyası, sayıları çok az olan bu tevhid erlerine, geleneksel uykusunun rahatlığı kaçırdıkları için göz açtırmamaktadır. Hak erlerinin yaratıcı ruhlarındaki yeni doğuş rüyaları geleneksel tabuculuk tarafından ne yazık ki, hayata geçme imkânı bulamadan karartılmaktadır. İslam dünyasının en önemli sorusu ve sorunu işte buradadır.

Madde ihtişamına boyun ermeyen sonsuzluk erinin zaferini engelleyen bir bela daha vardır; korku veya sünepelik. Rumi, aşk ve iman adamının, yaratıcı hürriyetinin tüm risklerini hiç çekinmeden göğüslemesi gerektiğini çok açık ve mert ifadelerle insanlığa duyurmaktadır. Rumi'nin bu anlayışı en büyük etkisini şuurlu olarak Muhammed İkbal'de, farkında olmadan da Nietzsche'de göstermiştir. Şöyle diyor Rumi: "*Ganimete konmak, inciler elde etmek isteyen kişinin denizin ta ortasına kayıklar sürmesi gerekir*."

Sonsuzluk eri tüm ödüllerini sonsuzluğun sultanlarından beklediği için, bu dünya planında onun, yürüyüşü frenliyecek hiçbir kayda yenik düşmemesi gerekir.

İnsan; halkın ana, baba ve arkadaşlarına, yerlere ve göklere, bağlara, bahçelere, köşklere, bölgelere, işlere, yemeklere, şarap vs. gibi çeşitli şeylere karşı olan bütün arzu, sevgi ve şefkatlerinin hepsinin, gerçekte Tanrı'yı sevmek ve bilmek olduğunu bilir. Bunların hepsi örtülerdir. İnsanlar bu dünyadan göçüp o Şah'ı perdesiz olarak görünce, bunların hepsinin perdelerden ibaret olduğunu ve gerçekte istediklerinin yalnız o bir şey olduğunu görür ve anlarlar.

Bu suretle bütün güçlükleri halledilir ve içlerindeki her türlü soruların ve müşküllerin karşılığını fark ederler. İstedikleri şeyi açıkça görürler. Tanrı, her güçlüğe birer karşılık vererek cevaplandırmaz, bir tek cevap vermek suretiyle, bütün soruları açıklar ve cevaplandırır. Böylece bütün müşküller halledilir… Tanrı'nın güzelliği perdesiz görülürse biz buna tahammül edemeyiz ve ondan nasibimizi alamayız. Bu perdeler sayesinde yardım görüyor, fayda elde ediyoruz. Bu gördüğün güneşin ışığı aracılığıyla yürüyoruz, görüyoruz, iyiyi kötüden ayırıyoruz ve ısınıyoruz.

Ağaçlar, bağlar da onun sayesinde meyve sahibi oluyorlar. Olmamış, ekşi ve acı meyveler onun sıcaklığı ile olgunlaşıp tatlılaşıyorlar. Altın, gümüş, yakut ve inci madenleri onun etkisiyle meydana çıkar. Vasıtalarla bize bu kadar yara sağlayan güneş, eğer bize biraz daha yaklaşacak olursa, hiç fayda vermeyeceği gibi, bütün dünyayı yakar ve insanları kavurur.

Ulu tanrıda perde ile tecelli ettiği zaman, dağ güllerle doluyor, yemyeşil oluyor, süsleniyor. Hâlbuki perdesiz tecelli edince, dağ altüst ve paramparça olur."

İnsanın Ayrılığı

"*Gözlerim yeterli değil, daha yüzlerce göz bulmalıyım, ödünç almalıyım da seni seyretmeliyim*."

İslam peygamberi: "*Bedenleriniz sizin bineklerinizdir*" buyuruyor. Mevlana, işte bu yüzden, bedene "**at**" diyor. Hayat serüveni, ölümsüz olan özün, ölümlü at üzerinde gerçekten bir yolculuğudur, hikâye budur. Bu gerçek, Ubeydullah Ahrar tarafından şu güzel sözde ustalıkla ifadeye konmuştur. "Âlemden maksat olan mananın hülasası inansın vücududur. İnsandan maksat ise uzaklık ve ayrılık derdi ile inlemektedir."

Ayrılık nasıl vücut buldu?

İnsan; aslından, can yoldaşlarından ayrılıp bu noksanlıklar dünyasına gelirken, koptuğu bütünle bir anlaşma, bir ahdleşme yapmış, bir misak imzalamıştır. Kur'an bu ahdi bozmamak üzre insanı uyarmaktadır. Bu misakla, Yaratıcı'nın bu âlemde şahidi olmayı kabullenmiştir. Ruh, bu misakı, beden altında seyrederkende unutmuyor, ama bulanık hatırlamak gibi bir durumda kalıyor. Ne var ki, hatırlama derecesi ne olursa olsun, bir derin istek halinde sevgilisini, can yoldaşını istiyor, özlüyor.

İnsanın, bütünden inip noksanlıklar dünyasına inişi (buna nüzul, hubut, tenezzül de denir) bir çıkışı zorunlu kılar. Aksi halde insan kendini tamamlayamaz. İniş, insanın hayatının bir yarısıdır. Diğer yarısı çıkış olacaktır. Bir başka deyimle insan varlık dairesini tamamlamak durumundadır. Mademki bir daire söz konusudur ve mademki başlangıç noktası Allah'tır, bitiş noktası, son nokta da Allah olacaktır. Kur'an 'ın beyanıyla: "*Allah hem başlangıç hem sondur" ve "Dönüş Allah'adır*."(Hadid,3;Bakara 28,245 vs.)

Bakara 28 " *Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki, ölü idiniz sizleri diriltti. Sonra sizleri yine öldürecek, sonra yine diriltecek, sonra da döndürülüp ona götürüleceksiniz.*

Bakara 245 " *Kimdir o adam ki, Allah'a güzel bir ödünç versin; Allah'da ona birçok katını ödesin. Allah darlık da verir, genişlik de verir. Hepiniz de ona döndürülüp götürüleceksiniz*".

Hadid 3 "*o ilktir, sondur, zahirdir, batındır. O her şeyi bilendir."*

Varlık dairesindeki seyrimiz ve hayat yolculuğu, cansız maddelerde ilk adımını atıyor. Yolculuğun genel adına, varlık dairesini tamamlamak deniyor. Sufiler buna, seyr, sefer, hicret, gurbet veya sülük derler. Cansızlardan bitkilere, oradan hayvanlara geçen seyr, insanda derin bir soluk alır ve oradan Allah'a gider. Allah, aynı zamanda ilk noktadır. Bu yolculuk boyunca insan bütün varlık mertebelerini yaşamış olur. Allah'a vardığında kozmik şuurunu veya transandantal benliği kazanır, yani aslına ulaşır.

Mevlana, bütün eserlerinde, insanı, şerefinin burcuna oturtacak bu vefa borcunu yerine getirmeye ve hayatını Yaratıcı'ya dost olmanın gerektirdiği onur içinde geçirmeye çağırdı. En zor iş de budur. Bu zor işi seçmek ve onur borcuna oturtmak yerine kolayı seçenler, Rumi'ye göre, köpek-eşek tıynetli olanlardır.

Süreli Yürüyüş

Kısacası, Rumi, sürekli yürüyüşten yanadır. Diyor ki: **Buluşmayı dileme, zaten buluşmak cismin sıfatıdır; en öylesine bir yakınlık görüyorum ki, yakınlıktan da yakın**.

Rumi'nin sürekli yürüyüşü ölümle de kesilemez. Çünkü ölüm, ölümsüzden kaynaklanan zamanüstü egoyu değil, o egoya bineklik yapan bedeni yok etmektedir.

Sürekli yürüyüş hayatın ta kendisidir. Yürüyüşün durması, varılan hedef ne olursa olsun hayatın bitmesi demektir. Sonsuzluk eri nimete kavuşmak pahasına bitişi değil, ıstırap ve tehlike pahasına yürüyüşü tercih eder.

Rumi'nin sürekli yürüyüş özlemi, başka bir deyimle hasretin asla bitmeyeceği gerçeği, Muhammed İkbal tarafından kuvvetli bir biçimde dile getirilmiştir. Diyor ki İkbal: **Beni, arzumun olması da öldürüyor, olmaması da** ve: **Kıvrıla kıvrıla uzayıp giden yol, menzilden daha güzeldir**.

İnsan – Allah Beraberliği

Mevlana: **Benim bulunduğum yerde hatadan başka bir şey yok. Senin bulunduğun yerde bağıştan başka bir şey yok.**

İnsan özü itibariyle Allah'tan bir nefta, bir parçadır demiştik. Varlık dairesini tamamlayınca ayrıldığı bütüne döner. Acaba bu, insanın Allah olması mıdır? Başka bir ifadeyle Rumi'nin BİR'lik anlayışı acaba nasıl bir manzara ortaya çıkartıyor? Mevlana, Allah insan beraberliğinin en ileri derecede savunucularından biri olmasına rağmen, bir panteist (var olan her şey tanrıyı oluşturur düşüncesi) değildir. Yani onda, Allah'ın insan aklını aşan karakteri hep bakidir. Böyle düşünen bir insanda panteizm ve hulul (Allah'ın insana geçmesi) olmaz.

Rumi'de insan bahsinin en önemli noktalarından biri de İNSANLIĞIN BİRLİĞİ kavramıdır. Kur'an'ın ilk cümlesi; **Âlemlerin Rabbi olan Allah'a övgü**'dür. İkinci cümlesi ise bu Rabbin iki temel sıfatının Rahman ve Rahim olduğunu ifadeye koyar. Kur'an, ileriki surelerinden birinde (**Enbiya, 107**) "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"* der ve son Peygamber'in de **âlemlerin rahmeti** olduğunu söyler. Kendisini **Kur'an'ın kölesi** ve **Muhammed'in yolunun toprağı** olarak tanıtan Mevlana, işte bunun için insan birliğini, insanın saygıya layık olduğunu ve Kur'an adına insanı sevip saymanın şart olduğunu kabul etmektedir. O, Kur'an'ın sergilediği tevhidin bir uzantısının da, insanlığın birliği olduğunu, pekâlâ biliyordu. Ve biliyordu ki, biz Misak anında toptan Allah'ta idik, aslımız bir ve aynı idi. Bunu neden unutuyoruz?

Mevlana, insanın birliğini, dinlerin bir şekil birliğinde aramaz. Şekil, meşrep ve eğilimlerle harmanlanıp dile gelir. Dile geliş biçimine değil, dile getirilmek istenen şeye bakmalıyız. Şekil, suyu arayanların, su

koydukları çeşitli renk ve desendeki kaplara benzer. Akıllı adam kaplara değil, içindekine bakar, yani suya. Mevlana, suyun peşindedir.

Buzlarla takılıp kalmayı da istemez. Nihayet buz da eriyince su olmuyor mu? **Birisi buzu görse aslı nedir, bilmez; fakat sonunda bunun su olduğunu anlar ve esas hakkında şüphesi kalmaz**. O halde herkes kendi dininin şekli yapısını koruyabilir. Ama özde beraberliği esas almak suretiyle diğer din mensuplarıyla dostça, sıcak alakalar kurabilir. İşte bu yüzden Rumi için, Müslüman olmak dinlerüstü olmaya engel değildir.

BİR'lik Alanı

Esasen, Allah açısından iman-küfür, hayır-şer ayırımının hiçbir anlamı yoktur. Yani iman-küfür farkı bizim için bir anlam ifade ediyor; mutlak değil. Mevlana şöyle konuşuyor: "*İnsan sınırları bilseydi hayırla şer belirmezdi, kendisince bilinmeyen her şey de belirir, ortaya çıkardı. O halde, Hak eri için bütün dinlerin, İman-küfür kavgalarının üstünde bir alan vardır. Kavgalar, renkler, dinlerüstü bir alandır bu birlik alanı*. "

Nicholson, 1914'te basılan eserinde Rumi'nin Dante'ye üstünlüğünden bahsederken, şöyle demek zorunda kalmıştır: **Rumi, Dante'nin doğumundan birkaç yıl sonra öldü. Fakat Hıristiyan şair, çağdaşı Müslüman şairin ulaştığı enginlik, merhamet ve hoşgörüden uzaklardadır**. Aksi nasıl düşünülebilir ki, Dante, İlahi Komedya'sında muazzez İslam Peygamberi'ni bir zındık olarak gösterir ve cehenneme koyarken, Mevlana sokaktaki Hıristiyanlara sapık diyenleri azarlıyor, onların gönüllerinin incitilmesine öfkeleniyordu. Bazı örnekler verelim: Başına birtakım müsibetler gelen bir tüccar, Mevlana'ya durumunu anlatıp ondan dua istedi. Mevlana ona, başına gelen tüm felaketlerin, Frenk diyarında, yol kenarında oturan bir Hıristiyan'a tükürüp onu küçümsemesinden kaynaklandığını ve kurtuluş için o adamı bulup af dilemesi gerektiğini söyledi. Ve adam, günlerce yolculuk yapıp Mevlana'nın dediğini yerine getirdi. Mevlana, kendi eğitim sürecinden beslenen bazı Hıristiyanların, dinlerinde kalmalarına bile ses çıkarmıyordu.

Bunlar içinde hem Mevlana müridi ve hem de kilise papazı olarak hayat sürenler bile vardır. Diğer din adamlarına saygı göstermenin, Mevlana düşüncesinde nereye dayandırıldığı, Eflaki'deki bir menkıbeden çok güzel anlaşılmaktadır. Bu menkıbe, bir sabah, namaza gelirken, önüne çıkan ihtiyar bir Yahudi'ye hürmet gösterme pahasına Hz. Peygamber'e yetişmekte geciken Hz. Ali'nin davranışı ve bu davranışın Hz.Peygamber tarafından takdirle karşılanışı olarak veriliyor.

Rumi; sosyal ben, entelektüel ben, psikolojik ben ve nihayet şekli din ben'inden sıyrılmıştır. Biliyoruz ki o, resmi-akademik hayatı, biçimsel din ilimlerini ve bunların sağladığı sosyal mevki ve imkânları, yani sosyal beni, Şems'i tanıdıktan sonra kaldırıp atmıştır. Şems, onun, genişliğine nüfuz ve bakışını, derinliğine çevirmiştir.

Aşkı ve cezbeyi seçen Mevlana, entelektüel beni ıstırap ve çile potasında pişirerek psikolojik beni, yani nefsi de kenara bırakmış ve kozmik bene ulaşmış, Hak adamı olmuştur. Rumi, kültürler ve dinlerüstü benliğinin, zamanları aşan erginliğini şu sözle çok güzel formüllendirmiştir: **Benim tekkem âlem, medresem dünyadır.**

Tamamı Türkçe olan bir şiiriyle de şöyle sesleniyor.

Buraya gel,
İşitirsen sana bir tek garezim bile yok…
Orada kalırsan kötü bir iş yapmış olursun,
Nerede kalırsan kal, yalnız kalman, yavuz bir iş.

İnsanlığın birliğini kabul, bizi ayırım yapmadan tüm insanlara saygıya götürür. İnsan, içinde tohumunu taşıdığı için saygıya layıktır. Bunu fiile çıkarması ise kendisinin saygı görmesini gerektirir. İnsana saygının gerekçesi, insanın gönül taşımasıdır, başka şey aranmaz bu noktada. **Gökyüzü, gönlün çevresinde dönmezse onu tutar, kökünden söker atarım; felek alçaklığa kalkışırsa boynunu kırarım**. Diyen Mevlana, gönül kudretinin maddedeki uzantıları yerine, gönülün kendine, saygıyı

esas almayanlara şaşmaktadır. Gönülün dışındakiler, mabet bile olsalar, gönülün üstünde bir saygıya layık olamazlar.

Kâbe'yi Peygamber yaptı. Kâbe, âlemin kıblegahı olursa onu yapan, haydi haydi olur. Hz. Muhammed bir dostunu: **Seni çağırdım, neden gelmedin?** diye azarladı. Adam: **Namaz kılıyordum** dedi. Hz. Peygamber: **Ben seni çağırmadım mı?** diye konuştu.

İnsana saygının ilk basamağı onu hor görmemek, ikinci ve kâmil basamağı da ona hizmet etmektir. Mevlana'nın hayatı bu ikisi ile doludur. O, insanı kendi kıstas ve kabullerinin onayından geçirdikten sonra değil, peşinen, insan olduğu için sever ve hizmetine muhatap kılar. Varlık bünyesinde insanın şu veya bu işi görmesi, ancak ikincil bir anlam taşır. İnsanı, kendi kabullerimize uygunluğundan sonra sevmekse insanlık değil, hayvani bir hesapçılıktır. Konya sokaklarında karşısına çıkan fahişeler; onun önünde saygıyla eğildiklerinde o da onların önünde saygıyla eğiliyordu.

Diyor ki onlara: ***Ne yiğitlersiniz sizler, ne kahramanlarsınız. Siz olmasanız, nefsleri kim susturur, namusluların namusunu kim kurtarırdı*?..**

Gündüzün nimetlerinden yararlanıp üstünlük taslamak kolay, o nimetlerin, gecenin çektiği kahırla vücut bulduğunu unutmak neden?

Karanlık yüzde yeralmak, varlık bünyesinde anlamsızlık mıdır? Işık karanlıksız olmadığına göre kim diyebilir ki biri ötekinden değerlidir?..

Kendisi için hazırlanan hamama, cüzzamlıların girdiğini görenler, onları oradan kovmaya kalkıyor. Oysa Mevlana bunu engelliyor ve hamama girip cüzzamlıların yanına gidiyor, onları kucaklıyor, yaralarına dokunup dokunup ellerini yüzüne sürüyor.

Bir sema meclisinde sarhoş bir Hıristiyan yalpalanarak Mevlana'ya çarpıyor ve sürekli onu rahatsız ediyordu. Engellemeye kalktılar. Dedi ki: **Dokunmayın ona. Şarabı o içmiş, sarhoşluğu sizler**

yapıyorsunuz. İnsanoğlu, her günahın, şarap gibi sarhoş etmeyişinden ne güzel de yararlanmıştır.

Fakat Hak eri, sarhoşlukların hepsini gördüğü için, onu dış sarhoşluğun yokluğu ile aldatmak mümkün olmaz.

Bir gün, hamamdan, aniden dışarı fırladığı görüldü. Sordular: **Daha şimdi girmiştiniz, neden çıktınız?**

Cevap verdi: ***Tellak bana yer açmak için oradan birilerini uzaklaştırmıştı. Bu mahçupluk beni terletti, dayanamadım, hamamı terk ettim*.**

İnsana saygının bir uzantısı olan hizmet, Mevlana'da karşılıksız hizmettir. Böyle bir hizmete hazır olmayan, insana yol gösteremez, sonsuzluk rehberi olamaz.

Kur'an, insanı ölümsüzlüğe, güzele, doğruya götürmek hak ve gücünün karşılıksız önderlik ve rehberlik edenlerden beklenebileceği ve erişin de yalnız onlar eliyle gerçekleşebileceği söylenmektedir.

Yaratılanı yani insanı, sadece Yaratan'ın hatırı için sevmek her şeyden önce, insan üzerinde hegemonya kurmaya, büyüklük taslamaya giden yolları tıkamakla gerçekleşir.

Yaratıcılık, Rumi'ye göre kasılıp kabarma işi değil, iddiasız-gösterişsiz bir aktivite olayıdır. İş üretme gücünde olanın ne yaygaraya ve ne de kendine tapmaya ihtiyacı vardır. Onun mutluluğu, ürettiği değerleri sessiz sedasız seyretmekten kaynaklanır: **Mademki Allah bu varlık âlemini yokluktan yaratmıştır; o halde senden bir şey yapıp vücuda getirmeleri için, yok olman lazımdır**.

Rumi, kıskançlığın sıkıntılarına da değinmiştir. Ancak Rumi'de kıskanç kişinin davranışına yenilip, faaliyetten geri kalmak yoktur.

Hak eri, kıskançlığın insanın varlık hamurunda bulunduğunu bilir, bildiği için de kıskançlık onu hayal kırıklığına uğratmaz. Uyanık ve dikkatli olmak gerekir.

Sonsuzluk erinin maruz kaldığı düşmanlıkların tümüne yakını kıskançlıktan kaynaklanır. Bu yüzden Rumi, Hak adamına genelde, **karşılık vememe**yi önerir. Çünkü düşmanlık yanlış anlamadan veya bilmemekten gelmiyor ki: karşılık vererek bir şeyleri düzeltebilesiniz. Esasen kıskançlık, her şeyin çok düzgün gitmesi yüzündendir, peki siz neyi düzeltip de düşmanı susturacaksınız. Rumi, karşılık vermeyi, ısıran köpeği ısırma olarak görür ve bundan uzak durulmasını önerir.

İnsanlığın birliği konusunda Rumi'nin dikkat çektiği noktalardan biri de kadına saygıdır. Kadın haklarının, Hz.Peygamber'den sonra putperest-Arap şuuraltının hortlamasıyla, tek tek geri alındığını ve İslam fıkhının bu geri almada alet edildiğini çok iyi bilen Rumi, kadına saygı ve onun haklarını koruma hususunda da canlı bir örnek olmaya özen göstermiştir. Onun, 13. yy. gibi, kadının bir eşya halinde çıkar ve şehveti tatmin aracı yapıldığı bir zamanda bütün hayatını bir tek evlilikle geçirmesi, kadın meselesinde nasıl tavır izlediğini çok iyi gösterir: **Kadın Hak nurudur, oynaş değil**, diyen Rumi, kadındaki hassas yaradılışa dikkat çeker. Onun üstüne üstüne gidilmesini dengeyi bozucu, işi çığırından çıkarıcı bir tavır olarak gösterir.

Öfke yoktur rahmet adamda, fildişi kule ukalalığı yoktur. Her şeye rağmen aşağıya iner, halka karışır ve hayatın dikenli patikalarını beraber yürür. O güneş adamdır ve güneş temize de vurur, pise de.

Aşağıdaki gazel Nietzsche'nin kudreti tahakküm aracı olarak kullanan üst insanı ile Rumi'nin rahmet ve güneş adamının farkını çok güzel göstermektedir.

İnsan varoluş gayesine ulaşması, Yaratıcı Kudret'in bir belirişi olan kâmil insanın eli ve rehberliğiyle mümkündür.

Kâmil kişilerin canları Levhi Mahfuz'dur, diyor Rumi. Böyle olunca Kâmil kişiye sığınan, bilginin de, mutluluğun da kaynağına dost olur. Levhi Mahfuz'dan beslenen nebinin gönül varisi olan Hak eri, bir kutluluk güneşi gibi vurduğu yeri hayata kavuşturur.

Mevlana ona şöyle sesleniyor: **suçlu-kötü kişilere gölgen düştü mü, bütün suçları çile olur, namaz kesilir. Mustafa'nın bineği bağışlama tarafına yüz çevirdi mi binlerce Ebu Leheb güzelleşir, yalvarıp yakarmaya koyulur**. Çünkü: "**Kerem sahibinin canı Meryem'e benzer, gönlü Mesih'tir sanki, göğsüyse Mesih'in beşiğidir adeta…**"

O halde kâmil insana rağmen din olmaz. Kâmil insanın küstürülmesi pahasına dindarlık ne Allah'ı memnun eder, ne de insana hayır getirir. Rumi'ye göre gerçek Kâbe, Hak erinin gönlüdür.

O Kâbe'yi kırıp-döken, hangi ibadeti ayakta tutabilir ki dindar olsun. Diyor ki Rumi: **Sen bizden yüz çevirmeyi kuruyorsun; fakat Kâbe uçar giderse Müslümanlık nerede kalır?**

Şöyle veya böyle, Hak erine karşı çıkan, Peygamber'den nasip alamaz. Çünkü Hak eri, yaşadığı devirde, Peygamber'den beklenebilecek tüm bereketlerin sahibidir. Peygamber'i gücendirmek istemeyenler, onun varisini de gücendirmemek zorundadırlar. Şöyle sesleniyor Rumi: **Hoca neden böylesin? Din aşkı senden kaçıp duruyor; çünkü seni hep evvelki günkü Ahmed görüyor**.

Demek oluyor ki Rumi'ye göre nebi, yaşayan bir realite olarak düşünüldüğünde karşımıza, içinde yaşadığımız zamanın kâmil insanı çıkacaktır.

Mevlana: **Bütün dünyanın zehrini verseler, içimizde o zehri şeker haline getiririz biz**. Bu sözdeki nükte zamanımızın Hak erlerinden Ahmet Kayhan Dede tarafından şöyle verilmişti bir sohbet sırasında: Sarma tütünden sigaraları üst üste yakıyor ve orada bulunanlara şöyle diyordu: **İsteyen yaksın, ama yakmazsanız daha iyi. Zaten ben hepiniz adına bütün zehirleri sineme çekiyorum.**

Hak erinin ortadan çekilişi insanlık için en büyük kayıptır. Rumi, Hak erinin bu dünyadaki yerini, bir deveyi, yırtıcı hayvanlara karşı koruyan bir muskaya benzetir. Muska devenin boynunda olduğu sürece yırtıcı hayvanlar ona asla saldıramazlar. Muska boynundan düşünce, yani Hak eri bu âlemi terk edince hepsi birden saldırır ve deveyi parçalarlar. Diğer insanlar bunu engelleyemez, sadece seyrederler.

Hak eri, zehiri bala çeviren iksir, sır kapılarını açan anahtardır. İnsanlığın ahmaklığa dayalı bunalımlarını tahrik eden yanlışları düzelten de Hak eridir. Hak eri dünyanın direği, varlıkların ruhu gibidir.

Tufanların kurtarıcı Nuhudur Hak eri. Hak erinin hayatı gibi ölümü de rahmet ve berekettir. Aşk ilminde geçenler aşk kardeşi olurlar. Sonsuzluk erinin renkler, ırklar ve dinler ötesinde bir tek akrabası vardır.

Âşık: ***benim yakınım-akrabam aşktan doğandır; bundan daha güzel yakınımız, bundan daha güzel soysopumuz yoktur bizim*.** Aşk yoksa, öz kardeşi de düşman görürsün, öz babayı da. Aşkı yoksa güzeli çirkin gören göz, aşka ulaştığında bütün çirkinleri güzel görür. Şu halde aşk çirkinlikleri güzelliğe, zehirleri bala çeviren iksirdir. Aşkları olmadığı için kardeşleri Yusuf'u bir köpek gibi gördüler, hâlbuki babası, aşkı olduğu için, onu ne güzel ve alımlı görüyordu.O halde güzeli ve aydınlığı görmenin yolu da aşktır: **Âşık olmayanın gündüzü yoktur. Kim âşık olmuşsa, kim sevdaya düşmüşse gündüz ona ışımıştır.**

Mevlana'ya göre aşkın olmadığı gönülde din bir aldatış ve aldanıştan ibarettir. Kur'an'ın dinini ve imanını aşktan gören Rumi: **Bizim peygamberimizin yolu aşk yoldur. Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemiz,** diyor ve Hz. Peygamber'i bir aşk modeli olarak gösteriyor. **Şu cana benzeyen aşk Mustafa gibidir.**

Varlığın esası aşktır. Böyle olunca her oluş bir aşk sergiler, ama bunu görmek her gözün başarabileceği iş değildir. Aşk insanın icadettiği bir oyun, bir sığınma aracı, bir kaçış değildir, tam aksine, insanı ortaya çıkaran, insanın icadı gibi görünen tüm maceralara vücut veren, aşktır.

Aşk, insanın eseri değildir, insan aşkın eseridir. **Görünüşte aşk benden doğmuş gibiyse de inanma; sen, şunu bil ki gerçekte aşk beni doğurmuştur.**

Mademki aşk, insanın eseri değildir, onu sahibi olmayan bir kudrete, insana sormamak gerekir. Evet, insan aşktan sorulabilir ama aşk insandan sorulamaz. Aşkla ilgili söylenebilecek güvenilir sözü yine aşk söyleyebilir. **Aşkı bana da sorma, başkasına da sorma, aşkı aşka sor.**

Mevlana, aşkın bu bilinmezliğini sık sık dile getirmiştir. İnsanlık tarihinin, aşk konusunda yaratabileceği eserlerin en büyüklerinden biri olduğunda kuşku bulunmayan Divan-ı Kebir bile aşkı tanıtmaktan çok, onun tanıtılamayacağını gösteren bir abidedir. Belki de aşkın bütün gücü ve güzelliği onun bu anlaşılmazlığındandır.

Mevlana'da aşk, her şeyden önce akla mukabil bir kuvvet görünümündedir. Ancak buna bakarak Mevlana'yı aşk adına aklı inkâr eden bir sufi olarak görmek yanlış olur. Mevlana, aklın aşk ile kucaklaşmasını önermekte, bu ikisinin ayrılığını insanı perişan eden bir negativite olarak göstermektedir. Akıl ile aşk aynı kaynaktan çıkmakta aynı hedefe yönelmektedir; ancak insan, iki etaplı bir görünüm arzeden bu tek kuvvetin etaplarına yer değiştiren bir bozukluk sergilemiş ve aşk ile aklı birbiri aleyhine iş gören iki düşman kuvvet gibi tanıtmıştır. Bu durumda aşk etabını ihmal edildiğini görenler aşkı öven ve akla karşı dikkatli olmaya çağıran bir tutum sergilemek zorunda kalmışlardır. Eğer birileri aklı, aşkın ensesine basması gereken bir konuma getirmek istemişlerse, aynı şeyi aşk lehine yapmak isteyenlerin ortaya çıkması doğaldır. İdeal yol, yüzyılımızın Mevlana'sı İkbal tarafından emsalsiz bir biçimde ifadeye konulmuştur: **Kalk, akılla aşkı kucaklaştır**.

Rumi, tevhid istiyor. Bu; aşk-akıl-can beraberliğidir. Ancak Can'dan yani Yaratıcı Kudret'ten ilk fışkırış aşktır, son nokta da aşktır. Çünkü ilk nokta ile son noktanın aynılığı, tevhidin en önemli ilkesidir. Akıl, ilkle son arası bir yerde ama mutlaka tanımamız, kullanmamız gereken bir tecellidir. İlk nokta ile son noktanın haklarına saygılı bir akıl

istiyor Rumi. Aklı, kendi sınırları içinde tutmak, akla büyük saygı olacaktır.

Bütün yeryüzünün mescit yapılması ve insanın duvarlardan, bu duvarları saltanat ve sömürü aracı olarak kullanan odaklardan kurtarılması Kur'an'a bağlı tevhit erlerinin temel görevlerinden biridir. Mevlana bu görevi en iyi biçimde yapan Hak yolcuları arasındadır. Diyor ki: **İsa dördüncü kat göğe çıktıktan sonra kiliseyi ne yapsın.** Hakk'ı büyük yeryüzü meydanında kucaklayamayanlar, onu duvarlar arasında hapiste biri sanıyorlar. Onların o duvarlar arasında bulacakları olsa olsa nefslerinin putudur, Allah değil.

Rumi şöyle diyor: **Ne aptaldır o adam ki, sevgili onun evindedir de o eve gelmez, boş yere olmayacak yerlerde koşup gezer**.

Hamdolsun Allah'a, mihrabın da haçın da hüküm sürdüğü şu daracık yerden, onun aşkıyla sıçrayıp kurtulduk. Rumi'ye göre dini, formüller, kalıplar, kurallar halinde sundukları sanılan peygamberler, esasında gönül mimarlarıdır. Uyanık ruhlar, nebileri böyle anlamış, dini bu anlayışla yaşamışlardır. Kalabalığın nebileri kuralcılar olarak düşünmeleri, onların gerçek çehrelerini göremediklerindendir. Yoksa hiçbir nebi, içi pisliğe boğulmuş bir çanağın dışını yıkayıp yıkayıp övünmeyi hüner diye tanıtmamıştır.

Şöyle diyor: **Canla, gönülle peygamberlerin izini izliyorum; aşağılık kişiler gibi kaçmadım** ve **Dinin içyüzünü, özünü dile; kabuklarından vazgeç ve Kır da, içini çıkar.**

<u>Kabuğu İlahlaştırma</u>

Gerçi kabuk ve kalıp bulabilmek için gereklidir, özü o taşır ama bulmak ve öze geçmek gayedir. Gayeyi yakalayamayan tembel ve karanlık benliğin kabuğu ilahlaştırmasına müsaade edilmemeli. Rumi'nin şikâyeti de esasen bu **kabuğu ilahlaştırma** illetindendir; yoksa o şeklin ve kabuğun lüzumsuzluğunu asla söylememiştir. Diyor ki: **Meyve ham oldukça kabuğun içinde kalması iyidir; fakat olgunlaştı mı artık kabuk zararlı**

olur. Kuş, yumurtanın içinde kanatlandı mı bilki artık yumurta perdedir, kötüdür. Sap ve samana sürekli bağımlı kalmak ise Rumi'ye göre eşekliktir.

Sen bir başağa benzersin, canın buğdaydır, bedenin saman; eşek değilsen ne diye ot otluyorsun, yüzünü öze çevirsene.

Dine gönülle bakmayı, dini gönülle yaşamayı, dinde taklitçiliğe karşı da koyuyor Rumi. **Suyu başkalarının oluklarından alan kişi hırsızdır**, diyor.

Rumi, gerçek Kur'an'ın insanın gönlü olduğunu, Kur'an okumanın da insanı okuyup anlamak olduğunu söylüyor.

Rebap

Mevlana'nın âşık olduğu ve bizzat çaldığı saz rebaptır. Oğlu Sultan Veled de rebap çalar ve Rebap-name'sinde onu Hz. Mevlana'ya mensup diye gösterir. Rebap, Mevlana'nın dilinde müziğin de sembolüdür. Daha doğrusu, rebap sonsuzluğun, sevginin, özlemin, güzelin sembolüdür. Rumi bu sembolü, katılığa, şekilciliğe, güzelden ve sevgiden nefret eden kalabalığa karşı da bir panzehir gibi sunar. Diyor ki: " *Rebabı medreseye de sokayım ki, kadı, hâllenir de dinlemek isterse ona güzelce çalarım, tatlı tatlı dinletirim. Rebabımın sesinde akıncı bile can bulur*." Ve: "*Nerede olursam olayım, şu yep yeni rebabı, gönül duysun da izlesin diye çalmada, tellere onun için yeniden yeniye vurmada, taze nağmeler çıkarmadayım. Dile muhtaç olmayan bu anlatış, ağzın haberdar olmadığı bu duyuruş, bu ses, sizler içindir. Sizin için çalıyorum rebabı…*" Ve: "*Oğlum Muhammed (Sultan Veled) uyumadı, uykusuzluktan gözleri süzüldü, rebabı da zayıfladı. Uyuma, bu söz altın değilse de altın hazinesi olduğu kuşkusuzdur*."

Mevlana'nın içten tutumu musikiyi Mevlevilik'in ayrılmaz bir parçası yaptı. Onun zamanında semada sadece rebap ve ney varken zamanla diğer sazlar da eklendi.

Fakr veya Gizli Saltanat

O kadar koşmayın, o kadar yorulmayın; şu yerin altında çırak ne olmuşsa usta da o olmuştur.

Kelime anlamıyla **yoksulluk** demek olan fakr, Kur'an'ın önemli kavramlarından biridir ve insanın Allah karşındaki değişmez tavrı olarak tanıtılabilir. İnsanlar, ellerindeki imkân, servet ve mevkiler ne olursa olsun, Yaratıcı Kudret önünde daima yoksuldurlar. Çünkü insan parça varlıktır ve parça varlığın külli varlık önünde eksik ve muhtaç olması kaçınılmazdır.

Nimet ve imkânlardan yoksun, fakat iman ve aksiyon aşkı zinde insanları Kur'a Müstaz'afun (ezilip horlananlar) diye anar ve yaratıcı Kudret'in onları, oluşun motor gücü olarak kucakladığını bize açıkça bildirir.

Allah'ın nefret ettiği tip, mal ve servetle şımarmış kişidir ki, Kur'an bu tipi oluşu engelleyen, insana kötülükten adeta zevk alan bir musibet gibi görür.

Burada altı çizilecek nokta şudur: Kur'an'ın övdüğü fakr, bir şeye sahip olmamak değil, sahip olunan şeylerin kölesi haline gelmemektir. Tasavvuf ekollerinin bazılarınca bu Kur'ansal çehreyi yozlaştırıp sahip olmamak şekline dönüştürülen fakr, Mevlana ve İkbal'in sistemlerinde Muhammedi yapısıyla korunmuş ve bu haliyle yaratıcı bir güç olarak kutsanmıştır. Diyor ki Mevlana: **Her şey feda olsun yoksulluğa. Yoksulluk abadan, hırkadan arınmıştır. Arştan yere dek ne varsa hepsi de yoksulluk yüzünden nura dönüşmüştür.**

Mevlana, Kur'an çizgisinden sapmamış selefi büyük tevhit erleri gibi, fakrı, iğretiye köle olmamak şeklinde anlamıştır. Ona göre, servet ve nimet, denize, insanın kalbi gemiye benzer. Geminin yüzmesinde denizin derinliği makbuldür; ancak geminin dibi delinip su içeri doldurulursa, aynı su gemiyi batırır. O halde, önemli olan, kalbi mal ve nimetle doldurup gönülde iğretiden putlar dikmemektir. Cebin, kasanın dolması

zarar vermez. Elverir ki gönül köle haline getirilmesin. Bu anlamda fakrı öven parçalar, tasavvuf edebiyatında ciltler dolduracak kadar çoktur. Büyük sufi Ebu Said ibn Ebilhayr (ölüm H 440)'a sordular: **Fakirlik mi yücedir, zenginlik mi?** Cevabı şu oldu Ebulhayr'ın: **Yücelik, bunların ikisini de aşabilmektir**.

Rumi'nin büyük müridi İkbal, Esrar ve Rumuz'unda bunu naklederek, farkın sahip olmamak değil, köle olmamak anlamına geldiği yolundaki Kur'ansal perspektif dikkatlere sunar.

Tüm dinler, doğuş ve yükseliş devrelerinde fakirlerce benimsenir, omuzlanıp götürülür. Bunun tersi bir süreç başlayıp din adına nimet ve servet erbabı söz sahibi olduğunda din yozlaşır ve nihayet çöker. İslam da bu ikili süreci yaşamıştır. Emevi kodamanları İslam'ı yozlaştırdı ve saltanatlarını destekleyen devşirme bir din haline getirdiler. Günümüz İslam dünyası işte bu yozlaştırmanın miras bıraktığı karanlık ve çarpık tablonun hesabını ödemeye devam ediyor.

Ölümsüzlük Problemi

Rumi'ye göre, ölümsüzlük, varlık dairesini tamamlayıp Allah'a varan, kişilerin hakkıdır. Bunu yapamayanlar, diğer basit mertebedeki varlıklar gibi, kâinat bünyesinde dağılır giderler. Bu basitlikten kurtulmaksa, çok az insanın elde edebileceği bir eriştir. Rumi'ye göre insan dediğimizde, yüklediğimiz yüce ve ölümsüz değerlerin tümü fiili bir realite olarak, işte bu eriş sahiplerinin hakkıdır. Diğerleri, yani insanlığın büyük yığınları, sadece şeklen insandır. Mevlana, onlara kâmil insanın sonsuz merhametinin bir uzantısı olarak rahmet ve sevgi göstermekle birlikte, onların ölümsüzlüklerini, kâmil insanın taşıdığı niteliklerin ortağı olduklarını kabul etmez. Manevi doğum kavramı, bizim tetkiklerimize göre, Hz.İsa'nın şu sözüne dayanıyor: **İkinci kez doğmayan, göklerin melekûtuna giremez**. (Yuhanna, 3/3) Öte yandan, sufilerce çok kullanılan bir hadiste **iradi ölüm** olayından bahsediliyor. Hz. Peygamber: **Ölmeden önce ölün** demektedir. Sufilere göre, burada sözü edilen, esasında ikinci doğum veya manevi doğumdur.

Manevi doğumun rahmi olan dünya ile maddi doğumun mekânı olan ana rahmi arasında kurulan ilişkiden şu sonuçlar da çıkarılmıştır: Ana rahmindeki cenin için en mükemmel yer orası, en mükemmel gıda da rahimdeki pis kandır. Çünkü cenin, rahmin dışındaki sınırsız ve güzel dünyadan habersizdir. Rahimden çıkıp sayısız nimetlerden tatmaya başlayınca, rahimdeki pis kanın ne olduğunu anlar ve bir daha oraya dönmek istemez. Aynen bunun gibi ikinci doğumu gerçekleştirememiş insanlar da, ikinci doğumun rahmi olan dünyanın nimetlerini en mükemmel nimet olarak düşünürler.

Dünya rahmini yırtıp gözlerini sonsuz ruh âleminin fezasına açtıklarındandır ki, dünya ve içindeki nimetlerin çok basit, hatta bayağı olduğunu fark ederler. Ve dünya nimetleri, onların gözünde ana rahmindeki pis kan haline gelir.

Kendisini evrenin değil, evreni kendisinin uzantısı sayan, ölümsüzleşir. Elbette ki bunu, bir benlik hali olarak, yaşamak şartıyla. Aksine, benliği evrenin, maddenin bir uzantısı ve mahsulü sayanlar çözülür, giderler. Eğer siz, bedeni ruhun gölgesi bilmişseniz ölemezsiniz. Tersine, sizin için ruh bedenin gölgesi ise varlığınız teneşirde sona erecektir.

İnsanın Sorumluluğu, Amel

Cebr, onun katında, faaliyetten kaçmak ve tembelliklerini haklı göstermek isteyenlerin tutundukları bir bahanedir.

Sorumluluktan kurtulmak için cebr'i bahane edenlere Rumi'nin cevabı, Kur'an'ın cevabıdır: Sürekli amel.

AN-ı Daim

Diyor ki Rumi: **Yarın, öbür gün diye diye şu yankesici nefs, ömürleri aşırır-durur. Bütün ömrün bugündür ancak, başka gün değil; sen şu düzenbaz vadesine inanma.**

Kurtuldun mu, yeni bir işe koyulup yorul ayeti geldi; çekip duruyor bizi; artık söze ihtiyaç yok. Söze ihtiyaç yoksa **dünya ölümlüdür** bahanesine aldanmamak gerek. **Şu dünyaya hor bakma; geçicidir o ama sonunda bu âlemi de ebedilik âlemi yapar** ve **Tek Tanrı'nın eliyle dokunan, gene de bir dokumacın elinden, mekiğinden çıkar**. Bunun sonuncusu ise: **Rızık, harekette gizlidir; davranın**! demek olur. **Atıl, zevk-geçim yolunda tembel davranma; kumaşı sun da tüccarın parlaklığını gör**.

Sorumluluk yüklenmekten kaçınmanın bir başka ifadesi olan dilenmek, Rumi'ye göre zillet ve bayağılıktır. Bazı mürşitler, tasavvufa ilk intisap edenlere, nefslerini kırmak gerekçesiyle, geçici bir dilencilik devresi yaşatırlar.

Çalışmadan yemenin bir başka yolu da yönetim görevi yapmaktır. Yönetim kadrolarında çalışanların, hiç de sevilmedikleri, Rumi'nin eserlerinden rahatlıkla anlaşılıyor. Burada bir noktayı unutmamak gerekir. Rumi gibi, hoşgörüsü ve rahmeti sınırsız olan bir gönül adamı, benimsediği prensiplere ters düşenlere de yakınlık gösterebilir, onlarla da beraberlikleri olabilir.

Devrinin Yöneticileri

Mevlana, devrinin yöneticileri ile de hoş geçinmiştir. Ancak bu, onların tavırlarını, mesleklerini takdir ve övgüyle karşıladığı anlamına gelmez. Emirlerden, vezirlerden, üst düzey yöneticilerden uzak durur, onların ikram ve iltifatlarına muhatap olmamak için elinden geleni yapardı. O, asla ve asla bir aristokrat şeyhi değildi. Bu iddia, zaman zaman ortaya atılmış bir Marksist hezeyandır. Bir insanın hem sufi, hem de aristokrat olması zaten işin tabiatına ters düşer. Mevlana gibi, tasavvuf tarihinin zirve adamlarından birinin aristokrat olması ise düşünülemez bile. Bir sonsuzluk eri, sınırsız kucağını sürekli açık tutar. Zaman ve mekân şartları onun kucağına aristokratların bazılarının koşmasını da gerekli kılmışsa, bu onun aristokrasiye teslim olduğu anlamına neden gelsin? Yani, ille de birilerine kucak açıp birilerine düşman olmak mı lazımdır? Bir Allah

adamı, bunu nasıl yapar? Tasavvuf tarihinde böyle bir iddiayı haklı gösterecek tek bir insana rastlanamaz. Çünkü bu, tasavvufun ruhuna aykırıdır.

Ama bunun kadar gerçek olan bir şey daha var; Sufiler, kendilerinden rahmet ve ümit dilenenlere, meslekleri, hatta günahları ne olursa olsun, sırt çevirmezler. İşin özü budur.

Pısırık bir biçimde köşede oturmak, hayat sırrına terstir; dirilişi olmayan bir ölüme yenik düşmektir. Oysaki var olmak, ölümsüzleşmek sürekli koşmaya, atılmaya bağlıdır.

Koşmak, yenilenmek ve yaratmaktır.

Istırap, Büyük Erdirici

Yaratıcı ruhun en değerli azığı ıstıraptır; sonsuzluğa hizmet, ıstırapla yerine getirilebilir. Istırapla dostluğu olmayanın Yaratıcı'yla dost olması mümkün değildir.

Tekâmül mutlaka tamamlanacaktır. İnsan, koptuğu bütüne mutlaka varacaktır. Akıllı kişi odur ki, yolu tersine yürüyerek işi biraz daha büyütmez. Çileye katlanır ve bir an önce menzile varır.

Mevlana'ya göre, mutlu yarınların, ışığın ve bereketin hazinesi ıstırabın kümelendiği yerlerdir: **Nerede bir yıkık yer varsa orada bir definenin varlığı umulur. Ne diye tanrı definesini yıkık gönülde aramazsın?** Nitekim 13. yy. Moğol tufanının harabeye çevirdiği bir zeminden insanlığa ölümsüz ışıklar bırakan fışkırmalar olmuştur.

Bunlardan biri olan Mevlana olaya şöyle dikkat çekiyor: **Tatar, dünyayı savaşla yıktı ama yıkık yerde senin hazinen olur; ne diye gönlümüzü sıkalım. Ne diye daralalım! Dünya kırıldı-döküldü, sen de gönlü kırılmışların dostusun. Lütuf ve ihsanın geldi, fakat kapıdan bir yol bulup giremedi; bu ne kerem ki, salkım salkım pencereden sundun onu**."

Demek oluyor ki, Mevlana'ya göre bela ve ıstırap, kapıdan giremeyen lütufların, pencereden, damdan girmesinin göstergesidir. Ama sonuçta ıstırap da bir lütuf gönderme yoludur. Diyor ki Mevlana: **Duymuşsundur; gemi, zorlu zalimin elinden kurtulsun diye Hızır, gemiyi delmişti**. Yani hoşa gitmeyen her görüntünün arkasında, ilk anda fark edemediğimiz bir nimet vardır. Mevlana bunu bilir ve şöyle yakarır: **Beni pişir de istersen ekşi pişir, istersen tatlı; neyle pişersem pişeyim. Piştim mi sana kavuştum, senle birleştim demektir**.

Unutmamak gerekir ki: **Gönül gamla peygamberleşti mi, gönüle Cebrail iner; sanıyor yüzlerce İsa'ya gebe kalır Meryem gibi.**

Istırap, özellikle tebliğ adamı için biricik erdiricidir. Istıraptan nasibini almamış bir benliğin başkalarına aydınlık sunması, Allah adamı sıfatıyla rahmet dağıtması mümkün değildir. **Tanrı, ağlama kabiliyeti verdiği kişiye, gönül açma yolunu öğretmiştir.** Tam bu noktada kozmik bir realitenin altını şöyle çiziyor Rumi: **Kur'an'ı, Kur'andan başkası bilemez. Gel de padişahın bayramına Kur'an ol**. Böylece Mevlana gösteriyor ki, Kur'an eri, bedavacılardan olmaz. Kur'an eri olmak, sonsuzluk uğruna canı seferber etmekle gerçekleşir. Senai'nin öğüdü şuydu: Apaçık görmek istiyorsan canınla oyna.

Istırap ve belanın en yaman tecellilerinden birinin savaş olduğunda kuşku yoktur. Savaşın kahrını, Moğol tufanıyla derinden görüp tanımış olan Rumi, insanlığın en irinli yaralarının tedavisinde savaşı biricik ilaç-neşter olarak değerlendirmektedir. Savaş, kahır-can-acı görünümünde bir ilaç, temizleyicidir.

Hak gariptir; çünkü sürekli yalnızdır. **Dostu tanrı olan, nereden başka bir dost beğenecek.** Hak dostu, görülen dünyada dost bulamadığı için hep gözü yaşlı, hep bağrı yanık, hep gariptir. Yani sürekli mustariptir. Bir an aldanıp da Hak dışında dost ve teselli aramaya kalkan Hak eri, gerçek dost tarafından derhal iğnelenir, yani sebebi bilinmeyen ıstırap ve acı ile uyarılır. Ama Rumi bundan şikâyetçi değil, mutludur.

Der ki: **Ne mutludur o can ki, sevgilisinin çimdiğiyle uyanır; o çimdiği ganimet bilip oyalanır**.

Varın yok olması, yokun var olması mümkün değildir. Var daima var, yok daima yoktur. Fakat var, bir mertebeden diğer mertebeye, bir halden diğer hale geçebilir.

- Allah'ın emriyle felekler ve yıldızlar hareket edip dört unsur ile birbirine karışmış, unsurların izdivacından önce madenler, ondan bitkiler, ondan hayvanlar vücuda gelmiş ve hayvan kemalini bulunca insan meydana gelmiştir.
- Madenlerle bitkiler arasında geçiş varlık, mercandır;
- Bitkiler ile hayvanlar arasında geçiş varlık hurmadır;
- Hayvanlarla insanlar arasında geçiş varlık maymundur. Zira cümle azası, kıl ve kuyruktan başka içi dışı insana benzer.
- Mevcud aracıların hikmeti şudur ki her biri kendi mertebesinin aşağısından en yükseğe vasıl olup varlıklar mertebesi bir düzenle insan mertebesinde son bulur.

Evrimleşme

Müslüman düşünürlerin evrim anlayışı bizi şu noktaya götürüyor: Varoluş, **varlık dairesini tamamlama** olayıdır. Bu tamamlamada insan bütünden kopup tekâmül sürecine giriyor. Ayrıldığı noktaya geliş için izlediği yol boyunca bir iniş, bir çıkış sergiliyor. Dairenin sergilenişinde çıkış bir evrimleşme olayıdır. Ancak bunu meta-historik, kozmik-mistik bir olay olarak düşündüğümüzde bu, bir bütünden ayrılan parçanın aslına dönmesi veya **iki sevgilinin ayrılıp tekrar kavuşması**'dır.

İnsanın Yeri ve Değeri

Mevlana diğer bütün konularda olduğu gibi, insan konusunda da tasavvufun genel perspektifi içinde düşünmüş veyazmışıtır. O, kendinden

önce altı asrı aşkın zaman boyunca oluşmuş tasavvuf düşüncesinin insan konusuna ilişkin malzemesini, hayranlık verici bir ustalıkla işlemiş, sistemleştirmiş ve eserinin en önemli unsuru halinde geleceğe bırakmıştır.

Mevlana'da insan, ölümlü ile ölümsüzü, iyi ile kötüyü, ilahi ile beşeriyi benliğinde birleştiren bir toplayıcı ortamdır.

İnsan ölümsüz ben dediğimiz **ilahi nefha**'nın, ölümlü beden bineği içinde bir tekâmül seyrini yaşamak için bu âlemdeki görünümüdür.

Görülüyor ki Rumi, varlığın özü yani Yaratıcı Kudret'le insanın özünü birleştiriyor. İnsanın şerefi ve yükümlüğünü zevki ve çilesi işte bu birlikten kaynaklanmaktadır. Bu birlik insanı varlığın gayesi yapmıştır. Varlık anlamını insanla kazanır. Yaratıcı eserini insanla seyreder. Zira insan Hakkın gözü ve aynasıdır.

Tanrı'nın adlarından biri de el-Mümin'dir. İman eden kula da mümin denir. Mümin müminin aynasıdır demek, Tanrı onda, o aynada tecelli etti demektir.

HALLÂC-I MANSUR

Bu derlemede Hallâc-ı Mansur'dan bahsetmemek haksızlık olur. Ama Hallâc-ı Mansur'u anlamak da çok zor olduğu için tasavvufta derinliğe ulaşmış Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün kitabından faydalanılmıştır. Bu derlemede Hallâc'ı Mansur'un yaşadığı devir, çevre ve düşünceleri incelenmiştir. İnceleme esnasında Hallâc-ı Mansur'un etkilendiği kişilerden bahsetmemek olmaz.

Bunlardan ilki: **Sehl b. Abdullah et-Tüseri**, Hallâc üzerinde en belirli etki yapan kişi, ilk hocası Sehl olmuştur. Hallâc, tüm öğretisinde ömrü boyunca sadık kaldığı üstadından edindiği; özellikle nur-ı Muhammed-i, siyaset ve tevhit konularından yararlandı.

Sehl'in düşünce dünyasını yansıtan sözlerine göre Allah ile kul arasındaki perdelerin en zorlusu iddiacılıktır. Yolumuzun esasları altıdır.

1: Allah'ın kitabına sarılmak
2: Sünnete uygun davranmak
3: Helal lokma yemek
4: Canlılara acı vermekten kaçınmak
5:Çirkin söz ve fiillerden uzak durmak
6: Gayrın Hakk'ına saygılı olmak.

İkinci olarak ise: **Amr b. Osman el Mekki**'den bahsedebiliriz. Hallâc'ın tasavvufi hayatında rol oynayan bu zat Hallâc'a sufi hırkası giydiren, ona sülukunu tamamlatan mürşit hocadır. Hallâc'ın hayatı ve mücadelesi bölümünde Hallâc'ın bir yıl boyunca Mekke'de girdiği çile perhiz denemesi hakkında neler söylenirse söylensin, Hallâc, Mekke'de kaldığı süre boyunca Hac veya Umre için gelen Müslüman gruplarla sıkı temaslar kurmuştur. Onları, misyonunun gelecek adımlarını kabule yatkın kılacak aydınlatma ve hazırlama gayreti içinde olmuştur. Özellikle Horasan ve civarından gelen Türklerle diyaloğa çok önem vermiş ve bir süre sonra Türk topraklarında da tebliğlerde bulunduğu gözlenmiştir.

Bağdat'ı merkez alırsak, Halac'ı Mansur, beş yılı doğuya, beş yılı da batıya olmak üzere tam on yıllık bir tebliğ hizmeti yaptı. Daha çok camilerde vaazlar veriyordu. Bilinçli zümreyi esas almakla birlikte, her sınıftan insana hitap ediyordu. Hallâc herhangi bir siyasal harekette aktif bir rol almadı, ama Hallâc, fikir yönünden hemen hemen tüm siyasal hareketlerle ilgilendi. Hallâc tutuklandı ve Bağdat'a gönderildi. Kışkırtılan halk, arkasından şöyle bağırıyordu, **Karmat papazını görmek isteyenler gelsin**. Bu teşhir günlerce sürdü ve nihayet Hallâc hapse kondu. Hapis hayatı dokuz yıl sürdü. Hallâc en hayati eserlerini de bu yıllarda yazdı. Bunlardan bize ulaşan, sadece Tavasindir. Hallâc'a yüklenen suçlama: Peygamberlik ve İlahlık iddia etmek idi. Hallâc ise tüm bu suçlamalara şu kısa ve net cevabı veriyordu **Allah'lık veya Peygamberlik iddiasından Allah'a sığınırım. Ben Allah'a ibadet eden, çokça namaz kılıp, oruç tutan biriyim. Hepsi bu**.

Mahkeme reisi, Maliki mezhebindendi ve Hallâc'ı zındıklıkla itham ediyordu. Zındıklıkla itham'ın esası; yürürlükteki politikaya terslik gösterenlerin yıpratılması için dinin kullanılmasıdır. Hallâc düzene uşaklık etmemiştir. Hallâc'daki beden Kâbesinin yıkılışı ifadesi ile verilen ve insan bedeninin ilahlaştırılması ile hayatın bedeni zevklerden ibaret görülmesinin çirkinliğini anlatan söz, lafzı ile yorumlanarak, **Kâbenin lüzumsuz ilan edilmesi** olarak değerlendirildi. Hallâc kadılara dönüp şöyle feryat etti: "**Ben dini İslam, tavrı sünnet olan bir insanım, bunu gösteren kitaplarım herkesin elindedir. Allah'tan korkun da benim hayatıma kastetmeyin**." demiştir. Hallâc ayrıca; "**Ben ve elim birer araçtır, tüm yazdıklarım Allah'tan**" demiştir.

Eğer yeryüzünde tevhid gerçeği varsa, Hallâc onun en büyük temsilcisidir.

Hallâc idam edilirken: "**Ey Ebu Bekir yanında seccade var mı? Ser şuraya**" der. Seccade getirilir, Hallâc iki rekât namaz kılar. Birinci rekâtta, Fatiha'dan sonra şu ayeti okur: **Hamd olsun ki, sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden yana eksiltmeyle imtihan edeceğiz, sabırlı olanlara müjdele.**

İkinci rekâtta Fatiha'dan sonra şu ayeti okur: **Her benlik ölümü tadacaktır, sizi bir imtihan olarak hayır ile de, şer ile de, imtihan ediyoruz, sonunda bize döndürüleceksiniz.**

Hallâc öldürüldü ve bir daha da geri dönmedi. Hallâc'ın söylediği **Ene'l Hak,** sözünü mazur görenlerin, bu sözün fena fillah halinde Hallâc aracılığı ile bizzat Cenab-ı Hak tarafından söylendiğini iddia ettiklerini görmekteyiz. Onlara göre Hallâc'ın Ene-l Hak demesiyle Eymen vadisindeki ağacın, Hz. Musa'ya hitaben, Ene-l Hak, diye ses vermesi arasında hiçbir fark yoktur. İki halde de konuşan Allah'tır.

Hallâc'ın idamından sonra **Şibli**: **Ben ve Hallâc aynı şey idik, beni divaneliğim kurtardı, onu aklı batırdı,** demiştir. Ben ve Hallâc aynı şey idik, ne var ki, o sırrı açığa vurdu, ben sakladım...

Mevlana Celaleddin Rumi de; **Gerçeği işaretle anlatan Hallâc'ı, halk, dar ağacına çekti, Hallâc sağ olsaydı, sırlarımın büyüklüğü yüzünden o beni dar ağacına çekerdi** demiştir.

<u>Hallâc-ı Mansur'un düşünceleri nelerdi?</u>

Mürid (isteyen insan) ile Murad (istenen Allah) arasındaki, karşılıklı isteme, sevme ilişkisi, Kur'an-ı Kerim tarafından hem sevgi ve hem de yardımlaşma kavramında temellendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki iki ayet bunları aktarır ve yöntemini anlatır gibidir.

Muhammed, 7 "*Ey iman edenler, eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah ta size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır*."

Saff, 14 "*Ey iman edenler, Allah'ın yardımcıları olun*" der.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın makbulü olmayı, insanın bir ego olarak görülmesinin reddi ve inkârı anlamında değil; kabul ve teyidi anlamında almaktadır. İşte bu, Ene-l Hak kelamının, Kur'ansal bir direnişin ilanı olduğunu göstermektedir.

Ene-l Hak Sırrı

Hallâc denildiğinde akla Ene-l Hak sözü gelir. Bu söz aynı zamanda Hallâc'ın düşünce dünyasının esasını, kişiliğindeki hâkim öğeyi, tarihteki yerinin adresini de vermektedir. Hallâc'ın düşmanları bile onun ölümünü fetva verirken, Ene-l Hak sözüne değinmemişlerdir. O halde Ene-l Hak tamamen bir bilimsel düşünce olarak ele alınmalıdır.

Gazali: "*Her şeyin iki yüzü vardır: Rabbine bakan yüz, kendine bakan yüz. Ve her şey, kendine bakan yüzüyle yokluk, Rabbine bakan yüzüyle varlıktır*." demiştir. Bu yüzdendir ki arifler (Allah'a ilişkin bilgiye sahip olanlar), hakikat semasına yükselenin gerçek Bir'den gayrı bir şey göremeyeceğine, oy birliği ile karar vermişlerdir. Ancak bu olgu bazılarında bilimsel bir belirişe ulaşırken, bazılarında ise, manevi zevk ve hal oluyor. Bu ikincilerin gözlerinden çokluk çekiliyor ve birliğin katıksız, lekesiz alanında kendilerinden geçiyorlar. Akılları kayboluyor. Böyle olunca, Allah dışında hiçbir şey, hatta kendi benlikleri, onlar için varlık ifade etmiyor. Gözlerinde Allah'tan gayrı şey kalmıyor. Tam bu anda bazıları **Ene-l Hak**, diyor.

Hallâc-ı Mansur dendiğinde, Ene-l Hak sözünün ne anlama geldiği araştırılmalıdır. Burada Allah ile kulun birleşmesinden söz etmek tartışmasız bir şekilde batıldır. Çünkü iki şey birleştiğinde eğer bunların ikisi de var olmaya devam ederse; o zaman iki şeyden söz etmek durumundayız. Eğer bunlar birbirlerinde yok oluyorlarsa, o zaman ortaya çıkan üçüncü şey bir başka şey olacaktır. Eğer bunlardan biri var olmaya devam eder, öteki yok olur dersek; o takdirde birleşmeden söz etmek doğru olmaz. Çünkü var olan, yok olanın kendisi olamaz. O halde Hallâc'ın sözünün bir açıklaması olmalıdır. Bu açıklama birkaç yönden yapılabilir.

Birinci Yorum: Gerçek varlık Cenab-ı Haktır. O'nun dışında kalan varlıkların tümü batıldır. İşte bu gerçek Hallâc'ın gözünden Hak dışındakileri silip atmıştır. Hatta bizzat kendi benliği, kendi gözünden silinmiş, sonuçta Allah'tan gayrı hiçbir varlığı göremez hale gelmiştir.

İşte bu noktada **Ene-l Hak** demiştir. Bu bir anlamda Hallâc'ın diliyle Cenab-ı Hak'ın konuşmasıdır. Bu Hallâc'ın kendi benliğinden tamamen sıyrıldığı ve Allah'ın celal nurları içinde kaybolup gittiği bir andaki konuşmadır. Hallâc o sözü söylerken, Allah dışındaki her şeyi silip süpürmüş olan bir konumdadır.

İkinci Yorum: O sözde Allah'ın Hak olduğunu ve O'nu bilmenin gerçek bilgi olduğunu ifade ve ispat etmiştir. Allah'ı bilmeye ilişkin bilgi Hallâc'ın ruhuna dökülünce, ruhu geçicilikten, gerçekliğe dönüştü ve **Ene-l Hak** dedi.

Üçüncü Yorum: Bir kişi Hak'ta kendini yitirince, Ene-l Hak der. Birincisi, kul kendi benliğinden tümüyle soyulmuş, Hakkı seyretmede kaybolmuştur. Bu durumda Ene-l Hak sözü kulun kendinden geçmişliğin doruğunda olduğu bir sırada onun benliği üzerinden Hakkın kendi sözünü geçirmesidir yani gerçekte konuşan Allah'ın ta kendisidir.

Dördüncü Yorum: Şunu gözden uzak tutamayız: Allah'ın celal nurları, Hallâc'ın ruhunda belirip, ondaki beşeri perdeler yok olunca, ruhu; mutlulukların en ileri menziline ulaşmış ve Allah, Hakkı kendi kelimeleriyle haklaştırmıştır. Böyle olunca o kişinin Ene-l Hak sözü doğrulanmış olur. Çünkü Hak, hem Hak'ın bizzat kendisinden, hem de Hak'ın gayrından daha geneldir.

Eğer denirse: **Bu bakış açısına göre, tüm varlıklar haktır, peki böyle iken başka bir özelleştirmeye ne gerek var?** diye. Buna cevaben deriz ki: Hallâc'ın ruhunda ilahi âlemin ışıkları tecelli edince vücut bulan, bu derece sayesinde mükemmel hale geldi. İşte bu farklı kemal yüzünden Ene-l Hak diyebildi.

Beşinci Yorum: Hallâc'ı Mansur makamında olanlar, Allah'ı tam gerçekliğiyle, yani Hak olarak görürler. Çift olma hali söz konusu edilemez, tekliğin tüm şartları mevcuttur. Vuslat sarhoşluğu, kişinin o anda **Yaratıcı-yaratılmış** ayırımı yapmasına imkân bırakmaz. O anda onu Ene-l Hak sözünden başkası ifade edemez. Hallâc, **Ene-l Hak** dedi, şu demektir: Benlik tektir ancak Allah'ı niteleme ve bu nitelemeden söz

etme devreye girdiğinde ortaya karmaşık bir durum çıkar. Halk ikileme düşer ve Ene-l Hak diyen öldürülür.

Mevlana Celaleddin Rumi,; Ene-l Hak demeyi büyük bir iddia sanıyorlar. Oysa bu büyük bir alçak gönüllülüktür. Ben Hak'ın kuluyum, kölesiyim diyen biri; biri kendi varlığı, diğeri tanrının varlığı olmak üzere iki varlık ortaya sürmüş olur. Hâlbuki ben Hak'ım diyen, kendi varlığını yok ettiği için Ene-l Hak diyor, yani, Ben yokum hepsi O'dur. Tanrıdan başka varlık yoktur. Ben sadece yokluğum ve hiçim. Bu sözde alçak gönüllülük daha fazla mevcut değil midir? Halk bunun mânasını anlayamıyor ve Hallâc'ı Mansur öldürülüyor.

Sonuç olarak Ene-l Hak, Kur'an-ı Kerim'in istediği, üretici ve taşıyıcı ben'in ifadesidir. Bunun içindir ki, Muhammed İkbal, Ene-l Hak'ı Kur'an-ı Kerim'in, kâmil insanı ifade eden sözü olarak görmüştür. İslamda dinsel hayatın, iç benlik deneyiminin tekâmülü, farkındalığı, Hallâc'ın ünlü Ene-l Hak sözünde doruk noktasına ulaşmıştır.

Hallâc-ı Mansur'un Etkileri

Hallâc-ı Mansur, yüksek ahlakı şöyle tanımlamıştır: Hakk'ı tanıdıktan sonra halktan gelen eza ve cefanın insana tesir etmemesidir. Teslimiyet, bir şekilde, yemek yemeğe senden daha fazla ihtiyacı olan birisinin olduğunu, bildiğin zaman, yemek yememendir. Züht, kelime manası olarak, peşinde koşmamaktır.

- Dünyadan geçmek Nefs zühd'ü (her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme),
- Ahiretten geçmek kalp zühd'ü,
- Kendinden geçmek ruh zühd'üdür.

Derler ki Hallâc-ı Mansur zindanda iken, bir gün bir gecede, bin rekât namaz kılardı**. Ben Hak'ım dediğine göre, bu namazı kim için kılıyorsun?** Diye soranlara, şu şekilde cevap verdi: **Biz birbirimizin kadrini** (hüküm, şeref, güç, yücelik) **biliriz.**

Kur'an-ı Kerim'de, **Yaratan Allah'a tövbe edin ve nefslerinizi öldürün** ayeti vardır. Bu ayet, Hallâc'a göre; **Nefsinizi öldürün** (kendinizden ötesini düşünün)**, nefsinizden de ve Allah'tan başka her şeyden de kurtulun ki; yok, yokluğuna dönsün ve yalnızca Hakk baki kalsın** demektir.

Mevlana Celaleddin Rumi, Hallâc konusunu işleyen bağımsız bir eser yazmamakla birlikte, eserlerinde Hallâcın etkisi en belirgin biçimde görülen şair düşünürlerden biridir.

İkbal ise, düşüncelerinin oluşum dönemi olan gençlik yıllarında, Hallâc'a karşı bir tutum izlemiştir. 1907 yıllarında, Hallâc'a bakışı pek olumlu değildir. Hallâc'ı hint veda felsefesinin bir temsilcisi gibi görmekte idi; **Ene-l Hak de ve öz benliğinin samimi bir mümini ol**. Bu demektir ki İkbal, tıpkı Hallâc gibi gerçek müminin ben'ini ifadede en ideal kelimenin **Hak** (yaratıcı realite) olduğunu benimsiyor. Ancak Hallâc'ın Ene-l Hak sözünü bu anlamda söylenmiş olduğunu kabul etmiyordu. İkbal o dönemde Hallâc'ı yanlış anlamış ve gereğince incelememiştir. Nitekim zaman, bunun böyle olduğunu göstermiş ve İkbal, Hallâc'ın tarih içinde belki de, en büyük müridi oluvermiştir. İkbal, Hallâc'a bakışını çok değiştirmiş ve ana eseri olan, Cavidname'de, kendisini, Hallâc'ın bir devamı olarak görme noktasına gelmiştir. Cavidname, Fransız düşünür Massignon'a göre, Ene-l Hak tecellisi sergiler.

Hallâc-İkbal düşüncesinin temel nitelikleri, üstad Hallâc'ın ağzından sıralanmıştır. Kimsenin taklitçisi, kölesi olmayan, atılgan, hep yürüyen ve yaratan bir benlik. Ölümü onur bilen bu yaratıcı hür benlik, hiç kimseden bir şey dilenmeden, var oluşunda, ödünç alınmış değerler (farkındalığını yaşamadığı değerler) bulunmayan Hallâc. İkbal diyor ki, bu eski manastırda konfor aramak, ruhun vücuttan ayrılmasına bir işarettir. **Konfor insan tekâmülünde en hayati prensip olan, iç kuvvetlerin geliştirilmesine büyük darbeler vuruyor.**

Bireyin, değim yerindeyse: ruhsal, kozmik mukavemet mekanizmalarını tahrip ederek benliğin fanilik karşısındaki bağışıklık

sistemini işlemez hale getiriyor. Bunun sonu ise, insanın eşyaya köle olmasıdır. Bu köleliği günümüzde, **makinaya bağımlılık** sembolize etmektedir.

İkbal: **gizli derdi olmayan insanın, teni vardır ama canı yoktur. Eğer can istiyorsan sonsuz bir aşk ve hummalı bir çırpınış iste** der. İkbal insanın özü olan, gönül sırrını, ıstırapla beslenen bir realite olarak görmüştür. İkbal'e göre hayat bir şaraptır ki, en acısı en iyisidir. İkbal'e göre Allah'ın yolunda başa gelen her şey iyidir. İkbal'in iki büyük mürşidi olan Hallâc ve Mevlana Rumi'de esaslı bir yer tutan divaneliğin modern batıda en önemli temsilcisi olarak İkbal, Nietzsche'yi görmektedir. Hallâc ile Nietzsche arasında bu bakımdan da paralellik kuran İkbal, birincisini Molla softaların, ikincisi ise yeteneksiz doktorların öldürdüğünü söylüyor. Ve Nietzsche'yi, dara ağaçsız Hallâc olarak görüyor. Hallâc ve İkbal dönemlerinde, hep ileri bakan ve sürekli yürüyen iki ruh olarak, yeni şeyler söylediler ve bu yüzden eskiyi aktarmaya saplanıp kalmış, geriye bakanlar tarafından hep suçlandılar. Kur'an eskiden yararlanmayı benimsediği için, örfü hukuk kaynağı saymış, ama örfün zaman üstü kılınmak suretiyle ilahlaştırılmasını, şirk olarak görmüştür.

İkbalin eskiye karşı tutumu, Kur'an'ın tutumu ile aynıdır. O eskinin ilahlaştırılmasından ve yeni boyutlara yükselmeyi engelleyen sahte bir ilah haline getirilmesinden şikâyetçidir. İkbal'e göre günümüz İslam dünyasının eskiye karşı tavrı, şirkin tavrıyla aynıdır. Bu dünya, eskiyi örfü ilahlaştırıp, vahyin ve aklın yerine koyarak perişan olmuştur. Eski zihniyet Kurân mensuplarının sonsuzluk ve atılım yolunu tıkamıştır. İslam dünyası benliği körelten illetler yüzünden, değer üretmek ve insanlık kervanını peşine takmak yerine, hep arkadan gitmekte ve önde gidenlerden şikâyeti bir tür mazeret halinde kullanmaktadır. Şikâyet sitemle ağlayıp sızlamak, İkbal'in sevmediği şeylerdir. Çünkü bunlar pörsümüş, uyuşmuş bir benliğin alametleridir. İkbal'e göre her şeyden önce insanlardaki yaratıcı gayret öldürülmemelidir. Gayretsizlikten yüzlerce maraz doğdu ve bu çöküntüye tezhip (düzeltme) adını verdiler. İkbal tarikatlara karşıda çok sert eleştirilerde bulunuyor. İkbal sadece eskinin olduğu gibi ilahlaştırılmasına değil, eskinin şöyle veya böyle taklit

edilmesine de karşıdır: bu taklit de, uyuşturur ve yolda bırakır. Şam, Irak, Hindistan ve İran şeker kamışına alışmışlardır. **Şeker kamışına alışmış olanlara arzunun ekşiliğini ver**. Kâinat, kuruluşundaki harikalar takviminin taklidi ile, vücut bulmaz, taklit iyi bir şey olsa idi, Peygamberler atalarının yolundan giderdi. Şeker kamışına döndürülmüş bir dinden hayır beklememek, İkbal'in temel düşüncelerinden biridir. Gerçek din her şeyden önce insana bir benlik kazandırmalıdır. Bunun yerine insan beynini uyuşturan ve bunu kutsal kılıflar içinde pazarlayan bir din, hayata ve insana pusu kuran bir beladır. Bunun içindir ki, İkbal'e göre, önce insanla uğraşmayan bir dinin Allah'a götürmesi mümkün olamaz.

Soruyor ikbal: **Sen, insana ulaşmadan Allah'ı nasıl arıyorsun?** Kur'an'nın dini, insan yapan bir dindir. Oysa geleneksek taklit dini, sürekli put imal eder. Onun mezhep imamı: efendi, ulema adlarıyla insan kaderine egemen olan güçlerinin her biri, bir gizli put haline gelmiştir. İkbal bu gizli putların yerine insan bedeninin inşa edilmesi çığrının açılmasını istiyor ve bunu kurtuluşun reçetesi olarak görüyor. Önerisi kısa ve nettir **put yapmayı terk edip kendini yapmaya başla**.

İslam dünyasını yerinde saydıran eskinin temsilcisi; İkbal'e göre kişi olarak Molla ve softa, kurum olarak da geleneksel kalıplara hapsolmuş fıkıh ve tasavvuftur. Bu böyle olduğu içindir ki, İkbal'in temel hücum hedeflerinden biri de, tıpkı üstadı Hallâc gibi kokuşmuş kuralları din haline getiren ruhsuz ve uyuşuk din adamı tipidir.

Temel nitelikleri bilgisizlik, tembellik, sığlık, iftira, haset, estetik ve hikmet düşmanlığı olan molla softa tip, İkbal'in mürşidi Mevlana Rumi tarafından da ağır biçimde eleştirilmiştir. Mürşid Rumi diyor ki: **Ümmetin gönülleri zayıf olanlarının, sırları bilmeye tahammülleri yoktur, bunlar Allah'ın hikmetlerinden habersiz insan suretinde yaratıklardır**. Fedakârlık, yaratıcılık, hür düşünce eri olan Kur'an müminine karşı bencillik, taklitçilik, tutuculuk ve fesatçılık örneği olan Molla; kutsal kavramların yazılı olduğu levhaları taşıyan yaratıklara benzer.

Molla'nın cenneti şarap, huri ve oğlandır; hürlerin cenneti ise sürekli yürüyüştür. Molla kâfir üreten bir mümindir. Bu Kur'an satan adamların, hilelerinden dolayı, Cebrail'in bile haykırdığını görürüz. Medrese ve molla ile Kur'an'ın sırları arasındaki ilişki, kör doğmuş biri ile güneşin ışıkları arasındaki ilişkiye benzer. İkbal der ki: tekkelerde benliği yaratmak ve yetiştirmek imkânsızdır.

İkbal'in ölümünden 93 yıl önce vefat eden Türk arifi Kuşadalı İbrahim Halveti: **tekkeler meyhaneye çevrildi, buralardan artık hayır çıkmaz, yeryüzüne dağılın ve iş-değer üretin** demiştir.

İkbal sınırsız kazanç ve serbest kar anlayışının zulümle sonuçlandığını, eserlerinde defalarca dile getirmiştir. **Ey Müslüman! Sen Kur'an yolunda gitmelisin ki Allah sana çalışma kudreti ve üretme yeteneği ihsan etsin** der. Ayrıca bireyin ihtiyacından fazlasını vermesi de uygun görülmüştür.

TARİH BOYUNCA

BEKTAŞİLİK

İslam Peygamberi'nin, **ilim kentinin kapısı** diye adlandırdığı Hz.Ali, çağlar öncesinden şöyle sesleniyor. İki tip insan beni hep arkadan vurmuş, aldatmıştır. İnsanları yanlış yola sevkeden fakih (din bilginleri) ve dinsel hayatın sırrından habersiz Sufi dervişler. Evet, İslam'ı aldatan ve arkadan vuran da bu iki tip olmuştur.

Hakani Türklerinin, Türklerde yaygın olan Ali evladına bağlılık ile beraber, mezhep bakımından Sünni-Hanefi oldukları, Kutadgu-Bilig'de Hülefa-i Râşid'in methiyetlerinden anlaşılır.

Türklerin Alevilikleri; İslam'ın öngördüğü, Peygamber Ehlibeytine mahabbet dışında, sadece **Allah'ın dinini** yozlaştıran Emevi politikacılarına karşı tavır almaya dayanıyor.

Allah'ın birliği, Hz. Muhammed'in nübüvveti, ahiret, kader, melekler, temel dünya görüşü, temel hukuk anlayışı, vs. vs. Gerçekten de, bugün İslam'ın övünç kaynağı kişiler arasında Sünni çevreler kadar, hiç şüphesiz Şiî çevrelerden çıkmış kişiler de vardır. İslam burada, bireyi izler, nesep ve hizbi değil. Filan veya felan bölgeye, gruba mensup olmak ne bir üstünlük ne de bir kayıp sebebidir. Her fert, kendi düşünce ve davranışlarından bizzat sorumludur. İyi grupları, sorumluluğunu yerine getirmiş fertleri, Allah seçecektir.

Mevlana Celâleddin, Hallâc'dan bahsederken, **onun söyledikleri bizim söylediklerimizin yanında çok hafif kalır; fakat biz sır tutmasını bildik ve kurtulduk** yolunda görüş beyan ediyor. Örnekleri yüzlere çıkarmak mümkün.

Sır tutma veya gizlilik, her tarikatte aynı derecede önem taşır. Bunu Bektaşilik'e has bir keyfiyet olarak tescil etmek, tamamen yanlıştır.

Bir tarikat için mürşit, Allah ve Peygamber seviyesine çıkarmamak şartıyla, her türlü övgüye layık görülür. Bu, bütün tarikatlerde temel esaslardan biridir. Bu, Bektaşilerde böyle olduğu gibi, Bektaşilere düşmanlığı ile ünlü sufilerde, mesela, Kuşadalı İbrahim Halvetî'de de böyledir.

Birçok kez gelip gitmeyi ifade eden tenâsuh inancı, Bektaşi şiirlerinde yoktur. Tenâsuh, insanın tekâmül etmedikçe ölümden sonra ruhunun ana rahmine düşen bir insana yahut hayvana geçmesi yahut bitki veya maden olarak yenmek, içilmek, yıpranmak suretiyle tekrar hayvan veya insan suretine gelmesi, böylece kemale ulaşıncaya kadar âlemde devretmesi inancıdır. Bu inancı güdenler içinde, insanın ancak insan sureti içinde devredeceği, nebata ve hayvana, hatta cansızlara geri çevrilebileceği kanaatine sahip olanlar vardır. Bu kanaatler, sırasıyla tenâsuh, terâsuh, tefâsuh adlarıyla anılır. Bu ilkel inanç ilk çağlardan beri süre gelmiş, Bâtınilerin ruha inananları da, haşir ve neşri bu suretle kabul ve izah etmişlerdir.

Yunus'un ve diğer sufilerin gelip gitmekten bahsettikleri şiirlerle sözlerse, tasavvufun devir ve tecelli inançlarını belirtir. İnsan, maddesi itibariyle ana ile babanın menisinden vücut bulur. Ana ve baba bu meniyi yiyilip içilen şeylerden elde eder. Yenilip içilen şeyler hayvan, nebat ve madendir. Hayvan, nebat ve maden dört unsurun yani ateş, su, hava ve toprakla dokuz göğün mahsulüdür. Bütün bunlar maddi varlığa bürünmeden önce Tanrı'nın ilim ve iradesinde mevcuttur.

"**Cansızdım, bu suretten öldüm kurtuldum, yetişip gelişen biri haline geldim, nebat oldum. Nebattan öldüm, hayvan suretinde dirildim, hayvanlıktan da öldüm, insan oldum. Artık ölüp yok olmadan ne diye korkayım? Bir hamle daha edeyim de insanken öleyim, melekler âlemine geçip kol-kanat açayım. Melekler olduktan sonra da ırmağa atlamak, melek sıfatını da terk etmek gerek…"**

İnsan, önce cansızlar ülkesine gelmiş, cansızlıktan nebat haline düşmüştür. Yıllarca nebat olmuş, bu âlemde ömür sürmüştür de; nebat,

cansız şeylerin zıddı olduğu halde bir vakitler cansızlar ülkesinde bulunduğunu hatırına bile getirmemiştir. Nebatta iken hayvanlığı düşünce de nebat olduğunu, o zamanki halini hiç hatırlamaz. Yalnız yeşilliğe meyli vardır. Nihayet, Yaratıcı onu hayvanlıktan insanlığa çeker-getirir. Böylece ilkimden iklime gide gide, nihayet insan âleminde akıllı, bilgili ve yüce bir hal alır. Fakat önceki akılları hatırlamadığı gibi bu aklı da bırakacağını, bu âlemden de geçeceğini hatırına getirmez…

Bu temel noktayı tespitten sonra, sonraki devir Bektaşiliğinde tenâsuh inancının bulunduğunu ilave etmek gerekir. Devirde tenâsuhun olmaması Bektaşîlik'te tenâsuh inancının olmaması demek değildir. Burada vurgulanmak istediğimiz, devir ve tecelli manası taşıyan parçaların, tenâsuh olarak değerlendirilmesinin isabetli olmayacağıdır.

Hacı Bektaşî Veli'nin Horosan erlerinden bir Türk olduğu, bugün, kesinleşen bilgiler arasındadır. Anadolu'ya geldiğinde, bir irşat eri olarak görev yapmaya başladığı bilinen Hacı Bektaş'ın, tahsil ve manevi eğitimini Horosan'da tamamladığı kuşkusuzdur. Makaalat'ını Arapça yazdığını ve eserlerindeki muhtevayı dikkate alırsak, İslamî ilimlerde yetkili olduğu, sonuç olarak da çok iyi bir tahsil gördüğü hükmüne varılabilir. Hacı Bektaş'ın nesebi, tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bazılarına göre o, Orta Asya Türklerindendir. Bazıları ise onu, baba tarafından Hz. Ali'ye çıkan bir zat olarak gösterir ve seyyid diye anarlar.

İslam tarihi boyunca, özellikle tarikat çevreleri, bağlı oldukları şeyhleri Hz. Ali veya benzeri bir İslam büyüğüne bağlamakta hiç tereddüt göstermemişlerdir. Özellikle, Bektaşîlik gibi, Ali sevgisinin belirgin olduğu düşünce ekolleri bu konuda çok aşırı gitmiş, önüne geleni seyyid veya şerif (soyu Hz. Hasan'a çıkan kişi) göstermişlerdir. Bir insanın seyyid veya şerif olması, hatta peygamber çocuğu veya babası olması, İslam'ın değer ölçüleri açısından, tek başına bir üstünlük ifade etmez. Çünkü nesep, soy-sop, İslam'da bir değer ve üstünlük ölçüsü değildir. Kur'an bunu reddetmekte ve soy-sopla övünenleri şiddetle kınamaktadır.

Yine Kur'an bize, oğulları veya babaları peygamber olduğu halde kendileri manevi yıkıma mahkûm olan insanlardan bahsetmektedir: Nuh'un oğlu, Hz. İbrahim'in babası gibi… Anlaşılan odur ki, birer kitle hareket ve kurumu olarak dikkat çeken tarikatler, büyük halk yığınlarının kabul ve meyillerini tahmin etmek için, peygamber soyuna mensup olma konusunu istismar etmişlerdir. Bunda, Şiîlik'in, imamet anlayışının da, özendirici bir rolü olduğu muhakkaktır. Şunu da ekleyelim ki tarih içinde nesebi, bilimsel olarak tespit edilmiş seyyid veya şerif tasavvuf büyükleri, elbette vardır. Ancak, seyyidlik ve şeriflik iddiasının ortaya atıldığı her yerde ilk hamlede kuşkuya yer vermek en isabetli seçim olacaktır.

Şunu da unutmamalıyız: Hacı Bektaş gibi, tarihi aşmış büyük ruhların nesepten kaynaklanan ten-kan üstünlüklerine ihtiyaçları yoktur. Gerçek ve ölümsüz değerlere ulaşamayan veya bu değerleri layıkıyla takdir edemeyen kalabalıklardır ki, iğreti üstünlük ölçüleri ile avunur veya avlanırlar.

Bir gün, Hacı Bektaş'ın hizmetine gittim. O dış görünüşe saygı göstermiyor, şeraite uymuyor ve namaz kılmıyordu. Ona, mutlaka namaz kılmak lazım geldiğine dair ısrarda bulundum. O: **Git su getir de abdest alayım ve taharet edeyim,** diye buyurdu. Destiyi kendi elimle çeşmeden doldurup onun önüne getirdim. Maşrapayı alıp bana verdi ve: **Dök**, dedi. Onun eline su döktüğüm vakit, **berrak suyun kan olduğunu gördüm** ve bu durum karşısında şaşırdım. Bunun üzerine Mevlana: "**Keşke kanı su yapsaydı. Çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük bir hüner değildir. Musa, Nil nehrini Kıptî için kan, kanı da kendi kavmi için berrak su yaptı. Bu onun kudretinin kemalindendi. Bu şahısta o kuvvet yoktur. Buna, israfın bir başka şekle sokulması derler ki Kur'an'da: Kuşkusuz israf edenler şeytanın kardeşleridir**. buyurulmuştur…

Bu nakillerde, dervişin, mürşidi üstün gösterme gayreti, açıkça görülüyor.

Mevlana-Hacı Bektaş münasebetine ait bir menkıbe, Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nde şöyle verilmektedir ki, bizim buradaki bakış açımızı destekler:

Hacı Bektaş, müritlerinden Saru İsmail adlı birine: **Tez Konya'ya git, molla Celâleddin'in huzuruna var, onlarda bir kitabımız var, onu alıp gel**, der.

Saru İsmail hemen Konya'ya varır ve Mevlana'nın huzuruna çıkar, Hacı Bektaş'ın söylediğini nakleder.

İsmail'i dinleyen Mevlana şöyle konuşur: **Hünkâr Hacı Bektaş Veli katına her gün yedi deniz, sekiz ırmak uğrar. Onun suya girmeye ne ihtiyacı var ki?...**

Saru bu sözü duyunca: **Efendim, istedikleri kitabı verin de geri döneyim**, deyince

Mevlana: **Kitaptan maksat şu söylediğimiz sözdü, d**iye cevap verir ve Saru geri döner.

Hacı Bektaş, Mevlevilerle değil, Ahilerle yakınlık içindeydi. Çünkü: Mevlevilerde Türkmen zevki değil İran zevki egemendi. Onlar Selçuklu sarayıyla aynı zevkleri paylaşıyorlardı ve I.Alâeddin Keykubad Konya ve Sivas kalelerini yaptırdığında surlar üzerine **Şehname'**den beyitler kazdırıyordu.

Hacı Bektaş'ın, arkasına taktığı kitle Türkmen kitleydi. Bu kitle, Mevlana'nın yakınlık ve dostluk içinde olduğu Konya-Selçuklu sarayı ile asla ülfet halinde değildi. Saray, başta İran dili ve zevkleri olmak üzere, bir yığın yabancı zevk ve eğilimin cirit oynattığı bir çevre idi. Mevlana ve Mevleviler bu çevreyle kaynaşma içindeydiler. Tabii ki, Mevlana'nın hitap ettiği kitlenin, belli hedeflere götürülmesi için bu zorunlu idi.

Fakat her ne olursa olsun bu, iki ayrı zevk ve tavrın birbirine ısınmalarını engelliyordu. Türkmenler varisi oldukları devletin en ileri mevkilerinin

yabancı unsurlara verilmesini hazmedemiyor, bu yüzden saray ve çevresiyle dostluğu olanları bağışlayamıyorlardı.

Bektaşilik'in, tasavvuf tarihinin en hoşgörülü tarikati olduğunu bilmemize rağmen, o devirde Bektaşilerin Hıristiyanlarla, Mevleviler ölçüsünde samimi münasebette olduklarını göremiyoruz. Bu olamazdı, çünkü sultan I.Alâeddin (saltanatı: 1219-1236) Hıristiyanlarla çok sıkı-fıkıdır.

Hacı Bektaş Makaalat'ı, Mevlana Mesnevisinin kısa bir özeti veya fihristi gibidir. Ondaki duygu, seziş ve tefekkür kudreti Mesnevi'den asla geri kalmaz. Öte yandan o, sadece yaratıcı bir dehanın değil, aynı zamanda kurucu-yönetici bir dehanın eseri sıfatıyla seçkinleşir. O aynı zamanda felsefi-akli tahlillerden daha çok, sezgi-ilham ürünlerine öncelik vermekle de, sûfî düşünce açısından takdire daha layık bir görünüm arz etmektedir. Böylesine kısa bir eser bünyesine, böylesine temel kavram ve inançları sıkıştıran Türk velisi, eskilerin deyişiyle, bir sehl-i mümteni abidesi (kolay anlaşılır eser) vücuda getirmiştir.

Bizzat Hacı Bektaş tam bir sufi tevazuu içinde eserinin muhteva, gaye ve esprisini vermenin yanı sıra, diğer İslami kaynak ve eserlerin okunması gereğine işaretle de, bir edep büyüklüğü göstermektedir.

Makaalat, Kur'an ve Sünnet'ten kaynaklanan İslami düşünce ile bu iki kaynağa tes düşmeyen Türk hassasiyet, duygu ve bir ölçüde de töresinin mükemmel bir kompozisyonudur.

Makaalat, Kur'an ve Sünnet üzerine çevrilmiş bir Türkmen yorumudur. Öyle bir yorum ki, ne Mesnevi'deki İranilik ne de medresenin Arap motif ve örflerine öncelik tanımaz. Hacı Bektaş, Anadolu'ya geldiğinde, Selçuklu'nun; Arapça kültüre ağırlık veren medrese merkezi olan Kayseri ile, İran kültür ve estetiğine öncelik tanıyan Konya'sı yerine tamamen, en azından büyük ölçüde Türk kalan Kırşehir civarına yerleşmiştir. Bu, üzerinde durulacak bir noktadır. Ve bundan çıkarılacak ilk sonuç da, yukarıda işaret ettiğimiz espridir, kanısındayız. Prof. Hilmi Ziya Ülken'in, Hacı Bektaş'ın eseri ile ilgili şu

tespiti, bir gerçeğin ifadesidir: Hacı Bektaş fıkıhla örfü, oğuz töresiyle Kur'an ve Sünnet'i telife çalışan bir insandı.

Bektaşilik, bütün Türkmenler arasında yayılınca, dini müceddidin hayatı, Kızılbaşların lisanında mitoloji haline dönüştü.

O halde temel inanç ve boyutlar bakımından Makaalat veya Hacı Bektaş düşüncesi Kur'an ve Sünnet kaynaklı genel sufî düşüncenin tamamen içindedir.

Tarihi boyunca, en büyük Bektaşî düşmanlarının bile, Hacı Bektaş'tan saygı ile bahsetmeleri bundandır. O, Türk'ün karakteristik vasıflarıyla tasavvufu kaynaştırırken, İslam dairesinden dışarı çıkmıyor, kelam-felsefe mensupları gibi dış etkilere kapılmıyor. Sonuçta karşımıza İslam ahlak ve ruhuyla Türk duygu ve civanmertliğinin birleşimi olan Alp-eren tipinin bir tür âmentüsü çıkıyor. Bu âmentünün temel nitelikleri Hacı Bektaş gibi, Mevlana ve Ahi Evren'de de aynıdır. Daha sonraki pirlerde de aynı olacaktır. Anadolu Halvetilerinin, bu kamu vicdanını ifade eden çok güzel bir gelenekleri vardır. Bütün dualarında, Anadolu'nun Evlâd-ı Erbaası'na özel olarak dua ve iltica ederler. Evlâd-ı Erbaa (döt direk) Hacı Bektaş, Mevlana, Hacı Bayram Veli ve şeyh Şabanı Velidir. İlave edelim ki, Evlad-ı Erbaa geleneğinde bu sıra resmi bir karakter taşır. Söz konusu kabul, bu erenlerin kamu vicdanındaki yerlerini göstermesi bakımından, ilginçtir.

Demek oluyor ki, Anadolu insanı, Horosan erlerinin, başlangıçta bir birlik (vahdet) temsil ettiklerini, orta devrelerde, nüanslarla beliren bir bölünme arzettiklerini, fakat sonunda, yine bir birliğin hedef ve esas olduğunu kabullenmektedir. Bir Arap yazarın, Hacı Bektaş'la ilgili şu tespiti, üzerinde olduğumuz nokta bakımından önemlidir.

Hallâc'a dair araştırmalarıyla ünlü prof. Kâmil Mustafa eş-Şeybi şöyle diyor: **Anlaşılan odur ki, Hacı Bektaş'ın tarikati, devrinin tasavvufi anlayışından çok basit nüanslarla, ayrılıyordu. İcraları sırasında mum yakılan ve yemek yenen zikir meclisleri, sema ve müritlerle kıldan mamul elbiseler giydirilmesi gibi…**

Makaalat'ın fikir ve muhteva örgüsü şöyledir.

İlk dikkat çeken husus, düşüncelerin Kur'an ayetlerine ve hadislere dayandırılmış olmasıdır. Bazı bölümlerde sayfalar hemen tamamen ayetlerle doludur.

Hz.Ebû Bekir, Hz.Ömer, Hz.Osman ve Hz.Ali hakkında methiyetler de yer almaktadır.

Hacı Bektaş da, Âşık paşa, Yunus Emre, Mevlana gibi o çağların Sunni şeraite bağlı, riyadan, kötü huylardan, ilhad ve ibahiyecilikten uzak, olgun mutasavvıfları zümresindendir. Eserlerindeki fikirleri: Horosan'ın ve bilhassa Nişabur'un şeraite bağlı fikri, tasavvufi fıkhi ve ameli düşüncelerine bağlanmak ve izah etmek uygundur.

Hacı Bektaş, şeriatın makamları içine, **sünnet ve cemaat ehlinde olma** kaydını da koyuyor. Ona göre, Hz. Peygamber'ni sahabelerinden birini inkâr ve küçümseme, kişinin ibadetlerinin mahvolmasına sebep teşkil eder. O, şunu söylemekten kendini alamamaktadır: **ve Muhammed başparmak, Ebu Bekir şahadet parmağı, Ömer orta parmak, Osman taharet parmağı ve Ali küçük parmak gibidir.**

Prof. Şeybi, bu noktada şu isabetli tespiti yapıyor: **Beş vakit namazın Hz. Peygamber ve dört halifeye benzetilmesi, peygamber'in eşi Âişe'nin anılması vs. gibi hususlar, Şiîliğin Bektaşilik'e Hacı Bektaş'tan sonra girdiğini gösterir**.

Makaalat'ın dikkat çeken yanlarından biri de şeraite sarılmayı esas almasıdır. Şeriat deyimi, sufi literatürde, başlangıçtan beri, tarikat deyimiyle birlikte kullanılmakta ve bu iki kavram arasında bir münasebetin varlığına daima dikkat çekilmektedir. Gerçekten de, bu iki deyimin ikisi de, **yol** anlamına gelmektedir. Biri, şeriat, geniş yol; ikincisi, tarikat bu geniş yol içinde kalabilecek tali-küçük yoldur.

Şeriat ana suyolu, geniş cadde, genel yol olduğuna göre onun içinde bir şerit durumundaki tarikat, her şeyden önce şeriatın ölçülerine saygılı davranacak, bunun da ötesinde ona her zaman hesap verme

borcunda olacaktır. Tasavvufi literatürde tarikat kelimesinin şeraitle daima yan yana kullanılmasının ifade ettiği mana, bu ikisinin ayrı düşünülemeyeceği merkezindedir. Bir Halveti sufinin şu sözleri, bütün sufilerin ortak kanaatlerini sergilemektedir: **şeraite ters bütün tarikatler batıldır. Şeriate aykırı bir yoldan giderek hakikate ulaşacağını sanan, şeytana oyuncak olmuştur. Tarikatin zahiri şeriat, içi hakikattir**.

Şeriat-tarikat münasebetinin pratik sonucuna götüren sorulardan biri de şudur: Sufinin, şeriat tarafından konan yükümlülüklerinden muaf olacağı bir aşama tasavvur edilebilir mi? Verilen cevap hep şu olmuştur: mükellefiyetlerin kalkmasını haklı gösterecek bir aşama düşünülemez. Burada kastedilen, Hüseyin Nasr'ın da işaret ettiği gibi, iman meselesidir. Mükellefiyetlerde, beşeri ihmaller yüzünden savsaklamalar, kulu şeriat dışına çıkarmaz. Denmiştir ki: **Kalıp baki kaldıkça, yükümlülük de bakidir**.

Akla gelen, daha doğrusu sorulagelen ikinci soru şudur: Sufinin sübjektif tecrübeleriyle şeraitin objektif verileri arasında çatışma ve çelişme olursa durum nasıl çözülecektir? Sübjektiv tecrübe mi esas alınacak, nassların beyanları mı? Sufîlerin bu soruya verdikleri cevap çok kısa ve nettir: Bireysel tecrübenin verilerini nasslara arzetmek ve şeraite uymayan kısımları reddetmek, yani şeraiti esas almak…

Bu genel bilgiden sonra Hacı Bektaş'ın, tarikatinin gayesi olarak gösterdiği iki şey var diyebiliriz: Şeriate hizmet etmek, halka hizmet… Gerek Makaalat, gerekse Besmele Tefsiri'nde en sık geçen terimlerden biri de şeriattır. Diyor ki Hacı Bektaş: **Her kim bu dünyada vardır helal ve haram ve temiz ve pis şeraitle bilinir**.

Hacı Bektaş burada, Müslüman sufinin; İslam'ın, temel çerçevesine sadakat göstermeden bir yere varamayacağını çok güzel vurgulamaktadır. Bu hâkim ve asgari müştereklerin toplandığı çerçeveye saygıdan sonradır ki, Allah'a varışın sonsuz fezasında tarikat dediğimiz daha ince yollardan yürümek imkânı doğar.

Burada bir noktaya, sadece Hacı Bektaş ve Bektaşilik namına değil, bütün tasavvuf, hatta topyekün İslam adına işaret etmek gereklidir: Sufi literatürde şeriat-tarikat-hakikat-marifet vs. gibi sıralamaları görenler bir yanlış kanıya kapılmakta ve bir yığın insanı da bu yanılgıların çukuruna çekmektedirler. Sanılıyor ki, sıralanan bu mertebelerden birinden ötekine geçiş, bir öncekinin hükümden düştüğünü ifade edecektir. Böyle bir şey asla yoktur. Sufi, şeriat mertebesinden tarikat mertebesine geçti dendiğinde ruhen yükseldi demek istenir. Fakat bu, şeriat kayıtlarından kurtuldu anlamını kesinlikle ifade etmez. Tasavvuf tarihinde bunun tersini anlayan ve söyleyen tek sufiye rastlayamayız. Onlara göre, mertebeler yükselir, ama şeriat bakidir. Çünkü o su ve ekmek gibidir, tuz gibidir. Yiyeceğimiz yemeklerin kalitesi, fiatı ne kadar yükselirse yükselsin, onları hazırlamada suya, tuza daima muhtacız. Sudan ayrı kalınamaz. Ne ilginçtir ki, **şeraitin lûgat anlamı da geniş suyoludur**.

Bu tespitin canlı örneği, hiçbir sufinin önderliğinde kuşkuya düşmediği, Hz. Muhammed'dir. O, insanoğlunun varabileceği en yüksek ruhsal kemale ulaşmış, fakat şeraitin kayıtlarına bağlılıktan asla uzaklaşmamıştır. Her hangi bir sufi, onun mertebesinin üstüne çıkamayacağına göre, şeraite bağlılık, ruhsal kemalin de esası olacaktır.

Şimdi, Makaalat'ın temel ayrımlarından biri olan: Şeriat-tarikat-Marifet-Hakikat dörtlüsünde bir sonraki makam bir öncekini daima beraberinde taşıyor olacaktır. Üst makama çıkan, Hacı Bektaş'a göre, mükellefiyeti azalan bir insan değil, aksine, yükümlülüğü ve ıstırabı çoğalan bir insandır.

Hacı Bektaş, imanla amel arasında tam bir bağ görüyor. İman edip de amel işlemeyen, iman etmemiş sayılır. Böyle bir tavır, inkârların bir başka çeşididir.

Makaalat'ın en dikkat çekici ve en hayranlık verici yönlerinden biri de aşk ve sevgiye tanıdığı üstün değerdir. İnsanla Allah'ın temas çizgisinde aşk zuhur eder. Aşk, insandaki gönül denen cevherin

hakimiyeti olayıdır. Hacı Bektaş, gönül yerine can tabirini de kullanmaktadır ki bu, Mesnevi'nin de izlediği bir tavırdır. Can veya gönül, insanın sonsuzluğunu ölümsüzlüğünü, yüceliğini; iğreti, adi, geçici değerlerden tiksinişini dile getiren bütün manaların tek kelimeyle ifadesidir. Gönül varsa aşk vardır ve aşk varsa her şey güzel, her şey yolunda, her şey ayarındadır. Gönül varsa Allah, yani mutlak iyi ve güzel, hayatımıza katılmış demektir. Onun katıldığı hayat ise güzel ve iyi ile dopdoludur.

Sufinin en çok sözünü ettikleri en büyük değere layık gördükleri kavramlardan biri de aşktır. Onlar aşkı, genellikle akla mukabil bir kuvvet olarak ele almaktadırlar. Aklın Allah yolundaki güçsüzlüğüne mukabil, aşk emin bir delil, güvenilir bir erdiricidir. Aklın çekici belirişlerine bakarak ona bağlanan ve onu tek rehber olarak bilen filozoflar, ya Allah'a varamamışlar veya sonunda aşka teslim olmak zorunda kalmışlardır.

Akıl, Allah'ın, isim ve sıfatlarının tecellileri olan varlıklar âleminde dolaşır ve o âlemin izahını yapar. Hacı Bektaş düşüncesinin gönül ve aşka böylesine büyük önem vermesi, bu düşüncede aklın hor görüldüğü kanısına kapılmaya sebep teşkil etmemeli. Çünkü o Hacı Bektaş, aklı, kudret sınırları içinde tutar ve aşkı, onun üstünde erdirici bir güç olarak tanıtırken, aklın insan ve kâinat bünyesindeki yerini takdir ve itirafı da ihmal etmemektedir. Bu, tam Kur'ansal Muhammedî bir tavırdır.

Hacı Bektaş'ın aşk yanında akıl ve ilmi de kutsadığını görüyoruz.

Hacı Bektaş'a göre, akıl Allah yolunda yetersizdir, bu yolda, ondan yüce kudretler vardır, ama bu yüce kudretlerin insan hayatındaki bekçisi yine akıldır. Tıpkı çok kıymetli bir sürüyü, daha az kıymette bir köpeğin beklemesi gibidir bu… "**Şöyle bilmek lazım ki iman akıl üzeredir… İman bir hazinedir, akıl hazinedardır. Hazinedar gidince hırsız hazineyi ne yapar? İman koyundur, akıl çoban. Çoban gidince kurt koyunu ne yapar? İman süt, akıl bekçidir. İblis ise köpektir. Ve bunların üçü bir evde barınmaktadır. Peki bekçi evi terk edince süt bekçisiz kaldı; it sütü ne yapacaktır?**

Devam ediyor: **Akıl yeryüzünde Allah'ın terazisidir. Yeryüzünde akıl terazisinden başka şey yoktur. Zira her iyi nesneyi bilen ve buyuran akıldır**.

Hacı Bektaş'a göre Kâmil insan, her şeyden önce gönül dünyası kirlerden arınmış insandır.

Hacı Bektaş, mükemmel insan olma yolunda dış görünüşe hiçbir değer affetmemektedir. Sözlerimiz ve giysilerimizle, hatta davranışlarımızla filan veya falan ünvanını alabiliriz, ama bunun gerçekte bir değeri yoktur. Yaratıcı katında ünvanımız, gönül şehrimizin temizliğine göre belirlenecektir. Türk Velisi'nin bu anlayışının, kendisi gibi birçok erenin beşiği olan Horosan diyarındaki Melâmet ocağının ürünüdür. Melâmet anlayışı ki Bektaş'ın kişiliğinin dinsel yanını oluşturuyor, Türkmen'in mert, sevecen, fakat göründüğü gibi olmayı esas alan karakterine de çok uymuş ve bu kaynaşma, gerek Hacı Bektaş ve gerekse Yunus'ta zirveye çıkmıştır. Onlara göre dinin de, imanın da, insanlığın da özü: iç dünyanın temiz olması, başka bir deyimle için ve dışın aynılığıdır.

Kurallara, icranın sıralanmış bir takım kalıplarına uymanın, insanın şahsiyetini zenginleştirmeyeceği, sonuç olarak da kural icrasıyla Allah'a varmanın mümkün olamayacağı açıktır. Bu kanaat, özellikle melâmetlerinde, dinsel hayatın esasını oluşturur. Malaakat'ın dikkat çeken yanlarından biri de, Allah'a varışı, başka bir ifadeyle kâmil insan olmayı bu anlayış üstüne oturtmasıdır. Şöyle yazıyor Hacı Bektaş: **Şöyle bilmek lazım ki, kendini temizlemeyen başkalarını dahi temizleyemez**.

Şeriat mertebesinde giysi ve bedene pislik değse, su ile yıkanması halinde hem giysi temizlenir hem beden. Ama tarikat mertebesinde su ile ne ten arınır ne de giysi. Ne cenabet gidilir, ne de abdest yeterli olur. Çünkü arifler katında yıkayanı arı olmayan şeyin kendisi de arınmaz.

Şimdi: adamın suya, suyun abdeste, abdestin namaza, namazın da Allah'a varışı yaşaması gerekir.

Hacı Bektaş, bu en ileri makamı dervişlik olarak anlamaktadır ve **Dervişlik ezeli mutluluk ve ebedi devlettir. Dervişlik sonsuz hayattır. Kime dervişlik nasip olursa o, tükenmeyen rahatlığı elde etmiş olur. Dervişlik, yani Allah adamlığı bu olunca dervişe karşı çok dikkatli olmak gerekir. Ona yapılan, insanın Allah karşısındaki mertebesinin göstergesi olabilir. Hacı Bekteş bu noktada öylesine titizdir ki, Tanrı dostlarına inanmak, Allah'a imandandır**, diyebilmektedir.

Hacı bektaş'ın halifeleri

Bir mürşitten feyzalan kişilerin hepsi o mürşidin halifesi değildir. Halife, irşat görevinde, mürşidi, tabii onun emriyle kısmen veya tamamen temsil eden kişiye denir. Mürşidin ölümünden sonra onun yerini alan zata da halife veya genel manada halef denmektedir.

O halde halife deyiminin tarikat dilinde biri geniş, diğeri dar olmak üzere iki anlamı vardır. Bunlardan ilki, az önce de söylediğimiz gibi, mürşidi kısmen veya genellikle onun sağlığında temsil eden kişi veya kişileri anlatır. Dar manada ise, mürşidin ölümünden sonra onun yerine geçen ve onun her noktada mümessili olan zatı ifade eder. Bu son durumda halife deyimi yerine ser-halife, baş halife, postnişin tabirleri de kullanılır. Her ne denirse densiz, bu durumda halife tek kişidir. Elbetteki ser-halifenin tek olması, başka halifelerin bulunmasına engel değildir. Külli temsil ile kısmi temsili birbirine katmamak gerekir. Bu iki temsil, halifelerce yürütülmekte ve fakat sınırları farklı bulunmaktadır. Ayrıca, postnişin manasındaki halife, mürşidin ancak ölümünden sonra söz konusu olabilir.

Halifeler, görevlerini yapmak için bağımsız tekkelere sahip olmak zorunda değillerdir. Burada önemli olan, mürşit tarafından verilmiş bir görevin varlığıdır. Halife, memuriyetini bazen, görünüşte irşatla ilgisi olmayan rastgele bir meslek bünyesinde de yürütebilir. Buna karar verecek olan mürşit, bunu gerekli kılacak olan da zaman ve zemindir.

Bektaşilik'te önemli bozulmalar vücuda getiren üç önemli unsur olmuştur: Hurûfilik, Hıristiyanlık veya Balım Sultan ve nihayet Şiîlik.

Bunların zaman açısından değerlendirilişi ise şöyle yapılabilir: Birinci bozucu unsur 15.yüzyılda, iki ve üçüncü unsurlar 16. Yüzyılda nüfuz etmiştir.

Hurûfilik

Bektaşilik üzerinde en büyük dejenerasyonu, Hurûfilik yapmış bulunuyor. Öyle ki, Doğulu ve Batılı birçok yazar, bu ikisini birbirine katmış, hatta Bektaşilik adına zaman zaman Hurûfilik'i anlatmışlardır. Tabii ki bu tarikatı tenkit edenlerin birçoğu da, farkında olarak veya olmayarak Hurûfi doktrini tenkit etmişlerdir. Bunların başında, Harpûtî İshak Hoca gelmektedir. Bu zat, ünlü risalesi Kaşifu'l Esrar ve Dâfiu'l Eşrâr'da, Bektaşilik adı altında Hurûfiliği tenkit etmiştir.

Kur'an'da bazı surelerin başında, Hurûf-i Mukatta'a diye anılan bir takım harf toplulukları vardır. Bunlar, kelime olarak hiçbir kalıba girmezler, filolojik hiçbir mana ifade etmezler. Ne varki bütün müfessirler, müteşâbih dedikleri bu harf kümeleri, çeşitli manalar yüklemişlerdir. Rastgele bir Kur'an tefsirini alıp bu surelerin girişlerine bakmak, bu konuda fikir edinmek için de yeterlidir. Şunu da söyleyelim ki, bu harf kümelerine çeşitli ve çoğu kez esrarlı manalar verme işi, sahabiler devrinde başlamıştır. İbn Abbas, Hz. Ali gibi bazı bilgin sahabilerse bu konuda ünlüdürler.

Hatta Hz. Ali'nin: **Kur'an Fatiha'dan, Fatiha Besmele'den, Besmele Ba harfinden ibarettir. Bense o Ba harfinin altındaki noktayım**. Sözü çok ünlüdür.

Günümüz Bektaşiliğine Genel Bakış

Çağımızın en önemli olaylarından biri de insanlığın din konusunda büyük bir yanılgıya düştüğünün ve bu hatayı en kısa zamanda tamir etmesi gerektiğinin fark edilmiş bulunmasıdır. Yanılgı, **dinin artık devrini doldurduğu** yolundaki kanaattir.

Yirmibirinci yüzyılın, başka bir deyimle feza çağının eşiğinde bulunduğumuz bir sırada anlaşıldı ki, din, devrini doldurmamıştır; tam

aksine o, insanoğlunu aksiyon, aşk ve çoşkuya iten ana kuvvet olmaya devam etmektedir.

İnkârı mümkün olamayan bir gerçek vardır. Din, atomun parçalanmasına, fezanın fethine rağmen hala en kuşatıcı, sürükleyici, çoşturucu ve hatta ümit verici kudrettir.

Anlaşılan odur ki, günümüzde Bektaşîlik'in en canlı ve bağlısı en fazla olduğu ülke, Türkiye'dir.

Türkiye'de bugün Alevi, Kızılbaş, Tahtacı, Çepni vs. gibi zümrelerin en büyük kısmı Bektaşi'dir. Birge ve onu izleyen bazı yazarların, tüm Kızılbaş ve Tahtacı zümreleri Bektaşi göstermeleri doğru değilse de bunların büyük kısmının Bektaşi olduğu doğrudur.

Bektaşilik'te zikir, Kelime-i Tevhid ile yapılır. Bektaşi Ahmet Rifat şöyle anlatıyor bunu: **Cenabı Rasul-i Ekrem'den Murtaza Ali'ye telkin olunan zikir, şüphesiz Kelime-i Tevhid idi. Hırka giyme yönü dahi Âlemlerin Efendisi Hz. Peygamber'den Ali'ye ve ondan da büyük şeyhlere ulaşa ulaşa gelmiştir. Şu zamana gelinceye kadar, belirlenen tarz üzere müridler şeyhlerden zikir öğrenir hırka ve taç giyerler. Bunlarla ilgili merasimler dahi Muhammedi sünnettir. Bektaşiye tarikatinde hırka ve taç giymek âdeti geçerlidir.**

Bektaşiler'de İbadet ve Ahlak

Samimiyet, incelik, hizmet ve sevgi üzerine oturan Bektaşî ahlakı, ne yazık ki yüzyıllar süren yıpratmalarla bir tür vurdumduymazlık, kayıt tanımazlık hatta deyim yerinde ise **ipsizlik** biçiminde tanıtılmıştır. Bektaşi adeta kural tanımazlığın, serseriliğin, olması gerekenin tersini yapmanın, ciddiyetsizliği bir tür sembolü gibi sunulmaktadır.

Oysaki Bektaşi ahlakı Kur'an'ın ölümsüz nefeslere kaynaklık eden ruh ve anlayışın ahlakıdır.

Bektaşi ahlakının temelinde insana saygı yatar. Bu saygı, insan-Allah beraberliği veya Hak-halk aynılığı gibi temel bir inanışın uzantısıdır.

İnsan, Allah'ın bu varlık âlemindeki en büyük belirişi ve tecellisi olarak, saygındır. Ona saygı, ibadetlerin en büyüğü olmakla kalmaz; sonuç olarak ibadetin özü, esası olur.

İnsanı incitmeme, insanı hoş tutma, Bektaşilik'te omurga kabullerinden biri olduğu içindir ki, Bektaşilere zümre-i nâzenîn yani çok ince, çok hassas insanlar topluluğu denmiştir. Hatta onlar bu **nâzenin** tavırlarını bütün canlılara karşı işler halde tutabilmişlerdir.

Temel prensip şudur: **Can taşıyan mahlûku incitme**.

Bektaşiler bu tutumlarının bir gereği olarak avcılık etmezler. Tüm hayvanları sever ve acırlar. Özellikle güvercini çok severler. Güvercin onlar için Pir Hacı Bektaş'ın sembolüdür.

Bununla birlikte Bektaşilerin uğursuzluk ve mutsuzluk simgesi gibi gördükleri hayvanlarda vardır. Bu hayvanların başında tavşan gelir.

Baykuş uğursuzluk, keklik fesat belirtisi sayılır. Domuz ve ayı da tiksinilen hayvanlar arasındadır.

Can taşıyan mahlûku incitmeme esprisi, insana gelindiğinde en kutsal ibadet haline dönüşür. İnsan evrenin küçük bir modelidir. İnsan olmasa varlık tüm anlamını yitirir.

Âdemsiz âlem hiçbir işe yaramaz. İnsan Allah'ın bir tür yürüyen görünümüdür. Bunun içindir ki Allah evrene sığmadığı halde insanın kalbine sığmış, insana şah damarından daha yakın olmuştur. Böyle bir varlığa saygı ve hizmet, o varlığı kendi sureti üzere yaratan Allah'ı memnun eden en büyük ibadet olacaktır.

İnsanlığın Budist, Hıristiyan, Müslüman, Orta Asya-Şaman mirasını, Kur'an ve Muhammedi yaklaşım denetiminde esrarlı bir senteze kavuşturan Bektaşilik, insan ruhunun kıblesi, huzur ve mutluluğun esası olarak, insana saygıyı tespit etmiş bulunuyor. Bu anlayışın esas uzantıları insan-varlık-Allah birliği, sevgi, aşk, hizmettir.

Bu esprinin sembolü Allah-Muhammed-Ali üçlüsüdür. Muhammed, Allah'ın vahyini kişiliği ile fiil haline getirdiği gibi, Ali de Muhammed Sünneti'nin fiili örneğidir. Bu üçünü birbirinden ayırarak anlamak ve onların sunacağı ilhamdan yararlanmak mümkün olmaz. Ehlibeyt'e saygı bir kuru söz olayı değildir. Ehlibeyt'e saygı ve sevgi, bir Bektaşi'nin günlük hayatında elle tutulur bir realite olmalıdır ve olmaktadır. Bunun en canlı belirişi ise Bektaşilik'teki Muharrem Matemi, Aşure ve matem erkânında görülür.

Muharrem Matemi, Bedri Noyan tarafından şöyle verilmektedir: "Kur'an bayramı 10 Zilhicce günüdür. O günden itibaren yirmi gün sayılır, o akşam oruca niyet edilir. Ertesi sabahtan itibaren Matem orucu başlar. Bu hesap, ayın tam otuz gün çektiği hallerde doğrudur. 29 gün çektiği zaman bir gün geç kalınmış olur. Bazıları birkaç gün önceden matem orucuna başlarlar ise de, makbul değildir."

İnsana saygıyı hayatlarından musafaha (iki eli kullanarak tokalaşma), el öpme (Bektaşi ve Mevlevilerde genellikle karşılıklıdır), baş kesme (karşılaşılan insanın önünde saygıyla eğilme) şeklinde uygulamaya koyan Bektaşilerin misafire hizmet (mihmana hizmet) anlayışları da insan sevgisi ve insana saygının hayranlık uyandırıcı bir belirişidir. Anadolu insanının misafirperverliğinin destanlık belirişinin kaynak kurumu, Bektaşilik'tir. Kategorik ruhsal mertebeleri ifade eden 12 posttan biri Mihman Postu, yani misafire hizmet postudur.

Bektaşiler (Babagân kolu): Ruhani reis olarak (Dedebaba) unvanı ile Hacı Bektaş Veli hazretlerinin postuna oturan ve yaşadığı devirde ona vekalet ediyormuş sayılarak, O'nun adına, dini inanış ve düşünürü idare eden kimseye ve onun teşkilatına bağlı olan koludur.

Dedebaba, önceleri, dergâhlar açık olduğu zaman, Nevşehir ilinde Hacıbektaş ilçesinde bulunan büyük dergâh'ta (Pîr Evi) oturur, diğer Baba'lar başkanlığında çalışan bölümlerin hepsine başkanlık ederdi. Anadolu, Rumeli, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Yunanistan, Girit ve Kıbrıs adaları, Suriye, Irak,

Postnişîn'lerinin ayinini yapar, postnişlerin Baba'lık icazetnamelerini verirdi. Uzak bölgelerde kendisine Halife Baba'lar tayin ile bunların Hilafetnamelerini yazdı.

Bektaşiler, mürşidin ruhsal erginlik yanında beden kusursuzluğuna sahip bulunmasını da şart koşarlar. Özellikle anadan doğma kusurlular mürit olarak da makbul görülmez. Sonradan meydana gelmiş beden kusurları mürşit olmayı engellerse de muhip ve derviş olmaya engel olmaz. Bektaşilik'in doğuştan özürlülere bu bakışında reenkarnasyon anlayışının ahlaka yansıyışını görmekteyiz. Bektaşilik'te çerçevesi ve şekli ne olursa olsun bir reenkarnasyon anlayışı vardır. Bu anlayış, hiç günahsız bir insanın doğuştan özürlü ve kusurlu olmasını Allah'ın adaletine yakıştırmaz. Özürlü ve kusurlu doğanlar daha önceki hayatlarında işledikleri günahların ve kötülüklerin bir sonucu olarak bu şekilde dünyaya gelmektedirler.

Ruhsal ve bedensel mükemmelliği temsil eden mürşit insanın en güvenilir erdiricisidir. Mürşit, kişiyi sonsuzluğa, ruhsal dünyaya doğuşa hazırlayan ölümsüzlük eridir. Esas **baba**, odur. Bu yüzden mürşide baba diye hitap edilir ve onun hakkı, ölümlü dünyaya doğuşumuza sebep olan ana-babanın hakkından çok daha üstündür.

İnsana saygının önemli uzantılarından biri de kadına saygıdır. Başka bir ifadeyle, insana saygı, kadına saygı olmadan kemalini bulamamaktadır. Türkler tarafından kurulan tarikatler, başlangıçtan beri, kadına saygıyı kurallaştırmakla da seçkinleşmişlerdir. Bunların başında Yesevilik'i görüyoruz. Türk töresinde kadına saygıyı, İslam Peygamberi'nin kadın haklarına verdiği büyük önem ve kadın merhametiyle birleştiren Yesevilik, çevrenin ve fakihlerin tenkitlerine aldırmadan kadını zikir meclislerine alıyor ve ona erkekle eşit muamele ediyordu. Esasında, kadına saygı tasavvuf düşüncesinin belirgin niteliklerinden biri olarak görülüyor. Sufileri tenkitleriyle ünlü bir fıkıhçı olan İbn Cevzi, eseri Telbîsu İblis'te sufilerin, kadınları zikir meclislerine kabul etmelerini bir **sapma** olarak nitelendirmekte ve sufi tutum karşısında fakihlerin kuralcılığını sergilemektedir.

Bütün himmeti bir kadına, Kadıncık Ana'ya veren, ilk kez bir kadın tarafından misafir edilip izzet- İkram gören bir Pirin, Hacı Bektaş Veli'nin manevi evladı olan Bektaşiler, kadını muazzez ve kutsal bilmişlerdir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, Bektaşilerde boşanma, fakihlerin anladığı gibi, serbestçe işleyen bir kurum değildir. Kadın, erkeğin, **sinirleri bozulduğu anda**, kapıdışarı edebileceği yarı köle bir varlık olmaktan çıkarılmıştır. Boşanma ancak fuhuş ve benzeri hallerde vuku bulur. Başka türlü boşanmalar, yok denecek kadar azdır. Daha önce işaret ettiğimiz, **Cumhuriyet idaresinde Bektaşi emellerinin gerçekleştirilmiş bulunduğu** yolundaki yorum, Cumhuriyet'in kadına kazandırdığı saygınlık ve haklardan hareketle varılmış bir sonuç olabilir. Çünkü Bektaşiler, pekiyi bilmekteydiler ki, tıpkı kendileri gibi, kadın da Osmanlı düzeninden çok çekmiştir.

Kadına saygının kurumsal belirişlerinden biri olarak Bektaşilik müt'a nikâhını nefretle karşılar. Türk Aleviliğinde de müt'a yoktur.

Müt'a bir yana, Bektaşi ahlakı birden fazla kadınla evliliği de kabul etmez. Gerçek bir Bektaşi'nin hayatında boşanmaya da hemen hemen hiç rastlayamazsınız.

Aile kurumunun ve evliliğin kutsallığı Bektaşileri kız alıp vermede çok titiz davranmaya sevk etmiştir. Törelerine bağlı Bektaşiler, Bektaşi olmayanlardan kız almaz, böylelerine kız vermezler.

Bektaşilik'in insanı, kadını-erkeği ile bir bütün kabul edişi, en dikkat çekici görünümüne cinsiyet ayrımı yapılmayan cem ayininde ulaşır.

Tarikata kabul merasim ve ayini olan ıkrar ayininden başka Bektaşilerin dillere destan olmuş ve büyük ölçüde istismar ve aleyhte propagandaya malzeme yapılmış bir de Ayin-i Cem'leri vardır.

Sünni çevrelerin kısmen latife, kısmen de kara çalma vesilesi yaptıkları bu ayin, genel esprisi bakımından sazlı-sözlü bir zikir ve bazen de içkili bir sohbet toplantısıdır.

KAYNAKÇA

- “Kur’anı Kerim” muhtelif meal ve tefsirleri

- “Kendi Dilinden Hz.Muhammed”,
  “Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar”,
  “Çıplak Uyarı”,
  “Konferanslarım”,
  “Din ve Fıtrat”,
  “Kur’an-ı Kerim’i anlamaya doğru”,
  “Asr-ı Saadetin Büyük Kadınları”,
  “Allah ile Aldatmak”,
  “İslam’ı Anlamaya Doğru”,
  “Kur’an-ı Kerim’in iniş sırasına göre meali”,
  “Kur’an’ın Temel Kavramları”,
  “Kur’an’ın Temel Buyrukları” ,
  “Mevlana ve İnsan”,
  “Hallac-ı Mansur ve Eseri” ve
  “Tarih boyunca Bektaşilik”
  ile Prof.Dr.Yaşar Nuri ÖZTÜRK.

- “Kur’an-ı Kerim’e göre Hz. Muhammed’in Hayatı”
  ile Muhammed İzzet Derweze.

- “Noktanın sonsuzluğu” ile Lütfi Filiz.
  ile Prof.Dr. Yaşar Nuri Öztürk

SONSÖZ

İnsanlarda, biri evrimin konusu olan ve insanın diğer varlıklarla ortak yapısını düzenleyen bir beden alanı ve diğeri sadece insana özgü bir madde üstü alan vardır.

Başka bir deyişle, insanın obje olan bir yanı ile ve bir de obje olmayan yanı vardır. İnsan bu ikinci yanı ile diğer varlıkların üstünde, onlardan ayrı, fakat öteki yanı ile de onlarla beraber bir inceleme konusudur.

Kur'an, insanı ahlaki bir varlık olarak ele aldığı için, onun tıbbi yapısına öncelik tanıyan bir yaklaşım sergilemez. Böyle bir şey Kur'an'ın gayesine ters düşer. O ne bir pozitif bilim kitabı ve ne de bir felsefe kitabıdır. O'nda aslolan, insan yapısına daha çok pratik açıdan yaklaşmaktır.

Kur'an, insanı, özü bakımından yaratıcı kudret ile birleştirdiği için, insanın ölümsüz yanına ilişkin fazla bir şey söylememek gerekir. İnsan özü itibari ile ilahi nef'a, yani yaratıcı kudretin bir uzantısıdır.

Halifelik sırrı, insanın yalnız melek veya sadece iblis bir varlık olmamasını gerektiriyor. İnsanın yüceliği bu iki kutbun beraberliğindedir.

Kur'an, en mükemmel insan tipi olan, peygamberlerin bile beşeri niteliklerden ayrı düşünülmemesini ister.

Kur'an'a göre hilafet ve teshit gerçeğinin bir uzantısı olarak, insan, saygın ve hizmete layık, bir numaralı varlıktır. İnsan evvela bedeni ile mükemmeldir. İnsana hizmet, Allah'a hizmettir.

İnsanın özü, yaratıcı ile aynı olunca, onun mutluluğu ve ölümsüzlüğü Allah'a varmak ile elde edilecektir. Allah, insan ile her an beraberdir. İnsana şah damarından daha yakındır. Ama yine de insanın parça varlığı, Allah ile aynı olmasına engeldir. İnsan Allah ilişkisi, emsalsiz, Kur'an-i birlikteliktir.

İslam, Allah ile insan arasında, insanın insan, Allah'ın da Allah'lığını korumaları şartı ile bir beraberliktir.

İnsanı zirvede temsil eden tipe, tasavvuf düşüncesinde Kamil İnsan denmektedir. Kamil insan daima verendir, alan isteyen değildir.

O tıpkı her an yeni bir iş ve oluştadır.

Derleyen: Belir Yöney CAN

1957 doğumlu, emekli hâkim. Yaklaşık 15 yıldır zamanını, yaradılış, Kur'an ve tasavvuf üzerine çalışmalara yönlendirdi.

Kur'an-ı Kerimi Anlamak İstiyorum, Sevdim Seni Bin Kere ve Oğluma Söylemek İstediklerim isimli kitaplarından sonra bu eseri 58+2 yıllık bir çalışma sonrasında derledi.

SELAM

… Her anı önceki zamanların âhireti olarak gören bir şuur, her anın (bir mahşer meydanı psikolojisi içinde) hesabını verir. Yaratıcı faaliyet, bu hesabın farkında olanların faaliyetleridir. Diğer insanlar, bu oluşu fark edenlerin ürettiklerini şuursuzca ve hatta nankörce yiyip tüketmekle meşgul, yarı kadavra, robotik mahlûklardır. Ne var ki, yaratıcı şuura erenlerin, sınırsız merhamet ve hoşgörüsü bu kadavra varlıkları, her şeye rağmen kucaklar ve sever….

… esasen dinin gönderilişinde maksat, *"İnsanı zorunlu kulluktan serbest seçime dayalı kulluğa yükseltmektir." Bu hareket noktasının dayandığı yaradılış kanunu Kur'an tarafından şu şekilde ifadeye konmuştur: "Dinde zorlama yoktur".*

… Allah'ın bizim içimizde olduğunun şuuruna varmak lazım. Allah'ı bulmak budur. Onun için ihsan, her an Allah'la beraber olduğunun şuuruna varmaktır diye tanımlanmıştır.

… Allah adamı kimdir? "Allah adamı, varlığa, eşyaya ve insana Allah'ın gözü ile bakan adamdır."